

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

VII International Science Conference
«Theoretical methods and improvement
of science»

Desember 12 – 14, 2022

Bordeaux, France

THEORETICAL METHODS AND IMPROVEMENT OF SCIENCE

Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference

Bordeaux, France

(December 12 – 14, 2022)

UDC 01.1

ISBN – 978-9-40365-671-7

The VII International Scientific and Practical Conference «Theoretical methods and improvement of science», December 12 – 14, Bordeaux, France. 348 p.

Text Copyright © 2022 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2022 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Veligotska Y., Malik N. Peculiarities of the formation of urban medical cluster of healthcare facilities. Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference. Bordeaux, France. Pp. 15-16.

URL: <https://eu-conf.com/ua/events/theoretical-methods-and-improvement-of-science/>

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Герасимчук Л.О., Літвін А.В., Костюченко Р.В. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ РИЗИКУ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ	13
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
2.	Veligotska Y., Malik N. PECULARITIES OF THE FORMATION OF URBAN MEDICAL CLUSTERES OF HEALTHCARE FACILITIES	15
BIOLOGY		
3.	Лукаш О.О., Новик В.О., Кушнір А.І. ВИДОВИЙ АНАЛІЗ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН ВЗДОВЖ ДОРІГ У СИСТЕМІ ОЗЕЛЕНЕННЯ СОЛОМ'ЯНСЬКОГО РАЙОНУ М. КИЄВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ	17
CHEMISTRY		
4.	Дундуков П., Ущাপовський Д., Васильєв Г. ЕЛЕКТРОХІМІЧНЕ ОТРИМАННЯ МІДІ З ВІДПРАЦЬОВАНИХ КИСЛИХ МІДНО-ХЛОРИДНИХ РОЗЧИНІВ ТРАВЛЕННЯ ДРУКОВАНИХ ПЛАТ	22
CULTUROLOGY		
5.	Dobroier N. RESEARCH METHODS OF REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE NEW SOCIO-CULTURAL SPACE (ASSOCIATIVE METHOD)	25
ECONOMY		
6.	Puzyrova P. FINANCIAL POTENTIAL OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW: THE CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT	27
7.	Головацька С.І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ ЗВІТНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ	32

8.	Козуб В.О., Керімова Е.Г.К. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	36
9.	Колодійчук А.В. РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ЕКОНОМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ	41
10.	Крисак А.І., Ємець О.А. АСПЕКТИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСНИКІВ АТО ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ	47
11.	Машошина Т.В., Супрун О.О., Порхун Д.В. ЗНАЧЕННЯ ТА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА	50
12.	Мірошниченко О.В., Філіпова Н.А. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	53
13.	Приступа Л., Кудрик Н. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ДИНАМІКИ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	58
14.	Хайло Я.М., Хайло В.О. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ ВОДОПОСТАЧАННЯ МІСТ	63
15.	Шевченко І.О. АДАПТАЦІЯ БІЗНЕС-МОДЕЛІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ДО ЦИФРОВОЇ ТОРГІВЛІ НА ГЛОБАЛЬНИХ РИНКАХ	68
GEOGRAPHY		
16.	Абдикадирова А., Спанкулова Л. ЦИФРЛАНДЫРУ НАРЫҒЫНДА МҰРАЖАЙ ҚЫЗМЕТІНІҢ ДАМУЫ	72
17.	Непша О.В., Дьячкова А.В., Дьячкова Л.І. КАШТАНОВІ ҐРУНТИ ТЕРИТОРІЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ВЛАСТИВОСТІ	77

GEOLOGY		
18.	Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І. ЗВ'ЯЗОК МІЖ ВМІСТОМ ГЕРМАНІЮ І СІРКИ ЗАГАЛЬНОЇ У ВУГІЛЛІ ПЛАСТА С1 ПОЛЯ ШАХТИ "САМАРСЬКА", УКРАЇНА	81
HISTORY		
19.	Боян-Гладка С.П., Тимофій М.В. ФОРМИ ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ: ВЕЧОРНИЦІ, ДОСВІДКИ, ТОЛОКА, ВУЛИЦЯ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЛИЦЬКОЇ ГУЦУЛЬЩИНИ	89
JURISPRUDENCE		
20.	Бондаренко А.В. ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ	96
21.	Гальцова В.В., Володіна О.О. ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	99
22.	Гальцова О.В. ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ДЕЯКИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	103
23.	Карпунцов В.В., Вереша Р.В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	106
24.	Шевченко Д.В., Казначєєв Д.Г. ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ	109
MANAGEMENT, MARKETING		
25.	Jasnikowski A., Rosokhata A., Hryshchenko O. PROMOTING THE REGION`S BRAND THROUGH DIGITAL- MARKETING	112

26.	Romaniuk I., Koloskov O. DIGITALIZATION OF MARKETING IN THE ELECTRONIC ECONOMY	114
27.	Жук О.І. ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	117
28.	Кузьменчук М.О. МІЖНАРОДНИЙ БІЗНЕС В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	123
29.	Лавриненко С., Харченко С., Місюрова К. УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	125
30.	Сич Т.В. СИСТЕМА МЕТОДІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРОБЛЕМ УПРАВЛІННЯ	129
31.	Філіна С.В., Дробітько Д.О. ТЕОРІЯ МОТИВАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	132
MEDICINE		
32.	Semeniuk L., Chernuha L., Kryzhanivska O. PECULIARITIES OF PREPARATION FOR PREGNANCY OF WOMEN WITH HYPOANDROGENISM AND HABITUAL MISCARRIAGE	138
33.	Горбатюк І.Б., Станєва В.І. ВПЛИВ SARS-COV-2 НА СЕРЦЕВО-СУДИННУ СИСТЕМУ	141
34.	Кобак Л.О., Абрагамович О.О., Абрагамович У.О. ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ КОМОРБІДНИХ УРАЖЕНЬ ОРГАНІВ СИСТЕМИ КРОВООБІГУ У ДОРОСЛИХ ХВОРИХ НА СИСТЕМНИЙ ЧЕРВОНИЙ ВОВЧАК	144
35.	Сініцина А., Феденько В. РОЛЬ ЛЕКЦІЇ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ І ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ "ФІЛОСОФІЯ" У СИСТЕМІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ	148

36.	Харитонюк Л.М., Бойко М.В., Вернигора Д.Г. ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ІЗ МЕГАУРЕТЕР	151
37.	Янковський О., Прудіус В. КОМП'ЮТЕРНИЙ АНАЛІЗ СЛИЗОПРОДУКЦІЇ КОЛОНОЦИТІВ	156
PEDAGOGY		
38.	Bahan S., Krasnikov O. FEATURES OF THE PRACTICAL ACTIVITY OF A TEACHER IN THE CONDITIONS OF WAR	158
39.	Sarayeva F.K.K., Nurzhanova Z.D. APPLICATION OF THE TANDEM METHOD IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE	160
40.	Асенова Н.С., Турарханова М.М. АҚЫЛ-ОЙ КЕМІСТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	166
41.	Гриненко К.О., Волинець Ю.О. МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	173
42.	Дерипапа В.В. ВИХОВАННЯ ВІЛЬНИХ. ШВИДКІСНИЙ БІГ	177
43.	Козубовський Р.В. РОБОТА З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ДІТЬМИ В США	185
44.	Крижановська Т.І. УРОКИ ВІД МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА (ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОСТІ КОМПОЗИТОРА У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦТВА)	189
45.	Кузьміна К.О., Серета І.В. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ООП У ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ ДИТЯЧОЇ КНИГИ	195

46.	Медведовська Т.П. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	199
47.	Мельник Л. УКРАЇНСЬКА ОСВІТА: СЕНСОВА БЕЗПЕЧНІСТЬ І ЦІННІСТЬ ДОВІРИ ЯК ОДНА З УМОВ ДОЛАННЯ КОЛОНІАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ	202
48.	Милян Ж.І. ЗВ'ЯЗОК ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ	208
49.	Нагорна Г.О. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МУЗИКАНТА	212
50.	Обезюк Т.К. ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	215
51.	Процишина О.Ю. ЕТАПИ РОБОТИ НАД НАВЧАЛЬНИМ РЕПЕРТУАРОМ НА ЗАНЯТТЯХ СОЛЬНОГО СПІВУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	218
52.	Сичук М., Астахова Л. ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	222
53.	Трубник І.В., Коношенко О.С. ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	226
54.	Шкура Т.В. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ "ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПРИРОДНИЧИХ НАУК"	232
55.	Әсенова Н.С., Каржаспаева З.М. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ САБАҚҚА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ	234

PHARMACEUTICS		
56.	Tereshchenko L., Korzh J. RESOURCES OF THE HEALTH CARE SYSTEM UNDER THE IMPLEMENTATION OF MILITARY STATE IN UKRAINE	239
57.	Івасюк І.М., Сологуб В.А. ДОСЛІДЖЕННЯ ДУБИЛЬНИХ РЕЧОВИН У СИРОВИНІ СМІКАВЦЮ ЇСТІВНОГО (CYPERUS ESCULENTUS L.)	241
PHILOLOGY		
58.	Diukar K. STRUCTURAL AND SEMANTIC CHANGES IN WORD-FORMATION MODELS OF MODERN UKRAINIAN ANTHROPONYMICON	243
59.	Kim L. SLOGAN HUMORISTIQUE EN TANT QU'UN MOYEN D'IMPACT PUBLICITAIRE	247
60.	Грабовенська М.І., Стецик А.В. СЛЕНГОВА (СУБСТАНДАРТНА) ЛЕКСИКА В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧІЙ ТА АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ)	251
61.	Кривоніс Д.В. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КОНДИЦІОНАЛУ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ФРАНКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)	256
62.	Мосієнко О.В. СТРАТЕГІЇ ДОМЕСТИКАЦІЇ ТА ФОРЕНІЗАЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ	261
63.	Шманов В.Д., Яворська А.О. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИ ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	263
PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
64.	Kren K. MODIFIED LITTLE'S ALGORITHM TO TRAVELING SALESMAN PROBLEM SOLUTION	266

PSYCHOLOGY		
65.	Кузьменчук М.О. ВПЛИВ СТРЕСУ НА ПСИХІКУ ТА ЗАГАЛЬНИЙ СТАН ЛЮДИНИ	271
66.	Курова А.В. ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В ДОСЛІДЖЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ	274
67.	Мельникова А.С. ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ АКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ	278
68.	Петренко В.В. ДОВІРА МОЛОДІ ДО ЗМІ У ПЕРІОД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ	283
69.	Сукач С.А. РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЗДАТНІСТЬ МОБІЛІЗУВАТИ ТА ВІДНОВЛЮВАТИ ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ	287
70.	Туриніна О.Л., Філіпенко І.М. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПИСЬМОВИХ ПРАКТИК У ВИРІШЕННІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ КЛІЄНТІВ	291
TECHNICAL SCIENCES		
71.	Karykh V., Altukhova T. ANALYTICAL REVIEW OF THE POSSIBILITIES OF SPECTRAL METHODS FOR DIAGNOSTIC DAMAGE OF ELECTROMECHANICAL EQUIPMENT	297
72.	Kolomiiets Y., Bazilo S., Kulynych I. APPROACH TO ASSESSING VALUES OF SPATIAL PARAMETERS OF HIDING OF A DYNAMIC OBJECT	299
73.	Suhachenko T. PROJECT FOR THE CONSTRUCTION OF A WINERY OF STILL WINES IN THE KHERSON REGION	301

74.	Біляєв М.М., Скрипник О.О., Соловйов В.В. АНАЛІЗ ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ НА БАЗІ МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ	303
75.	Гунько О.Ю., Козачина В.В., Стеценко О.А. ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ УРАЖЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ ЕКСТРИМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ МЕТОДОМ ОБЧИСЛЮВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ	305
76.	Заяць В.М., Берник В.О. ДО РОЗРОБКИ ФУНКЦІОНАЛУ ДЛЯ МОНИТОРИНГУ ЛОКАЛЬНОЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ МЕРЕЖІ	307
77.	Козачина В.А., Єловіков А.О., Хітров С.В. МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ОЧИСТКИ СТИЧНИХ ВОД	315
78.	Машихіна П.Б., Бідноголовка Р.М., Чижов О.М. ПРОГНОЗУВАННЯ ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ПРИ ЕМІСІЇ ХІМІЧНО-НЕБЕЗПЕЧНИХ РЕЧОВИН	317
79.	Рибалко І.М., Захаров А.В. РОЗПОДІЛ ТЕПЛА У МЕТАЛЕВІЙ ВАНІ ПРИ ЕЛЕКТРОШЛАКОВІЙ НАПЛАВЦІ ПОРОШКОВИМ ЕЛЕКТРОДОМ	319
80.	Рубель А.О., Кураєва А.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РОЗРОБКА КОНСТРУКЦІЙ НАПРЯМНИХ ПРИСТРОЇВ ПОСУДИН У БОКОВОМУ НАПРЯМКУ ДЛЯ КАНАТНО-ПРОФІЛЬНИХ ПРОВІДНИКІВ	323
81.	Тимошенко Г., Вігуро С. АНАЛІЗ ПОМИЛКОВИХ ДІЙ АВІАДИСПЕТЧЕРІВ	328
TOURISM		
82.	Romanenko O., Romanenko O., Tymchuk T. PROSPECTS OF QUALITY TRAINING FUTURE TOURISM SPECIALISTS AT SVTOREN OF UKRAINIAN SCHOOLS ABROAD	333

83.	Semyanchuk P., Danylova K., Kobylanska A. CARACTÉRISTIQUES ET PERSPECTIVES DU DÉVELOPPEMENT DU TOURISME LOCAL EN UKRAINE: MOUVEMENTS INTÉRIEURS ET ATTRACTIVITÉ INTERNATIONALE	338
84.	Медведовська Т.П. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В ТУРИСТСЬКІЙ ГАЛУЗІ	345

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ РИЗИКУ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Герасимчук Людмила Олександрівна,

к.с.-г.н., доцент

Літвін Анастасія Вікторівна,

студентка факультету лісового господарства та екології

Костюченко Руслана Вікторівна,

студентка факультету лісового господарства та екології

Поліський національний університет

м. Житомир, Україна

Одним з найсучасніших методів оцінки небезпеки, зумовленої дією канцерогенних і неканцерогенних речовин на людину, є встановлення ризику настання небажаних ефектів з метою подальшого розроблення пріоритетних заходів з його мінімізації [1-3].

Метою наших досліджень стали встановлення величин канцерогенного і неканцерогенного ризиків для здоров'я населення від забруднення атмосферного повітря внаслідок діяльності ДП «Пулинський лісгосп АПК».

ДП «Пулинський лісгосп АПК» ЖОКАП «Житомироблагроліс» ЖОР розташований в центральній частині Житомирської області на території Пулинського, Хорошівського, Черняхівського, Житомирського адміністративних районів. Діяльністю ДП «Пулинський лісгосп АПК» є спеціальне використання лісових ресурсів в порядку проведення рубок головного користування, їх щорічний обсяг – 41,62 тис. м³. Виробнича діяльність підприємства призводить до викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Джерелами викидів на ДП «Пулинський лісгосп АПК» є бензопили, трактори колісні, вантажні автомобілі, легкові автомобілі, що працюють на дизельному паливі. Вказані джерела викидів проявляються лише в межах виробничої території (промислових майданчиків). Загалом в результаті діяльності підприємства до атмосферного повітря надходить 7 речовин (азоту діоксид, сірки діоксид, вуглецю оксид, бенз(а)пірен, сажа, неметанові леткі органічні сполуки, речовини у вигляді твердих суспендованих часток, недиференційованих за складом), сумарна кількість викидів яких становить 9,99 т/рік.

Оцінка ризику впливу діяльності ДП «Пулинський лісгосп АПК» від забруднення атмосферного повітря здійснювалася на основі розрахунку неканцерогенних і канцерогенних ризиків (ефектів) за Методичними рекомендаціями від 13.04.2007 № 184 [3].

Розрахований рівень неканцерогенного ризику для здоров'я населення від забруднення атмосфери внаслідок діяльності ДП «Пулинський лісгосп АПК», що оцінювався на підставі значень коефіцієнту небезпеки для речовин та індексу небезпеки, наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Неканцерогенний ризик для здоров'я населення від забруднення атмосфери внаслідок діяльності ДП «Пулинський лісгосп АПК»

№ п/п	Назва неканцерогенної речовини	Коефіцієнт небезпеки	Критичні органи
1	Оксиди азоту(у перерахунку на діоксид азоту)	1,06	Органи дихання
2	Діоксид сірки (діоксид та триоксид) в перерахунку на діоксид сірки	0,32	Органи дихання
3	Оксид вуглецю	0,026	ЦНС, серцево-судинна система, кров.
Індекс небезпеки		1,406	

Для діоксиду сірки та оксиду вуглецю ризик виникнення шкідливих ефектів вкрай малий, для оксидів азоту – перевищує 1, а ймовірність розвитку шкідливих ефектів зростає пропорційно збільшенню HQ по впливу на органи дихання.

Під час діяльності підприємства, а саме експлуатації техніки, в атмосферне повітря буде виділятись бенз(а)пірен, який є канцерогеном. Розрахована величина канцерогенного ризику бенз(а)пірену становить 0,00000017. Рівень канцерогенного ризику бенз(а)пірену знаходиться в межах значень – менший ніж 10^{-6} та згідно класифікації відповідно методики [3] є прийнятним.

Список літератури

1. Герасимчук Л. О., Полонська А. В., Шульга Н. С., Іванченко М. В. Оцінка ризиків для здоров'я населення м. Житомир, спричиненого важкими металами. *Пріоритетні шляхи розвитку науки: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції* м. Київ, 30 – 31 серпня 2020 року. Київ: МЦНІД, 2020. С. 39-40.

2. Валерко Р. А., Герасимчук Л. О., Зозуля В. М. Оцінка ризику споживання питної води з підвищеним вмістом нітратів на здоров'я населення Житомирської об'єднаної територіальної громади. *Екологічні науки*. 2021. № 3 (36). С. 137-141. <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2021.eco.3-36.22>

3. Про затвердження методичних рекомендацій "Оцінка ризику для здоров'я населення від забруднення атмосферного повітря": МОЗ України; Наказ, Рекомендації від 13.04.2007 № 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0184282-07>.

PECULARITIES OF THE FORMATION OF URBAN MEDICAL CLUSTERES OF HEALTHCARE FACILITIES

Veligotska Yuliia,

PhD of Architecture, Associate Professor
O. M. Beketov National University of Urban Economics
in Kharkiv, Ukraine

Malik Natalia

Postgraduate
O. M. Beketov National University of Urban Economics
in Kharkiv, Ukraine

In pre-war times, the Ukrainian health care system represented, on the one hand, a structure based on the post-Soviet organizational model, and on the other, a direction that was actively reformed. However, military operations in Ukraine not only stopped this development, but a large percentage of damage of health care facilities led to its reinterpretation. After the end of the war, this area will need major interventions. Today, the Ministry of Health of Ukraine, together with various partners, is preparing a plan for the development and restoration of destroyed medical facilities. A completely new approach to the development of the recovery plan is planned, which will involve the division of the territory of each region into medical clusters [1].

The global development of health care institutions has shown that in the process of forming modern medical institutions, it is the cluster approach that contributes to high-quality results in the development of the medical field, such as in treatment, medical education, experiments, drug production, etc. It should be noted that the medical cluster policy is becoming more and more widespread as a tool for increasing competitiveness due to the combination of the medical field, scientific developments and education.

The medical cluster concept is today a recognized fact in the world medical field. Its specificity includes forming of medical cluster structures, a combination of different institutions of the health care system is ensured in them.

The concept of a medical cluster is a set of geographically interconnected companies and organizations in the field of health care, science and education that complement each other in the process of their activities.

One of the best examples of the creation of medical clusters is the Hong Kong health care system. All clusters are based on the location of medical institutions, according to territories [2]. Therefore, based on the analysis of medical clusters in Hong Kong, it can be noted that according to urban planning features, they represent a system of clusters in the city, which have a decentralized nature relative to each other.

The second country with a cluster healthcare system is Singapore. The public health care system has been regrouped into 3 integrated medical clusters to improve the delivery of medical services [3]. The analysis of the medical cluster in Singapore revealed that, according to the urban layout, it represents a nationwide system of medical clusters of a decentralized nature.

The next popular direction is the cluster of medical tourism or medical and recreational medical cluster. Among the countries of the world who successfully use it are the USA, Germany, and Switzerland. A number of other countries in Asia and Europe have now entered this market. High prices for treatment and the quality of medical care encourage patients to receive quality medical services abroad and combine them with recreation and tourism. The analysis of these clusters revealed that, according to the city-planning location, it represents a cross-border type of medical clusters of a dispersed nature.

The next type of medical cluster, which is the most popular today, is a biomedical cluster, which is a territorial concentration of health care institutions, specialized and educational organizations, urban planning features of the location, it is a regional type of medical cluster of a grouped or dispersed nature.

The analysis of different types of clusters around the world revealed that the system of health care institutions is an integrated structure with the system of urban medical clusters, designed to unite a number of territorially and functionally interconnected organizations of health care institutions, including functions of providing medical care, scientific research and medical education and medical industry. The peculiarities of the formation of urban medical clusters of health facilities include such types: local medical cluster, region medical cluster, city medical cluster, nationwide medical cluster, cross-border medical cluster.

References:

1. <https://decentralization.gov.ua/news/14438>
2. <https://www.ha.org.hk/visitor/template101.asp>
3. <https://www.businesstimes.com.sg/government-economy/public-healthcare-system-to-be-regrouped-into-three-clusters>

ВИДОВИЙ АНАЛІЗ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН ВЗДОВЖ ДОРІГ У СИСТЕМІ ОЗЕЛЕНЕННЯ СОЛОМ'ЯНСЬКОГО РАЙОНУ М. КИЄВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ

Лукаш Олексій Олегович,

Аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Новик Віталіна Олексіївна,

Магістр 1-го року навчання

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Кушнір Анатолій Іванович,

Кандидат біологічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Оздоровлення міського середовища в умовах стрімкої урбанізації територій міст, особливо великих міст, з кожним роком стає одним із пріоритетних напрямків для вивчення з метою оптимізації та покращення умов життєдіяльності населення. Концентрація шкідливих речовин в міському середовищі набуває глобального і небезпечного характеру, що зумовлює потребу реагування шляхом зменшення викидів та заходів з оздоровлення середовища населених пунктів [1]. Місто Київ – найбільший мегаполіс України, столиця, адміністративно-політичний, промисловий та історико-культурний центр держави. Підвищення рівня забруднення навколишнього середовища в місті здебільшого зумовлено постійним зростанням кількості автотранспорту, так понад 80% шкідливих викидів в атмосферу припадає на пересувні джерела, а відсутність дієвих методів контролю за їх роботою та контролю кількості робить цю проблему пріоритетною серед екологічних питань сьогодення [2]. Зважаючи на викладене, одним з основних елементів зеленого господарства є саме вуличні насадження, що відіграють роль природного фільтра та поліпшують екологічний стан, створюють особливий мікроклімат. Поряд з цим є елементом ландшафту та мають вплив на зовнішнє сприйняття загального ансамблю міста в цілому. Зелені насадження, висаджені вздовж доріг та магістралей міста, мають газопродуктивний, пилозатримуючий, шумозахисний та газобирний потенціал [3]. За даними корпорації «Київавтодор» у столиці налічується 2230 вулиць та проїздів загальною протяжністю 1665,71 км, з яких 727,01 км загальноміського та районного значення та 938,7 км місцевого значення [4], що слугують основним джерелом викидів.

Метою нашого дослідження було проведення аналізу видового та якісного стану зелених насаджень вздовж доріг міста Києва на прикладі Солом'янського району, як одного з найбільших районів міста за кількістю населення, якому

зосереджено найбільшу кількість вищих навчальних закладів, значну кількість державних установ, таких як Київський апеляційний суд, Касаційний суд Верховного Суду України, Управління патрульної поліції у місті Києві, Міністерство оборони України тощо. Також на території Солом'янського району розташовані основні ворота міста: аеропорт «Київ» (єдиний пасажирський аеропорт в місті) та Центральний залізничний вокзал. На балансовому утриманні комунального підприємства шляхово-експлуатаційного управління Солом'янського району знаходиться 332 вулиць та проїздів протяжністю 216,8 км загальною площею 3061,5 тисяч метрів квадратних [5].

Функції балансоутримувача зелених насаджень в досліджуваному районі покладено на комунальне підприємство по утриманню зелених насаджень Солом'янського району м. Києва, що підпорядковане Управлінню екології та природних ресурсів виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) і входить до складу Київського комунального об'єднання зеленого будівництва та експлуатації зелених насаджень міста «Київзеленбуд». На підприємство покладено обов'язки з утримання, поточного догляду, ремонту та повного агротехнічного спектру відносно зелених насаджень загального користування, в тому числі спеціального призначення вздовж доріг та магістралей району [6, 10]. Загалом нами обстежено та описано 130 вулиць, на яких виявлено зелені насадження висаджені на розподільних смугах між пішохідним тротуаром та проїжджою частиною або у лунках вздовж доріг у кількості 12858 одиниць дерев, що представлені 67 таксонами. Найбільш розповсюдженими видами дерев в складі вуличних насаджень Солом'янського району відповідно до результатів дослідницької роботи є: липа серцелиста (*Tilia cordata* Mill.), гіркокаштан звичайний (*Aesculus hippocastanum* L.), клен гостролистий (*Acer platanoides* L.), робінія псевдоакація (*Robinia pseudoacacia* L.), липа європейська (*Tilia europaea* Mill.), клен Фрімана (*Acer freemanii* L.), горобина звичайна (*Sorbus aucuparia* L.). 60 видів представлені незначною кількістю особин, що менша за 3% від загальної кількості рослин (табл.1).

Таблиця 1.
Видовий склад дерев, який зростає вздовж доріг у Солом'янському районі міста Києва

№ п/п	Назва рослин		Кількість, шт	%
	Українська	Латинська		
1	Липа серцелиста	<i>Tilia cordata</i> Mill.	3314	25,77
2	Гіркокаштан звичайний	<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	2372	18,45
3	Клен гостролистий	<i>Acer platanoides</i> L.	1502	11,68
4	Робінія псевдоакація	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	704	5,48
5	Липа європейська	<i>Tilia europaea</i> Mill.	673	5,23
6	Клен Фрімана	<i>Acer freemanii</i> Autumn Blaze	413	3,21
7	Горобина звичайна	<i>Sorbus aucuparia</i> L.	391	3,04
Інші види			3489	27,13
Всього:			12858	100,00

Основний асортимент дерев, який використаний для створення вуличних насаджень, абсолютно обґрунтований з точки зору його придатності для використання в міських умовах та відповідної ґрунтово-кліматичної зони міста Києва [7, 11]. Аналіз якісного стану дерев виконувався за трьохбальною шкалою у відповідності до Інструкції з інвентаризації зелених насаджень у містах та селищах міського типу України [8] за наступними оцінками: добрий стан – дерева здорові та добре розвинуті, листя густе нормального розміру, ознак хвороб та шкідників немає, відсутні пошкодження стовбура та скелетних гілок; задовільний стан – дерева здорові з ознаками уповільненого росту, крона не рівномірно розвинена, листя мало, наявні незначні механічні пошкодження чи дупла; незадовільний – дерева дуже ослаблені, багато сухих гілок, механічні пошкодження та ураження шкідниками і хворобами, загальний вигляд непривабливий, річний приріст не значний. Результати досліджень якісного стану наведено в таблиці 2.

Таблиця 2.
Якісний стан основного асортименту видів дерев, які зростають
вздовж доріг у Солом'янському районі міста Києва

№ п/п	Назва рослин	Якісний стан, %		
		добрий	задовільний	незадовільний
1	Липа серцелиста	9,39	78,51	12,10
2	Гіркокаштан звичайний	12,89	75,05	12,06
3	Клен гостролистий	30,36	62,98	6,66
4	Робінія псевдоакація	45,54	51,77	2,69
5	Липа європейська	48,96	49,56	1,48
6	Клен Фрімана	41,40	58,60	0,00
7	Горобина звичайна	16,37	68,54	15,09

Аналіз якісного стану показує, що найкращий декоративний вигляд в насадженнях вздовж доріг мають наступні види: клен гостролистий (*Acer platanoides* L.), робінія псевдоакація (*Robinia pseudoacacia* L.), липа європейська (*Tilia europaea* Mill.), клен Фрімана (*Acer freemanii* Autumn Blaze). Слід відмітити про відсутність незадовільного стану серед зростаючих у насадженнях дерев клен Фрімана (*Acer freemanii* Autumn Blaze). Можливо це пов'язано з тим, що даний вид в озелененні використовується відносно недавно.

Липа серцелиста є найбільш розповсюдженим видом, але має здебільшого задовільний якісний стан з найменшою відсотковою участю рослин доброго стану. На нашу думку це зумовлено здебільшого особливостями утримання автошляхів міста у зимовий період, що призводить до засолення ґрунту, відомо, *Tilia cordata* Mill. не переносить засолення ґрунтів та вибаглива до їх родючості. Вважаємо, даний вид потребує поступової заміни у системі озеленення вздовж доріг міста Києва.

Гіркокаштан звичайний також здебільшого має задовільний якісний стан, проте останні десятиліття відома основна причина чому Київ поступово перестає бути «містом каштанів» та вимушений відмовитись від висадки *Aesculus*

hippocastanum L., замінюючи його іншими видами через його масове ураження каштановою мінуючою міллю (*Cameraria ohridella* Desch. & Dem.). Поряд з цим гірकोкаштан звичайний так само як і липа серцелиста погано витримує засолення ґрунту.

За результатами проведених досліджень можемо зробити такі висновки:

1. В межах Солом'янського району міста Києва добре розвинуте озеленення вздовж доріг та магістралей. В цілому в насадженнях зростає 12858 дерев різних видів.

2. На перспективу асортимент деревних рослин потребує покращення за рахунок використання тих видів, які є стійкими до міських умов та витримують засолення ґрунту.

3. Липа серцелиста та гірकोкаштан звичайний, які мають найбільший відсоток від загальної кількості рослин висаджених вздовж магістралей Солом'янського району столиці, потребують поступової заміни на інші більш стійкі види деревних рослин.

4. З метою підвищення декоративності зелених насаджень вздовж доріг необхідно дотримуватись повного спектру агротехнічних прийомів, зокрема, проведення своєчасного догляду за кронами, підживлення, поливу та періодичної часткової заміни засоленого ґрунту, особливо у тих дерев, які зростають у лунках.

Список літератури:

1. Суслова О.П. Різноманіття та вікова структура деревних рослин у вуличних насадженнях міста Покровськ. Науковий вісник НТЛУ України. 2017. Т. 27, № 4, С. 83-86.

2. Піхало О.В. Особливості зростання вуличних насаджень в урбогенних умовах м. Києва. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Лісівництво та декоративне садівництво. 2014. Вип. 198(1). С. 180-185.

3. Мельник Т.І. Мельник А.В. Видовий склад і кількісна участь деревних порід у вуличних насадженнях міста Суми. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Лісівництво та декоративне садівництво. 2013. Вип. 187(3). С. 49-55.

4. Сайт Комунальної корпорації «Київавтодор». URL: <https://kyivavtodor.kyivcity.gov.ua/content/pro-nas.html> (дата звернення 02.12.2022).

5. Офіційний сайт Солом'янської районної в місті Києві державної адміністрації. URL: <https://www.solor.gov.ua/section/166> (дата звернення 02.12.2022).

6. Сайт комунального підприємства по утриманню зелених насаджень Солом'янського району м. Києва. URL: <http://solom.kyivzelenbud.com/about/info/> (дата звернення 29.11.2022).

7. Кузнецов С.І., Кушнір А.І., Левон, Ф.М., Пушкар В.В., Суханова О.А., Кузнецова М.С., Гончаренко Б.В. Ассортимент дерев, кущів та ліан для ландшафтного будівництва України. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2020. 320 с.

8. Про затвердження змін до Інструкції з інвентаризації зелених насаджень у містах та селищах міського типу України: Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 16.01.2007 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0082-07#Text> (дата звернення 09.11.2022).

9. Сайт Комунального об'єднання «Київзеленбуд». URL: <http://kyivzelenbud.com/about/strategiya-rozvytku> (дата звернення 12.11.2022).

10. Кушнір А. І., Пушкар В. В., Суханова О. А., Вакулик І. І. Енциклопедичний словник-довідник ландшафтника. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2020. 720 с.

11. Кушнір А.І., Суханова О.А. Агротехніка рослин у ландшафтному будівництві (Частина І. Хвойні): наук.-практ. вид. Київ: ФОП Ямчинський, 2022. 180 с.

ЕЛЕКТРОХІМІЧНЕ ОТРИМАННЯ МІДІ З ВІДПРАЦЬОВАНИХ КИСЛИХ МІДНО-ХЛОРИДНИХ РОЗЧИНІВ ТРАВЛЕННЯ ДРУКОВАНИХ ПЛАТ

Дундуков Павло,
студент,
КПІ ім. Ігоря Сікорського

Ущатовський Дмитро
к.т.н., старший викладач
КПІ ім. Ігоря Сікорського

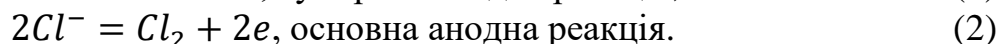
Васильєв Георгій
к.т.н., доцент
КПІ ім. Ігоря Сікорського

Проблема підвищення екологічної безпеки територій, які піддаються техногенному навантаженню в процесі виробництва друкованих плат та гальванотехніки, вимагає комплексного підходу для її вирішення, що полягає як у превентивному, так і в комплексі запобіжних ліквідаційних заходів. У технологічні процеси виробництва плат та гальванічного нанесення металевих покриттів обов'язково повинні включатися заходи щодо зменшення негативного впливу відходів виробництва на навколишнє середовище, а відходи, які можуть з'являтися в процесі виробництва, повинні тут же перероблятися на необхідні для промисловості, сільського господарства та населення товари [1].

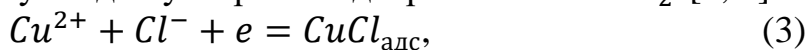
Зокрема в процесі виробництва друкованих плат широко використовуються кислі мідно-хлоридні розчини. Саме ці розчини використовуються у виробництві багат шарових друкованих плат, а саме при виготовленні внутрішніх шарів субтрактивним негативним методом. У процесі виробництва друкованих плат утворюються концентровані металовмісні розчини, концентрація міді сягає 200 г/л за металом. Металічна високочиста мідь є доволі ліквідним товаром, а її отримання з концентрованих відходів – актуальним науково-технічним завданням. Дослідженню електрохімічної регенерації та можливості отримання компактних осадів електролітичної міді присвячується дана робота.

У даній роботі використовувались промислові відпрацьовані розчини, що містили: 206 г/л Cu^{2+} у вигляді CuCl_2 і CuCl ; до 10 г/л HCl . Мідь із досліджуваного розчину вилучали методом електрохімічної екстракції у електролізері із малорозчинними титановими анодами вкритими шаром оксидів титану іридію та рутенію (ОІРТА). У якості катодів слугувала мідна фольга марки М0. Джерелом постійного струму слугував випрямляч Б5-А. При знятті гальваностатичної поляризаційної кривої до основного кола приєднували додаткове, яке включало високоомний вольтметр та насичений хлор срібний електрод.

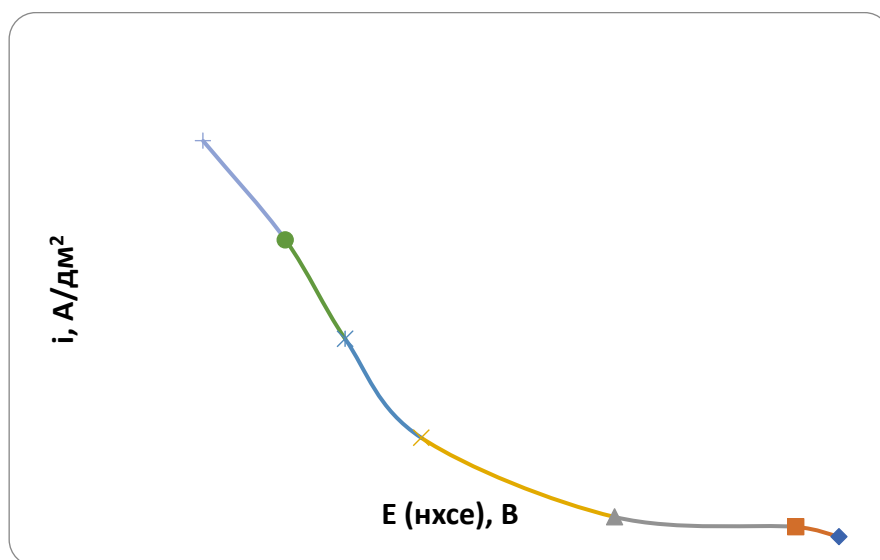
При електрохімічній екстракції міді з досліджуваного розчину на електродах відбуваються основні наступні реакції:

За надмірного вмісту хлоридної кислоти в розчині можливий перебіг катодної реакції через проміжну стадію утворення адсорбованого CuCl_2^- [2, 3]:

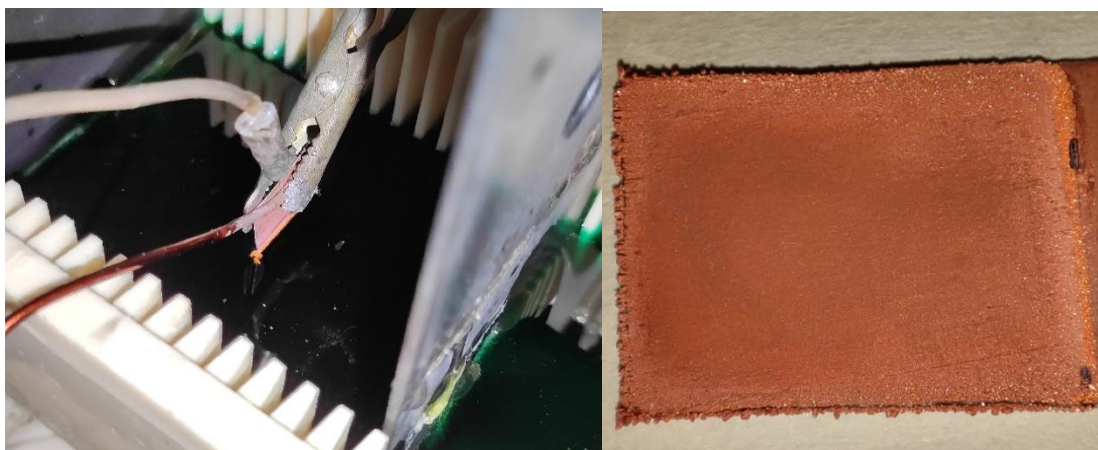
Хлорид міді (I) може бути одним з продуктів, що утворюється на катоді і включатись в осад міді. Про це свідчать поляризаційні вимірювання – первинна хвиля в інтервалі густин струму до 1 A/дм^2 (рис.1). З характеру поляризаційної кривої видно, що область змішаної кінетик виділення міді продовжується близько до густини струму 15 A/дм^2 . Після відповідного значення густини струму спостерігається зменшення нахилу поляризаційної кривої, що може свідчити про вихід в область дифузійних обмежень та граничної густини струму. Таким чином можна спрогнозувати, що область оптимальних початкових робочих густин струму для процесу електроекстракції з метою отримання компактною міді буде лежати в межах $5 \dots 15 \text{ A/дм}^2$.

Рисунок 1. Катодна гальваностатична поляризаційна крива

В ході проведених досліджень було встановлено, що компактні крупнокристалічні осад міді дійсно можуть бути отриманими за густини струму 10 A/дм^2 , вихід за струмом при цьому склав близько 50 %. Такий низький вихід за струмом може бути поясненим: агресивністю – травлячою дією розчину; перебігом реакції (3); потраплянням іонів заліза (III); зворотнім відновленням хлору, який утворюється на анодах і конвективно переноситься на катод.

а

б

Рисунок 2. Фотозображення лабораторної комірки (а) та катодного осаду міді (б) отриманого при густині струму 10 A/дм^2 із товщиною 50 мкм

Таким чином, в ході проведених досліджень показана можливість отримання компактних щільних осадів електролітичної міді із концентрованих відпрацьованих розчинів травлення друкованих плат.

Посилання:

1. <http://elar.khmnmu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6654>
2. Crousier, J., Vimaghra, I. Electrodeposition of copper from sulphate and chloride solutions. *Electrochimica acta*, 1989, 34.8: 1205-1211.
3. Jin, W., et al. Controlled electrodeposition of uniform copper powder from hydrochloric acid solutions. *Journal of The Electrochemical Society*, 2017, 164.12: D723.

RESEARCH METHODS OF REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE NEW SOCIO-CULTURAL SPACE (ASSOCIATIVE METHOD)

Dobroier Nataliia,
Ph.D., Associate Professor
Odessa National Academy Department of
Cultural Studies and Philosophy of Culture

The methodological analysis of refugees as a socio-cultural phenomenon in terms of the cultural approach is narrowed to the methodology of research on socio-cultural adaptation in the new environment. Such research implies the use of an interdisciplinary set of methods.

One of the most effective methods of studying refugees is the associative method. Meaningful and figurative associations play an important role in people's consciousness. With the help of associative method we study stable characteristics of associations, their social foundations as well as their interrelation with social processes. The study of associations gives us a picture of social norms, values, stereotypes of a certain group, people, etc. The associative complex is formed in the process of assimilation by a person of social norms, values of a certain people, group, etc. Therefore, studying refugees and migrants who have found themselves in a different socio-cultural environment with this method is very effective. An individual enters another environment and through the prism of his or her established perceptions becomes familiar with other stereotypes, norms, and values. As a result, there is a transformation of these categories.

This method works effectively at different scales of local studies. An example that confirms this can be seen in the results of two recent studies. The first study was aimed at studying the perception of Polish culture by Ukrainian refugees as part of the project 'Knowledge of the Ukrainian refugees about the Polish culture', which was organised under the conditions of the granted "IIAS-PIASt" grant (Israel Institute for Advanced Studies – Polish Institute of Advanced Studies) from the August-September 2022. The second local study was conducted with students in Ukraine as part of the course "Urban Anthropology" at the National University "Odesa Polytechnic" (November 2022). Internally displaced persons in the city of Odessa were interviewed. The main purpose of these questions was to find out why the country (in this case Poland) and the city (in this case Odessa) were chosen as a place of refuge. The questionnaire included questions of the associative series. They were created on the basis of semi-structured interviews with respondents.

The result of this was that the stereotypes formed influenced the choice of a place of refuge. The acquired research base was used to determine the nature of the chosen acculturation strategies among ethnic Ukrainian refugees.

References:

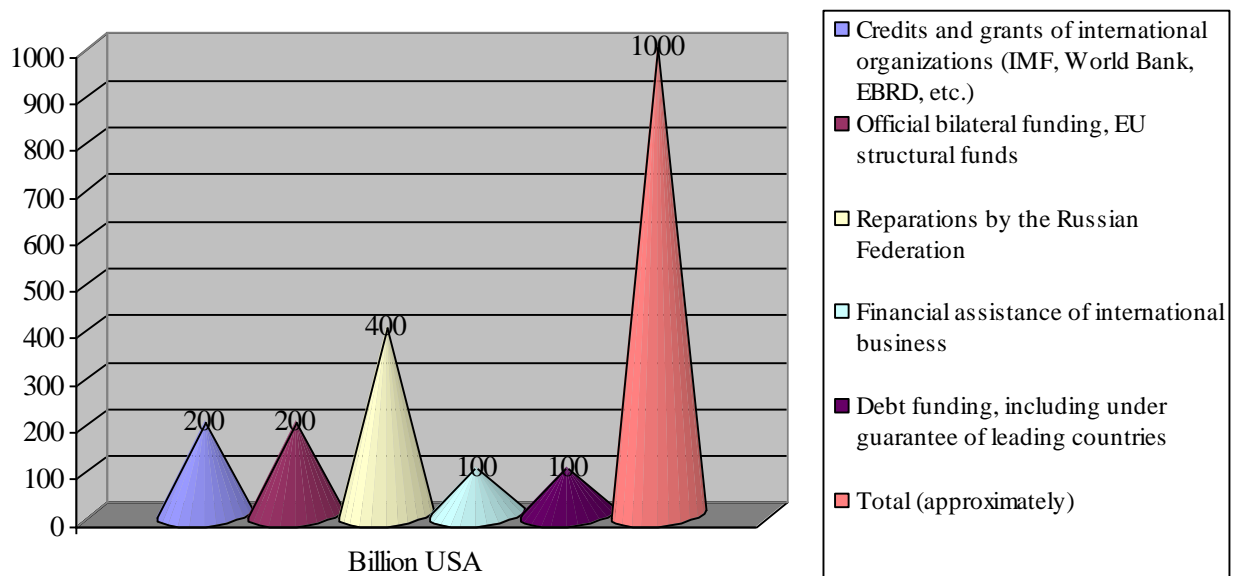
1. Berry John W. Ecocultural Psychology. Kul'turno-istoricheskaya psikhologiya = Cultural-historical psychology, 2019. Vol. 15, no. 4, pp. 4—16. (In Russ., abstr. in Engl.). doi: 10.17759/chp.2019150401.
2. Samuel, P. The clash of civilizations and the remaking of world order I Samuel P. Huntington, p. cm. Includes index. 1. World politics — 1989- 2. Post-communism. 3. Civilization, Modern-1950- I. Title. D860.H86 1996 909.82'9-dc20 96-31492 CIP ISBN 0-684-81164-2. 410p. <https://inlnk.ru/Pm2R2p>.
3. Kaplan Y.B. Features of integration and adaptation of internally displaced persons in new territorial communities: issues of realization of political rights and freedoms / Y.B. Kaplan // NISS (National Institute for Strategic Studies). 2017. c. 1-9. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/perem_osoby-2f1a8.pdf.
4. Karaguyar K., Vinogradova O., Bondarenko A., Bader M. The state of integration and social adaptation of internally displaced persons in Ukraine on the example of Odesa region. URL: <https://r2p.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/3-Stan-integratsiyi-ta-sotsialnoyi-adaptatsiyi-VPO-v-Ukrayini.pdf>.

FINANCIAL POTENTIAL OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW: THE CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Puzyrova Polina

Ph.D. in Economics, Associate Professor
Kyiv National University of Technologies and Design

Recently, considerable attention has been paid to the issues of post-war reconstruction of Ukraine, including sources of resources that can be involved in this process. According to national and international expert institutes, the losses of GDP of Ukraine in 2022 because of military aggression of the Russian Federation can range from 30% to 50%. In the absolute figures in the prices of 2021, it will correspond to 1,6-2,7 trillion hryvnias (\$ 56-92 billion) of «unprocessed» products during the year. In addition, material losses due to large -scale destruction of infrastructure and civilian objects are estimated from \$ 500 to \$ 1000 billion. The restoration of Ukraine's GDP in pre -crisis level will require the involvement of international financing of funds for reconstruction of the Ukrainian economy and activation of fiscal and monetary tools in order to restore investment processes in Ukraine [4; 5; 9]. According to different experts, the total financial potential that will be needed to restore the Ukrainian economy will be about \$ 1 trillion.

Fig. 1. Indicative structure of sources of financing of economic reconstruction of Ukraine [1-6; 9]

Recently, the liquidity of the banking system (deposit certificates and correspondent accounts) has reached record values since the beginning of military aggression of the Russian Federation and amounted to UAH 227 billion, including: in NBU certificates - UAH 170,1 billion; in the NBU correspondent accounts - UAH 56,7 billion. Another 50 billion UAH of bank liquidity is in the form of cash at banks [9-11].

The growth of bank liquidity of the last week is almost completely explained by increasing government expenditures by debt financing, which led to an increase in money supply in the economy by UAH 23 billion, of which about UAH 10 billion was replenished monetary operations (repayment of long-term refinancing loans, etc.).

Current liquidity figures are record for the banking system throughout the economic history of Ukraine. Total liquidity exceeds liquidity standards (UAH 55 billion) by four times. The ratio of banks «liquidity to banks» liquid liabilities in April returned to the pre-crisis level - 15%. The high liquidity of the banking system is observed against the background of low levels of economy monetization (less than 40% of GDP) [8-10].

Along with the overall liquidity, structural liquidity surplus (deposit certificates minus refinancing loans), which reached UAH 45 billion (record value since the war), is also increasing. The presence of structural surplus means that the banking system as a whole does not require additional funding. Excessive liquidity generates passive net income of banks (interest income on NBU deposit certificates interest expenses on NBU refinancing loans) [12; 14; 15].

Prolonged structural surplus interferes with an adequate interest rate transmission, as it leads to deposit rates of deposit rates, an expansion of the banking system margin. The structural surplus of liquidity of the banking system of Ukraine has been observed for the fourth consecutive year. Last year, it averaged 65 billion UAH, in the last year - UAH 110 billion. In April this year, average interest rates on term deposits of the population decreased by another 75 b.p., which is almost twice the inflation. Because of the interest rates between new loans and deposits increased to a record 8 b.p. [9-11]

In addition, the profit of the banking system for the flowing year is at the historically highest level (over UAH 90 billion as of February 2022). Therefore, the national banking system, which is part of the country's overall financial potential, even in the current conditions of martial law, has a sufficient strength resource to strengthen its intermediary functions and expand credit, financial support for the economy - a critically important source of coating business financing problems [1-3].

Financing / lending will also increase banks' demand for funding resources that will reduce bank interest margins and reduce excess liquidity surplus. Of course, military risks are critically exacerbated by guarantees and collateral on loans.

The government has already intensified and expanded state credit support programs for business entities, which has been positively reflected in the dynamics of lending. However, budget resources are limited. The Central Bank, for its part, can stimulate the credit process by implementing preferential targeted refinancing of bank loans and/or softening the requirements of financial regulation of credit activities, including the requirements for collateral. Such tools and options are used in the world practice of central banks. Practical cases can be borrowed from the experience of EU, UK, USA, Hungary, Georgia. Supporting monetary economic relations will strengthen the links between the financial and real sectors of the economy, which will have a positive impact on the process of transformation of national savings into potential investments [6-11].

The new monetary policy of the National Bank of Ukraine will also contribute to this process. Recently, the NBU Council approved «Basic Principles of Monetary Policy for the Martial Status». It is a fundamentally important document that opens not only the new opportunities for the implementation of appropriate NBU measures, but also creates the conditions for the formation of appropriate conditions for post-war reconstruction.

The Council stressed that in the conditions of war it is extremely important to ensure the reliable and stable functioning of the country's banking and financial system, as well as to maximize the needs of Ukraine's defense, the uninterrupted functioning of the public finance system and critical infrastructure [2-8].

Reducing the effectiveness of market tools makes it impossible to carry out monetary policy in inflation targeting with a floating exchange rate. The effectiveness of monetary transmission channels is further weakened by administrative restrictions on the foreign exchange market and restrictions on capital movement. In such circumstances, the National Bank may not temporarily use market monetary tools, including a key (accounting) rate as a major tool for monetary (monetary) policy.

The high uncertainty caused by war also complicates the forecasting of economic processes with an acceptable probability. Therefore, the National Bank can temporarily refrain from publishing its own macroeconomic forecasts. The National Bank is already flexible adaptation of the operational design of monetary (monetary) policy and takes the necessary anti-crisis measures to maintain the proper liquidity of the banking system (including, if necessary, partly through mechanisms of form refinancing) and increased flexibility of banks in management [9-15].

The Council noted that in order to ensure the proper repelling armed aggression of Russia and the uninterrupted functioning of the public finance system in martial law; the National Bank may support the state budget through the purchase. The expediency and volume of operations for financing the state budget will be determined by separate decisions of the National Bank, given the situation in the financial markets and in public finances, in particular, taking into account the possibility of filling the state budget from other sources. Aware of the potential risks of monetization of the state budget deficit, the National Bank will only finance the government's critical expenditures in limited volumes and only through the purchase of government securities in the primary market.

The National Bank will also maintain the maximum transparency in the coverage of such operations. The set of such measures, namely limiting the volume of budget deficit monetization and transparent communication, will protect from the threat of increased fiscal dominance, retain confidence in monetary policy and will not complicate cooperation with international financial organizations [4-7].

At the same time, the National Bank will strive for the fastest complete refusal of financing the state budget deficit, taking into account the need to ensure the optimal balance between, on the one hand, the maintenance under the control and critical infrastructure. The Council stressed that the National Bank will continue to proceed from the need to preserve its own institutional, financial and operational independence for the proper performance of its functions [9-11].

The National Bank will avoid measures and tools as possible, the use of which will reduce confidence in monetary (monetary) policy, unbalance of expectations and strengthening fiscal dominance. The National Bank will maintain close cooperation with the government to promote the necessary external funding from international organizations and partner countries. The National Bank, together with the Government, will make every effort to fulfill the goals, criteria and measures to reform the economy and the financial system provided for in cooperation with the IMF, other international financial institutions and EU institutions [6-8].

The basic principles will be temporarily applied during the legal regime of martial law, and, if necessary, sometime after its completion until the normalization of the functioning of the economy and the financial system. Thus, all this reaffirms the readiness of all state structures of Ukraine for both effective financial defense and offensive actions to restore our country's economy.

Список літератури

1. Богма О. Фінансовий потенціал підприємства: методика оцінювання / О. Богма, С. Камінський, П. Гутник // *Scientia Fructuosa*. - 2022. - № 2. - С. 36-47.
2. Гаврилко П. П. Функціональні аспекти фінансового потенціалу суб'єктів реального сектору економіки / П. П. Гаврилко, М. Ю. Лалакулич, Т. В. Гуштан // *Формування ринкових відносин в Україні*. - 2022. - № 3. - С. 21-26.
3. Гребенікова О. В. Аналіз методів оцінювання фінансового потенціалу підприємства / О. В. Гребенікова, Т. В. Денисова, Д. С. Іваницький // *Часопис економічних реформ*. - 2021. - № 4. - С. 62-69.
4. Комарецька П. В. Прогнозування та стратегія управління фінансовим потенціалом підприємства як елемент становлення і розвитку фінансової системи України / П. В. Комарецька // *Фінансова система України: становлення та розвиток* : зб. наук. пр. Наукові записки. Серія : Економіка. – 2006. – Вип. 8, Ч. 2. – Острог : Видавництво "Національний університет "Острозька академія", 2006. – С. 199-210.
5. Комарецька П. В. Формування стратегії управління фінансовим потенціалом підприємства / П. В. Комарецька // *Формування ринкових відносин в Україні* : збірник наукових праць. – 2006. – Вип. 9 (64). – С. 90-92.
6. Кучер Л. Розвиток циркулярної аграрної економіки: потенційні джерела фінансування інноваційних проєктів / Л. Кучер, А. Кучер, Г. Морозова, Ю. Пащенко // *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. - 2022. - Vol. 8, № 2. - С. 206-227.
7. Мукоєд С. Л. Валютно-фінансовий потенціал інтеграції України до Європейського валютного союзу / С. Л. Мукоєд // *Економіка та держава*. - 2013. - № 3. - С. 111-113.
8. Нікольчук Ю. М. Теоретико-методичні аспекти системи управління фінансовим потенціалом підприємства / Ю. М. Нікольчук, О. М. Ягодзінська // *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. - 2021. - № 17(2). - С. 30-34.

9. Ресурси України для фінансової стабільності під час війни та відбудови/Економічна правда (epravda.com.ua)
<https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/22/686099/>
10. Фінансова оборона країни. Як працює банківська система під час війни / Економічна правда (epravda.com.ua)
<https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/16/684104/>
11. Фінансова система України в умовах війни. Чи готові банки кредитувати? (case-ukraine.com.ua) <https://case-ukraine.com.ua/publications/finansova-systema-ukrayiny-v-umovah-vijny-chy-gotovi-banky-kredytuvaty/>
12. Халіляєва О. В. Сутність та значення економічного потенціалу, його місце в економіці країни: сучасний аспект в умовах сталого розвитку / О. В. Халіляєва, П. В. Пузирьова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2021. – № 12 (247). – С. 33-40.
13. Юрків Р. Р. Теоретико-методологічні основи формування та оцінювання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності малих підприємств / Р. Р. Юрків // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки. - 2021. - № 8(2). - С. 81-88.
14. Puzyrova P. Cluster education management concept through the prism of financial risk optimization and resource support = Концепція управління кластерними утвореннями через призму оптимізації фінансових ризиків та ресурсного забезпечення [Текст] / P. Puzyrova // Менеджмент. - 2019. - Вип. 2 (30). - С. 62-74.
15. Tkachenko V. Fundamentals of financial and economic security management of Ukrainian enterprises / V. Tkachenko, I. Tkachenko, P. Puzyrova // Research Papers in Economics and Finance. – 2020. – Vol. 4, No. 2. – P. 41-51.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРУВАННЯ ЗВІТНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Головацька Світлана Іванівна,

к.е.н., проф. Кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування
Львівський Торговельно-економічний університет

Ефективне використання інструментів цифрової економіки є засобом забезпечення інформаційної безпеки та стабільності держави і суб'єктів господарювання. Цифровізація є інструментом економічного зростання шляхом підвищення ефективності, продуктивності та конкурентоздатності. Цифровізація орієнтується на міжнародне, європейське та регіональне співробітництво з метою інтеграції України до ЄС, виходу на європейський і світовий ринок за допомогою сучасних трендів нових технологічних рішень, можливостей, глобальної інформатизації.

Вітчизняні та зарубіжні науковці визначають три основних компоненти цифрової економіки:

- інфраструктура електронного бізнесу;
- електронний бізнес (процеси, які здійснюються через комп'ютерні мережі);
- електронна комерція (онлайн продажі).

Цифрова економіка (англ. Digital economy) – економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях. Цифрову економіку слід розуміти як результат трансформаційних ефектів нових технологій загального призначення в сфері інформації та комунікації, що впливають на всі сектори економіки і соціальної діяльності.

Цифрова економіка передбачає широке використання технологій великих масивів даних (Big data), індустриального Інтернету речей та Інтернету речей (IoT/LoT), хмарних обчислень, квантових технологій, NBIC-конвергенції (конвергенції нано- біо- інфо-та когнітивних технологій), адитивного виробництва, роботизації та інших так званих наскрізних інформаційних технологій і технологій інформаційної безпеки.

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року), яка є складовою частиною дієвої розбудови цифрової економіки Європи, визначає основні цілі цифрового розвитку:

- прискорення економічного зростання та залучення інвестицій;
- трансформація секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні;
- технологічна та цифрова модернізація промисловості та створення високотехнологічних виробництв;
- доступність для громадян переваг та можливостей цифрового світу;
- реалізація людського ресурсу, розвиток цифрових індустрій та цифрового підприємництва.

Від впровадження цифрових технологій економіка України отримусь:

- нове джерело ВВП (створюються і реалізуються нові програмні продукти

і сервіси;

– більш ефективно використання існуючих ресурсів (за рахунок масової цифровізації економіки починає розвиватися економіка спільного споживання).

– створення вітчизняних когнітивних апаратно-програмних систем, в тому числі, для стратегічного та операційного прогнозування, проведення розрахунків, торгівлі цінними паперами та ін.;

– розробка і впровадження технології «блокчейн» (відкритих розподілених реєстрів).

Розрізняють два формати цифрової економіки: інфраструктуру розвитку всього суспільства, держави, країни, економіки (сьогодні ця інфраструктура стає домінуючою), її розвиток пов'язаний з іншою формою цифрової економіки – галузями національної економіки, що складається з відповідних секторів послуг і електронної промисловості (розробка програмного забезпечення, виробництво комп'ютерного обладнання та комплектуючих, підготовка кадрів тощо).

Цифрова платформа – це група технологій, які використовуються в якості основи, що забезпечує створення конкретизованої та спеціалізованої системи цифрової взаємодії, забезпечена високими технологіями бізнес-модель, котра створює вартість, полегшуючи обміни між двома або більшою кількістю взаємозалежних груп учасників.

Крім цифрових платформ у сфері виробництва, електронної торгівлі, управління проектами (в т.ч. автоматизація документообігу на основі технологій «блокчейн» (blockchain), фінансового обігу (в т.ч. електронних розрахунків та використання криптовалют) надзвичайно актуальними є цифрові платформи, спрямовані на ведення бізнесу через віртуальний простір за допомогою наступних сервісів: бухгалтерія (jSolutions), адміністрування звітності, логістика (4Logist), маркетинг (AliExpress), аналітика (Qlik Sense). Використання зазначених платформ для є запорукою швидкої організації бізнесу, підвищення його ефективності та безпечності.

Ефективним інструментом організації та адміністрування інформації є електронний документообіг. Згідно Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 року N 851-IV *електронний документообіг (обіг електронних документів)* — сукупність процесів створення, оброблення, правлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів.

Впровадження СЕД (систем електронного документообігу) на підприємстві дозволяє скоротити рутинні процеси, пов'язані з обробкою, заповненням та обміном документами, в кілька разів! Крім економії часу, СЕД зменшує ризик втрати даних, прискорює робочі процеси, і покращує взаємодію усередині компанії, а також з контрагентами.

Виділяють чотири основних типи СЕД:

• Діловодство (система кореспонденції і руху документів між агентами і контрагентами).

- Workflow (настройка бізнес-процесів, пов'язаних з документообігом).
- Архіви (зберігання документів з різним рівнем доступу і з можливістю швидкого пошуку).
- ЕСМ (комплексна система управління контентом, включаючи документи, таблиці, файли PDF, яка включає функції всіх перерахованих вище систем).

Згідно ст. ПКУ 49.3. Податкова декларація подається за вибором платника податків, якщо інше не передбачено цим Кодексом, в один із таких способів:

- а) особисто платником податків або уповноваженою на це особою;*
- б) надсилається поштою з повідомленням про вручення та з описом вкладення;*
- в) засобами електронного зв'язку в електронній формі з дотриманням вимог законів України "Про електронні документи та електронний документообіг" та "Про електронні довірчі послуги".*

Згідно ст. ПКУ 49.4. Платники податків, що належать до великих та середніх підприємств, подають податкові декларації контролюючому органу в електронній формі з дотриманням вимог законів України "Про електронні документи та електронний документообіг" та "Про електронні довірчі послуги".

Українські сервіси обліку та звітності суб'єктів господарювання:

Отримання електронного цифрового підпису та сертифікатів ключів – <https://czo.gov.ua/ca-registry>

Електронний кабінет платника податків – <https://cabinet.tax.gov.ua/>

«Спеціалізоване клієнтське програмне забезпечення для формування та подання звітності до "Єдиного вікна подання електронної звітності"»

Єдине вікно подання електронної звітності

ReportTax – <https://reporttax.com.ua/>

ReportTax – бот-бухгалтер підприємця.

LigaReport – <https://report.ligazakon.net/>

Приват24 для Бізнесу – <https://privatbank.ua/business/elektronnyje-otchety>

iFin – <https://www.ifin.ua/>

Taxer – <https://taxer.ua/uk/>

Art-Звіт – <https://art-zvit.com.ua/>

«М.Е.Дос» (поширене українське програмне забезпечення для подання звітності до контролюючих органів та обміну юридично значущими первинними документами між контрагентами в електронному вигляді).

СОТА у модульному складі:

- Модуль «Звітність»

- Модуль «Облік ПДВ»

- Модуль «Облік акцизного податку».

Соната (популярна програма для електронної звітності, яка дозволяє звітуватись до Державної податкової служби, ФСС, Держстату).

Отже, цифрова трансформація економіки України повинна базуватися на новітніх можливостях:

- базис на цифрові інформаційні технології (в т.ч. електронного документування інформації та адміністрування звітності);
- мережева архітектура і цифрова комунікація;

- цифрова форма представлення об'єктів;
- віртуалізація цифрових технологій роботи з об'єктами;
- орієнтація на знання, представлені в цифровому вигляді;
- інноваційна рушійна сила розвитку;
- інтеграція і глобалізація за рахунок стандартизованої форми цифрових об'єктів;
- конвергенція і висока динаміка змін;
- трансформація всіх видів діяльності.

Література

1. Головацька С.І. Системи електронного обліку і звітності підприємств: актуальні аспекти. - Підприємництво і торгівля : збірник наукових праць / [редакц. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2021. – Вип. 32. С.11-16
2. Джусов О.А., Апальков С.С. Цифрова економіка: структурні зрушення на міжнародному ринку капіталу. http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3058/2746
3. Краус Н. М., Голобородько О. П., Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf (дата звернення: 15.05.2018).
4. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/01/17/31946820/> (дата звернення: 15.05.2018).
5. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України № 851 від 30.06.2021. - Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Козуб Вікторія Олександрівна

канд. екон. наук, доцент
професор кафедри міжнародної економіки і менеджменту

Керімова Ельнара Гарід кизи

Магістрант ОП «Міжнародна економіка»
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
м. Харків, Україна

У сучасних умовах сільське господарство України є однією з найважливіших галузей економіки. Аграрний сектор забезпечує продовольчу та, певною мірою, економічну, екологічну та енергетичну безпеку країни, розвиток технологічно суміжних галузей національної економіки. Як великий виробник різноманітної сільськогосподарської продукції та продовольства, Україна протягом багатьох років займає важливе місце у структурі світового експорту агропродовольчої продукції.

Ринок аграрної продукції – це складна економічна та інституційна система, яка оснований на доведенні сільськогосподарської та продовольчої продукції до кінцевого споживача через фондові біржі, оптову та роздрібну торгівлю, логістичні та інформаційні мережі торгівлі сільськогосподарською сировиною та харчовими напівфабрикатами, виробленою або імпортованою готовою продукцією. Агропродовольчі ринки мають низку ознак, які принципово відрізняють їх від інших ринків [1, с. 5]:

1) соціальна спрямованість і значущість, оскільки стан цього ринку відображає рівень розвитку всього суспільства;

2) напрямок розвитку аграрного ринку визначають потреби та можливості кінцевих споживачів продуктів харчування.

3) аграрний ринок поєднання процесів виробництва та споживання, а отже має властивості системи, що знаходиться у стані безперервного розвитку.

Аграрний ринок є комплексним поняттям, яке включає ринок матеріальних ресурсів сільськогосподарських товаровиробників і переробних підприємств, ринок сільськогосподарської сировини та ринок продовольства. При цьому аграрний (сировинний) і продовольчий ринки також структуровані, тому виділяють окремі продуктові ринки – зернових, цукру, молока і молочних продуктів, м'яса, фруктів, овочів та ін.

Для агропромислового комплексу (АПК) основним засобом виробництва є земля, яка використовується для вирощування сільськогосподарської продукції та сировини для виробничого та невиробничого споживання. У правовому контексті агропромислове господарство визначається як складна біологічно-

економічна система, яка є інтегрованою формою сільського господарства та суміжних з ним галузей матеріально-технічного забезпечення, закупівлі, переробки, зберігання та доставки споживачам сільськогосподарської продукції [2, с. 9]. Вважаємо, що в якості основних структурних складових агропромислового комплексу, як пріоритетного сектору економіки України, доцільно виділити наступні (рис. 1).

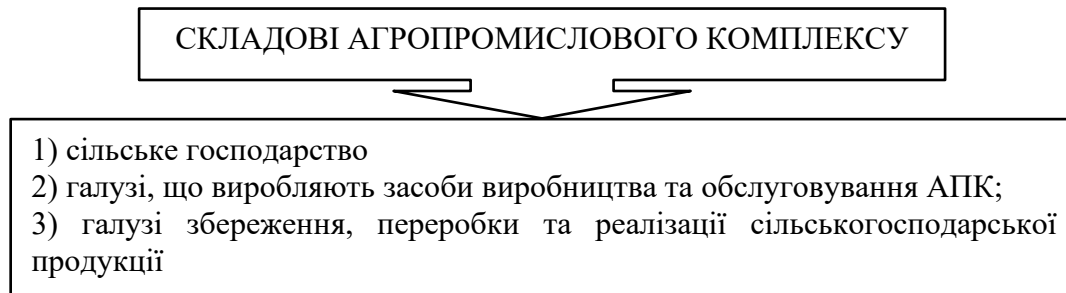

Рис. 1. Основні структурні складові АПК [3, с. 157]

Виходячи зі структури АПК, до підприємств галузі належать:

1) підприємства сільського господарства (рослинництва, тваринництва), водного господарства та мисливського господарства;

2) підприємства, що виробляють засоби виробництва та обслуговують АПК (сільськогосподарська техніка, хімічна промисловість, комбікорми та мікробіологічна промисловість, наукові послуги, сільськогосподарське та меліоративне будівництво);

3) підприємства по збереженню, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції (зберігання, харчова, легка промисловість, торгівля, транспортування).

Україна має сприятливі природно-кліматичні та природно-ресурсні передумови для розвитку сільськогосподарського виробництва, що призвело до формування великих горизонтально та вертикально інтегрованих холдингових структур аграрного сектора.

Згідно з дослідженнями, обсяг міжнародної торгівлі зростає з кожним роком і досяг близько 17,7 трлн. дол. США, з яких 8,5% припадає на продовольчу продукцію [4]. Агроринок є одним із найбільш ліквідних і конкурентних, зі стійким і прогнозованим попитом. Загалом світова торгівля сільськогосподарською продукцією зберігає досить позитивну динаміку зростання, враховуючи триваючі тенденції зростання населення та доходів у багатьох країнах. За останні 10 років його глобальний обсяг зріс майже в 1,5 рази до 1,5 трлн. дол. [4]. Згідно з аналізом даних та експертними розрахунками міжнародної міжурядової організації ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), середньорічні темпи зростання світової торгівлі агропродовольчою продукцією за цей же період становили 3,4 %, з яких темп зростання у країнах, що розвиваються становив 4,9%, у країнах з перехідною економікою – 7 %, та 2,2% у розвинених економіках [4].

Основною тенденцією останніх років стало помітне зниження структури світової торгівлі продуктами харчування, при цьому зменшилася частка розвинутих економік за рахунок країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою. Прогнозується, що протягом наступних 12 років, якщо поточна динаміка та темпи зростання збережуться, обсяги торгівлі продовольством між країнами, що розвиваються, подвояться приблизно до 1,2 трлн. дол. США, а в країнах з перехідною економікою цей показник перевищить 1000 млн. дол. США [4]. Аналіз даних про розподіл світової торгівлі агропромисловою продукцією за основними континентами показує, що найбільші обсяги торгівлі припадають на країни Європи, Америки та Азії. При цьому впродовж останніх 10 років за середньорічними темпами приросту всього обсягу світової торгівлі агропродовольчою продукцією лідером є країни Азії, тоді як найнижчі темпи спостерігаються у Європі. Абсолютне експортне лідерство світового аграрного ринку складають свіжі або сушені фрукти та горіхи, продукти харчування, олійні культури та фрукти, інше м'ясо та їстівні м'ясні субпродукти, овочі. Проте, незважаючи на те, що пшениця, ячмінь, кукурудза та інші основні вітчизняні експортні сільськогосподарські продукти складають відносно велику частку світової торгівлі агропромисловою продукцією, вони не стали лідерами у зростанні світової торгівлі сільськогосподарськими продуктами.

Вітчизняним агровиробникам необхідно уважно стежити за його змінами та аналізувати найвигідніші напрямки, які варто розвивати для експорту, насамперед продукції сировинного характеру з високою ціною. Зокрема, однією з найбільш динамічних товарних позицій на світовому ринку агропродукції за темпами зростання є «яловичина свіжа, охолоджена або заморожена», світовий обсяг торгівлі якою становить приблизно 46 млрд. дол. США і зростає зі швидкістю 3,8% на рік. Досить перспективним є товарне позиціонування «овочі», світовий товарообіг яких становить близько 70,5 млрд. дол. США із середньорічним темпом зростання 3,7%. Те саме стосується товару «Фрукти та горіхи, свіжі або сушені», обсяг торгівлі яким досяг майже 121,1 млрд. дол. США з середньорічним темпом зростання 5,3% [4].

Агропромисловий комплекс України поєднує вирощування та виробництво сільськогосподарської продукції, забезпечує її переробку та організує забезпечення виробників засобами виробництва, тобто включає забезпечуючи галузі, сукупність яких створює розгалужену систему економічних відносин.

Чинники формування міжнародної конкурентоспроможності агропродукції України різняться залежно від різних ринків і асортименту продукції. Якщо для розвинених країн основним чинником є якість продукції, екологічність і безпека, то для менш розвинених країн Азії – кінцева ціна з урахуванням умов доставки. У країні ЄС ми можемо продавати лише найякіснішу пшеницю, а в країні Азії та Африки – більше зерна другого сорту та фуражного зерна. Українська тваринницька продукція (крім м'яса птиці) за більшістю параметрів програє європейським, північноамериканським та австралійським конкурентам, натомість ми маємо міцні позиції в галузях олії, горіхів, меду, окремих видів овочів та фруктів.

Аграрний ринок країн ЄС характеризується повільним зростанням і гострою конкуренцією. Загалом можливості доступу до цих ринків для підприємств з країн поза ЄС є низьким, оскільки країни ЄС мають високий рівень самозабезпечення всіма видами сільськогосподарської продукції (як для споживання, так і для вирощування тварин). Але ситуація з рослинними продуктами залежить від конкретного типу. Так, наприклад, якщо ринок зерна буде збалансованим, то на ринку олійних культур буде багато імпорту.

Концентрація ринку на рівні розподілу аграрної продукції та її низька диференціація призводять до наявності гострої конкуренції на ринку сільськогосподарської продукції ЄС. Ринок молочної продукції та ринок зерна характеризуються помірними загрозами для показників, що визначають владу споживачів, постачальників та рівень конкуренції. Для молочних продуктів це можна пояснити збільшенням можливостей диференціації та використанням стратегій нішевого та органічного виробництва. Ринок м'яса та м'ясопродуктів характеризується високою купівельною спроможністю, але країни ЄС належать до групи країн із яскраво вираженою протекціоністською політикою в аграрному секторі [5, с. 37-39].

Бар'єри для торгівлі всередині ЄС є високими, хоча вони пом'якшуються різними преференційними схемами, які забезпечують відносно сприятливі умови входу для країн з найбільшою конкурентною перевагою в сільськогосподарському секторі. Є два найважливіших бар'єри, які впливають на конкурентоспроможність підприємств на цьому ринку, а саме обмеження доступу до ринку, засновані на торговельній політиці, і внутрішня підтримка, заснована на Спільній сільськогосподарській політиці (ССП). ЄС активно використовує обидва інструменти політики.

Обмеження доступу до ринку, які використовує ЄС, включають тарифи, квоти та нетарифні обмеження. Структура тарифів ЄС свідчить про їх зростання на сільськогосподарську продукцію. В результаті згідно з переглянутою європейською торговельною політикою в 2016 р. середнє мито на сировину для основних споживчих товарів і харчових продуктів становило 9,9 %, тоді як середнє мито на оброблені харчові продукти було більш ніж удвічі – 19,4 %. Тарифної лібералізації торгівлі України з країнами ЄС було досягнуто шляхом скасування 83,1% тарифних позицій при експорті на його територію та 35,2% тарифних позицій при імпорті європейської продукції на територію України. Водночас для сільськогосподарської продукції було запроваджено перехідний період від 1 до 7 років та безмитні тарифні квоти [6].

Аграрна продукція імпортується за кількома режимами імпорту, більшість імпортних товарів потрапляє на ринок ЄС з нульовими тарифами. Більше половини (54%) безмитного імпорту сільськогосподарської продукції ЄС становлять біржові товари, зокрема зернові та олійні культури, борошно, рослинні олії, какао та кава. Фрукти, овочі та горіхи, включаючи продукти їх переробки та соки, складають більшу частину імпорту, що підпадає під тарифи. З 38% імпорту сільськогосподарської продукції в ЄС, що користується преференційним режимом, 2/3 імпортовано за тарифами, зниженими внаслідок

двосторонніх торговельних угод [5; 7].

Значна уваги в Україні приділяється впровадженню вимог європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері агропромислового виробництва, бо це одна з умов вступу до Європейського Союзу [5]. Проте Україні ще на низькому рівні знаходиться адаптацією до світових стандартів як у харчовій галузі, так і щодо вимог до певних груп харчових продуктів.

З метою мінімізації ризиків та збільшення можливостей використання українського аграрного сектору через відкриття європейських ринків необхідно реалізувати низку заходів державної аграрної політики, які відповідають принципам державної підтримки та регулювання, закріпленим в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, а саме: прискорити процес впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості харчових продуктів у сфері агропромислового виробництва; розробити систему моніторингу зовнішньоторговельних операцій з країнами ЄС, як механізм оперативного реагування на зміни кон'юнктури на аграрних ринках; сприяти розвитку дрібного фермерського виробництва відповідно до ринкових механізмів функціонування аграрного сектору.

Список літератури

1. Кирилюк Є.М. Аграрний ринок як економічна категорія: сутнісні ознаки й особливості. Агросвіт. 2011. № 12. С. 2–10. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJrN/agrosvit_2011_12_2.
2. Kostetska K., Khumarova N., Umanska Y., Shmygol N., Koval V. Institutional qualities of inclusive environmental management in sustainable economic development. Management Systems in Production Engineering. 2020. №28 (2). С. 15-22.
3. Резнік Н.П. Ефективність деривативів на світових біржових ринках. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2016. № 2. С. 147–151.
4. Звіт ООН про результати за 2021 рік. Режим доступу: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-06/UNCountryResultsReport2021UA_v02.pdf
5. Вітько Д.О. Детермінанти міжнародної конкурентоспроможності українських аграрних підприємств. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 17. Ч. 1. С. 36–40.
6. Гудзинський О.Д. Формування системи інвестиційного забезпечення стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 4. С. 5-8. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2013_4_2.
7. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Майбутнє сільського сектору України – від екстрактивного використання до інклюзивного розвитку. Економіка України. 2018. № 11-12. С. 104–121.

РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ЕКОНОМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

Колодійчук Анатолій Володимирович,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету, Україна

Потужними центрами інноваційно-евристичного розвитку макроекономічної системи на основі інформаційно-комунікаційних технологій на сьогодні спроможні стати ІТ-кластери, які виконують роль об'єднавчих ініціатив локальних ІКТ-фірм для відстоювання власних інтересів (економічних, соціальних, ресурсних, юридичних, культурних) і створення сприятливого бізнес-середовища у містах зі значним потенціалом ІТ-розвитку. Передусім значення таких кластерів зростає через можливість кооперації сучасного ІКТ-бізнесу, провідної спеціалізованої університетської освіти [7] та науки [8], а також регіональних і місцевих органів виконавчої влади. Крім того, що не менш важливо для сфери цифрових технологій, це часто єдина можливість налагодження серйозних коопераційних зв'язків з провідними ІТ-компаніями світу. На сьогодні в Україні нараховується мережа з восьми успішно функціонуючих таких кластерів, розташованих у Києві, Львові, Харкові, Одесі, Черкасах, Луцьку, Дніпропетровську й Івано-Франківську.

Промоція та розвиток учасників є одним з наріжних каменів функціонування Львівського ІТ-кластера. Він об'єднує половину ІТ-шників міста, 45 компаній, з яких 55% - з іноземною реєстрацією. Найбільш подібна модель взаємодії працює у "IT Cluster Ivano-Frankivsk", при активному сприянні фахівців зі Львівського ІТ-кластера.

Подальший розвиток останнього спрямований на формування організаційного майданчика для активної комунікації між ІТ-фірмами. Якщо говорити про харківський ІТ-кластер, то внутрішній консолідації його складових учасників сприяють насамперед маркетингова, рекламна та PR-підтримка ініціатив і організаційних заходів підприємств-учасників, а також можливість пільгової участі у кластерних ІТ-проектах. Не сильно зорієнтований на внутрішню комунікацію і Дніпропетровський ІТ-кластер, який націлений на надання державної і юридичної допомоги ІТ-бізнесу в своєму регіоні. У свою чергу, "Черкаси ІТ кластер" нині об'єднує 13 ІТ-компаній з Черкас, між якими регулярно відбуваються "битви стартапів", що сприяє високій комунікації між учасниками. На відміну від попередніх, "Kyiv Hi-Tech Cluster" виконує роль сервісно-обслуговуючого центра, а не прагне до внутрішньої посиленої комунікації. Подібна ситуація має місце і у випадку Луцького ІТ-кластера.

Всі з перелічених ІТ-спільнот мають власні веб-сайти, різної якості і

складності виконання. Львівський ІТ-кластер не тільки має якісну інформаційну підтримку своєї власної діяльності, але й здійснює систематичний інформаційний моніторинг галузі ІТ в місті (в рамках його спеціального проекту “IT Research”).

Слід також відзначити інформаційний промоушен Одеського ІТ-кластера, про який було 63 згадування в інших містах за перший рік його роботи, а також 430 публікацій в пресі і знято сумарно 200 ефірних годин на телебаченні за цей період. Особливістю київського Хай-тек кластеру з-поміж аналізованих структур є розроблення і постійне удосконалення ним онлайн-інфраструктури, а Харківського ІТ-кластера – харківської ІТ-екосистеми. Решта кластерів проводять в основному конференції та інші популяризаційно-просвітницькі заходи, звіти для громадськості (як часто робить зокрема Луцький ІТ-кластер).

Найбільш ефективно механізми соціальної підтримки працівників підприємств-учасників вибудовані в Львівському кластері ІТ. Мова йде про масштабне будівництво будинку для постійного проживання ІТ-працівників з кластера (ініціатива “IT House”).

Аналогічну ініціативу проявив і Дніпропетровський ІТ-кластер, де зводиться ціле автономне поселення для бізнес-середовища ІТ міста в рамках проекту “IT село EVERLAND”. Поміж тим, у Львові діє також програма знижок “Lviv IT Club”, яка дає змогу тим, хто до неї долучився з кластеру отримувати знижки та бонуси у майже 200 закладах міста. До того ж представники підприємств кластеру можуть отримувати знижку в розмірі 1000 дол. США за учасника на навчання по спеціалізованій програмі “MSin Technology Management”.

Така сама система знижок і пільг для учасників діє й в Київському кластері, яка носить назву “Hi-Tech карта”. Крім того, для учасників там діє можливість оренди місця та користування офісом. У луцькому ІТ-кластері “LITaC” надається допомога у реалізації соціальних проектів в межах проекту “ITsocialpro”. У івано-франківському ІТ-кластері соціальна робота зводиться до організації спортивних заходів серед ІТ-спільнот міста, зокрема футбольних та тенісних турнірів (“Table Tennis Cup 2015”). У харківському ІТ-кластері надається допомога ІТ-шникам з візових питань (т.зв. проект “Visa Support”), а також активно реалізуються проекти дитячого садку для дітей ІТ-шників і Дому бізнес-класу для ІТ-працівників кластеру.

На базі Львівського ІТ-кластеру щорічно проводиться конференція національного масштабу “Lviv IT Arena”, яка присвячена найтрендовішим напрямкам розвитку ІТ. За умови збереження займаних позицій і популярності у фахових колах ідеї міських ІТ-кластерів в недалекому майбутньому можна буде говорити про формування особливої – кластерної корпоративної культури серед українських ІТ-шників. У Одеського кластера – наголос на освіту, у Черкаського – на лекційну освіту і здобуття практичних навичок у сфері ІТ, у Харківського – на урізноманітнення діяльності ІТ-шників і їх професійну комунікацію, у Дніпропетровського кластера – на полегшення умов праці у ІТ-сектора міста. “KyivHi-TechCluster” визначальною вважає стартап-ідеологію у своїй діяльності, на засадах відкритості, професійності та вільного вибору теми

проекту. Зовсім інша корпоративна позиція Луцького ІТ-кластеру “LITaC”, де робиться наголос на співпрацю з усіма зацікавленими сторонами у місті, арт-мистецтво, сучасне стріт-мистецтво. Роль подібного майданчика для взаєморозуміння і взаємопідтримки ІТ-кіл намагається виконувати “IT Cluster Ivano-Frankivsk”.

Зазвичай кластери концентрують свою діяльність виключно на працівниках та потенційних працівниках ІТ-сектору. Проте іноді їх окремі проекти можуть стосуватися широких, не ІТ-шних громадських кіл. Це не стосується Київського та Дніпропетровського кластерів, де стратегія налагодження зв'язків з громадськістю відсутня. З іншого боку, у Львівському ІТ-кластері проводять регулярно проектні Гастролі по містах Західної і Центральної України (Луцьк, Тернопіль, Рівне, Івано-Франківськ, Чернівці, Київ, Вінниця, Харків, Одеса), які збирають тисячі учасників. У Одеського ІТ-кластера є 22 партнери поза кластером, проте роботи з широкою громадськістю він поки що не проводить. Своєю тягою до сучасного арт-дизайну та стріт-творчості луцький “LITaC” добився того, що Луцьк став другим містом України на всесвітній карті “Google Street Art”. Окрім того, цей кластер зробив відкрити для громадськості базу ІТ-вакансій в себе. В той же час у “Cherkasy IT Cluster” реалізується всеукраїнський проект “Technology Nation” з безоплатного навчання з дисципліни “Основи програмування”. У харківському кластері періодично запускають соціальну рекламу з популяризації професії ІТ-шника.

Високий рівень довіри між учасниками спостерігається у Львівському ІТ та Київському Хай-Тек кластерах, середній – у Одеському, Луцькому, Черкаському та Івано-Франківському ІТ-кластерах, низький – у Харківському та Дніпропетровському кластерних об'єднаннях.

Для підтримки молодих професіоналів-айтішників асоціацією “Lviv IT Cluster” було відкрито навчальну лабораторію “Eram” в ЛНУ ім. Ів. Франка, а серед освітньо-розвиваючих проектів кластеру слід виділити наступні: “IT Future”, “IT Expert”, бакалаврська програма для львівських політехніків “IoT@NULP”, а також постійна організація і проведення шкільної олімпіади “CSIT”. Поміж тим, підприємства, які входять до ІТ-кластеру, володіють також доступом до бази даних випускників “Lviv IT School” в якій дані розподілені за такими напрямками, як Програмування, QA, PM та UI/UX. Крім того, на базі кластеру проводиться масштабна конференція “GameDev Conference” для гейм-розробників. У Одеському ІТ-кластері також серйозно налагоджена робота з талановитою молоддю. Зокрема, у ньому діє студентська програма “ITStudWay”, у котрій в перший рік роботи взяло участь 735 студентів і 3 тис. учнів старших класів одеських шкіл. Свій підхід реалізує й Київський хай-тек: він працює зі студентами КНУ ім. Т. Шевченка, Києво-Могилянської академії, учнями підліткової школи “GoITeens” через спеціальну систему бонусної програми. У Харківському ІТ-кластері діє освітня програма “Kids2IT” для учнів харківських шкіл та їх вчителів. Дніпропетровський кластер пропонує для підвищення кваліфікації ІТ-шників участь у конференціях, майстер-класах, семінарах, курсах. Луцький ІТ-кластер сконцентрований на вдосконаленні освітніх

університетських програм. Крім того, у ньому діє й “Robopractica” – навчально-практична лабораторія для тих, хто цікавиться робототехнікою. У спільноті “Cherkasy IT Cluster” також діють потужні освітні IT-програми: “SPD-University”, “GeekHub”, а також перший в нашій державі Центр розвитку IT-кар’єри “MastersAcademy”. Проведенням тренінгів, конференцій, налагодженням освітньої кооперації з ВНЗ міста займається Івано-Франківський IT-кластер.

Львівський IT-кластер об’єднує на сьогоднішній день більше 8000 IT-фахівців міста (тобто $\frac{1}{2}$ від загальної їх кількості), Одеський IT-кластер – 2500 IT-спеціалістів відповідно, Київський Хай-Тек кластер діє як обслуговуючий центр, Луцький IT-кластер через свій арт-хакатон “Університет міста” вносить значний вклад у розвиток міського простору, а дніпропетровський кластер декларує своєю ціллю зростання кваліфікованих IT-спеціалістів та їх подальшу роботу на розвиток міста. Черкаський кластер, до складу якого входять більше десятка різних компаній по IT-спеціалізації, які об’єднують 1500 IT-працівників міста, зумів занести Черкаси у трійку міст-лідерів України за підсумками 2015 року.

Львівський IT-кластер, тісно співпрацюючи з Львівською міською радою, одною з ключових цілей своєї діяльності має всебічну промоцію міста Львова. Одеський кластер співпрацює з місцевим Департаментом освіти і науки, “Cherkasy IT Cluster” у 2015 р. підписав Меморандум про співпрацю з міською владою. IT-кластер Івано-Франківська достатньо тісно взаємодіє з міською радою та зацікавленими інвесторами, що дозволяє йому представляти інтереси IT-сектору на обласному рівні.

У свою чергу Харківський кластер вже встиг вибудувати партнерські відносини як з міською, так і обласною владою. Про Луцький кластер можна сказати наступне. У листопаді 2016 р. у Луцьку було проведено відкриту конференцію, що дала старт реалізації Плану дій “Нові можливості в IT-бізнесі для молоді Луцька”. Крім того, станом на сьогодні реалізується спільний проект кластеру “IT. WorkUP” з Волинською державною службою зайнятості. Решта кластерів з місцевою владою тісних взаємин ще не вибудували.

Інституційний розвиток Львівського IT-кластеру відбувається завдяки залученню додаткового фінансування, в тому числі в рамках програм ЄС. Харківська IT-спільнота в основному спирається на спонсорське фінансове забезпечення своїх заходів й важливих подій. Дніпропетровський кластер зорієнтований на інвестиційну підтримку стартапів з кластеру. Грантово-конкурсну підтримку ІКТ-інноваціям надають українські інвестори в Івано-Франківському IT-кластері. Луцький IT-кластер також сподівається на активну участь вітчизняних та зарубіжних інвесторів у своїх проектах, якої поки що не намічається. На власні кошти і доходи з наданих послуг функціонує “KyivHi-TechCluster”. У фінансуванні діяльності та проектів Черкаського IT-кластера беруть активну участь Інвестиційна платформа “Startup.Network” та спонсор й партнер “Ukrsibbank”. Подібну модель фінансування намагається налагодити і Одеський IT-кластер.

Найбільш якісні проекти в Львівському та Одеському кластерах: у Львові це спектр проектів від системи знижок “LvivITClub” до “IT Jet”, спрямованого на розширення авіасполучення з містом та нетворкінгового проекту “LvivITJazzConference”; в Одесі – це “Тиждень ненудного програмування” та “Пані Технолоджи”. Решта кластерів зорієнтовані в основному на освітні проекти, зрідка – на обслуговуючі, як, наприклад, Харківський кластер, що реалізовує “Єдиний регіональний інформаційний IT-портал”.

У Львівського IT-кластера імідж наразі найвищий в Україні, в Одеського поки що формується, але вже встиг досягти високого рівня. У “Kyiv Hi-Tech Cluster” імідж в місті Києві порівняно низький і йому належить занадто локальна роль в ІКТ-процесах. У Луцького кластера авторитет у місті середній, його активність в порівнянні з іншими кластерами невисока. Те ж саме стосується і Дніпропетровського IT-кластера. Водночас у Харківського кластера імідж високий, він орієнтується на лідера – Львівський кластер і прагне його наздогнати, він також має певні міжнародно-економічні зв’язки. В спільнот “Cherkasy IT Cluster” та “IT Cluster Ivano-Frankivsk” імідж в містах високий, в країні не дуже значний, але має регіональне значення.

Як показують результати проведеної нами оцінки конкурентоспроможності [1-6] українських IT-кластерів, безумовним лідером за оцінюваними базовими критеріями залишається Львівський IT-кластер (59 балів), який був у свій час саме пілотним проектом і залишається зразком для інших подібних інноваційно-кон’юнкційних структур. Другими по конкурентоспроможності і найближчими конкурентами до Львівського кластеру виступають “IT Cluster Одеса” (51 бал) та “IT Cluster Kharkiv” (51 бал). Кластерами-аутсайдерами за результатами бальної оцінки їхньої конкурентоспроможності стали Кластер “#it_dnipro” (42 бали) та “Kyiv Hi-Tech Cluster” (44 бали), проте вони динамічно й активно розвиваються, орієнтуючись на досвід компаній із передового на сьогодні Львівського IT-кластеру, що зумів гармонійно увібрати в себе передовий польський та європейський досвід кластеробудування [9-11]. Відмінною рисою всіх аналізованих кластерів є висококваліфікований персонал, глибоко компетентний у своїй вузькопрофільній діяльності, достатня фінансова стабільність цих кластерних об’єднань, висока якість програмних продуктів та продуктивних програмних додатків, що ними продукуються.

Список літератури

1. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Важинський Ф. А., Індус К. П. Міжнародні фінанси і фінансовий менеджмент в задачах та прикладах: навчальний посібник. Львів: Вид-во ННВК “АТБ”, 2020. 161 с.
2. Гаврилко П.П., Колодійчук А.В., Лазур С.П., Важинський Ф.А. Міжнародна економіка в таблицях, схемах, формулах, задачах і прикладах: навчальний посібник. Львів: Видавництво ННВК “АТБ”, 2019. – 258 с.
3. Колодійчук А. В., Гуштан Т.В., Молнар О.С., Василюха Н.В., Чобаль Л.Ю. Міжнародні перевезення в міжнародній економіці: підручник. Львів: Вид-во ННВК “АТБ”, 2021. 189 с.

4. Колодійчук А. В., Молнар О. С., Домище-Медяник А. М., Смочко В. Ю., Ценклер Н. І. *Міжнародний стратегічний менеджмент*: підручник. Львів: Вид-во ННВК “АТБ”, 2022. 184 с.
5. Колодійчук А. В., Молнар О. С., Рибаківа Л. П., Ценклер Н. І., Югас Е. Ф. *Міжнародне підприємництво*: підручник. Львів: Вид-во ННВК “АТБ”, 2022. 191 с.
6. Колодійчук А. В. *Інноваційний розвиток промисловості: завдання управління при врахуванні умов недосконалої конкуренції*: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2015. 324 с.
7. Козик В. В., Панкова Л. А., Григор'єв О. Ю., Босак А. О. *Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини*: навч. посібник. К.: Вікар, 2003. 368 с.
8. Лук'янова В. В., Головач Т. В. *Економічний ризик*. К.: Академвидав, 2007. 464 с.
9. Мозговий О. М. *Стратегія виходу на зовнішній ринок*. К.: КДЕУ, 1995.
10. Liberska B. (Red.). *Globalizacja a korporacje transnarodowe*. W: *Globalizacja – mechanizmy i wyzwania*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, 2002.
11. Zorska A. *Korporacje transnarodowe: Podręcznik*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2007. 348 s.

АСПЕКТИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСНИКІВ АТО ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ

Крисак Алла Іванівна

Доктор економічних наук, провідний фахівець
Національний університет водного господарства та природокористування

Ємець Олег Анатолійович

Кандидат технічних наук, головний інженер
ТОВ «Госпрозрахунковий центр науково-технічних наук-плюс»

Аспекти забезпечення учасників антитерористичної операції (АТО) та сімей загиблих учасників АТО земельними ділянками через призму продовольчої безпеки в сучасних умовах все більше набувають своєї актуальності особливо під час ескалації воєнного конфлікту з боку Росії у 2022 році.

Необхідно відмітити, що п.4 Розпорядження КМУ № 898-р [1] ще з 2015 року органам місцевого самоврядування рекомендовано розглядати в першочерговому порядку звернення учасників АТО та сімей загиблих учасників АТО щодо відведення їм земельних ділянок. З різних причин цей процес у різних регіонах відбувається досить мляво, що посилює соціальну напругу серед учасників АТО, військовослужбовців та їх сімей. Найбільш вразливим є питання, що стосуються отримання земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства площею до 2 гектарів, як через велику кількість звернень громадян, так і через відсутність проведеної інвентаризації земель та відповідно складність визначити наявність вільних сформованих земельних ділянок для даних потреб.

Окрім того, Генеральною асамблеєю ООН на Саміті 25 вересня 2015 року відповідною Резолюцією № 70/1 визначено 17 цілей та 169 задач нового плану дій, які набули чинності 1 січня 2016 року. Робота над цією аджендою розрахована на 15 років — до 2030 року. Зокрема, Ціль Сталого розвитку 2 «Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства» є основним викликом задля забезпечення продовольчої безпеки, усунення всіх форм голоду та надання доступу до поживних харчових продуктів у достатній кількості впродовж усього року. Для досягнення продовольчої безпеки основні вектори спрямовані на три взаємопов'язані орієнтири: доступність збалансованого харчування, продуктивність сільського господарства та виробництво продуктів харчування [2]. Це передбачає стимулювання сталих методів ведення сільського господарства: підтримку дрібних фермерів і забезпечення рівноправного доступу до землі, технологій і ринків. Для цього також потрібне міжнародне співробітництво з метою залучення інвестицій в інфраструктуру і технології для підвищення продуктивності сільського господарства. Разом із виконанням усіх

17 цілей до 2030 року стверджуємо, що можливо подолати голод не лише в межах однієї країни, а і на глобальному рівні. Україна підтримує дану адженду цілим рядом законодавчих актів, зокрема, Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 року за № 722/2019, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» 24.03.2022 року за № 2145-IX та ін.

Саме в руслі досягнення Цілі 2 Сталого розвитку, учасники АТО чи операції Об'єднаних сил (ООС), що нині боронять Україну, матимуть змогу долучатись до забезпечення продовольчої безпеки використовуючи земельні ділянки для ведення особистого селянського господарства. Адже, саме землі сільськогосподарського призначення посідають центральне місце в складі усіх земель України (42 млн. гектарів або близько 70% усієї території країни). А Земельний кодекс України (ЗКУ) 2001р. [3] закріпив принцип пріоритетності земель сільськогосподарського призначення в окремій ст. 23, яка визначає особливі вимоги щодо використання цієї категорії земель. Відповідно до ч. 1 ст. 23 ЗКУ «землі, придатні для потреб сільського господарства, повинні надаватися насамперед для сільськогосподарського використання» [3]. Поряд із ст. 23 ЗКУ, пріоритетність земель сільськогосподарського призначення передбачена й іншими статтями цього нормативного акту, що відображено: в ст. 19 ЗКУ – це перше місце земель сільськогосподарського призначення у переліку категорій земель серед інших категорій; в ст. 130 ЗКУ – це особливі умови, що висуваються до покупців сільськогосподарських земель; в ст. 156 ЗКУ – це відшкодування збитків заподіяних внаслідок вилучення, тимчасового зайняття сільськогосподарських угідь, приведення їх у непридатний для використання стан, тощо; в ст. 168 ЗКУ – це визнання ґрунтів об'єктом особливої охорони; в ст. 207 ЗКУ – це відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва та ін., а також у численних наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених, які визначають землі сільськогосподарського призначення основним засобом виробництва у сільському господарстві.

Таким чином, для подолання продовольчої кризи, що спричинилася внаслідок військової агресії Російської Федерації і привела до зростання рівня голоду у країнах Африки, Азії та інших країнах світу (до війни Україна експортувала 40-45 млн. тон зернових в рік, а зараз через морську блокаду лише останнім часом декілька суден здатні транспортувати збіжжя та олію), вкрай необхідно стимулювати процеси, що сприяють продовольчій безпеці в плані подолання голоду на планеті як першочергового завдання, навіть інколи всупереч існуючим перспективним планам розвитку територій, що передбачені для іншого, не пріоритетного в даний часовий проміжок, використання, наприклад, лісгосподарського, рекреаційного, природо-заповідного чи іншого природоохоронного призначення тощо.

Отже, землі, що перебувають у запасі, придатні для потреб сільського господарства, насамперед можуть і повинні надаватися для сільськогосподарського використання першочергово учасникам АТО, ООС та

сім'ям загиблих учасників АТО, ООС, в тому числі, для ведення особистого селянського господарства чи створення фермерського господарства. Використання сільськогосподарських земель учасниками АТО чи ООС та членами їх сімей знизить соціальну напругу, поліпшить психологічний стан землекористувачів, збільшить рівень валової сільськогосподарської продукції та сприятиме продовольчій безпеці. А реалізація принципу пріоритетності земель сільськогосподарського призначення на практиці дасть змогу більш ефективно використовувати, зберігати і відновлювати землі сільськогосподарського призначення як найціннішої категорії земель, яка безумовно є стимулом продовольчої безпеки.

Список літератури

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Питання забезпечення учасників антитерористичної операції та сімей загиблих учасників антитерористичної операції земельними ділянками» від 19.08.2015 р. № 898-р, Київ, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2015-%D1%80#Text>
2. Ціль 2 «Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства» <https://business.diia.gov.ua/handbook/sustainable-development-goals/cil-2-podolanna-golodu-dosagnenna-prodovolcoi-bezpeki-polipsenna-harcuvanna-i-sprianna-stalomu-rozvitku-silskogo-gospodarstva>
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 92.

ЗНАЧЕННЯ ТА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВА

Машошина Т.В.,
канд. економ. наук, доцент

Супрун О.О.,
магістр
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

Порхун Д.В.
магістр
Український державний університет залізничного транспорту (м. Харків)

В сучасних реаліях економічного виживання підприємств, не кажучи вже про їх стабільне функціонування та розвиток, найважливішим питанням при здійсненні господарської діяльності є фінансові результати, що надають можливість отримати підсумкові показники роботи, які впливають безпосередньо не тільки на підприємство, а й галузь і економіку країни в цілому. Можна впевнено стверджувати, що фінансові результати характеризують та охоплюють майже всі напрямки діяльності підприємства. В першу чергу це стосується продуктивності праці, собівартості продукції, ефективності використання основних засобів, тощо.

Для посилення конкурентних позицій необхідне удосконалення всіх ланок економічної роботи на підприємствах та постійний аналіз результатів своєї діяльності, яку характеризують фінансові результати роботи підприємства. У реалізації цього завдання основна роль приділяється фінансовому аналізу та прогнозуванню, який є гнучкими інструментами в руках керівників підприємства. Безперечним є те, що позитивні фінансові результати діяльності слугують основою стабільного розвитку господарського суб'єкта, оскільки забезпечують виконання принципу комерційного розрахунку.

Негативний фінансовий результат діяльності підприємства свідчить про кризові явища і вимагає негайного вирішення питання та зміни підходу до управління фінансовими результатами підприємства. На жаль це відбувається в більшості випадків, коли підприємство перебуває у фінансовій кризі. Розвиток таких явищ можна попередити якщо проводити аналітичні дослідження, моніторинг та застосовувати їх результати для пошуку оптимальних управлінських рішень. Для посилення конкурентних позицій необхідно удосконалення всіх ланок економічної роботи на підприємствах та проводити постійний аналіз результатів діяльності, які характеризують фінансові результати.

Термін «фінансові результати» досить часто зустрічається у вітчизняній і зарубіжній економічній літературі, однак як економісти-класики так і сучасні

вчені не мають єдності думок щодо визначення змісту категорії «фінансові результати», дана теорія залишається незавершеною і містить в собі певні протиріччя.

Деякі автори ототожнюють поняття «прибуток» і «фінансові результати». Так, С.Ф. Покропивний розглядає прибуток як ту частину витрат, що залишається після відшкодування усіх витрат на виробничу і комерційну діяльність підприємства. Характеризуючи перевищення надходжень над витратами, прибуток виражає мету підприємницької діяльності та є головним показником її результативності (ефективності) [1].

На думку Ізмайлової К.В. «основним узагальнюючим показником фінансових результатів є чистий прибуток, який підприємство отримало за звітний період (або збитки, яких воно зазнало). Вона підкреслює, що першочерговими завданнями аналізу фінансових результатів є оцінювання динаміки прибутку, виявлення і кількісне оцінювання впливу різних чинників на його розмір, а також оцінювання резервів збільшення прибутку) [2].

Під вивченням фінансових результатів Савицька Г.В. розуміє не тільки аналіз прибутку, а й дослідження рентабельності діяльності підприємства. на її думку, «сума прибутку і рівень рентабельності є основними показниками, які характеризують фінансові результати підприємства. чим більш величина прибутку та вище рівень рентабельності, тим ефективніше функціонує підприємство» [3].

Узагальнюючи теоретичні дослідження [1-5] при визначенні поняття «фінансові результати» можна відмітити, що існують декілька основних підходів до визначення сутності фінансових результатів, які можна згрупувати за економічними аспектами, нормативно-законодавчими та обліковими. Тобто, фінансові результати розглядаються як прибуток (збиток), грошова оцінка різних напрямків діяльності, різниця між доходами і витратами, мета господарської діяльності та господарських операцій, характеристика зміни власного капіталу, підсумок господарської діяльності.

У зв'язку з цим виникла необхідність щодо уточнення тлумачення поняття «фінансовий результат» з урахуванням особливостей дефініції, яке на відміну від існуючих пропонується розглядати, як синергетичний ефект від усіх видів господарської діяльності, що характеризує потенціал зростання і розвитку підприємства.

Список літератури

- 1 Економіка підприємства підручник / За ред. С.Ф. Покропивного. К.: КНЕУ. 2001. 528 с
- 2 Ізмайлова, К. В. Фінансовий аналіз. навч. посіб. / К. В. Ізмайлова. К.: МАУП, 2000. 152с.
- 3 Савицька, Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посіб. / Г.В. Савицька. К.: Знання, 2004. 302 с.
- 4 Салига К. С. Управління фінансовими результатами підприємства моногр. / К. С. Салига, Є. Ю. Ткаченко. Запріжжя: КПУ, 2008. 176 с.

5 Семерунь Л.В. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансових результатів підприємства / Л.В. Семерунь // Економіка і управління в умовах глобалізації: матеріали міжнар.наук.-практич. конф., м.Донецьк, 1-7 грудня 2010 р. Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. С.282-285.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Мірошниченко Олексій Володимирович

к.е.н. доц. кафедри економіки та менеджменту

Придунайська філія

ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Філіпова Наталя Андріївна

викладач кафедри права

Придунайська філія

ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Вступ. Сучасна активізація процесів глобалізації, інтернаціоналізація ринків, політична нестабільність вимагають від національної економіки підвищення її конкурентоспроможності, що дозволить збільшити її економічне зростання. Саме тому сьогодні управління державним сектором економіки потребує прискіпливої уваги з боку науковців та практиків з метою розроблення комплексного стратегічного плану реформування даного напрямку, опрацювання планів та прогнозів його розвитку для підвищення ефективності управління, росту економіки та стабільності держави.

Основна частина. Науковці та експерти практики все частіше відмічають, що на відміну від ідеальної моделі ринку і конкуренції доступ на основні ринки товарів, послуг, капіталу фактично монополізований і подолати наявні бар'єри новим компаніям набагато складніше, ніж у звичайному конкурентному середовищі. Наряду з цим форми і методи конкурентної боротьби на світовому ринку відрізняються від конкурентної боротьби на національному ринку. Тому на світовому ринку активним учасником господарських зв'язків стає держава, яка безпосередньо зацікавлена в підтримці національних компаній. При цьому в умовах глобалізації всі активніше використовуються правові методи для вирішення економічних проблем. Відповідно, економічно і політично сильна держава необхідна для розвитку, як на внутрішньому ринку, так і для підтримки національного бізнесу на світовому ринку.

Це означає, що в умовах глобалізації державний сектор економіки набуває все більшого значення, адже в ринковій економіці він активно використовується як засіб регулювання для досягнення багатьох державних соціально-економічних цілей, в тому числі для забезпечення стабільного розвитку важливих стратегічних галузей народного господарства. Тому першочерговою стає задача формування сильного і ефективного державного сектору країни для підтримки виробництва суспільних благ і забезпечення сталого розвитку галузей економіки, у зв'язку з чим все більшої актуальності набувають питання пошуку шляхів реформування адміністративно-правового управління державного сектора економіки України.

Проблемам пошуку шляхів реформування адміністративно-правового управління державного сектора економіки в сучасних умовах приділяється значна увага як вітчизняними, так і зарубіжними вченими та експертами. Вони констатують серйозні зміни, що відбуваються в розвитку державного сектора економіки України та відмічають важливість засобів адміністративного права для вирішення проблеми ефективності управління ним в умовах глобалізації.

Зауважимо також, що масштабні проекти, спрямовані на реформування державного сектору економіки здійснювались у багатьох країнах. В документах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) проаналізовано цей досвід та виділено шість основних принципів, яких повинні дотримуватись органи державного управління щодо забезпечення ефективного, прозорого та відповідального функціонування державного сектору економіки

- нормативно-правова база та система регулювання, що застосовується до державних підприємств, повинні забезпечувати єдині ринкові умови («правила гри») як для державних так і для приватних підприємств;

- держава повинна дотримуватись чіткої та послідовної політики власності, забезпечуючи прозоре, відповідальне, професійне й ефективне управління державними підприємствами;

- держава і державні підприємства повинні визнавати в рівній мірі права всіх акціонерів та забезпечувати їм рівність і вільний доступ до інформації про підприємство відповідно до Рекомендацій ОЕСР;

- державна політика власності не повинна порушувати забезпечені правовими актами або договірними зобов'язаннями права інших сторін, пов'язаних з державними підприємствами;

- державні підприємства мають виконувати вимоги суворих стандартів прозорості та Рекомендації ОЕСР;

управління державних підприємств повинні мати всі необхідні повноваження та бути компетентними для того, щоб виконувати функції стратегічного планування та контролю за управлінням компанією; вони повинні діяти сумлінно та брати відповідальність за свої дії.

Головним результатом реформи державного сектору економіки на підставі зазначених принципів повинно стати підвищення його ефективності, адже ефективність надає переваги власне державним підприємствам, державі та її громадянам. При цьому підвищення ефективності державних підприємств дозволить: покращити якість послуг і продукції підприємств; знизити ціну продукції та послуг; поліпшити рентабельність підприємств і збільшити обсяг надходжень до державного бюджету; покращити середовище господарювання та інвестиційний клімат, забезпечуючи рівні можливості для приватних і державних підприємств, а також подаючи приклад належного корпоративного управління.

Як показує досвід інших країн, що підтверджується і результатами незалежних досліджень, основною причиною низької операційної ефективності держпідприємств є слабка система корпоративного управління, яка не сприяє рентабельності і ставить суперечливі цілі, що призводить до неякісного

управління. Протягом тривалого часу єдиним шляхом вирішення цієї проблеми вважалася приватизація держпідприємств. Проте не всі державні підприємства доцільно приватизувати, а приватизація багатьох державних підприємств може тривати достатньо довго. В умовах, коли управління державним сектором економіки здійснюється згідно із принципами, затвердженими у країнах-членах ОЕСР, державні підприємства стають достатньо конкурентоспроможними навіть на міжнародному ринку та досягають показників, які дорівнюють показникам підприємств, що перебувають у приватній власності, або перевищують їх. Відповідно до згаданих принципів ОЕСР було виділено ряд напрямів реформування державного сектору економіки та діяльності державних підприємств зокрема [2]. Наведемо ключові цілі реформи державних підприємств.

1. Посилення нагляду та покращення прозорості. Держпідприємства повинні раціонально використовувати свої ресурси і дотримуватись перевірених практик управління ризиками. Ефективний контроль має запобігати потенційним конфліктам інтересів. Простіше кажучи, економічно доцільний нагляд створює умови для покращення внутрішньої системи управління підприємств. Одним з ключових кроків до збільшення прозорості діяльності держпідприємств є розкриття ними своїх фінансових даних та іншої важливої інформації. Така вимога відповідає міжнародній практиці та дозволяє об'єктивно порівняти фінансові і операційні результати діяльності, включаючи порівняння фінансових показників держпідприємств із результатами роботи аналогічних підприємств у приватному секторі

2. Удосконалення корпоративного управління. Внаслідок посилення конкуренції держпідприємствам доведеться використовувати свої активи більш відповідально і раціонально. Очікується, що нова модель корпоративного управління на підприємствах державного сектору економіки не лише принесе фінансову вигоду для державного бюджету, але і підвищить якість послуг, що надаються громадянам України. Крім того, ефективне корпоративне управління державними підприємствами позитивно вплине на національну економіку та бізнес-середовище, що підвищить привабливість України для іноземних інвесторів, адже нова модель корпоративного управління державними підприємствами передбачає стратегічне планування, призначення незалежних членів наглядових рад та розробку системи заохочення для наглядових рад і управління.

3. Визначення чітких цілей діяльності. Тривалий час державним підприємствам ставились різноманітні і часто суперечливі цілі, що призводило до невизначеності під час розподілу відповідальності. При здійсненні своїх управлінських повноважень, державні органи повинні забезпечити абсолютну чіткість і прозорість комерційних і некомерційних (зокрема, соціальних) цілей державних підприємств та контролювати їх виконання. Це допоможе державним підприємствам реалізувати свої стратегічні завдання, шляхом надання суспільству послуг та продукції найвищої якості з максимальною ефективністю. Важливою умовою також є оптимальне співвідношення власного і залученого

капіталу держпідприємств і запровадження чіткої дивідендної політики. Це має стимулювати державні підприємства підвищити ефективність роботи, модернізувати обладнання та бізнес-процеси, а також збільшити вартість акціонерного капіталу.

4. Запровадження політики власності. Державні підприємства конкурують із приватними компаніями - отже, під час створення систем управління державними підприємствами КМУ повинен неухильно дотримуватися принципу розділення функцій власності та функцій регулювання. Враховуючи це, КМУ 10 жовтня 2018 року схвалив Основні засади впровадження політики власності щодо суб'єктів господарювання державного сектору [1].

Удосконалення законодавчої бази - це лише перший крок на тривалому шляху впровадження якісно нових механізмів управління суб'єктами господарювання державного сектору економіки. У довгостроковій перспективі, передача частини повноважень від органів управління до наглядових рад, впровадження інституту незалежних членів наглядових рад, залучення професійних фахівців з відбору персоналу до процесу обрання керівників та членів наглядових рад дозволить державним підприємствам функціонувати ефективніше.

В сучасних умовах все більшої популярності набуває інститут державно-приватного партнерства і Україна останнім часом все більше використовує його для залучення інвестицій в державний сектор економіки.

Висновок. Отже, в умовах глобалізації та збільшення загроз національній безпеці роль державного сектору збільшується, оскільки в ринковій економіці державний сектор активно використовується як засіб регулювання для досягнення багатьох державних соціально-економічних цілей, в тому числі для забезпечення стабільного розвитку важливих стратегічних галузей народного господарства у зв'язку з чим необхідно формувати ефективний державний сектор країни для підтримки виробництва суспільних благ, забезпечення сталого розвитку економіки і покращення життя населення в цілому.

Основними напрямками реформування та розвитку державного сектору економіки України є: приватизація, націоналізація та державно-приватне партнерство, покращення стану яких потребує прийняття ряду нормативно-правових актів, які стосуватимуться: посилення бюджетного нагляду; розроблення основних засад державної політики управління суб'єктами господарювання; удосконалення корпоративного управління суб'єктами господарювання; реструктуризації та реорганізації суб'єктів господарювання, а також прозорого та комплексного процесу приватизації.

Для цього необхідно розробити і запровадити Основні засади політики власності, яка передбачає заходи щодо поліпшення корпоративного управління суб'єктами господарювання з чітким розмежуванням функцій держави з управління об'єктами державної власності та регулювання ринку та посилити бюджетний нагляд за суб'єктами господарювання шляхом впровадження методології оцінки фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки. При цьому заходи з підвищення

ефективності діяльності суб'єктів господарювання необхідно розробляти з урахуванням Рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку.

Список літератури:

1. Мінекономрозвитку розробило політику власності у державному секторі економіки. Урядовий портал URL:
<https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomrozvitku-rozrobilo-politiku-vlasnosti-u-derzhavnomu-sektori-ekonomiki>

2. Розпорядження КМУ від 27 травня 2015 р. № 662-р «Про схвалення Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки»

3. Стратегічне бачення управління державними підприємствами. Міністерство економіки України. URL:
<https://me.gov.ua/News/Detail?id=18732169-7335-448a-a73d-650ae59a1bdd>.

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ДИНАМІКИ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Пристапа Людмила

Канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницький національний університет

Кудрик Надія

Магістр
Хмельницький національний університет

Активи є базою для проведення господарської діяльності будь-якого підприємства. Згідно з Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» активи – “ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому” [5] .

До активів входять ресурси, які контролює підприємство, використання їх забезпечує збільшення економічних вигід. До складу активів можна включити усі матеріальні та нематеріальні цінності, а також грошові кошти, які належать підприємству та їх розміщення і використання [2, с. 360].

Кожен суб’єкт господарювання розробляє власну стратегію управління активами. Управління забезпечує пошук оптимальної потреби в активах, їх склад, структуру, джерела фінансування, включаючи специфіку діяльності підприємства й вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Оборотні активи – це усі ресурси в майновій та інших формах, що інвестуються в оборотні фонди і фонди обігу, вони обслуговують господарську діяльність, а також використовуються протягом операційного циклу. А необоротними активами є такі майнові цінності, які використовуються у господарському процесі багаторазово, а також частково переносять свою вартість на товар, що створюється.

В процесі управління активами одним з головних показників є співвідношення оборотних та необоротних активів. Якщо на підприємстві існує нестача оборотних активів, то це може вплинути на періодичні збої у господарському процесі підприємства, зменшення ліквідності та зниження його фінансової стабільності, а надмірний обсяг оборотних активів може спровокувати наявність у суб’єкта господарювання тимчасово вільних, недіючих активів, а також зайві витрати фінансування, як наслідок – зменшення прибутку підприємства. А нестача необоротних активів призводить до неповного виконання запланованих обсягів виробництва, недостатньої кількості обладнання і робочих приміщень, внаслідок цього зменшення ринкової вартості підприємства, а якщо на підприємстві спостерігається надмірний обсяг необоротних активів – це призводить до погіршення рівня їх корисного

використання. Отже, важливим завданням управління активами є саме оптимізація структури активів [6, с. 248].

У таблиці 1 подано аналітичне узагальнення інформації щодо загального стану, динаміки та структури активів підприємств України протягом 2019-2021 років.

Таблиця 1.

Динаміка та структура активів підприємств України протягом 2019-2021 р.р.

Показник	2019		2020		2021	
	млр дгрн	питома вага, %	млр дгрн	питома вага, %	млрд грн	питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7
Необоротні активи	4854,7	42,23	5321,9	41,96	5658,6	40,22
Оборотні активи	6640,3	57,77	7360,6	58,04	8411,9	59,78
Валюта балансу	11495	100,00	12682,5	100,00	14070,5	100,00

Джерело: узагальнено авторами на основі інформації [4]

За даними таблиці 1, видно, що протягом аналізованих трьох років спостерігається збільшення оборотних і необоротних активів підприємств України. При цьому питома вага необоротних активів протягом трьох років зменшується від 42,23% до 40,22%, що зумовлено збільшенням частки оборотних активів у балансі.

Аналітичне оцінювання обсягів активів підприємств України за видами економічної діяльності (таблиця 2) свідчить, що протягом 2019-2021 років обсяги необоротних активів, які використовуються підприємствами за різними видами економічної діяльності, в більшості показують позитивну тенденцію. Найбільші розміри необоротних активів у 2021 році використовуються в промисловості (2052,8 млрд грн), транспортній сфері, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності (772,0 млрд грн).

Оборотні активи підприємств за більшістю видів діяльності також зростають протягом аналізованого періоду. Вагома частка оборотних активів спостерігається за такими видами економічної діяльності як: оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (у 2021 році – 2547,3 млрд грн), промисловість (2620,7 млрд грн). При цьому обсяги активів соціальної сфери (освіта, охорона здоров'я, мистецтво тощо) є значно меншими за обсягами.

Таблиця 2.
Обсяги активів підприємств України за видами економічної діяльності
протягом 2019-2021 р. р.

Вид економічної діяльності	Необоротні активи			Оборотні активи		
	2019 р., млрд грн	2020 р., млрд грн	2021 р., млрд грн	2019 р., млрд грн	2020 р., млрд грн	2021 р., млрд грн
1	2	3	4	5	6	7
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	389,4	419,2	467,4	641	711,1	877,4
Промисловість	1764,3	1820,6	2052,8	1883,7	2160,7	2620,7
Будівництво	147,0	168,5	166,3	394,9	428,6	525,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	348,9	371,0	395,3	2149,4	2310,4	2547,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	678,1	877,7	772,0	252,3	322,6	342,9
Тимчасове розміщення й організація харчування	30,4	35,1	34,2	18,2	19,8	20,0
Інформація та телекомунікації	120,7	124,0	133,3	70,9	94,7	100,7
Фінансова та страхова діяльність	154,3	162,9	216,6	321,8	390,4	494,4
Операції з нерухомим майном	416,3	459,8	467,4	7,8	5,7	17,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	470,2	480,0	545,1	435,8	376,8	358,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	247,6	257,0	239,5	108,3	128,5	122,9
Освіта	3,6	6,9	4,2	2,4	2,8	4,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	50,8	98,7	120,1	15,8	43,5	46,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	34,3	32,8	38,4	8,3	10,1	13,2
Надання інших видів послуг	7,0	6,6	5,2	3,9	4,5	3,5
Всього:	4854,7	5321,9	5658,6	6640,3	7360,6	8411,9

Джерело: узагальнено авторами на основі інформації [4]

Після 24 лютого 2022 р. через військову агресію з боку Росії та початку активної фази бойових дій в Україні більша частина підприємств була фактично паралізована.

Війна спричинила та продовжує завдавати масштабні руйнування в Україні цивільної інфраструктури. Оцінка прямих збитків України від війни станом на початок жовтня склала 129,7 млрд дол. Непрямі втрати оцінені ще в 162,6 млрд дол. Це втрата доходів та додаткові витрати на відновлення. Оціночна сума потреб для відновлення становить 234,3 млрд дол. та складається з відновлення активів та відновлення діяльності.

Активи підприємств на кінець листопада зазнали прямих втрат у розмірі 10,1 млрд дол., а непрямі – у сумі 30,6 млрд дол.[1].

Пошкоджені активи підприємств можна виокремити у дві групи: перша група є супутнім збитком, а друга група – це стратегічні підприємства, які були знищені російськими військовими навмисно. До цієї групи в основному входять підприємства із забезпечення паливом (нафтопереробні заводи та сховища) та виробництва військового/оборонного призначення.

Навіть якщо активи підприємств залишилися фізично цілі, порушення логістики та міграція населення фактично суттєво ускладнило ведення господарської діяльності.

Насамперед поліпшилася завантаженість деокупованих територій, але в регіонах з активними бойовими діями та на окупованій території – ситуація складна.

Для підтримки підприємств України в умовах війни уряд запровадив наступні програми:

- тимчасове переміщення підприємств з постраждалих під час війни регіонів;
- кардинальна податкова реформа на період воєнного стану в Україні;
- єдина платформа цифрової взаємодії для допомоги в релокації бізнесу;
- повний огляд ініціатив щодо релокейту підприємств;
- фінансова підтримка підприємців від держави, а саме уряд надає можливість отримати кредит до 60 млн. грн. будь-якому українському підприємству під 0 % на час воєнного стану за програмою «5-7-9%» [3].

Список літератури:

1. Економіка України під час війни: листопад 2022: Аналітична записка. Центр економічної стратегії. 17 с. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-war-times-november/> (дата звернення: 01.12.2022).

2. Каціман С.О., Шаманська О.І. Вдосконалення системи управління активами підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 20. С. 357-361.

3. Олійник Н., Макаренко С., Олійник О. Організація та розвиток підприємницької діяльності за умов військового часу. *Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції ВНУ ім. Лесі Українки, (27-29 червня 2022 року), м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2022. 418 с.

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – URL : <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення 01.12.2022).

5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: закон : офіц. текст : за станом 10.08.2022р. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення 01.12.2022).

6. Смирнова Н.В. Аналіз співвідношення оборотних і необоротних активів сільськогосподарських підприємств. Економічний аналіз : зб. наук. праць. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. Том 18. № 2. С. 246–252.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВ ВОДОПОСТАЧАННЯ МІСТ

Хайло Яна Миколаївна

к.е.н., доцент
КП «Харківводоканал»

Хайло Владислав Олександрович

аспірант ХНУМГ
КП «Харківводоканал»

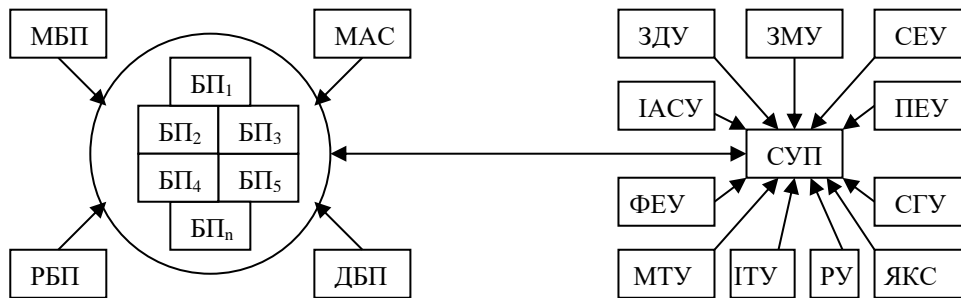
Пошук типізованого, методологічного підходу до формування стратегії розвитку систем управління підприємствами водопостачання та водовідведення в сучасних умовах, примушують звертатися до основи організаційно-управлінських та організаційно-економічних методів розбудови підприємства. Такою основою є моделювання процесів управління і діяльності, або бізнес процесів (БП). Фактичними, фізичним результатом моделювання та інжинірингу БП, являється номенклатура робіт (функцій), склад виконавців, їхнє навантаження, розмежування відповідальності, розподіл ресурсів. Формалізованими результатами являється штатний розклад, організаційна структура, організаційно-розпорядна документація, нормативно-інструктивні матеріали, калькулювання ресурсів, розрахунки собівартості процесів. Отже, організаційно-економічні, управлінські, фінансово-економічні, комерційні, інженерно-технічні якості процесів і їхні параметри, дозволяють рахувати БП елементарною часткою системи управління підприємства.

Образно висловлюючись, окремий бізнес процес є геном системи управління підприємства, а вся декомпозиція процесів її геномом. Процесна декомпозиція бізнес процесів $БП_1 - БП_n$, або сукупність критичних процесів діяльності підприємства, формується, налаштовується і далі експлуатується, певний еволюційний час (до наступного реінжинірингу), за допомогою чотирьох комплексів заходів, у т. ч: організаційно-управлінських, організаційно-економічних, методичних та інформатизаційних, тобто моделювання БП (МБП), реінжинірингу БП (РБП), методично-аналітичного супроводу (МАС), діджиталізації, або інформатизації БП (ДБП), характеристика, яких надається далі, окремо, по тексту і приводиться на рис.1.

1 фаза – формування внутрішньо орієнтованого управління БП і підприємством

2 фаза формування зовнішньо орієнтованого управління БП і підприємством

Прийняті скорочення

БП- декомпозиція бізнес процесів	ЗДУ- зовнішнє державне управління
МБП- моделювання бізнес процесу	ЗМУ- зовнішнє місцеве управління
РБП- реінжиніринг бізнес процесу	СЕУ- соціально-економічні умови
МАС- метододико-аналітичний супровід	СГУ- санітарно-гігієнічні умови
ДБП- діджиталізація БП	РУ- ринкові умови
СУП- система управління підприємства	ПЕУ- природно-екологічні умови
ІАСУ- інтегрована АСУ	МТУ- матеріально-технічні умови
ФЕУ - фінансово-економічні умови	ІТУ- інженерно-технічні умови
	ЯКС - якість кадрового складу

Рис. 1. Декомпозиція бізнес процесів є геномом в організації системи управління підприємством

Отже, сукупність БП сама регламентується указаними комплексами заходів певного налаштування, і, водночас, під впливом вимог і умов релевантного і ринкового оточення формує систему управління підприємства. Декомпозиція БП разом з цими комплексами, в першій фазі формування системи управління підприємством, утворює організаційне ядро внутрішньо орієнтованого управління. Таке організаційно - процесне ядро, під впливом природно-екологічних, санітарно-гігієнічних, інженерних, матеріально технічних, кадрових та інших умов перетворюється на технологію управління, бо наповнює БП необхідними для продуктивності ресурсами. Подальша, друга фаза трансформації відбувається у перетворенні управлінської технології в діючу систему управління підприємства, бо зводить у єдине: внутрішнє (оперативне структурне, процесне або змішане – гібридне управління) і зовнішнє управління, разом з інституційними, соціально-економічними, ринковими, та іншими вимогами. Детальніше зміст заходів з налаштування БП і формування СУП надані на рис.2.

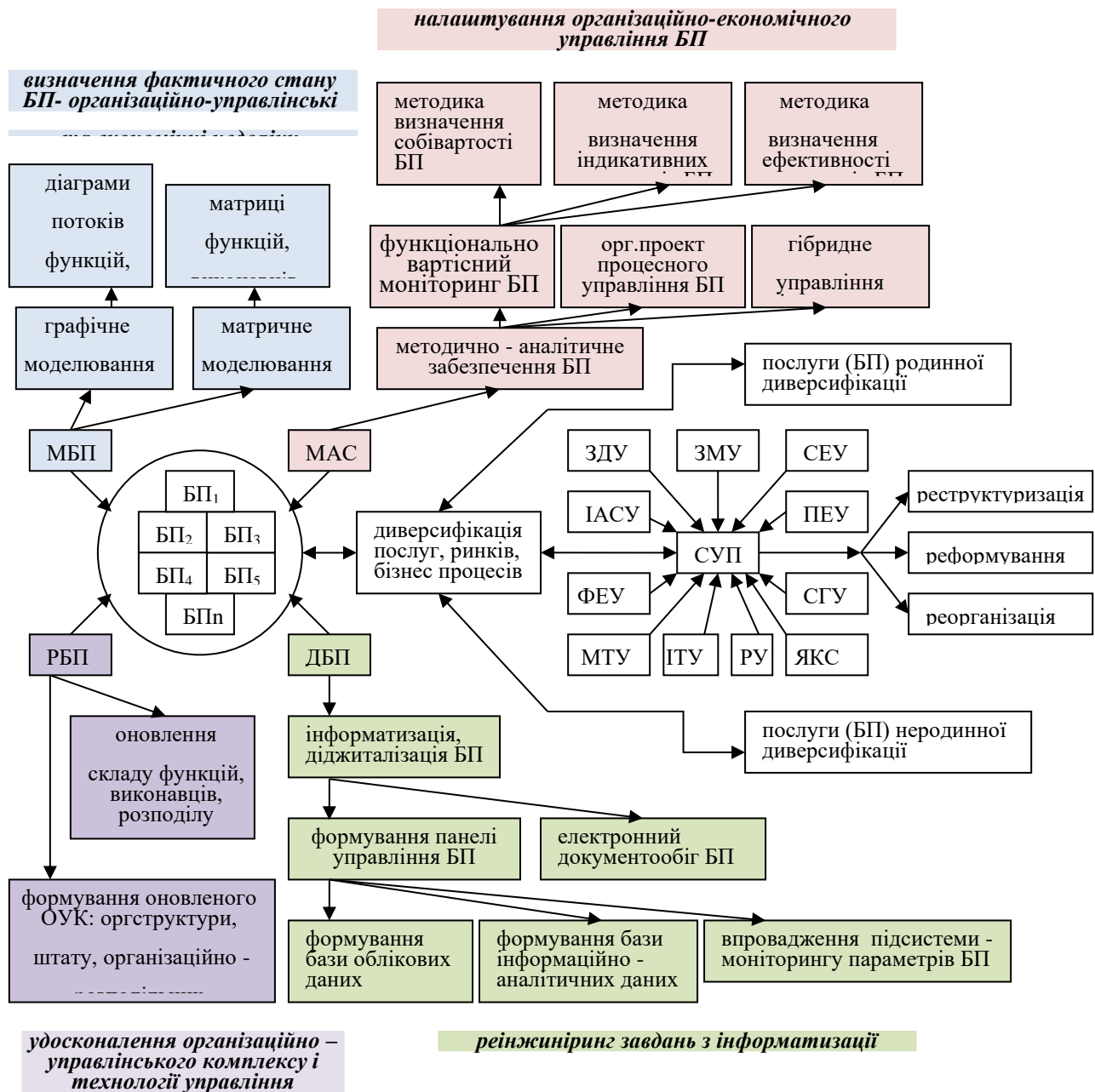

Рис. 2. Визначальні заходи з формування бізнес процесів, як елементи опосередкованого впливу на оновлення і подальший розвиток СУП

Наведена на рисунку 2 логіко-структурна схема, яка демонструє зміст заходів комплексів налаштування БП, їхнє угруповання і подальше формування СУП, доповнюється зв'язковою ділянкою у ланцюгу управління підприємством, це блок диверсифікації послуг (а в організаційно-економічному сенсі процесів).

Цей блок являється, свого роду, стартером, що запускає механізм можливого розвитку підприємства і вимагає проведення удосконалення СУП, яке, (починається знову з моделювання і реінжинірингу БП, а, вже на основі отриманих вимушених змін оновлених процесів, і відповідного пере

налаштування внутрішнього управління процесами), дозволяє розробляти концепції до можливих стратегій реструктуризації, реформування, реорганізації самого підприємства. Звичайно, згідно із методично теоретичним досвідом, сама концепція диверсифікації послуг може складатись з гілок розвитку бізнесу в родинній і неродинній сферах ринку.

Таким чином, у методологічному сенсі проект формування стратегії розвитку системи управління підприємства, є синтезом з трьох наступних вузлових частин існування і життєвого циклу підприємства:

- Аналіз організації внутрішнього оперативного управління, визначенні фактичного стану БП, удосконаленні організаційно управлінського комплексу підприємства через МБП і РБП, налаштуванні організаційно економічного управління БП, (тобто формування технології управління ресурсами БП); формування 1 фази управління - внутрішньо орієнтованого управління в послідовності МБП – РБП – МАС – ДБП;

- Аналіз можливого розвитку послуг (ринків), оновлення БП і внутрішньо орієнтованого управління в послідовності МБП – РБП – МАС – ДБП, відповідно до вимог соціально-економічних, ринкових, природних, інженерних, матеріально технічних, фінансово-економічних, кадрових умов;

- Аналіз можливого розвитку другій фази управління - поєднання зовнішнього державного, місцевого і внутрішнього управління підприємства, виконання інституціональних, інституційних та інших вимог і умов; розвиток підприємництва, взаємодії з підприємствами приватної сфери, встановлення нових суспільно-приватних форм діяльності через зміни форм управління і власності.

Дослідження у кожному з наведених напрямків, напевне додадуть нові деталі до розробки методології формування стратегії розвитку СУП водопостачання та водовідведення. Тим більш, що кожне з них відкриває певні можливості, для спеціального, профільного розвитку з урахуванням особливостей галузевих підприємств.

Список літератури

1. Хайло Я.М., Хайло В.О. Процесна інженерія в системах управління підприємств водопостачання міст VI International Scientific and Practical Conference «Scientific discussions and solution development», December 5 – 07, Graz, Austria. С.89-95

2. Хайло Я.М. Процесна сутність управління підприємством The XIV International Science Conference «Theoretical foundations in practice and science», December 21 – 24, 2021, Bilbao, Spain. С 143-151.

3. Хайло Я.М., Григорчук Ю.М. Реінжиніринг бізнес процесів і процесне управління ресурсами галузевих підприємств// Вісник інженерної академії України. 2017.№1. С.213-216.

4. Хайло Я.М., Григорчук Ю.М. Процесне управління і функціонально-вартісний моніторинг в організації ресурсозбереження галузевого підприємства //Водопостачання та водовідведення. 2017. №2. С.22-27.

5. Хайло Я.М., Хайло Т.О. Процесне і гібридне управління ресурсами на підприємствах водопостачання та водовідведення Хайло Я.М., Хайло Т.О. Trends in the development of modern scientific thought". Ванкувер.23-26 листопада 2020р. С.171-176

АДАПТАЦІЯ БІЗНЕС-МОДЕЛІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ДО ЦИФРОВОЇ ТОРГІВЛІ НА ГЛОБАЛЬНИХ РИНКАХ

Шевченко Ірина Олександрівна

Кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри міжнародної економіки,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин ім. Б.Д. Гаврилишина,
Західноукраїнський національний університет

Цифрова трансформація є одним із найважливіших викликів, який виникає під час функціонування компанії. Поява нових технологій і методів зумовлює отримання величезних переваг над конкурентами, за умовами швидкої адаптації, проте виникають певні ризики, які інтеграція буде не достатньо швидкою.. Незважаючи на те, що Україна має швидко зростаючий ІТ-сектор і амбітні цілі щодо цифровізації, поточні міжнародні рейтинги свідчать про дефіцит цифрової трансформації на суспільному та економічному рівнях. Український уряд розпочав різні ініціативи для сприяння цифровій трансформації. Цифрова трансформація української економіки є ключовим напрямком «Національної економічної стратегії до 2030 року», основної урядової стратегії економічного зростання, включаючи амбітні цілі щодо зростання ринків, пов'язаних з ІТ, і впровадження нових технологій, таких як хмарні обчислення. Окремі програми державної підтримки включають підтримку заснування бізнесу (Дія Бізнес), підвищення рівня цифрової освіти бізнесу та громадян (Дія Цифрова грамотність), посилення цифровізації електронних послуг, а також цифрового спілкування з державними органами (Дія). Цифрова держава), розвиток фінансової підтримки стартапів (Український фонд стартапів) та створення спеціального правового поля для ІТ-компаній (Дія Сіті). Особливо цифрова трансформація бізнес-сектору має вирішальне значення для забезпечення динамізму економіки України в епоху цифрових технологій. Українські компанії відносно оптимістично налаштовані щодо цифровізації, але переважно відчують відставання від своїх конкурентів у цифровій трансформації. Хоча технологічні компанії та інші глобальні новатори ще не націлені на український ринок, вони з часом це зроблять. Проте, вже зараз можна впевнено говорити, проте що конкурентний тиск має тенденцію до зросту, тому українські компанії мають це усвідомлювати і готуватися.

Розглядаючи цифровізацію на рівні компаній, стає очевидним, що українським компаніям ще є багато чого надолужити. Більшість українських компаній використовують переважно базові цифрові інструменти та технології. Використання цифрових інструментів, таких як електронне виставлення рахунків, використання засобів електронного уряду або веб-сайтів широко поширено. Проте менше половини компаній використовують програмне забезпечення для планування ресурсів підприємства і лише деякі з них

використовують послуги хмарних обчислень, хоча це стає радше нормою, ніж винятком у всьому світі. Відмінності виникають залежно від розміру компаній, при цьому великі підприємства лідирують у впровадженні технологій.

Компанії мають життєво важливе значення для організації відповідальності та стратегічних процесів, щоб успішно керувати цифровою трансформацією. Тут виявляються явні недоліки: навіть серед великих компаній лише 20% українських компаній мають цифрову стратегію. Крім того, лише кілька компаній усіх розмірів поклали відповідальність за цифрову трансформацію на цифровий підрозділ або координатора цифрової трансформації. Невелика частка великих компаній взагалі не вжили жодних заходів у цьому відношенні.

Саме тому автором пропонуються шляхи адаптації бізнес-моделі підприємств України (Рис.1)

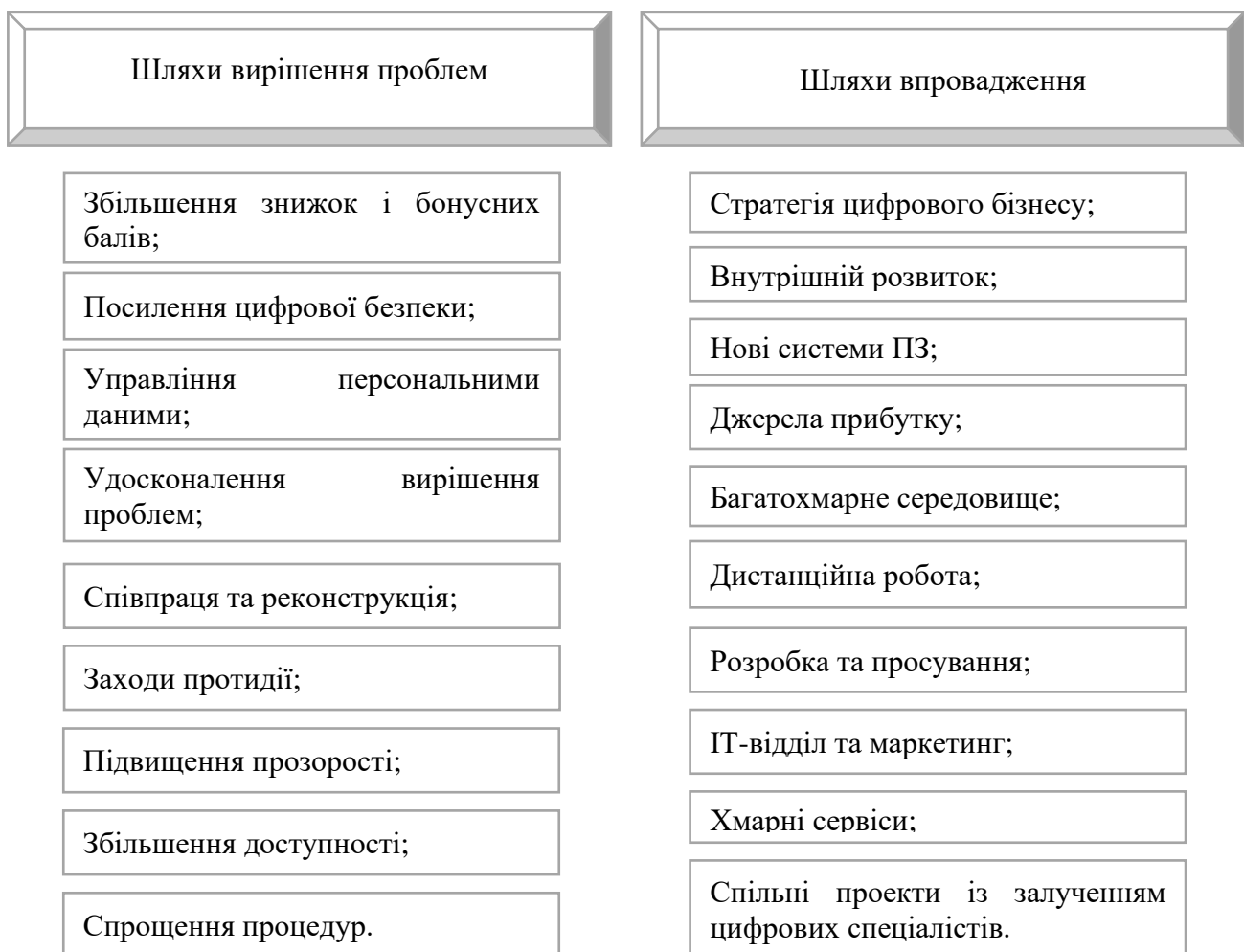

Рис. 1. Шляхи адаптації бізнес-моделі підприємств України (запропоновано автором)

Як видно, з рис.1, адаптація бізнес моделі ґрунтується на двох підходах, це вирішення існуючих проблем та впровадження закордонного досвіду.

Розкриваючи шляхи вирішення проблем, варто зосередити увагу на збільшенні знижок і бонусних балів, на посиленні заходів безпеки проти витоку та неналежного використання персональних даних. Необхідним є також

суворіше управління персональними даними (розрахунок покупки/оплати тощо). Удосконалення рішення/компенсації у разі проблем дасть змогу покупцям бути впевненим у вирішенні їх проблем. Важливим є сприяння співпраці та реконструкції між конкуруючими службами. Посилення заходів протидії надзвичайним ситуаціям дасть змогу розвивати бізнес з урахуванням ризиків.

Підвищити прозорість умов обслуговування особистої історії покупок/платежів є умовою забезпечення якісного обслуговування. Одним із шляхом вирішення проблем автором вважається за потрібне збільшення кількості магазинів, які приймають безготівкові платежі, збільшення доступності безготівкових платежів у лікарнях, аптеках та збільшення доступності безготівкових платежів у державних службах і громадському транспорті. Також, на думку автора необхідним є виключення афілійованих магазинів, які підозрюються у зловживанні. Покращення сумісності бонусних балів і пільг між різними службами, поліпшення функцій та зручності використання, а також спрощення процедур відшкодування все це буде сприяти адаптуванню бізнес-моделі до цифрової торгівлі на глобальних ринках.

Розкриваючи шляхи впровадження, варто зосередити увагу на формулюванні стратегію цифрового бізнесу для всієї компанії, сприянні внутрішньому розвитку системи. Керівникам бізнесу необхідно створювати нові системи з програмного забезпечення з відкритим кодом. Створення нових джерел прибутку за допомогою цифрових технологій дозволить бізнесу розкрити нові шляхи отримання фінансів. Використовування багатомарне середовище та налагодження дистанційної роботи в масштабах компанії, а також впровадження хмарних сервісів для основних бізнес-систем дозволить розвивати цифрову торгівлю більш ефективно. Розширення залучення ІТ-відділу до цифрового маркетингу та управління мотивацією співробітників дасть змогу до створення спільних проєктів, а також набір нових цифрових спеціалістів.

На сьогодні майже дві третини компаній мають відділ або команду, яка займається інтеграцією цифрових рішень, лише 30% компаній розробляють стратегію цифрового бізнесу для всієї компанії.

Серед ІТ-заходів, реалізованих на даний момент, хмарні сервіси є найпоширенішими. З оцифруванням внутрішніх процесів і переходом до віртуальної хмари необхідність у підтримці застарілих систем відпадає при їх ефективному застосуванні.

Всі вище згадані аспекти створюють сприятливі умови для успішної адаптації бізнес-моделі підприємств України до цифрової торгівлі на глобальних ринках.

Список літератури

1. Шевченко І.О. Смарт-контракти як концепція технології блокчейн в цифровій торгівлі. І.О. Шевченко The IV International Scientific and Practical Conference «The latest implementation of technologies in education», November 21 – 23, Munich, Germany. 116-120 p.

2. Шевченко І.О. Метавсесвіт як платформа цифрової торгівлі V Міжнародна науково- практична конференція «Concepts and use of technologies in practice», 28-30 листопада 2022 р., Лондон, Великобританія. 74-77 р.

ЦИФРЛАНДЫРУ НАРЫҒЫНДА МҰРАЖАЙ ҚЫЗМЕТІНІҢ ДАМУЫ

Абдикадирова Ару
эль-Фараби атындағы ҚазҰУ 2 курс магистранты

Спанкулова Ляззат
э.ғ.ғк., доцент, эль-Фараби атындағы ҚазҰУ

Мақалада авторлар цифрлық нарықта азаматтық қоғамның әлеуметтік институтын — мұражайды дамыту мәселесін қоюға тырысады. Бұл мәселенің өзектілігі қазіргі уақытта - цифрландыру және медиа — өмір жетіспейтін қарастырылып отырған мәселелер бойынша зерттеулердің кейбір нәтижелері ашылды. Гуманитарлық қызмет көрсету саласының феномені анықталды. Қазіргі цифрлық әлемде мұражайдың дамуының сандық векторлары көрсетілген.

Кілтті сөздер: мұражай әлеуметтік институт ретінде, цифрлық қоғам, гуманитарлық қызмет саласы, гуманитарлық қызмет саласындағы субституттар санаттары, медиа ортаның мүмкін болатын спектрі.

XX ғасырдың екінші жартысына дейін мұражайлардың негізгі функциялары өз коллекциясын сақтау және көрсету болды. Соңғы бірнеше онжылдықта қалыптасқан жағдай өзгерді, мұражайлар жаңа мүмкіндіктерге ие болды, әртүрлі ғылыми салалардағы сарапшылардың әлеуметтік өзара әрекеттесуінің платформасына айналды, біртіндеп эксперименттер, жаңалықтар мен инновациялар енгізіліп жатыр. Мұражайдың коммуникативтік функциясына, оның әртүрлі аудиториялармен өзара іс-қимылына ерекше назар аударылады, мұражай проблематикасының орталығында мұражайдың қызметтеріне сұраныс қалыптастыратын және оның даму бағытын барған сайын айқындайтын келушімен қарым-қатынас болады. Көптеген мұражайлар мұражайдың қазіргі және болашақ келушілері арасында құндылығын арттыру үшін модернизация жолдарын іздеу қажеттілігі туындап отыр.

Мәдени мекемелерге келушілер мұражайдың басты құндылығы — бірегей экспонаттардан басқа, мұражайларда тұтынушылық қызмет көрсетудің жоғары деңгейін көруді талап етеді. Жоғары бәсекелестік, цифрлық технологиялардың дамуы, келушілердің өзгеріп отыратын сұраныстары мұражайларды жаңартуға және жаңа нарыққа бейімделуге, өзекті және сұранысқа ие болу үшін цифрлық технологиялар саласында коммуникацияның жаңа түрлерін белсенді енгізуді талап етеді [1].

Бүгінгі таңда әлемдегі ең жақсы мұражайлар өз коллекциясын виртуалдандырып қана қоймайды, олар өз қауымдастықтарын қалыптастырады, интерактивті жобалар жасайды және мұражай ғимаратына баратын адамдармен өзара әрекеттесетін деңгейде интернеттегі келушілермен диалогты дамытады. Олар сондай-ақ экспозициялық кеңістікте коммуникацияны құруда жаңа

технологияларды пайдаланады, бұл келушінің жаңа ақпарат алуға деген қызығушылығын, мұражайға қайта бару мүмкіндігін айтарлықтай арттырады.

Қазіргі заманғы мұражайлардың көпшілігі келушілерге тек мұражайдың өзінде цифрлық технологиялар арқылы интерактивті байланыс элементтерін ұсынады және ішінара аудиториямен байланыс орнату үшін жаңа медианы пайдаланады. Мұндай байланыс жүйелік емес және фрагменттік сипатта болады, цифрлық технологиялар толыққанды байланыс құралы ретінде іс жүзінде қарастырылмайды. Сонымен қатар, технологияны пайдалану көбінесе мұражайға зиян тигізеді, одан цифрлық мұражай көрінісін жасайды, мұнда келушінің басты назары мұражайға емес, технологияға аударылады. Цифрлық маркетинг құралдарының көмегімен коммуникацияны сауатты құру мұражайларға келушілердің жаңа санаттарын тарта алады және барлық мүдделі аудиториялар арасында мұражайдың құндылығын арттырады.

Мәдениет саласы-кез-келген мемлекеттің қалыптасуы мен дамуындағы ерекше, дәстүрлі және классикалық үлесі басым бағыт. Алайда, біртіндеп жаңа технологиялар мәдениет мекемелерінің қызметіне, соның ішінде мұражай ісінің тәжірибесіне енуде. Егер менеджмент және маркетинг технологияларының енуін, біздің ойымызша, біртіндеп (әсіресе аймақтық деңгейде) сипаттауға болатын болса, онда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, оның ішінде цифрлық технологиялар соңғы жылдары тез енгізілуде.

Бүгінде әлемнің барлық мұражайларында цифрлық технологияларды толық пайдалану туралы айтуға әлі ерте. Әдетте, техникалық дамуда жетістіктерге жеткен мемлекеттер (АҚШ, Жапония) цифрлық технологияларды пайдаланудың өткізгіштері болып табылады. Мұражай экспозициясын құру кезінде цифрлық құралдардың танымал болуының басты себептерінің бірі - олар интерактивтіліктің нақты формаларын, компьютерлік техниканы шығармашылықпен пайдалану тәсілдерін және мұражай объектісінің ақпараттық әлеуетін қамтамасыз етеді.

Сандық технологиялар-бұл мұражай экспозициясының ақпараттық кеңістігін кеңейтудің және техникалық эффектілердің көмегімен тақырыпты виртуалды кеңістік контекстінде көрсетудің бір әдісі, бұл заттың өмір сүру уақытының атмосферасын ұсынуға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік-мәдени сервис саласында гуманитарлық сервис саласын бөліп көрсетуге болатындығын атап өтеміз. Бұл салаға тұтынушылардың мәдени-демалыс мүдделерін, рекреациялық, зияткерлік, психофизиологиялық қажеттіліктерді қанағаттандырумен байланысты қызметтердің кең спектрі кіреді. Мұндай қызметтерге туризм, мұражайлар, экскурсиялар, ойын-сауық, театр, білім беру қызметтері, кино, санитарлық-дәрігерлік қызметтер жатады [2]. Мұражай ісін қамтитын бұл сала бірқатар аспектілерде үлкен маңызға ие. Бұл біздің азаматтарымыздың адами әлеуетін, мәдени және рухани әлеуетін дамыту құралы болып табылады. Сонымен қатар, бұл экономиканың маңызды және қарқынды дамып келе жатқан саласы, мультипликацияның кластерлік әсері бар, туристерді және сәйкесінше инвестицияларды тартады. Осылайша, саладағы

мүдделі субъект-стейкхолдер тек бизнес қана емес, сонымен бірге жалпы қоғам, мемлекеттік және муниципалдық органдар болып табылады.

Мұражай ісінің негізгі ерекшеліктерінің бірі (туризм және экскурсия бизнесі сияқты) — тұтынушының географиялық кеңістікте қозғалысы. Гуманитарлық қызметтің аталған салаларын бос уақытты ұйымдастырудың балама нұсқалары ретінде қарастыруға болады. Сонымен қатар, егер біз осы жекелеген салаларды баламалы әлеуметтік-мәдени өнімдер деп атайтын болсақ, онда олар экономика тілінде сөйлейтін болса, икемділікке ие болады — бір-бірін алмастыра алады, бос уақыттың жекелеген баламалы нұсқалары арасында бәсекелестік өрісін жасайды.

Ақпараттық дәуір гуманитарлық қызмет саласында бірдей бос уақытты өткізетін бірқатар субституттардың (инновациялық өнімдер-алмастырғыштар) пайда болуына әкеледі. Бүгінгі таңда ақпараттық дәуірдің инновациялық өнімдерін қоса алғанда, бос уақытыңызды әртараптандырудың көптеген нұсқалары бар [3].

Қарастырылып отырған салаға Майкл Портердің бес бәсекелестік күшінің моделін қолдануға тырысайық. Бұл модельде саладағы бәсекелестіктен басқа тағы төрт күш қарастырылады:

- жаңа бәсекелестердің пайда болу қаупі;
- жеткізушілердің нарықтық күші;
- тұтынушылардың нарықтық күші;
- жаңа алмастырғыш өнімдердің (субстанциялар) пайда болу қаупі [3].

Қарастырылып отырған проблема тұрғысынан инновацияның рөлі және олардың гуманитарлық қызмет саласына, оның ішінде мұражай дела саласына әсері үлкен қызығушылық тудырады.

Майкл Портер қарастыратын факторлардың ішінен саланың бәсекеге қабілеттілігін төмендету үшін елеулі қауіп алмастырғыш өнімдердің (субституттардың) пайда болу қаупіне ие [4].

Гуманитарлық қызмет көрсету саласы үшін (атап айтқанда, мұражайлар үшін) осы субституттар тарапынан бәсекелестік қаншалықты маңызды және бұл жаңа инновациялық өнімдер тұтастай алғанда мұражай ісінің бәсекеге қабілеттілігіне қаншалықты әсер ете алады? Әзірге бұл мәселені сарапшылар белсенді түрде талқылап жатқан жоқ, бірақ ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы жақын болашақта проблеманың өзекті болып отырғаны анық. Стратегиялық тұрғыдан алғанда, бұл гуманитарлық қызмет саласындағы сарапшылардан осы саладағы субституттарға қатысты ықтимал стратегиялық қадамдар туралы ойлауды және әзірлеуді бастауды талап етеді.

Гуманитарлық қызмет саласындағы субституттар санатына не жатқызуға болады?

1. Навигаторлары бар мобильді құрылғылардың пайда болуы жеке туризмді, тәуелсіз экскурсияларды ұйымдастыруды қол жетімді етеді, нәтижесінде туристік саланың көлік және ұйымдастырушылық бизнес-қызметтерінің маңыздылығын төмендетеді. Бұл, әрине, федералды, аймақтық және муниципалдық билік сияқты туризм саласының стейкхолдерлеріне

қатысты емес: бұл субъектілер үшін туризмнің барлық түрлері, соның ішінде ұйымдастырылмаған қызығушылық тудырады. Осылайша, мұражай саласы үшін бұл инновациялық өнімдер ешқандай маңызды әсер етпейді. Жалпы алғанда, бұл технология, сөзсіз, екпіннің кейбір өзгеруіне әкеледі және бәсекелестікті күшейтеді.

2. QR кодтарының пайда болуы оны мобильді құрылғымен сканерлеу арқылы тұтынушыға объект (аттракциондар) туралы барлық ақпаратты алуға әкеледі. QR коды гидті ауыстырады. Еуропада QR кодтары көлікте белсенді қолданылады: әуежайларда, вокзалдарда және т.б. бұл туристерді гидтер мен туристік фирмалардың қызметтерінсіз жылжытуды айтарлықтай жеңілдетеді. Бұл технологияның жалпы гуманитарлық қызмет саласына және мұражайлардың бәсекеге қабілеттілігіне әсерін талдау қажет. Бұл технологияда сөзсіз артықшылықтар бар сияқты-әуежайда, вокзалда, көлікте тұтынушы мұражайлар, ескерткіштер, көрмелер, фестивальдар туралы ақпарат ала алады. Осылайша мұражайларға бару ынталандырылады.

3. Аудио гидтердің белсенді таралуы мұражай ісін ынталандырады немесе, керісінше, визуалды ресурстармен бірге мұражайға бетпе-бет келуге деген қызығушылықты төмендетуі мүмкін. Жеке туризм, егер гуманитарлық қызметтің осы саласы туралы айтатын болсақ, туристік компания қызметінің маңыздылығын анық төмендетеді. Аудио гидтерді белсенді жылжытудың мысалы-халықаралық компаниялар ізі.TRAVEL және Qwixi туры. Мұражай ісімен бәрі бірдей емес. Бұл салада бұл технология мүмкіндік те, белгілі бір тәуекел де болуы мүмкін.

4. Интернеттің көрнекі мазмұнмен экспоненциалды қанықтылығы бүгінгі таңда ең алыс тарихи және мәдени көрікті жерлермен, соның ішінде мұражайлармен бетпе-бет келусіз танысуға мүмкіндік береді. Бір жағынан, бұл жарнаманың бір түрі болуы мүмкін және бетпе — бет келуді ынталандыруы мүмкін, екінші жағынан, мұражай саласындағы қызметтерді тұтынушылар ағынын азайтуы мүмкін.

5. Бүгінгі таңда бизнес болып табылатын блогосфера өзінің коммерциялық немесе PR мақсаттарын көздеп, келушілерді тартуға ұмтылып, гуманитарлық қызмет саласына бәсекелес бола бастайды, кейде өте қызықты мазмұнды, соның ішінде мұражайларды ұсынады.

4. VR және AR технологиялары (виртуалды шындық және кеңейтілген шындық технологиялары), бір жағынан, VR көзілдірігі арқылы ұсынылған экспозицияларға шынымен еруге мүмкіндік беретін мұражай саласы үшін жарнама және жылжыту құралы ретінде әрекет етеді [4].

Мұражай менеджменті осы тәуекелдерді ескере отырып, өз стратегиясын қалай құруы керек? Майкл Портер қауіпсіздік бизнесі саласының мысалын келтіреді: «Қауіпсіздік қызметінде электронды дабыл жүйелері күшті субстит болып табылады. Сонымен қатар, олардың маңыздылығы тек еңбекті қажет ететін қауіпсіздік функциялары сөзсіз қымбаттаса, ал электронды жүйелер жақсарып, арзандаса ғана артуы мүмкін. Бұл жағдайда қауіпсіздік фирмаларының барабар жауабы барлық баптар бойынша электрондық жүйелерді

жену әрекеті емес, қызметкерлерді білікті операторларға айналдыру негізінде күзетшілер мен электрондық жүйелердің пакеттік ұсынысы болуы мүмкін» [5].

Майкл Портердің логикасына сүйене отырып, менеджердің гуманитарлық қызмет және мұражай саласындағы қызметі бүгінде субституттар ретінде салаға ықтимал қауіп төндіретін заманауи ақпараттық технологияларды игеруге, Майкл Портердің мысалындағыдай, осы технологияларды ұсынуда және пайдалануда білікті сарапшылар мен операторларға айналуы керек. Бұл жағдайда бұл технологиялар мұражай саласы үшін қосымша мүмкіндіктер ұсынады.

Осылайша, цифрландыру келушілерді интерактивті мұражай ойынының қатысушысы ете отырып, көрмеге динамика мен орындаушылық қосады. Технологияның арқасында мұражайлар экспозиция формасымен тәжірибе жасай алады, оның контекстін толықтырады және көрме кеңістігінің құрылымын өзгертеді. Мұражай саласын цифрландырудың басты артықшылығы-цифрлық технологиялар мұражай мен аудитория арасындағы өзара іс-қимыл моделін демонстрациялық типтен интерактивтіге келтіруге мүмкіндік береді, яғни мұражайға келушіні оның цифрлық әлемдегі дамуына белсенді қатысушы етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Асташова Н. А. Диалог о семейном воспитании в гуманистической педагогике: от теории к практике / Н. А. Асташова, И. В. Вологодина, С. К. Бондырева // Новое в психолого-педагогических исследованиях. — 2019. — № 4.
2. Вологодина И. В. Использование современных информационно-коммуникационных технологий в дошкольной организации / И. В. Вологодина // Академия профессионального образования. — 2019. — № 10.
3. Гуськов Ю. В. Проблемы безопасности персонала образовательных организаций в условиях формирования и развития цифровой экономики в России / Ю. В. Гуськов, Т. В. Гуськова // Экономика и предпринимательство. — 2019. — № 2.
4. Третьяков А. Л. Цифровизация образовательной среды в условиях реализации ФГОС / А. Л. Третьяков // Информационно-коммуникационные технологии в современном образовательном пространстве : сб. ст. по матер. Всерос. науч.-практ. семинара, 2019.
5. Vologdina I. V. Peculiarities of preparation to the choice of the teaching profession in non-pedagogical university / I. V. Vologdina, I. N. Sykeeva // Вестник образовательного консорциума «Среднерусский университет». Серия: Гуманитарные науки. — 2017. — № 9.

КАШТАНОВІ ҐРУНТИ ТЕРИТОРІЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ВЛАСТИВОСТІ

Непша Олександр Вікторович

старший викладач кафедри фізичної географії та туризму,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького, Україна

Дьячкова Анастасія Василівна

студентка III курсу природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького, Україна

Дьячкова Лариса Іванівна

студентка I курсу природничо-географічного факультету
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького, Україна

Тип каштанових ґрунтів поділяють на три підтипи:

Темно-каштанові ґрунти. Для них характерне темно-сіре з коричневим відтінком забарвлення. Потужність гумусового горизонту А+В₁ 35-45 см, скипання на глибині 45-50 см, гіпс і легкорозчинні солі – до 2м. П

Каштанові ґрунти. Мають меншу потужність гумусового шару (А+В₁ – 30-40 см). Скипання на глибині 40-45 см. Максимальне скупчення карбонатів на глибині 50-55 см, гіпсу – 150-170 см, легкорозчинних солей – до 2 м. Діагностичні показники родових ознак аналогічні темно-каштановим.

Світло-каштанові ґрунти. Відрізняються невеликою потужністю гумусового шару (А+В₁ 25-35 см), він безструктурний. Карбонатний горизонт залягає близько до поверхні, а гіпсовий горизонт на глибині 110-120 см. Відрізняються більш високим скупченням солей.

Роди: звичайні, солонцюваті, солонцюовато-солончакуваті, залишково-солонцюваті, карбонатні, солонцюовато-осолоділі осолоділі та ін.

За потужністю гумусованого горизонту: потужні (>50 см), середньопотужні (30-50), малопотужні (20-30), дуже малопотужні (< 20 см) [6].

Ґрунтовий покрив Запорізької області представлений двома генетичними типами: чорноземами і каштановими (рис. 1). Обидва вони утворились в результаті дернового процесу ґрунтоутворення під степовою трав'янистою рослинністю в умовах недостатньої кількості опадів. Крім того, на каштановий тип накладена дія солонцевого процесу ґрунтоутворення [1,2,3,8]

Каштанові ґрунти переважно на лесах. Каштанові ґрунти – це характерний тип ґрунтів для сухих злакових і полинно-злакових степів (рис.1).

Характерною ознакою всіх каштанових ґрунтів є наявність у них більш – менш чітко виявлених фізичних властивостей, що виявляються в диференціації

грунтового профілю на гумусовий елювіальний (He) зі слабозернистою чи пластинчастою структурою горизонту і гумусово-ілювіальний (Hi) чи ілювіальний, із зернисто-горіховою структурою вгорі й горіхово-призматичною глянцевою знизу (рис. 2).

За характером профілю каштанові ґрунти поділяються на темно-каштанові (ознаки фізичної солонцюватості в них виявляються слабо), і каштанові, з більш виразними ознаками фізичної солонцюватості, переважно середньої і сильної.

Кожний з підтипів каштанових ґрунтів поділяється на залишково солонцюваті і солонцюваті.

У темно-каштанових ґрунтах гумусовий елювіальний горизонт 20-25 см, у каштанових – близько 20 см. Загальна глибина профілю відповідно 45-55 см. Гіпс на глибині 1,5-2,7 м [7,8].

За механічним складом важкосуглинисті і глинисті

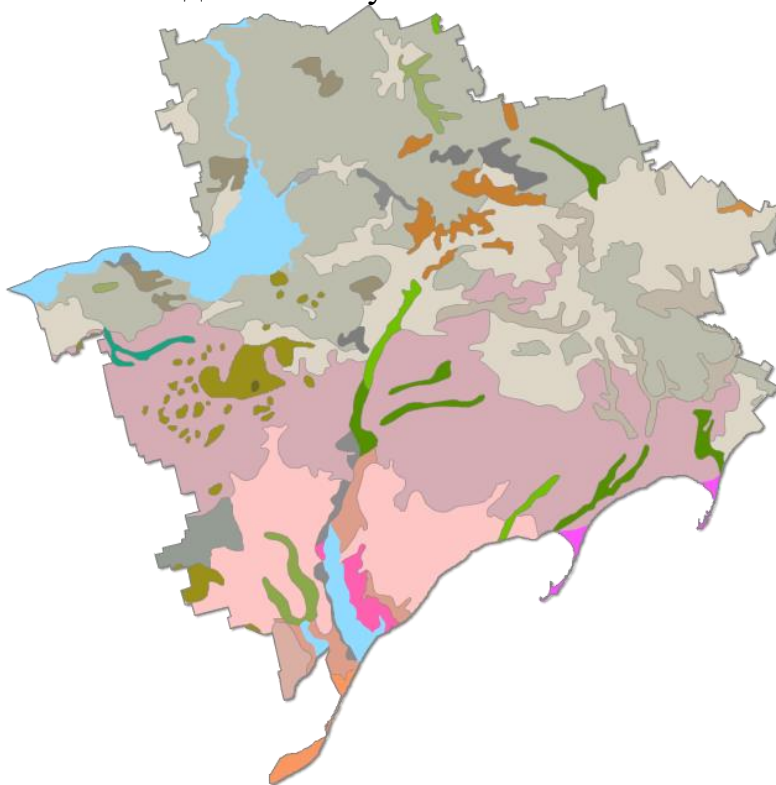

Рисунок 1 – Каштанові ґрунти Запорізької області [5]

Умовні позначки до рисунку 1:

Каштанові ґрунти

Темно-каштанові ґрунти переважно на лесових породах

Темно-каштанові залишково-солонцюваті ґрунти

Каштанові ґрунти переважно на лесових породах

Каштанові солонцюваті ґрунти

Лучно-каштанові ґрунти

Лучно-каштанові солонцюваті ґрунти

Кількість гумусу в темно-каштанових ґрунтах важкосуглинистих і глинистих становить 3,1-3,4%, у каштанових глинистих – 2,6% [8].

Характерною рисою складу ґрунту є присутність натрію і збільшена кількість магнію.

У каштанових ґрунтах РН завжди знаходиться в лужному інтервалі і дорівнює близько 7,5.

Каштанові ґрунти помірно забезпечені азотом і фосфором, і добре – калієм.

Ґрунти цієї групи характеризуються невисокою водостійкістю, схильної до запливання і кіркоутворенню в структурі гумусового горизонту, що негативно впливає на властивості ґрунтів (незадовільна водопроникність).

Ґрунтовий покрив не скрізь однорідний: у комплексі з основними ґрунтами часто зустрічаються в більшій чи меншій кількості плями солонців і сильно-солонцюватих ґрунтів [7].

Лучно-каштанові ґрунти.

Ці ґрунти поширені на низьких рівнях терас рік, днищах балок.

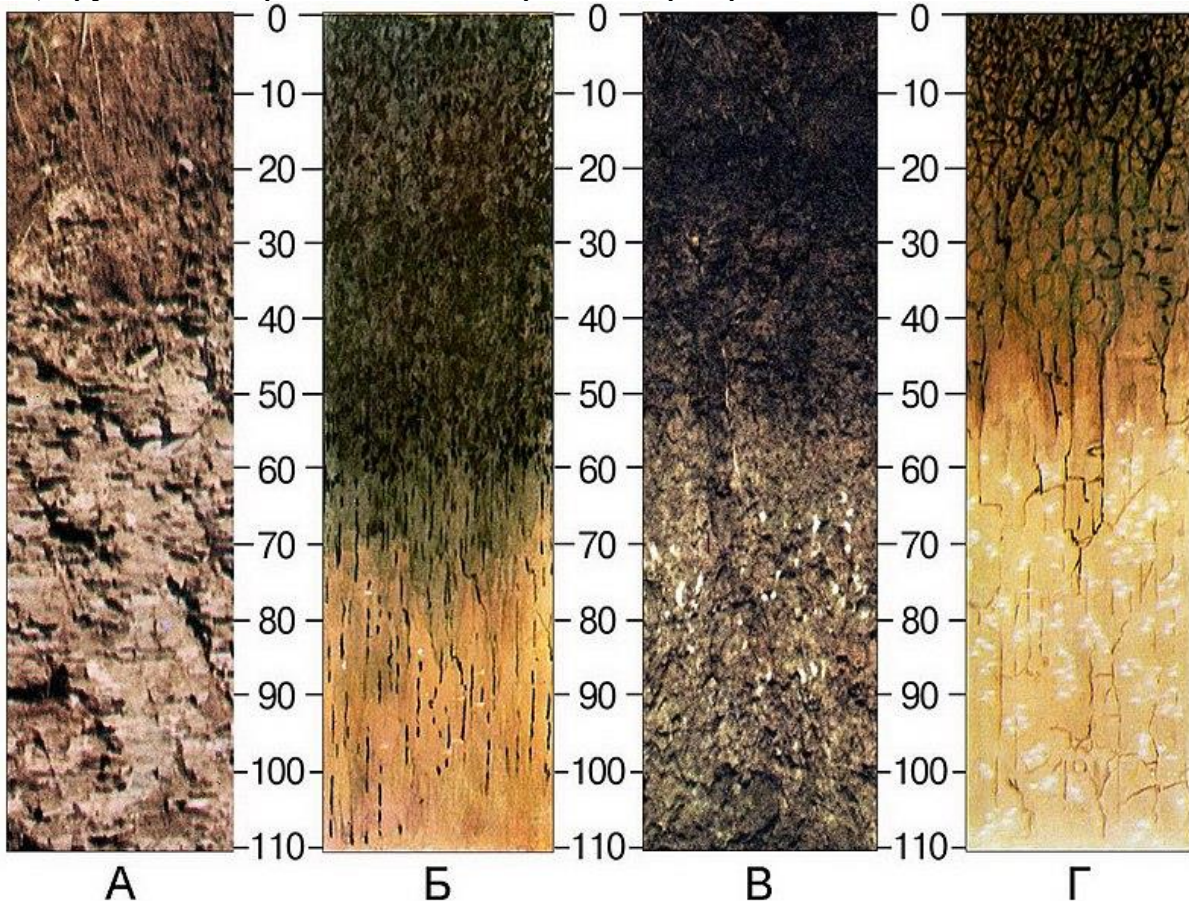

Рисунок 2 – Профілі чорноземних та каштанових ґрунтів
Запорізької області [4]

Умовні позначки: А – чорнозем коротко-профільний на елювії; Б – лучно-чорноземний ґрунт; В – темно-каштановий ґрунт; Г – каштановий ґрунт

Ґрунтоутворення постійне або епізодичне (у період весняних паводків) проходить в умовах підвищеного ґрунтового зволоження, тому ґрунтоутворювальна порода, а також і частина гумусового профілю оглеєні.

Гумусовий горизонт звичайно 20-30 см (рис. 2). Вміст гумусу в них 3,5-3,9 %; за механічним складом – важко-суглинисті і глинисті, фосфору в горизонті 0-20 см – 18,3 мг у 100 г ґрунту і калію – 27,9 мг [8].

Список літератури

1. Гришко С.В., Зав'ялова Т.В., Прохорова Л.В. Основні риси ґрунтового покриву Запорізької області. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі* // Журнал. Переяслав, 2021. Вып. 5(73). Ч. 3 С.100-106.

2. Гришко С.В., Непша О.В. Фізико-хімічні властивості ґрунтів Запорізької області. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том 6: Проектування суспільних та гуманітарних досліджень: колективна монографія* / Наукова редакція: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін – Ужгород – Перемишль – Херсон: Посвіт, 2021. С.241-255.

3. Ґрунти Запорізької області / За ред. Ф.П. Стариковського. Днепропетровск: Промінь, 1969. 57 с.

4. Запорізька область URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C (дата звернення: 26.11.2022)

5. Карта ґрунтів Запорізької області URL: <https://geomap.land.kiev.ua/obl-7.html> (дата звернення: 28.11.2022)

6. Каштанові ґрунти. URL: superagronom.com/slovník-agronoma/kashtanovi-grunti-id20192 (дата звернення: 28.11.2022)

7. Непша О.В., Дьячкова А.В., Непша О.М. Фізико-хімічні властивості каштанових та лучно-каштанових ґрунтів території Запорізької області. *The IV International Scientific and Practical Conference «Science, practice and theory»*, February 1-4, 2022. Токуо, Япон, 2022. С.143-146.

8. Фізична географія Запорізької області: хрестоматія / Л. М. Даценко, В. В. Молодиченко, В. П. Воронка та ін. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 200 с.

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ВМІСТОМ ГЕРМАНІЮ І СІРКИ ЗАГАЛЬНОЇ У ВУГІЛЛІ ПЛАСТА С₁ ПОЛЯ ШАХТИ «САМАРСЬКА», УКРАЇНА

Ішков Валерій Валерійович

кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент
Національний ТУ «Дніпровська політехніка», Україна
старший науковий співробітник
інституту геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України, Україна

Козій Євген Сергійович

кандидат геологічних наук, директор ННЦ підготовки іноземних громадян,
Національний ТУ «Дніпровська політехніка», Україна
доцент, Дніпровський держ. аграрно-економічний університет, Україна

Чернобук Олександр Іванович

заступник директора, департамент стратегічного планування виробництва,
Грузинський марганець, Грузія

Загальна актуальність дослідження вмісту Ge у вугільних пластах обумовлена можливістю його промислового вилучення та використання в якості цінного попутного компонента. Раніше у вугільних пластах Павлоградсько-Петропавлівського геолого-промислового району переважно досліджувалися токсичні та потенційно токсичні елементи [1-63]. Слід зазначити, що дослідження зв'язку між вмістом Ge та сірки загальної у вугіллі пласта с₁ поля шахти «Самарська» раніше не виконувалися.

Мета роботи: полягає у дослідженні зв'язку між вмістом Ge та сірки загальної у вугіллі пласта с₁ шахти «Самарська».

Фактологічною основою роботи були результати аналітичних досліджень матеріалу пластових (у випадку простої будови пласта) і пластово-диференційні (у випадку складної будови пласта) кернових проб. У ряді випадків вони доповнювались аналізами проб відібраних борозновим методом із гірничих виробок за участю авторів та співробітників геологічної служби вугледобувного підприємства. За результатами кореляційного аналізу було встановлено статистично значущий зворотний зв'язок між концентраціями Ge та сірки загальної у вугіллі пласта с₁, який характеризується значущим коефіцієнтом кореляції 0,26.

Аналіз виконаних досліджень дозволяє сформулювати **основний висновок:** на ділянках пласта біля розривних порушень де вугілля могло зазнати епігенетичну гідротермальну мінералізацію, можливо накопичення Ge у сульфідній формі (наприклад, у нано- та мікрозернах сфалериту).

Список літератури

1. Козій Є.С., Ішков В.В. (2017). Класифікація вугілля основних робочих пластів Павлоград-Петропавлівського геолого-промислового району за вмістом токсичних та потенційно токсичних елементів. *Збірник наукових праць «Геотехнічна механіка»*. (136), 74 – 86.
2. Ишков, В. В., Сердюк, Е. А., & Слипенький, Е. В. (2003). Особенности применения методов кластерного анализа для классификации угольных пластов по содержанию токсичных и потенциально токсичных элементов (на примере Красноармейского геолого-промышленного района). *Сборник научных трудов НГУ*, (19), 5-16.
3. Ishkov V.V., Koziy E.S., Lozovoi A.L. (2013). Definite peculiarities of toxic and potentially toxic elements distribution in coal seams of Pavlograd-Petropavlovka region. *Collection of scientific works of NMU*, (42), 18-23.
4. Ишков В.В., Козий Е.С. (2013). О распределении токсичных и потенциально-токсичных элементов в угле пласта с_{бн} шахты «Терновская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. *Матеріали міжнародної конференції «Форум гірників»*. ДВНЗ «НГУ». Дніпро. 49-55.
5. Ишков В.В., Козий Е.С. (2013). Новые данные о распределении токсичных и потенциально токсичных элементов в угле пласта с_{бн} шахты «Терновская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. *Збірник наукових праць НГУ*. (41), 201-208.
6. Ишков В.В., Козий Е.С. (2014). О распределении золы, серы, марганца в угле пласта с₄ шахты «Самарская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. *Збірник наукових праць НГУ*. (44), 178-186.
7. Ишков В.В., Козий Е.С. (2014). О классификации угольных пластов по содержанию токсичных элементов с помощью кластерного анализа. *Збірник наукових праць НГУ*. (45), 209-221.
8. Ишков, В. В. (2009). Кобальт и ванадий в угле основных рабочих пластов Алмазно-Марьевского геолого-промышленного района Донбасса. *Науковий вісник НГУ*, (10), 48-53.
9. Ішков В.В., Козій Є.С., Труфанова М.О. Особливості онтогенезу уролітів жителів Дніпропетровської області. *Мінерал. журн.* 2020. 42, № 4. С. 50 - 59. <https://doi.org/10.15407/mineraljournal.42.04.050>
10. Ишков В.В., Нагорный В.Н. (2005). О закономерностях накопления ртути в угольных пластах Красноармейского геолого-промышленного района. *Науковий вісник Національної гірничої академії України*, (2), 84-88.
11. Ишков В.В. Мышьяк и фтор в угольных пластах Лисичанского геолого-промышленного района // *Збірник наукових праць Національного гірничого університету* № 33, т. 1. - Днепропетровск, 2009. – С. 5 - 16.
12. Ішков В.В., Козій Є.С. Розподіл ртуті у вугільному пласті с_{7^н} поля шахти «Павлоградська» / *Наукові праці Донецького національного технічного університету*, Серія: «Гірничо-геологічна». 2020. №1 (23) - 2(24). – С. 26 - 33.

13. Козар М.А., Ішков В.В., Козій Є.С., Стрельник Ю.В. Токсичні елементи мінеральної та органічної складової вугілля нижнього карбону Західного Донбасу / Геологічна наука в незалежній Україні: Збірник тез наукової конференції Ін-ту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України. 2021. – С.55 - 58.
14. Ишков В.В., Козий Е.С. Накопление Со и Мп на примере пласта С5 Западного Донбасса как результат их миграции из кор выветривания Украинского кристаллического щита / Материалы XVI Международного совещания по геологии россыпей и месторождений кор выветривания «Россыпи и месторождения кор выветривания XXI века: задачи, проблемы, решения». 2021. – С. 160 - 162.
15. Ішков В.В., Козій Є.С., Стрельник Ю.В. Результати досліджень розподілу кобальту у вугільному пласті k_5 поля ВП «шахта «Капітальна» / Збірник праць Всеукраїнської конференції «Від мінералогії і геогнозії до геохімії, петрології, геології та геофізики: фундаментальні і прикладні тренди XXI століття» (MinGeoIntegration XXI). 2021. – С. 178 - 181.
16. Ішков В.В., Козій Є.С. Аналіз поширення хрому і ртуті в основних вугільних пластах Красноармійського геолого-промислового району / Вид-во ІГН НАН України. Серія тектоніка і стратиграфія. 2019. № 46. – С. 96 - 104.
17. Ішков В.В., Козій Є.С. Деякі особливості розподілу берилію у вугільному пласті k_5 шахти «Капітальна» Красноармійського геолого-промислового району Донбасу / Вісник ОНУ. Сер.: Географічні та геологічні науки. 2020. Т. 25, вип. 1(36). – С. 214 - 227.
18. New data about the distribution of nickel, lead and chromium in the coal seams of the Donetsk - Makiiivka geological and industrial district of the Donbas / Kozar M.A., Ishkov V.V., Kozii Ye.S., Pashchenko P.S. / Journ. Geol. Geograph. Geoecology. 2020. № 29(4). pp. 722 - 730. <http://doi.org/10.15421/112065>
19. Ішков В.В., Козій Є.С. Особливості розподілу свинцю у вугільних пластах Донецько-Макиївського геолого-промислового району Донбасу / Вид-во ІГН НАН України, Серія тектоніка і стратиграфія. 2020. № 47. – С. 77 - 90.
20. Ішков, В.В., Козій, Є.С. Розподіл арсену та ртуті у вугільному пласті k_5 шахти "Капітальна", Донбас / Мінерал. журн. 2021. Вип. 43, № 4. – С. 73 - 86. <https://doi.org/10.15407/mineraljournal.43.04.073>
21. Ішков В. В. Проблеми геохімії «малих» і токсичних елементів у вугіллі України // Наук. вісник НГА України. - № 1. – Дніпропетровськ, НГАУ, 1999. – С. 128 – 132.
22. Nesterovskyi V., Ishkov V., Kozii Ye. (2020). Toxic and potentially toxic elements in the coal of the seam c_{8H} of the "Blagodatna" mine of Pavlohrad-Petrovavlivka geological and industrial area. Visnyk Of Taras Shevchenko National University Of Kyiv: Geology, 88(1), 17-24. <http://doi.org/10.17721/1728-2713.88.03>
23. Ишков В.В., Лозовой А.Л. О закономерностях распределения токсичных и потенциально токсичных элементов в угольных пластах Павлоград – Петропавловского района // Наук. вісник НГА України. - № 2. –Дніпропетровськ, НГАУ, 2001. – С. 57 – 61.

24. Yerofieiev, A.M., Ishkov, V.V., Kozii, Ye.S., Bartashevskiy, S.Ye. (2021). Research of clusterization methods of oil deposits in the Dnipro-Donetsk depression with the purpose of creating their classification by metal content (on the vanadium example). Scientific Papers of Donntu Series: "The Mining and Geology". pp. 83-93. [https://doi.org/10.31474/2073-9575-2021-1\(25\)-2\(26\)-83-93](https://doi.org/10.31474/2073-9575-2021-1(25)-2(26)-83-93)
25. Yerofieiev, A. M., Ishkov, V. V., & Kozii, Y. S. (2021). Influence of main geological and technical indicators of Kachalivskiyi, Kulychykhinskyi, Matlakhovskiyi, Malosorochynskiyi and Sofiiivskiyi deposits on vanadium content in the oil. In *International Scientific&Technical Conference «Ukrainian Mining Forum* (pp. 177-185).
26. Yerofieiev, A. M., Ishkov, V. V., Kozii Ye, S., & Bartashevskiy, S. Y. (2021). Geochemical features of nickel in the oils of the Dnipro-Donetsk basin. Collection of scientific works "Geotechnical Mechanics". No. 160. pp. 17-30. <https://doi.org/10.15407/geotm2021.160.017>
27. Ishkov V., Kozii Ye. (2020). Distribution of mercury in coal seam c7H of Pavlohradaska mine field. Scientific Papers of DONNTU Series: "The Mining and Geology". № 1(23)-2(24), pp. 26-33. [https://doi.org/10.31474/2073-9575-2020-3\(23\)-4\(24\)-26-33](https://doi.org/10.31474/2073-9575-2020-3(23)-4(24)-26-33)
28. Ishkov V.V., Kozii E.S. (2017). About peculiarities of distribution of toxic and potentially toxic elements in the coal of the layer c10B of the Dneprovskaya mine of Pavlogradsko-Petropavlovskiy geological and industrial district of Donbas. Collection of scientific works "Geotechnical Mechanics". № 133, pp. 213-227.
29. Ishkov V.V., Kozii Ye.S. (2020). Peculiarities of lead distribution in coal seams of Donetsk-Makiivka geological and industrial area of Donbas. Tectonics and Stratigraphy. № 47, pp. 77-90. <https://doi.org/10.30836/igs.0375-7773.2020.216155>
30. Ishkov, V. V. Kozii, Ye. S. (2019). Analysis of the distribution of chrome and mercury in the main coals of the Krasnoarmiiskyi geological and industrial area. Tectonics and Stratigraphy. No. 46. pp. 96-104.
31. Ishkov V.V., Kozii Ye.S. (2021). Distribution of arsene and mercury in the coal seam k5 of the Kapitalna mine, Donbas. Mineralogical Journal. № 43(4), pp. 73-86. <https://doi.org/10.15407/mineraljournal.43.04.073>
32. Ishkov, V.V., Kozar, M.A., Kozii, Ye.S., Bartashevskiy, S.Ye. (2022). Nickel in oil deposits of the Dnipro-Donetsk depression (Ukraine). Problems of science and practice, tasks and ways to solve them. Proceedings of the XXVI International Scientific and Practical Conference. Helsinki, Finland. pp. 25-26. <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.1.26>
33. Ішков, В. В., Козій, Є. С., Киричок, В. О., & Стрельник, Ю. В. (2021). Перші відомості про розподіл свинцю у вугільному пласті k5 поля ВП «Шахта «Капітальна». Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві».
34. Ішков В.В., Козій Є.С., Капшученко Є.О., Стрельник Ю.В. (2021). Попередні дані про особливості розповсюдження нікелю у вугільному пласті k5 поля ВП «Шахта «Капітальна». Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 21 - 31.

35. Ішков В.В., Козій Є.С., Завгородня В.О., Стрельник Ю.В. (2021). Перші дані про розподіл кобальту у вугільному пласті k_5 поля ВП «Шахта «Капітальна». Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 55 - 64.
36. Ишков В. В., Чернобук А. И., Михальчонок Д. Я. О распределении бериллия, фтора, ванадия, свинца и хрома в продуктах и отходах обогащения Краснолиманской ЦОФ // Науковий вісник НГАУ. – 2001. – №. 4. – С. 89-90.
37. Козар М.А., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Мінеральний склад уролітів мешканців Придніпров'я. Геологічна наука в незалежній Україні: Збірник тез наукової конференції (Київ, 8 - 9 вересня 2021 р.). / НАН України, Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка. Київ. С.52 - 55.
38. Єрофєєв А.М., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Особливості впливу геологотехнологічних показників деяких родовищ на вміст ванадію у нафті. Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Перспективи розвитку гірничої справи та раціонального використання природних ресурсів». С. 43 - 46.
39. Єрофєєв А.М., Ішков В.В., Козій Є.С. (2021). Особливості впливу основних геолого-технологічних показників нафтових родовищ України на вміст ванадію. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Сучасні проблеми гірничої геології та геоекології». С. 115 – 120.
40. Ишков В.В. Некоторые особенности распределения свинца и хрома в угле основных рабочих пластов Алмазно-Марьевского геолого-промышленного района. Збірник наукових праць Національного гірничого університету. 2012. № 37. С. 321 - 332.
41. Ишков В.В. Ванадий, хром и никель в угольных пластах Донецко-Макеевского геолого-промышленного района Донбасса. Збірник наукових праць національного гірничого університету. 2010. № 35. С. 17 - 31.
42. Ішков В.В., Козій Є.С. О распределении As, Hg, Be, F и Mn в угле пласта s_4 шахты «Самарская» Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района. Матеріали Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Молодь, наука та інновації». Дніпро: ДВНЗ «Національний гірничий університет», 2016. С. 12 - 13.
43. Barannik S., Ishkov V., Barannik S. Peculiarities of structure and morphogenesis of ureatic stones in residents of developed industrial region. The XX International Scientific and Practical Conference «Problems of science and practice, tasks and ways to solve them», May 24 – 27, 2022, Warsaw, Poland. 874 p. P. 350 - 354.
44. Barannik S., Ichkov V., Molchanov R., Barannik S. Signification pratique des caractéristiques de la composition et de la structure des pierres d'urée chez les résidents de la région industrielle développée. The XXI International Scientific and Practical Conference «Actual priorities of modern science, education and practice», May 31 – 03 June, 2022, Paris, France. 873 p. P. 410 - 414.

45. Ishkov V.V., Kozii Ye.S., Chernobuk O.I., Pashchenko P.S., Lozovyi A.L. (2022). Results of correlation and regression analysis of germanium concentrations with thickness and ash content of coal seam c8B of Dniprovsk mine field (Ukraine). Proceedings of the XXIX International Scientific and Practical Conference «Trends in science and practice of today», July 26 – 29, 2022, Stockholm, Sweden, pp. 95-104. <https://doi.org/10.46299/ISG.2022.1.29>
46. Ишков В. В. Основные результаты первых геолого-геофизических исследований участков днепровских порогов / В. В. Ишков, А. Л. Лозовой, Д. В. Рудаков // Науковий вісник Національного гірничого університету. – Д., 2009. – № 3. – С. 49 – 54.
47. Ишков В.В., Козій Є.С. (2021). Особливості морфології органо-мінеральних утворень нирок населення міста Кам'янске. Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали IV-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 33 – 35.
48. Ишков В.В., Козій Є.С., Клименко А.Г. (2021). Особливості розподілу германію у вугільному пласті с₁ шахти «Дніпровська». Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали IV-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 42 – 50.
49. Єрофеев А.М., Ишков В.В., Козій Є.С. (2021). Застосування методів кластеризації до родовищ нафти за вмістом ванадію. Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали IV-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 23 - 28.
50. Альохін В.І., Сахно С.В., Ишков В.В., Козій Є.С. (2021). Про першу знахідку дикіту у пісковиках з природного відслонення верхнього карбону Красноармійського геолого-промислового району Донбасу. Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДонНТУ. – С. 5 – 11.
51. Сахно С.В., Ишков В.В., Сахно А.І. Мінерал дікіт в осадових вуглевміщуючих породах Донбасу. Наукові праці ДонНТУ. Серія Гірничо-геологічна, 2019, № 1(21) - 2(22), С. 7 – 13. [https://doi.org/10.31474/2073-9575-2019-1\(21\)-\(2\)22-7-13](https://doi.org/10.31474/2073-9575-2019-1(21)-(2)22-7-13)
52. Широков О.З., Сафронов І.Л. Ишков В.В., Козій Є.С. (2020). Основи методики прогнозу стійкості вуглевміщуючих порід по комплексу геолого-геофізичних методів. Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали II-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. С. 16 – 24.
53. Ишков В.В., Козій Є.С., Найден К.В., Сливний С.О. (2020). Деякі особливості розподілу миш'яку у вугільному пласті с_{8в} поля шахти «Західно-Донбаська». Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали II-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. – С. 91 – 94.
54. Ишков В.В., Козій Є.С., Івінська В.О., Снігур А.Д. (2020). Про розподіл берилію у вугільному пласті к₅ поля шахти «Капітальна» Проблеми розвитку гірничо-промислових районів: матеріали II-ї міжнародної науково-технічної конференції. ДонНТУ. – С. 73 – 77.
55. Ишков В. В., Светличный Э. А., Труфанова М. А. О минеральном составе уролитов жителей города Днепропетровска // Збірник наукових праць НГУ. – 2015. – № 47. – С. 5 – 14.

56. Ишков В. В., Светличный Э. А., Труфанова М. А. Особенности морфологии уролитов жителей города Днепропетровска // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2015. – №. 46. – С. 5-10.
57. Ишков В. В. Новые данные о мышьяке в угольных пластах Лисичанского геолого-промышленного района Донбасса // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2013. – №. 40. – С. 19-25.
58. Ишков В. В. Особенности распределения свинца, хрома и никеля в углях основных рабочих пластов Донецко-Макеевского геолого-промышленного района Донбасса // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2012. – №. 39. – С. 276-282.
59. Ишков В. В. Новые данные о распределении ртути, мышьяка, берилля и фтора в угле основных рабочих пластов Павлоград-Петропавловского геолого-промышленного района // Збірник наукових праць Національного гірничого університету. – 2012. – №. 38. – С. 19-27.
60. Ишков, В. В. (2010). Мышьяк в углях Лисичанского и Красноармейского геолого-промышленных районов Донбасса. *Збірник наукових праць Національного гірничого університету*, (35 (2)), 261-271.
61. Нагорный Ю. Н., Сафронов И. Л., Ишков В. В. Оценка и подсчет запасов угля в расщепляющихся и весьма сближенных пластах Львовско-Волынского бассейна // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). – 1999. – №. 7. – С. 174.
63. Нагорный Ю. Н., Сафронов И. Л., Ишков В. В. Закономерности угленакопления в карбоне юго-восточной части Днепровско-Донецкой впадины // Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал). – 1999. – №. 7. – С. 175-179.
64. Ishkov, V. V., & Koziy, E. S. (2017). About peculiarities of distribution of toxic and potentially toxic elements in the coal of the layer c10 в of the Dneprovskaya mine of Pavlogradsko-Petropavlovskiy geological and industrial district of Donbass. *Collection of scientific works" Geotechnical Mechanics*, (133), 213-227.
65. Ishkov, V., & Koziy, E. (2017). DISTRIBUTION OF TOXIC AND POTENTIALLY TOXIC ELEMENTS IN THE COAL OF THE LAYER C-7 (H) OF THE " PAVLOGRADSKAYA" MINE OF PAVLOGRADSKO-PETROPAVLOVSKIY GEOLOGICAL AND INDUSTRIAL DISTRICT. *VISNYK OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV-GEOLOGY*, (4), 59-66.
66. Ишков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І. (2022). Аналіз зв'язку германію і ванадію у вугільному пласті с₁ поля шахти «Самарська», Україна. The V International Scientific and Practical Conference «Concepts and use of technologies in practice», November 28 – 30, London, Great Britain. pp. 77-83.
67. Ишков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І. (2022). Зв'язок германію із зольністю у вугільному пласті с_{10в} шахти «Дніпровська». X Міжнародна науково-практична конференція «Технології і процеси в гірництві та будівництві». ДНУЗ «ДонНТУ», м. Луцьк, 14-16 вересня 2022р. С.25-33.

68. Ішков В.В., Козій Є.С., Чернобук О.І., Пащенко П.С., Коваль С.О., Кравець Я.М. (2022). Зв'язок вмісту германію з потужністю та зольністю вугільного пласта с₆ поля шахти «Ювілейна». Матеріали XX Міжнародної конференції молодих вчених «Геотехнічні проблеми розробки родовищ». м. Дніпро, С. 89-93.
69. Ішков В.В., Козій Є.С., Пащенко П.С., Чернобук О.І., Сафонов О.Д. (2022). Германій у вугільному пласті с₄¹ поля шахти «Самарська». Матеріали XX Міжнародної конференції молодих вчених «Геотехнічні проблеми розробки родовищ». м. Дніпро, С. 145-149.

ФОРМИ ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДІ: ВЕЧОРНИЦІ, ДОСВІДКИ, ТОЛОКА, ВУЛИЦЯ НА ТЕРИТОРІЇ ГАЛИЦЬКОЇ ГУЦУЛЬЩИНИ

Боян-Гладка Світлана Петрівна

кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Тимофій Марія Василівна

магістрант кафедри етнології і археології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Період кінця ХІХ ст. – початку ХХІ ст. ознаменувався для українців зміною політичного устрою, національного світосприйняття та боротьбою за утвердження власної державності. Неабияку роль у цих процесах відіграла громадськість значною мірою через молодіжні громади, як виняткові групи українського традиційного суспільства. Громадськість ставилася із повагою та не хетувала проблемами молодого покоління. Роль молоді у регулюванні дошлюбного спілкування та перехід до усвідомленого сприйняття, підготовки до шлюбних сімейних відносин. Для молоді це відіграло унікальну роль, оскільки згідно звичаєвого права, тільки після одруження людина могла вважатися паритетним членом суспільства. До того ж, тільки в такому випадку ставало можливим отримання спадщини.

Сільське українське населення в період ХІХ–ХХ ст. характеризувалося багатогранною структурою комунікації, взаємною обізнаністю та відкритістю. Неабияке місце в цьому відіграла молодь, що активізувала соціалізацію, спряла переходу в іншу вікову категорії у рамках колективу. Специфічним гуртуванням молоді стали молодіжні громади.

Молодіжне дозвілля на території галицької частини Гуцульщини, що ґрунтувалося на традиціях, мало декілька проявів – це вечорниці, досвідки толоки і вулиці.

Вечорниці та досвідки припадали на осінньо-зимовий час. Саме восени та взимку відбувалися молодіжні зібрання (досвідки і вечорниці) [1, арк.1]. Їх можна порівняти із своєрідними молодіжними домами. На них молоді люди проводили різноманітні заботи, зокрема танці під народну живу музику, різноманітні ігри та інші розваги. Особливо проводили святкування із застіллям, як наприклад, народне і християнське свято Андрія (13 грудня) та інші свята.

Під час «досвіток» дівчата були зайняті здебільшого вишиванням чи прядінням, а парубки зазвичай займалися ремонтно-відновлювальними роботами щодо сільськогосподарського знаряддя. Цікавим є факт, що зібрання такого типу супроводжувалися «переночівком». Так, дівчата вставили вдосвіта, з метою встигнути виконати всю роботу [2, с. 201].

Характерною рисою вечорниць та досвітків було дотримання норм звичаєвого права, згідно з яким було обмежено уседозволеність та заборонялось різноманітні довільності. Таким чином, бачимо що певний контроль подібних дійств був присутній.

Дозвілля ж молоді у свою чергу було під контролем старшого покоління, або виборних осіб, що їх обирали на цю роль представники молоді, котрих називали зазвичай ватагою та березою. Вони отримували у право керування всіма процесами, подіями та загалом самим дозвіллям молоді. Відповідно на цю роль обиралися молоді люди, що володіли високими моральними якостями, тобто потрібно було заслужити дану репутацію у членів громади [3, арк. 1].

Прихід весни ознаменовував собою те, що більшість гулянь молоді переносилося на вулицю, а це мотивувалося тим, що погода ставала значно теплішою, дні довгими, а ночі коротшими. Відповідно дані фактори сприяли, тому що молоді було комфортніше часто проводити власне дозвілля під відкритим небом.

Коли проходили гуляння на честь вечорниць, тоді відбувалося обрання нових ватажків, також одразу і вирішували, яке місце буде краще для самої вулиці. Найбільш зацікавленою стороною у виборі місця для відпочинку були молоді дівчата, котрі зазвичай прагнули триматися своєї вулиці, хлопці – навпаки, хотіли відвідати різні дівочі гурти [4, арк. 2].

Варто зауважити, що коли хлопець хотів долучитися до нового гурту існували певні звичаї, зокрема він був зобов'язаний як правило «поставити певний могорич» для своїх компаньйонів або ж замовити музик. В іншому випадку могли і не прийняти «чужака» до своєї компанії.

Коли траплялися випадки, що хто-небудь з присутніх порушував певні норми поведінки, поведив себе вкрай грубо, міг лихословити, починав сутички, ображав оточуючих, особливо дівчат, був напідпитку, то таких осіб вилучали з гурту, позбавляли права відвідин певної сходки і він був змушений шукати собі нового місця для дозвілля. Але щоправда дані випадки були великою рідкістю, так як наслідки розуміли всі. Для молоді людини бути відлученим від молодіжної громади було вкрай неприємно [5, с. 92-93].

Дівочі гурти у свою чергу намагалися приманити до своєї вулиці якнайбільшу кількість хлопців. Вони мали привілей у виборі місця «вулиці» зазвичай даними місцями служили сільські майдани, царини біля ставків або млинів. Для того, щоб причарувати якнайбільше парубків, дівчата використовували різноманітні обрядові дійства, замовлення та інші способи, що могли допомогти у цій справі [6, арк. 1].

Коли молодий хлопець або дівчина починали відвідувати вечорниці з вулицями, які були по своїй суті збори молодіжної субкультури, знаменувало те, що молода людина приєднувалася до соціально-вікової категорії парубків та відданиць. Дані молодіжні заходи виступали, як попередній етап перед весіллям, вони давали перші знання, та загальні уявлення щодо відносин між чоловіком та жінкою, а також відділяли молодих людей від дитячого світу.

Молодіжні громади збиралися на вулиці орієнтовно в чотирнадцять років, як повідомляє респондентка Ткачук Ганна «вже старші були, десь сьомий, восьмий, дев'ятий клас був». Зазвичай вихід дітей на вулицю пов'язують з їхнім досягненням статевої зрілості і як наслідок відбувалися зміни у відносинах осіб протилежних статей. Вулиця брала на себе символічну роль у відношенні до молоді, даючи їй можливість ознайомитися, комунікувати, веселитися, проводити цікаво час в оточенні своїх однолітків, а також кожен мав своє коло спілкування. Згадана вище респондентка повідомляє, що «кожен собі мав свою компанію, ми були в одній компанії, інші наші ровесники мали свою» [7, арк. 2].

Згідно традиційних консервативних поглядів громади, час відвідин вечорниць також регламентувався, в більшості випадків це відбувалося за гендерним принципом. Так, дівчатам («відданицям») дозволялося відвідувати вечорниці значно коротший проміжок часу ніж парубкам. Вони мали повернутися додому до заходу сонця. У іншому разі це могло спровокувати негативну реакцію з боку батьків. Про що говорить і усна народна творчість. Збереглися деякі співанки, які оповідають про те, як дівчина «була бита» через те, що пізно повернулася додому із вечорниць. Парубкам було дозволено гуляти довший час.

Як вже згадувалося, вечорниці виконували роль, більшою мірою, соціалізуючу. На противагу вечорницям в інших регіонах, до прикладу, дослідниця, О. Кісь, вважає, що вечорниці, які характерні для молодіжних громад, на Слобожанщині та Подніпров'ї мали дещо інші функції. Так, головна їхня роль зводилася до знайомства та комунікації молодих людей, танців, розваг, що сприяло статево му вихованню. Для Гуцульщини більш характерною була соціалізуюча та інтимна функція [5, с. 81].

На початковому етапі такі зібрання виглядали як сходина дівчат, збиралися щоб зайнятися роботою – вишивати, чи «ламати кукурудзу», поговорити, пізніше приходили парубки.

Традиційним елементом для гуцульських вечорниць була «складчина». Молоді люди, але більшою мірою дівчата, приносили які-небудь продукти для застілля.

Великі застілля практикувалися на рокові великі свята, а на період посту вони припинялися, оскільки вважалися гріхом. Вечорниці можна поділити на святкові, та звичайні, буденні (які називали досвідками, оскільки ті могли тривати до «світання»). За словами респонденти Галик Любові, «дівки межі собов наперед договорювалися що мають узяти, говорили і про годину наперед аби йти разом. Коли света, брали то шо в хаті було багато...» [8, арк. 1].

«Сезон» початку проведення вечорниць починався із свята Покрови Божої Матері. За словами Ткачук Ганни «мама все говорила, шо на Покрову сонце вже вертало на холоди, зиму, всьо засинало, природа...вечір вже ставав май довший» [7, арк. 1]. Тому можна припускати, що вечорниці мали в собі і сакральні символи, оскільки, певною мірою, відзначали ритуальний «перехід» із одного стану природи в інший. Періодом закінчення «сезону» вважався початок Великого посту.

Питання місця проведення вечорниць також визначалися заздалегідь. У більшості випадків таким місцем було помешкання літньої самотньої жінки (бабусі, вдови). Хата обов'язково повинна була бути просторою, щоб уміщувати гурт молодих людей та подвір'я, яке могло використовуватися як танцювальний майданчик. Як вдячність, за надання помешкання, молодь для господині зносила продукти, допомагали в господарстві.

Узгоджувати з господинею питання дозволу на проведення вечорниць у її хаті, зобов'язувалися очільники молодіжних громад (береза, старший/старша). Наприклад, у Полянницькій територіальній громаді, яка в адміністративному плані сьогодні нараховує три населені пункти, є достатньо великою та доволі протяжною. Тому на досліджуваній території вечорниці проводилися в декількох помешканнях. Як зазначає респондента Берланюк Наталія, чоловік якої очолював «Просвіту» та був безпосереднім учасником організації молодіжних зібрань: «Кожен кут робив свої вечорниці, так аби ціле село сходилося могло бути хіба на храм...» [10, арк. 1].

За свідченнями декількох респондентів, був присутній деякий гендерний принцип. Дівочі громади трималися осібно та не ходили на інші «кути» тоді, як хлопці в деяких випадках могли навідуватися до різних помешкань. Якщо в навколишніх селах було храмове свято, то зазвичай на молодіжні зібрання (вечорниці) запрошували гостей із інших сіл. Однак, заходити на чужі «кути» дозволялося тільки із дозволу господарів.

Характерною особливістю проведення вечорниць на Галицькій Гуцульщині було те, що на них дозволялося приходити молодим сім'ям. В інших регіонах подібне траплялося доволі рідко. На досліджуваній території це можна пояснити тим фактом, що дівчата раніше виходили заміж, фактично вік можливого «віддання» становив 14 років. Як повідомляє респондентка Ткачук Ганна її мама вийшла заміж у 14 років, нареченому було вже 29 років. Такі випадки були частими, оскільки у питанні шлюбу вирішальну роль відігравало соціальне та фінансове становище, а про сам шлюб частіше домовлялися самі батьки наречених [7, арк. 3].

Ще одним соціалізуючим своєрідним способом проведення дозвілля та допомоги односельцям була толока. Для галицької частини Гуцульщини вона мала сакральне значення, оскільки звичай допомогти один одному у роботі вважався священним. Український етнограф В. Шухевич зауважив, що гуцули розселялися на землях складних для освоєння у господарському плані, допомога сусідів, що єдналися у гурти була дуже необхідною [12, с. 503]. Такий принцип передавався з покоління в покоління. Як стверджують респонденти, навіть у випадку, якщо хтось із села важко захворів, чи в нього трапилася якась біда, то односельці збиралися і в першу чергу йшли допомагати йому по господарству, а вже потім іншим.

Толока мала дещо складну систему звичаїв. По-перше, спочатку господар мав скликати (запросити) односельців для допомоги. Здебільшого запрошувалися сусіди та родичі, а ті могли брати з собою всіх «хатних», а також тих, хто мав «відробити» за якісь послуги. Коли приходила громада, господар

вітав усіх «Дай Боже вам здоров'єчка що прийшли», та запрошував до праці. Подруге, саме проведення господарських робіт, супроводжувалося спілкуванням громади. Там обговорювалися соціальні питання, новини, погодні умови та стан господарських робіт. Господар, повинен був підтримувати розмову та розважати гурт. Час від часу громада ставала на відпочинок, чоловіки в цей час могли палити тютюн, жінки співали, чи просто говорили. Обов'язковим був обід [13, с. 364].

Толоки були і способом знайомства та спілкування молоді. Часто на них майбутня свекруха придивлялася чи роботяща дівчина, чи може вона в подальшому стати доброю невісткою та допомагати по господарству. На таких зібраннях також і парубки приглядалися до дівчат, оскільки середовище було сприятливим для спілкування молоді «...Та й хочь я така біла й така кароока, булам бисся не віддала,бим не та толока. Ходивім я на ті толоки, та вжем не ходив би, дівка ми сподобила, хочу сі женити...» [8, арк. 1].

Знайомство на толоці молоді люди могли продовжити на вечорницях. Для цього потрібно було, щоб один із молодих людей запросив «...пізнаю м тебе по бесіді, чи ти любиш мене, пустим мене моя й мало тай на вечорниці...» [11, арк. 1].

Третім пунктом було застілля, яке проводилося після закінчення роботи. Господар запрошував всіх до столу. Спочатку піднімав перший тост із подякою та бажав здоров'я всім хто прийшов. На застіллях обов'язково повинна була бути горілка, сало, картопля, овочі. Продукти, які мали б бути поживними та ситними для людей після важкої фізичної праці. Як згадує Ганна Ткачук, «мама йшла помогати робітникам, на цілий день, нас малих лишала з няньков, та нас бавила потім приходила мама і разом з нею помагала варити їсти на громаду» [7, арк. 3].

Окрім застілля потрібно було подбати і про розваги. Респондентка зазначає, що гості на таких застіллях співали «і молоді і старі всі співали, ше хтось міг принести гармошку, то ше май більше» [8, арк. 1]. Варто зауважити, що такий звичай проведення толоки присутній на досліджуваній території і до сьогодні.

Толока могла бути і виключно на добровільних засадах, коли людину не запрошували, але вона прийшла добровільно для того щоб допомогти. Оскільки толоки активно заохочувалися пишними застіллями, люди сходилися доволі часто добровільно. Варто зазначити, що якщо людина приходила на добровільних засадах, то таким чином вона забезпечувала собі автоматично, етичне право на організацію власної толоки, тобто господар до якого вона прийшла повинен був відвідати і її толоку і майбутньому. Особливо це було характерним для молодіжних толок. На такі толоки часто приходили без запрошень, для того щоб забезпечити собі допомогу і поспілкуватися із однолітками [13, с. 346-350].

Ще одним способом комунікації, знайомства та соціалізації молоді на Гуцульщині була вулиця. Загалом, вулицею є зібрання молодих людей, в літній період для забав та гулянь, який розпочинався на свято Воскресіння і тривав аж до 14 вересня – свято Преподобного Семена Стівника (Семена).

Отже, функції вечорниць на території сіл Полянницької ОТГ Івано-Франківської області, як ми можемо спостерігати являли собою певну підготовку молоді перед їхнім одруженням, попри той факт, що вони були багато в чому спрямовані на виробничий процес. Найпоказовішими формами громадського дозвілля молоді виступали вечорниці, досвідки, толоки та вулиці. Саме на таких зібраннях молодь не лише розважалася, але й соціально взаємодіяла, обговорювала соціально-побутові та громадські проблеми.

Список літератури

1. Науковий етнографічний архів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ). Ф. 1 Рукописні матеріали, оп. 7, спр. 452. Спогади М. Ткачука, 2 арк.
2. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 335 с.
3. Науковий етнографічний архів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ). Ф. 1 Рукописні матеріали, оп. 7, спр. 458. Спогади В. Гераджука, 1 арк.
4. Науковий етнографічний архів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ). Ф. 1 Рукописні матеріали, оп. 7, спр. 455. Спогади П. Щербанюк, 2 арк.
5. Балушок В. Молодіжні громади та обряди ініціацій в традиційному селі. *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження* : у 5 т. Наук. ред. М. Гримич. Київ : Дуліби, 2010. Т. 2: Молодь. Молодість. Молодіжна субкультура. С. 56–96.
6. Науковий етнографічний архів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ). Ф. 1 Рукописні матеріали, оп. 7, спр. 461. Спогади П. Молдавчук, 1 арк.
7. Науковий етнографічний архів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ). Ф. 1 Рукописні матеріали, оп. 7, спр. 462. Спогади Г. Ткачук, 3 арк.
8. Науковий етнографічний архів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ). Ф. 1 Рукописні матеріали, оп. 7, спр. 463. Спогади Л. Галик, 2 арк.
9. Воробій Л. І. Загір'я Княгиницьке: історико-краєзнавчі студії. Львів: Опілля, 2005. 511 с.

10. Науковий етнографічний архів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ). Ф. 1 Рукописні матеріали, оп. 7, спр. 459. Спогади Н. Берланюк, 1 арк.

11. Науковий етнографічний архів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ). Ф. 1 Рукописні матеріали, оп. 7, спр. 460. Спогади М. Галик, 1 арк.

12. Шухевич В. Гуцульщина в 5 частинах передм. А. А. Карпенко ; післям. М. С. Глушко ; упоряд. О. О. Савчук. Харків: Фоліо, 2018. 1218 с.

13. Тарнавський Р. Семантика терміна «толока» в заняттях і звичаєвості українців. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2011. Вип. 46. С. 346–371.

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Бондаренко Андрій Васильович

курсант факультету підготовки фахівців для
підрозділів кримінальної поліції
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Науковий керівник:

Казначеев Дмитро Георгійович
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки,
кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Труднощі дотримання прав дітей в Україні мають системний характер і виявляються у неузгодженості дій щодо захисту прав дітей, розподілі обов'язків між різними міністерствами та відомствами, низької ефективності взаємодії між ними [1].

Вирішення цих проблемних завдань бачиться в оптимізації функціонування центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, координації діяльності державних та громадських інститутів у суспільній сфері, налагодженні тісної співпраці між державними службовцями, науковцями та громадськістю. розробити ефективні моделі як освітньої підготовки працівників у сфері громадської роботи з дітьми та сім'єю, так і запровадження відповідних практик. Наразі гостро стоїть питання підвищення якості кадрового потенціалу, рівня компетентності та відповідальності працівників структур, які працюють у сфері захисту інтересів та прав дітей, удосконалення системи освіти, перепідготовки та акредитації державних службовців. На наш погляд, така система заснована на усвідомленні мінімального обсягу умінь та навичок фахівців основних органів суб'єктів захисту прав та інтересів дітей. В Україні вміння реально використовувати компетентнісний підхід при розробці моделей професійної компетентності поки що незначне. Процедури та методичні рекомендації, затверджені на державному рівні, розробляються, високопрофесійні та освітні стандарти, на жаль, не вирішують проблеми розмиття уявлень про методику та методи навчання, на яких

Повинні базуватися подібні розробки відповідних уповноважених суб'єктів, що призводить до їх неоднозначної оцінки зацікавленими сторонами. Спробу повноцінно втілити принципи компетентнісного підходу здійснила МГО «Міжнародний центр розвитку та лідерства» що забезпечують захист прав та кращих інтересів дітей в Україні[2].

Ця модель описує достатні та необхідні знання, навички та ціннісні установки, що дозволяють працівникам сфери успішно виконувати свої функції на своєму робочому місці, і в перспективі буде покладено в основу розробки

навчальної програми для працівників сфери захисту дітей. Процес розробки моделі компетентності включає наступні складові: «кабінетне дослідження» (аналіз документів; Експертних робочих груп; Опитування працівників ключових суб'єктів сфери захисту прав дітей-установ та організацій, що надають соціальні послуги сім'ям ідеям, а також здійснюють нагляд за дотриманням прав дітей (ЦСССДМ, ССД, профільні неурядові організації); консультації з міжнародними експертами. На першому етапі роботи (серпень – Вересень 2018 р.) було проаналізовано низку документів, що фіксують функції, повноваження та обов'язки суб'єктів, які знаходяться в контакті з дитиною, а також вимоги до навчання та навичок соціального працівника, який працює з дітьми. Інших акторів у сфері захисту прав дітей. Серед зарубіжних документів, що належали аналізу, були: Керівні настанови для всіх суб'єктів, які знаходяться в контакті з дитиною; Керівні керівництва та кваліфікаційні стандарти для соціальних працівників, які працюють з дітьми та сім'ями; захисту дітей. Окрім вітчизняних наукових публікацій, для аналізу було відібрано нормативно-правові документи, що регулюють діяльність інституцій-ключових суб'єктів сфери захисту дітей у визначення «сфер відповідальності» основних інституційних суб'єктів захисту прав та інтересів дітей на основі аналізу типових положень про відповідні організації, зміст кваліфікації та для створення використовувалися посадові інструкції працівників цих організацій початковий варіант їх професійних компетенцій, об'єднаних у 7 тематичні блоки.

Для реалізації наступного етапу (вересень – жовтень 2018 р.) процесу розробки базової моделі компетентності – експертного обговорення змісту базові компетенції – сформована група експертів, яка їх відбиравали за такими критеріями: п'ять і більше років досвіду роботи в SDS а бо ЦСССДМ та (або) в громадській організації, що працює у сфері охорони прав дітей, та (або) стаж професійної підготовки соціального експертний досвід, авторитет у професійних колах. Відібрані експерти в ході двох робочих зустрічей розробили модель, яка включає 26 здібностей, які охоплюють усі основні цілі та обов'язки Worker activities Також перекладено англійською розроблена модель професійних компетенцій працівників сфери охорони права та інтереси дітей та проведено консультації з міжнародними експертами про впровадження компетентнісного підходу в діяльність спеціалістів галузі захисту прав дітей наступний етап дослідження (грудень 2018 – квітень 2019) проведено опитування (у формі анкетування) працівників сфери захисту прав результати попереднього аналізу даних опитування (>1000 осіб) вони дають підстави стверджувати про відповідність розробленої моделі експерти, актуальна практика в галузі та потреби співробітників. Більшість співробітників ССССДМ і СДС визнають функцію захисту прав дітей одні з лідерів у своїй діяльності. Незначний відмінності як в оцінці значущості індивідуальних професійних здібностей, так і в запит на навчання та розвиток співробітників, який не спростовує саму модель, але лише дає вказівки щодо особливостей укладання на його навчальну базу програма та її реалізація є представниками цих підгруп.

У висновку слід зазначити, що дотримання прав дітей в Україні доволі складний процес і потребує багатогранної праці та пильного догляду за цим процесом.

Список літератури:

1. Дакал А.В. Актуальні проблеми формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей в Україні. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. №2. С. 100–107.
2. Байдарова О., Карагодіна О., Кликова П. Як побудувати дієву модель професійних компетентностей фахівців сфери захисту прав та інтересів дітей в Україні? *Вісник АПСВТ*. 2019. № 1. С. 42–59.

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Гальцова Вікторія Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правової політики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Володіна Оксана Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правової політики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Стаття 17 Загальної декларації прав людини 1948 р. закріпила, що «кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими; ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна». Власність є економічною основою життя суспільства та держави, а тому одним із важливих їх завдань є захист прав власників від будь-якого неправомірного втручання та належне забезпечення охорони власності. У статті 41 Конституції України проголошене право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; визнає право приватної власності непорушним; а також закріплює положення, згідно з яким, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а відповідно до ч. 4 ст. 41 Основного Закону «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Не менш важливими є ч. 4 ст. 13 Конституції, що «державою забезпечується захист прав усіх суб'єктів права власності».

Отже, кримінально-правова охорона відносин власності, зокрема і від знищення та пошкодження майна є одним із засобів захисту від протиправних посягань. Кримінальний кодекс України (далі – КК) містить низку норм, спрямованих на захист вказаних суспільних відносин і визнається одним із важливих завдань, на що вказується у ст. 1 КК. Аналіз норм чинного КК указує, що у ст. ст. 194, 196 КК встановлена кримінальна відповідальність за «умисне знищення або пошкодження майна» та «необережне знищення або пошкодження майна», які поміщені законодавцем у Розділі VI Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти власності».

Проте у багатьох розділах Особливої частини КК також містяться й інші норми, в яких встановлено кримінальну відповідальність за знищення або пошкодження майна. Тому під час кваліфікації виникають певні складнощі, оскільки нерідко ці норми конкурують між собою під час правозастосування, про що неодноразово вказували учені кримінального права, які досліджували окреслену наукову проблему. Як справедливо зазначають учені-криміналісти, й

дотепер актуальними є низка питань щодо проблем кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна, зокрема, суспільнонебезпечних наслідків, тлумачення «загальнонебезпечного способу» знищення або пошкодження та ін.

Як уже зазначалося, кримінальна відповідальність за умисне або необережне знищення або пошкодження майна встановлена відповідно у статтях 194 та 196 КК, які є кримінальними правопорушеннями проти власності. Проте крім вказаних норм, кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна встановлено й у багатьох інших розділах Особливої частини КК, які умовно групують у наступні групи, які пов'язані із знищенням або пошкодженням щодо: окремих об'єктів права власності; майна потерпілих, які визначені у диспозиції статті Особливої частини КК; та які зазначені як ознака об'єктивної сторони окремих складів кримінальних правопорушень, або які є як один із способів вчинення іншого кримінального правопорушення.

Хоча вказані кримінальні правопорушення і супроводжуються знищенням або пошкодженням майна, але поміщені законодавцем у різні розділи Особливої частини КК та, відповідно, мають різні родові об'єкти. Тому, це підтверджує думку науковців, що не завжди знищення або пошкодження майна є кримінальними правопорушеннями проти власності [1, с. 13-14] і тому викликають складнощі під час їх кваліфікації та розмежуванні між собою кримінальних правопорушень.

Отже відмінністю цих кримінальних правопорушень є властивості його предмета, який зазнає знищення або пошкодження та не пов'язаний із розміром заподіяної шкоди на відміну від кримінального правопорушення проти власності (ч. 1 ст. 194 КК). Крім того їх відмінною рисою є підвищена суспільна небезпечність, яка проявляється у самому факті знищення або пошкодження майна внаслідок чого створюється загроза настання тяжких наслідків для людей. Тобто ці норми конкурують між собою як «загальна» та «спеціальна» і кримінально-правова кваліфікація у випадку такої конкуренції, за загальним правилом, повинна здійснюватись за нормою «спеціальною» без додаткової кваліфікації за ст. 194 КК.

До проблем кримінальної відповідальності за знищення чи пошкодження майна є виокремлення законодавцем спеціальних складів кримінальних правопорушень, потерпілими у яких є: працівники правоохоронних органів, працівники органів державної виконавчої служби чи приватні виконавці, журналісти, службові особи чи громадяни, які виконують громадський обов'язок, судді, народні засідателі чи присяжні, захисники чи представники особи та ін. Водночас кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна «спеціальних» потерпілих настає незалежно від розміру заподіяної шкоди [1, с. 13-14] на відміну від загально-кримінального правопорушення проти власності, оскільки кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження майна «загальних» потерпілих від настає тільки у разі заподіяння великого розміру майнової шкоди. Якщо ж вартість знищеного

або пошкодженого майна нижча за цей розмір, єдиним засобом захисту порушеного права власності є цивільно-правова відповідальність.

Право власності різних потерпілих від знищення та пошкодження охороняється кримінальним законодавством від кримінально протиправних посягань дещо по-різному. Що може бути виявом порушення принципу рівності всіх громадян перед законом [2, с. 233-240]. Отже, фактично має місце законодавча невідповідність кримінально-правового захисту відносин власності положенням Основного Закону держави стосовно інших норм кримінального закону за знищення або пошкодження майна.

Науковці кримінального права вказують й на надмірну деталізацію, зокрема, наявності в чинному КК трьох складів кримінальних правопорушень, що передбачають кримінальну відповідальність за: знищення чи пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194¹ КК); «умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» (ст. 270¹ КК); «умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі» (ст. 360 КК). Деякі автори пропонують об'єднати кримінально-правові норми, які передбачають кримінальну відповідальність за «умисне пошкодження об'єктів електроенергетики» (ст. 194¹ КК); «умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» (ст. 270¹ КК) та «умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі» (ст. 360 КК) в одну норму Особливої частини КК під назвою «умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення» та пропонують розмістити в Розділі VI КК «Кримінальні правопорушення проти власності» [3, с. 280].

Заслужує на увагу питання щодо визначення моменту закінчення умисного знищення або пошкодження майна, вчиненого шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом (ч. 2 ст. 194 КК). У науці кримінального права обґрунтовується думка, згідно з якою цей кваліфікований склад кримінального правопорушення вважається закінченим і без наявності наслідків, передбачених у основному складі – якщо воно спричинило майнову шкоду у великому розмірі. Також поняття загальнонебезпечного способу знищення або пошкодження майна дотепер викликає дискусії серед науковців. Так, істотними ознаками підпалу, як одного із способів вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України пропонують встановлювати наступне: застосування джерела вогню, його поширення у часі і просторі, неконтрольованість та загальну небезпечність. Адже загальна небезпечність підпалу полягає у тому, що, застосовуючи руйнівні сили вогню, здатні перерости у пожежу, винна особа втрачає можливість контролювати чи припинити їх стихійний розвиток, що, своєю чергою, може спричинити істотну шкоду. Таким чином, підпал у розумінні пожежі слід відмежовувати від пошкодження майна вогнем, яке підконтрольне особі, що його вчиняє, і не виходить за межі, що запобігають його переростанню в загальнонебезпечну, руйнівну силу.

Отже, не всі кримінальні правопорушення, які супроводжуються знищенням або пошкодженням майна відносяться до кримінальних

правопорушень проти власності, їх відмінність полягає в властивостях і призначенні його предмета, який зазнає знищення або пошкодження, він не пов'язаний із розміром заподіяної шкоди, що є обов'язковою ознакою кримінального правопорушення проти власності, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК. Вказані норми конкурують між собою як «загальна» та «спеціальна» і кримінально-правова кваліфікація повинна здійснюватись за спеціальною нормою, без додаткової кваліфікації за ст. 194 КК, крім випадків коли знищення або пошкодження спеціального майна здійснюється шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом і такий спосіб не передбачено як кваліфікуюча ознака знищення або пошкодження такого майна. Також має місце законодавча невідповідність кримінально-правового захисту відносин власності положенням Конституції України стосовно інших норм кримінального закону за знищення або пошкодження майна, оскільки їх об'єктивна сторона із «спеціальними» потерпілими не передбачає обов'язкової ознаки суспільно небезпечних наслідків у виді майнової шкоди на відміну від знищення або пошкодження майна «загальних» потерпілих.

Література:

1. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія / І.Б. Газдайка-Василишин. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
2. Р. А. Бориславський Диференціація кримінальної відповідальності за знищення та пошкодження майна у статтях Особливої частини КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 233-240.
3. Мовчан Р. О., Незнайко А. А. Кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів життєзабезпечення: перспективи удосконалення та систематизації норм. *Форум права*. 2014. № 2. С. 274–285.

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ДЕЯКИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Гальцова Олена Володимирівна

к.ю.н., викладачка кафедри права Національної безпеки та
правової роботи Військово-юридичного інституту,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна
науковий співробітник
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені акад. В.В.
Сташиса
м. Харків, Україна

Людина, її права та свободи є найвищою соціальною цінністю правової держави, тому її головним обов'язком є гарантування прав і свобод. Важливими є норми, що закріплені у ч. 3 ст. 63 Конституції України та ч. 2 ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК), що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, які визначені законами України або встановлені вироком суду. В цілому перелік прав і свобод засудженого не є вичерпним, до них можуть бути віднесені й інші права та свободи, реалізація яких не суперечить меті покарання, його порядку й умовам виконання та відбування. Про це зазначається у ст. 22 Конституції України, ч. 2 ст. 107 КВК та низці міжнародних документів у сфері захисту прав людини та міжнародних стандартах поведіння із засудженими.

У частині 1 ст. 50 Кримінального кодексу України закріплено, що покарання є заходом примусу, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав та свобод засудженого.

Тому, зазвичай, коли йдеться про обмеження прав і свобод людини та визначенні їх основних сутнісних ознак, фахівці вказують, що: 1) обмеження є винятком (виключенням) із загальної сукупності прав і свобод людини, які належать (або наданих) їй. Таке виключення, тобто кількісне зменшення вже належних людині прав і свобод, відбувається в силу різних об'єктивних чи суб'єктивних обставин, яке може виникати при знаходженні особи в установі виконання покарань після винесення судом обвинувального вироку; 2) правове обмеження має місце, коли відбувається погіршення юридичного становища, що виявилось у зменшенні можливих варіантів поведінки; 3) обмеження являє собою звуження обсягу і (або) змісту конкретних прав і свобод шляхом встановлення просторових меж, тимчасових рамок, кола осіб або певних варіантів поведінки індивідів [1].

Обмеження прав засуджених можуть передбачатись виключно у законодавстві або впливати з вироку суду. До того ж, різні види покарань

зумовлюють відповідно різні за обсягом обмеження у правах засуджених, але тільки закон є єдиним джерелом правових обмежень для засуджених.

Після широкомасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 р., в Україні було запроваджено воєнний стан – особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці, внаслідок якого тимчасово обмежуються деякі конституційні права і свободи людини і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень. Проте крім обмежень прав і свобод засуджених, які визначаються законами України або встановлені вироком суду, внаслідок запровадження воєнного стану в Україні, адміністрація установ виконання покарань заборонила довготривалі та короткострокові побачення з засудженими особами.

Якщо проаналізувати ст. 105 КВК України, у ній зазначається, що у випадках стихійного лиха, епідемій, аварій важливих для життєзабезпечення систем, масових заворушень, проявів групової непокори засуджених або в разі виникнення реальної загрози збройного нападу на колонію чи у зв'язку з введенням надзвичайного чи воєнного стану в районі розташування колонії посилюється охорона, нагляд за засудженими, здійснюються інші додаткові режимні заходи.

Відповідно до глави XIV Правил внутрішнього розпорядку в установах виконання покарань – у разі запровадження в установі виконання покарань режиму особливих умов побачення можуть бути тимчасово відмінені. Час, протягом якого засудженим не надавалися побачення у зв'язку з карантинном, стихійним лихом або переведенням установ виконання покарань на режим особливих умов, зараховується в строк, після закінчення якого засуджені можуть їх отримати.

Проте існує заборона на довготривалі та короткострокові побачення з засудженими особами щодо всіх установ виконання покарань незалежно від розташування таких установ, у тому числі й на територіях де не ведуться бойові дії.

На таке указували й правозахисники, вважаючи таку заборону надмірною, що суперечать практиці Європейського суду з прав людини та якщо такі обмеження продовжаться рік або навіть більше, то наслідки стануть катастрофічними [2].

У своїй практиці Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що важливим елементом права засудженого на повагу до його сімейного життя є надання йому державними органами можливості або, за потреби, допомоги у підтриманні зв'язків зі своїми близькими. Також у рішенні Конституційного Суду України визначено, що право на сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, тому неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах сімейного життя, оскільки сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо [3].

Згідно п.2 ст. 29 Загальної Декларації прав людини, при реалізації своїх прав та обов'язків кожна людина повинна піддаватись тільки таким обмеженням, які встановлені законом. На нашу думку, заборона на довготривалі та короткострокові побачення з засудженими особами у локальному акті на територіях де не ведуться бойові дії, є порушенням права засудженого на сім'ю.

Є доведеним факт, що підтримання засудженим зв'язків із родиною під час відбування покарання у виді позбавлення волі, має неоцінене значення як для самої засудженої особи, так і для суспільства. Це надає можливість не тільки реалізувати їх право на сім'ю у межах чинного законодавства, а й сприяє їх успішній ресоціалізації, оскільки тривале позбавлення волі сприяє десоціалізації засуджених. Внаслідок ізоляції у засуджених до позбавлення волі можуть виникати різні проблеми психологічного характеру (включаючи втрату почуття власної гідності та погіршення соціальних навичок), вони все більш відчують себе віддаленими від суспільства, у яке більшість засуджених з часом має повернутись [4, с. 231].

Література:

1. Глянько О.С. Правообмеження особи: загальнотеоретичний аспект (на прикладі особи, засудженої до позбавлення волі). URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/33738/1/%D0%93%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%D0%A1..PDF>.

2. Тривала заборона побачень: де тут доцільність та яке обґрунтування. URL: <https://ngoauu.org/trivala-zaborona-pobachen-de-tut-docilnist-ta-yake-obgruntuvannya/>.

3. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України. URL: <http://www.kadrovik01.com.ua/regulations/2343/2544/291486>.

4. Гальцова О.В. Збереження контактів з родиною як дотримання права засудженого на сім'ю. Часопис Київського університету права. 2019/1. С. 229-232.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Карпунцов Валерій Віталійович

доктор юридичних наук, професор
кафедри політичних наук і права
Київського національного університету будівництва і архітектури

Вереша Роман Вікторович

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України

Не дивлячись на те, що у наукових джерелах існують різні погляди на сутність законотворчого процесу, його не можна розглядати окремо від функціонування державного механізму, оскільки він має гуртуватись на конституційних засадах діяльності органів державної влади [1]. Ключовою складовою законотворчого процесу є нормотворчість. Водночас остання є ширшим поняттям, так як стосується підготовки і прийняття не лише законодавчих, але й підзаконних актів. Говорячи про нормотворчість слід відмітити, що особливої уваги у нормотворчому процесі заслуговує саме законопроектна діяльність. З урахуванням місця закону у системі нормативно-правових актів та його універсальності, помилка в законотворчому процесі може мати надзвичайно велике значення та призвести до непередбачуваних наслідків. Отже, варто відмітити необхідність органічного поєднання у нормотворчому процесі таких складових, як наявність виваженого політично та науково продуманого рішення стосовно розроблення законопроекту, а також високий фаховий рівень спеціаліста з нормопроектної роботи, здатного втілювати у правовій нормі відповідне політичне рішення. Нормотворчість не є тотожною законотворчості – остання є монополією законодавчого органу [2]. В цьому процесі, принципи відіграють надзвичайно важливу роль, так як на них серед іншого покладена функція розкриття сутності норми, у випадку її нечіткості чи суперечності. Український законотворчий процес ґрунтується на конституційно-правовій визначеності правової системи та загальноправовому її сенсі.

Законодавчий процес у Європі має суттєві особливості, залежно від тієї чи іншої держави. У державах-членах ЄС законодавча діяльність парламентів на національному та наднаціональному рівнях (тобто дворівневого характеру) регулюється національними конституціями, а також загальноєвропейськими нормами, де учасниками законодавчого процесу є Європейський парламент, Рада Європейського Союзу та Європейська комісія. При цьому Європейський суд з прав людини не лише заповнює прогалини у законодавстві ЄС, але фактично розвиває та навіть створює право шляхом застосування онтологічного та системного тлумачення установчих договорів.

Законодавча функція реалізується парламентами країн-членів ЄС переважно на основі відмінностей у законотворчій ініціативі, оскільки вона варіюється в різних державах. В даному разі, серед правових засад, поряд зі згаданими, що мають важливе значення для законотворчої діяльності, можна назвати визнання людської гідності, універсальність прав і свобод людини, рівність всіх перед законом і судом, неупередженість суду та управлінської адміністрації, верховенство права, справедливості, правової забезпеченості, пропорційності обмеження прав і свобод конституційно значимим цілям, ясність і визначеність законодавства (особливо коли йдеться про відповідальність громадян, про покладення на них певних обов'язків) [3].

Для континентальної правової сім'ї, актуальним питанням є роль прецеденту як джерела права [4]. Саме з метою забезпечення конституційного принципу рівності перед законом, деякі вчені-континенталісти відстоюють ідею закріплення в законі судового прецеденту як джерела права. Проте без такого закріплення суди та інші правозастосовні органи зобов'язані забезпечувати єдність практики. Судовий прецедент дає змогу долати неточності актів законодавства. Для правової сім'ї континентального права, характерне визнання панування закону (первинності актів законодавства), а судовий прецедент має факультативний характер [5].

У практичному сенсі, законодавці європейських країн мають питання відповідності актів нижчої юридичної сили, актам вищої, конституційним нормам, питання нормопроектувальної техніки, відповідності внутрішніх законодавчих актів актам ЄС, усунення в нормативних актах прогалін, виключення колізій та правової невизначеності. Таким чином, необхідність ясності та доступності правової системи в цілому і складових її елементів є імперативом, що випливає з демократичного принципу, принципу верховенства права та необхідності забезпечення законодавчої і регулюючої ефективності [6].

Поняття правових засад, беручи свій початок з давньоримських часів, і маючи певні ознаки універсальності, нерозривно пов'язане з політико-правовим контекстом, правовими традиціями. Незнання власних правових традицій та відсутність достатніх наукових напрацювань, унеможливають успішне завершення циклу правових перетворень в Україні. Адже основою кожної правової системи є не показник вдалих запозичень із права інших країн, а власний позитивний правовий досвід. Однак, було б майже неможливим уявити собі цілком ізольовану систему права, яка б не зазнала впливу ззовні. На сьогодні, правові ідеї західної правової думки є орієнтиром для багатьох країн світу, як прихильним до ідей ліберальної демократії, так і консервативним, традиційним правовим системам. Системоутворюючими засадами західноєвропейської правової культури є ідеї свободи, закону, громадянського суспільства та природних прав людини.

Укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає послідовне запровадження міжнародних європейських стандартів у правову систему України. Європейські стандарти є вимогами, які забезпечують зближення

правових систем та є важливим інструментом гармонізації законодавства України та ЄС [7]. Адаптація українського законодавства стала першим кроком у тривалому процесі зближення національної правової системи, включаючи правову культуру, доктрину та судову і правозастосовну практику, із правовою системою ЄС, відповідно до критеріїв, встановлених ЄС для країн, які мають намір до нього приєднатися. Для успішної апроксимації законодавства та здійснення супутніх реформ, потрібна цілісна концепція законодавчої політики, яка б враховувала процеси правової модернізації та інтеграції в європейський правовий простір.

Список літератури

1. Zander, M. The law-making process. Bloomsbury Publishing. 2015. 510 p. URL: https://books.google.nl/books?id=9M3GBwAAQBAJ&dq=lawmaking+legal+process&lr=&hl=ru&source=gbs_navlinks_s
2. Риндюк, В.І. Нормотворча діяльність. К.: КНЕУ. 2009. 162 с. [Rindyuk, V.I. Rule-making activity. К.: KNEU. 2009. 162 p.] URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/8461/cgiirbis_64.pdf
3. Mamontov, I.O. legislative process in Ukraine and the EU: directions towards harmonization. URL: https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:Hfy-12IM6loJ:scholar.google.com/+LEGISLATIVE+PROCESS+IN+UKRAINE+AND+THE+EU:+DIRECTIONS+TOWARDS+HARMONIZATION&hl=ru&as_sdt=0,5
4. Bondarenko, Y.I. Legal precedent as a source of law in European countries. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2021. Vol. 1. P. 6-12. <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.01.01>
5. Lupu, R. Sources of law—judicial precedent. Contemporary Readings in Law and Social Justice. 2013. Vol. 2. P. 375-381. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=81135>
6. Silveira, J.T. Common problems in law-making and legislative drafting of laws and regulations. e-Pública, 2018. Vol. 5. No. 3. P. 134-158. URL: <https://e-publica.scholasticahq.com/article/34356.pdf>
7. Parkhomenko, N., Voloshyna, I., Tarakhonych, T., Tykhomyrov, O., Husariev, S. Theoretical basis of implementation of international standards and European principles in Ukrainian legislation. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. 2020. Vol. 23. No. 4. P. 1-9. URL: <https://www.abacademies.org/articles/theoretical-basis-of-implementation-of-international-standards-and-european-principles-in-ukrainian-legislation-9399.html>

ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ПОЛЩЕЙСЬКИХ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ

Шевченко Денис Віталійович

Курсант
факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Казначєєв Дмитро Георгійович

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Хімічна зброя є найбільш аморальним видом зброї, тому за всіма конвенціями ООН хімічна зброя є забороненою, і забороненою к застосуванню під час війни та бойових дій. В часи першої світової війни було доведено ефективність та смертельну дію хімічних газів, її застосування було непередбаченим могло вбити як багато людей со сторони противника так і союзника. Так як в той час хімічна зброя була звичайний хлор в газоподібному стані, і куди цей газ візьме напрямом було важко передбачити.

Визначенням хімічних боєприпасів – це вид зброї масового ураження, дія якого заснована на властивостях отруювати деякими хімічними речовинами (отруйні речовини). Він призначений для знищення людей та тварин, але може заражати повітря, їжу харчування, воду, землю та речі, що знаходяться на ній. Основними шляхами проникнення хімічних речовин є дихальні шляхи, шкіра, шлунок-тракт і слизова оболонка, кров. Існує значна кількість засобів застосування хімічної зброї. Однак серед них можна виділити групу засобів, які є найпоширенішими. До них відносяться: крапельно-рідкий стан ОР, у газоподібному стані (пара), у аерозольному розпиленю (туману, диму). Засобам доставлення смертоносних речовин (хімікатів) є снаряди ракетносної дії, снаряди артилериські та міни, вибухові саморобні технічні пристрої, речовини, а також викидання бочок с хімікатами з літаків і вертольотів. ОВ здатні вражати живу силу на великих площах без руйнування матеріальних цінностей з високою ефективністю, проникаючи в побутівки, укриття та будівлі, що не мають спеціального обладнання, зберігаючи вражаючий ефект протягом певного часу після застосування, заражаючи місцевість та різні об'єкти, викликаючи негативний психологічний вплив. Для персоналу У гільзах хімічних боєприпасів отруйні речовини перебувають у рідкому чи твердому стані. У момент використання вони, звільнившись від оболонки, переходять у бойовий режим.

У тактичній системі хімічні боєприпаси та хімічну зброю можна поділити на : До нервово-паралітичні засоби (НОВ) належать: VX, зарин, зоман. Ці хімікати є безкольоровими або трохи жовтуватою рідиною, які легко всмоктуються у шкіру. Перегнаний (очищений) іприт є безбарвним або злегка жовтуватим, рідиною. Гірчиця легко всмоктується у різні покриття з малим

шаром пофарбованості , гуму та матеріали з пористістю . Загалом основою бойового стану іприту є – крапельний або аерозольний. Загальнотоксичні ОВ порушують діяльність життєво важливих органів і тканин, насамперед кровоносної та нервово міскової системи . Розповсюдженим представником загальноотруйних ОВ є хлорціан, яким являється безбарвний газ(при температурі < 13°C — рідина) з різким запахом. Хлорціан є швидкодіючим ВВ. Він стійкий до дії води, добре сорбується пористими матеріалами. Основний бойовий стан – газ. Зважаючи на хорошу сорбируемість обмундирування, необхідно враховувати можливість занесення хлорціану в притулок. До дратівливих ОВ відносяться ОВ типу CS, хлорацетофенон, адамсит. Усі вони є твердотілими ВВ. Їхнім основним бойовим станом є аерозоль (дим або туман). ОВ викликають подразнення очей, органів дихання і відрізняються один від одного лише за ознаками впливу на організм. У малих концентраціях CS має одночасно сильну подразнювальну дію на очі та верхні дихальні шляхи, а у великих концентраціях викликає опіки відкритих ділянок шкіри. Як і звичайні технології так і хімічна зброя розвивалася так звичайні балони с газу в середині перетворилися на снаряди .

Застосування хімічної зброї є забороненим , але нажалі в війні Росія застосовує такі брудні методи війни , так командир полку «АЗОВ» даючи інтервю СНН Командир «Азова» Андрій Білецький розповів в інтервю про «тещо він зазнав явна ознака отруєння хімічною речовиною невідомого походження , але без смертельних наслідків для здоров'я бійців ».Бійці не могли дихати , у них з'являлися опіки на шкірі , вони втрачали рівновагу і не могли пересуватися пішки .В МВС України прокоментували те , що перевірка інформації про можливе застосування хімічної зброї ворожими військами у місті Маріуполь .«Ми перевірили , і намагаємося зрозуміти, що це було.Наші поліцейські хоробрі та мужні був випадок, коли наш поліцейський на окупованій території, коли був у полоні «орків», сам собі зламав пальці, аби не підписувати жодних документів. За неофіційними даними, можна сказати, що є припущення, що це були « хімічні фосфорні боєприпаси », —було заявлено заступницею міністра оборони Ханною Маляр, також вона додала , що загальні висновки будуть зроблені після повної перевірки всієї інформації.При цьому нею було наголошено , що «ризик застосування хімічної зброїв подальшому можливі , і вони досить великі ».Міністр закордонних справ Великої Британії Ліз Трасс заявила про те що інформація уточнюється . Вона також нагадала дані розвідки своєї країни про високу ймовірність застосування хімічних боєприпасів російською армією. [3

Хімічні снаряди є дуже різноманітними , але їхня різноманітність не в формі боєголовок , не в різності примінення , а в наповненні снаряду різними хімічними елементами .Біологічна зброя відрізняється від хімічної.

Список використаної літератури:

1)Р. Трапп. Конвенція про хімічну зброю через десятиліття після набуття чинності: виклики та можливості», 2009, с. 127-157.

2) Томас Сток та Карлхайнц Лос. Характеристики бойових хімічних речовин та токсичних відходів озброєння, Oxford University Press, 1997, с. 15-34.

3) BBC News, Україна Френк Гарднер Кореспондент BBC з питань безпеки 12 квітня 2022 «Заява бійців полку «Азов» про застосування хімічної зброї.

PROMOTING THE REGION'S BRAND THROUGH DIGITAL-MARKETING

Jasnikowski Adam,

Director, Fundacja "EUROWEEK", Bystrzyca Kłodzka, Poland

Rosokhata Anna,

Ph.D in Economics, senior Lecturer of the Department of Marketing, Sumy State University, Sumy, Ukraine

Hryshchenko Oleksandra,

a student of the Computer Sciences, Sumy State University, Ukraine

Brand of the region – brand of a certain territory, that serves to promote this region, forms the right associations for the target audience, based on its economics, natural and recreational, industrial features. It aims to increase the image of the region by attracting new investors and tourists. Working with the region as a brand should be perceived as working with a large industry, but there are some features. For this type of brand to be effective, you need to create an integral association of goods and services in one style. Each region has its own distinctive identity: history, cultural or natural features, is place of birth of a famous person. For regions near the seas and oceans the main theme is centred around beaches and sanatoriums, for mountainous regions – around the mountain routs, for historical – around historic buildings, etc. Brand of the region development is very time consuming, requires marketing specialists and involvement of large funds. Success depends on the right plan for the strategic development of the selected area and marketing strategy, which is usually based on one symbolic set: logo, good memorable name and slogan, organisation of major cultural events.

Certainly, with the development of Digital-marketing, the geographical constrains for promotion began to disappear. To give the region`s brand international significance, clearly can not to do without an on-line strategy. Digital-marketing of the territory is especially important for the creation of a tourist brand. A number of regional governments and tourism organisations are taking to consciously develop new marketing strategies[1]. It is necessary to understand that in the era of technologies the tourist will interact with the Internet during all cycle of travel: from searching of interesting region for trip to leaving responses about it. Digital-channels such as social networks, recommendations from famous people, advertising on local or international TV channels can help to promote a regional brand for tourists. To enhance the integration of people into the environment, you can use maps and geolocation, detailed city guides, visual museums and excursions, mobile applications, stylized sites for the region.

For example, famous brand "I amsterdam" of the city Amsterdam – the capital of the Netherlands - became successful in that case through Digital-marketing promotion. To promote that brand of region, a special application "I amsterdam City Card App" was created: it allows to navigate the city, shows popular tourist places and restaurants

with local cuisine [2]. The combination of apposite slogan wordplay and an interactive mobile application give local businesses and the city an opportunity to interact more tourists and therefore receive more funds.

It is also very important to adjust local production to the theme and standards of a regional brand for greater recognition and attraction of new investments in a developing region.

Thus the “Swiss made” label with the Swiss flag near it is seen on goods and products made in Switzerland. Often such branding can be seen on stereotypical Swiss goods such as watches and chocolate. Over the years, this brand has become associated with quality and reliability. But how does such branding help industry and attract new investments? Jean-Daniel Pasche (President of the Federation of the Swiss Watch Industry) said that on average, “Swiss made” label accounts for an additional 20% on each labelled timepiece, and therefore several billion francs a year for the entire industry [3]. The country itself actively supports its brand in the on-line space. The on-line platform “Swissmade.direct” was created and is an independent marketing and export platform where Swiss companies can offer their products for sale. Exclusively for Swiss Label, “Swissmade.direct” has opened a separate category of the highest Swiss quality goods on its platform. Here, only Swiss Label members may offer their products and services for sale abroad. Offering products or services on the website is free of charge for companies. “Swissmade.direct” promotes the distribution of high-quality products, which generates important added value for Swiss Label and make Swiss products or services better known abroad [4].

To conclude, involving Digital-marketing is a very important step in the marketing strategy of promoting the region as a brand to attract the target audience and investments from around the world.

1. Kurzhals F. G. Branding Regions and Destinations. *IPRA / International Public Relations Association*. URL: <https://www.ipra.org/news/itle/branding-regions-and-destinations/> (date of access: 28.06.2022).

2. I amsterdam City Card app. *I amsterdam - Your guide to visit, enjoy, live, work & invest in Amsterdam / I amsterdam*. URL: <https://www.iamsterdam.com/en/plan-your-trip/practical-info/amsterdam-apps/i-amsterdam-city-card-app#:~:text=Exploring%20Amsterdam%20is%20even%20more,Card%20app%20on%20your%20smartphone.> (date of access: 28.06.2022).

3. Jeberg S. The Swiss made label reaps billions of francs for Swiss watchmaking. *SWI swissinfo.ch*. URL: https://www.swissinfo.ch/eng/an-existential-label_the-swiss-made-label-reaps-billions-of-francs-for-swiss-watchmaking/42796730 (date of access: 28.06.2022).

4. Swiss Label. *Swiss Made Direct*. URL: <https://swissmade.direct/swiss-label/> (date of access: 28.06.2022).

DIGITALIZATION OF MARKETING IN THE ELECTRONIC ECONOMY

Romaniuk Iryna,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Marketing, Reputation Management and
Customer Experience
State Biotechnological University

Koloskov Oleh,

recipient of the third (educational and scientific)
level of higher education "Doctor of Philosophy" (Ph.D),
State Biotechnological University

The digital economy is a concept that has two meanings: 1) a branch of the economy that covers all stages of the economic turnover of resources in connection with the production of information products built on digital computer technologies, their subsequent implementation and after-sales service; 2) the level of all social production, which involves the use of information technology in various types of economic activity (industries), the availability of information infrastructure (equipment maintenance, staffing, information security regulations).

New wave technologies have made it possible for consumers not only to buy goods through e-commerce, online orders and mobile applications, but also to become “professional consumers” of products, the properties of which they have potentially already learned everything about. Social Media technologies can be conditionally divided into two groups: 1) means for information exchange (blogs, YouTube, Instagram and other social networks, all kinds of instant messengers like Viber, WhatsApp, Telegramm); 2) information sites and electronic encyclopedias (Wikipedia), where you can find the necessary information and download updates. With the entry of marketing into the era of interaction, a new stage called digital marketing has started. Digital is a completely new area of marketing that synthesizes the potential of all known promotion channels, in other words, digital marketing is the promotion of a product through all possible information and electronic channels.

At the present stage of development of the digital economy, Internet marketing has grown into digital digital marketing. Companies need to use digital marketing for the following reasons: sms and mms notifications are losing their popularity, while smartphones and tablets are becoming more and more essential gadgets in the life of a modern person; digital television in most cases replaces terrestrial [1]. Firstly, the user watches programs at a convenient time for him, and secondly, modern TVs have the ability to connect to wi-fi, and installing smart applications and creating an account simplifies the use of the TV. Electronic advertising is gradually replacing conventional outdoor advertising, disseminating information not at a certain time, but constantly; mobile applications with elements of virtual and augmented reality allow not only to observe events in real time, but also to take part in them directly.

Modern market requirements come down to the widespread use of information innovations and digitalization of the economy. Accordingly, the marketing environment is changing, fundamentally new requirements for marketing activities are being formulated. The rapid development of online stores, the popularization of electronic payment for purchases leads to a reduction in retail space and storage space. The development of online stores on the Internet or in social networks is much cheaper. The consumer gets the opportunity to order goods from anywhere in the world, regardless of their location. Most of the advertising goes to the Internet space [2]. The range of products on online platforms is expanding, which allows you to most fully satisfy the needs of consumers. Network marketing activities are much cheaper than traditional marketing. But, as you know, creating a website for any business project is no less expensive service, and as practice shows, at the moment, websites are one of the most promising and popular types of electronic marketing. It is more effective and reliable to enter the world market with the help of electronic marketing and its methods than through television, radio and other types of media that are in low demand. Electronic marketing automatically gives a clear statistical picture of the effectiveness of the activities carried out by the marketing company.

The problems of digital marketing are closely related to technological progress, and over time they are only updated, spurred on by innovations and an increase in the power and availability of computers [3-4]. The advantages of digital marketing are as follows: no territorial restrictions in the implementation of marketing ideas; the widespread use of the Internet and mobile communications makes it possible to attract the target audience; interactivity, i.e. the potential consumer actively interacts with the brand; ease of access to the information resource; event management in real time.

The main disadvantage of email marketing is a large amount of unnecessary advertising that consumers do not need, perceived as spam. Often a person receives a large number of messages that include unnecessary information. Unnecessary information is an advertisement of a company that provides its services or goods, most of these letters are not even opened, but automatically go to the trash, which negatively affects the company's reputation.

Email is a traditional tool for sending product information via e-mail to a specific person or group of users. Recently, firms have been most actively using the following digital marketing tools: influencer marketing, contextual advertising, targeted ads, advertising in mobile applications. Of course, the use of digital marketing tools significantly increases the efficiency of the functioning and development of the company, reduces costs and increases awareness.

However, the transition to digital rails is impossible without increasing the level of digitalization of the population, therefore, the further development of the era of digital marketing involves the development of digitalization of the economy as a whole and the improvement of digital marketing tools. No matter how technology develops, marketing still has a human face, and an individual approach to the client is unlikely to soon give way to some other way of working. Internet marketing tools are very extensive and provide huge technical capabilities, but without their correct application, without building work around the audience and its needs, they simply will not be effective.

References:

1. Mandych, O. V., Sevidova, I. O., Babko, N. M., & Kvyatko, T. M. (2020). Advertising management: education. manual. Kharkiv: KhNTUSG.
2. Romaniuk, I.A. (2020). The influence of competition on management marketing activities of modern enterprises. Youth and agricultural machinery in the 21st century: Collection materials of the XVI International Youth Forum. Kharkiv: KhNTUSG, 206.
3. Naumenko, I.V. (2019). Formation of the policy of product distribution in integrated structures. Actual problems of innovative economy, 4, 83-87.
4. Zeida, V. V. (2019). Basic aspects of management of marketing activities of enterprises in conditions of competitive struggle.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Жук Оксана Іванівна,

старший викладач кафедри маркетингу
Академії праці, соціальних відносин і туризму

У сучасному маркетингу все більша увага приділяється соціальній тематиці, і, в першу чергу, проблемам добробуту населення, які є пріоритетними. Матеріально-побутові умови життя населення, рівень грошових доходів і витрат населення та інші питання розвитку соціального маркетингу стають предметом пильного вивчення в сучасних умовах. Це органічно входить в характеристики життєвих стандартів населення.

Маркетинг виступає як система управління, регулювання та дослідження ринку, спрямована на ефективне переміщення товарів і послуг від сфери виробництва до сфери споживання, а також створення сприятливих умов для їх просування. Він входить у набір управлінських інструментів, які дозволяють вирішувати завдання, пов'язані з формуванням ринку. До інструментів такого роду відносяться статистика і економетрика, коефіцієнти еластичності, методи стратегічного матричного моделювання, цінова політика, товарно-асортиментна і збутова політика, комунікації та реклама і т.д.

Нам відомо, що маркетинг, як такий, складається з двох взаємопов'язаних процесів: а) управління і регулювання ринкової діяльності та б) вивчення, моделювання і прогнозування ринку. Це відноситься і до соціального маркетингу.

Соціальний маркетинг хоча і має певну цільову єдність, але в певному сенсі він також є і диференційований. Диференціація проявляється в тому, що в соціальному маркетингу виділяються різні напрями та елементи (від чисто соціологічних до нероздільно пов'язаних з демографічними та економічними процесами).

Таким чином, виділяються наступні основні складові елементи соціального маркетингу.

Перший напрям отримав загальну назву «некомерційний маркетинг», головною особливістю якого є те, що ця форма соціального маркетингу відноситься до сфери неринкової діяльності, тобто не має на меті отримання комерційного прибутку. Однак, даний напрям соціального маркетингу використовує маркетингову методологію і маркетингову термінологію. До неї відноситься суспільно корисна діяльність організацій, державних установ охорони здоров'я, освіти, спорту, культури і т.п.

Іноді допускається розширене визначення цієї сфери, наприклад, політичний маркетинг. Під політичним маркетингом зазвичай розуміється процес впливу на поведінку особистості з метою трансформації індивідуальних інтересів і потреб населення шляхом пристосування до інтересів різних політичних сил [1].

Таким чином, дана діяльність є послугою, що оплачується державою і страховими товариствами, хоча її часто називають безкоштовною. Некомерційний маркетинг характеризує витрати на проведення соціальної політики, включаючи пенсійне забезпечення, соціальне обслуговування і соціальне забезпечення, а також боротьбу з безпритульністю, опіку, піклування і т.п.

Некомерційний маркетинг характеризується бюджетними витратами на соціально-культурні заходи. У них включаються такі види витрат: утримання установ соціального забезпечення та служби зайнятості, в тому числі утримання будинків-інтернатів для громадян похилого віку та інвалідів; соціальна допомога; виплати субсидій, допомоги і пенсій різним категоріям громадян; інші витрати соціального характеру.

Більшість соціальних процесів і явищ безпосередньо або опосередковано пов'язані з населенням. У демографічну науку поряд з економічною демографією, що вивчає взаємозв'язки між процесами економічного розвитку і відтворенням населення, входить соціальна демографія, яка вивчає взаємодію демографічних і соціальних процесів. Деякі дослідники вважають, що людський капітал і пов'язані з ним демографічні процеси є основним вектором соціально-економічного розвитку.

Соціально-демографічний маркетинг сформувався на стику двох наук (демографії та маркетингу) і тому охоплює всі маркетингові процеси і явища, яким-небудь чином пов'язані з демографічними процесами і явищами. Соціально-демографічний маркетинг відноситься до ринкової сфери і вивчає як вплив демографічних чинників на ринкову ситуацію, так і вплив ринку на динаміку, географію, статовікову та сімейну структури населення, урбаністичні тенденції і навіть відтворювальні функції населення.

Основними показниками демографічного маркетингу є товарообіг на душу населення, споживчі витрати на одного члена домогосподарства, рівень урбанізації. Даний статистичний показник являє собою складну багатоваріантну характеристику, з неоднозначною соціально-економічною інтерпретацією. З позиції маркетингу він показує, скільки в середньому людина витрачає грошей на придбання товарів і послуг, а також покупку товарів в середньому на одне домашнє господарство. Специфіка даного показника полягає в тому, що він спочатку дозволяє абстрагуватися від розміру регіону (чисельності та складу населення), а потім дає можливість виявити роль демографічного чинника у формуванні та розвитку ринку.

Одним із соціальних факторів ринкових відносин є демографічна складова. Так, зі збільшенням кількості дітей в сім'ї скорочується середній розмір витрат на споживання (в середньому на одного члена домогосподарства). Це явище пов'язане з цілим комплексом соціально-економічних і соціально-демографічних причин, зокрема з рівнями народжуваності і смертності населення.

Самостійним показником демографічного маркетингу є рівень урбанізації, який характеризується питомою вагою міських жителів у загальній чисельності населення країни (регіону, міста). Слід враховувати, що урбанізація є не тільки

чисто демографічним явищем, але також тягне за собою серйозні соціально-економічні та політичні наслідки.

Складним і багатоструктурний показником соціального маркетингу є соціально-етичний маркетинг, ідеї якого були сформульовані ще в кінці 70-х років. Він зачіпає проблеми купівельного попиту, етичні проблеми, проблеми екології, питання соціальної орієнтації і соціальної відповідальності. Одним з головних розробників концепції соціально-етичного маркетингу (іноді кажуть: соціально-етичного) був Філіп Котлер, який вказував, що соціальною основою маркетингу є задоволення людських потреб. «Концепція соціально-етичного маркетингу, – писав Ф. Котлер, – стверджує, що завданням організації є встановлення потреб, потреб та інтересів цільових ринків». Далі мова йде про ефективність задоволення цього процесу, і одночасно про збереження або зміцнення благополуччя споживача і суспільства в цілому. [2]. Отже, основна мета соціального маркетингу в ринковій економіці – це доведення товарів і послуг до споживача, тобто продаж товарів і послуг, призначених для особистого споживання.

Ми виходимо з того, що купівельний попит визначається як потреба, що представлена грошима на ринку. Процес задоволення купівельного попиту може розглядатися з деякою мірою умовності як придбання товару і послуги і подальше їх використання (процес цей може бути розтягнутий у часі, він допускає деякі втрати, а також невраховувану передачу одними фізичними особами іншим).

В ринкових умовах задоволення попиту прирівнюється до переходу товару і послуги у сферу особистого споживання і оцінюється обсягом роздрібного товарообігу.

У соціальному маркетингу важливе місце займають етичні проблеми, пов'язані з ринковою діяльністю. Під етикою ринку розуміється моральне обґрунтування комерційних і маркетингових дій як окремої компанії, так і маркетингової діяльності в цілому. Цілі, які ставить маркетинг, і прийняті в зв'язку з цим рішення повинні узгоджуватися з інтересами суспільства.

Основним принципом соціально-етичного маркетингу є повне задоволення купівельного попиту в поєднанні з максимальним урахуванням комерційних інтересів бізнесу. Головною умовою соціально-етичного маркетингу вважається чесність і дотримання загальних правил і законів. Важливо тільки, щоб ці вимоги не входили в суперечність один з одним. Однак, в соціально-етичному маркетингу має місце явище ірраціонального попиту – бажання придбати товари, які об'єктивно шкодять споживачеві або суспільству в цілому, наприклад, вживання наркотиків, тютюну, надмірних доз алкогольних напоїв і т.п. Слід мати на увазі, що задоволення соціально-небезпечних потреб приносить великий дохід комерційним структурам, тому часто відчувається певна протидія обмеженням продажу з боку виробників і продавців такої продукції (зокрема, функціонування тютюнового та алкогольного бізнесу).

В якості самостійного елемента соціально-етичного маркетингу слід розглядати екологічний маркетинг. Екологія – наука про взаємовідносини людини з навколишнім природним середовищем, а екологічний маркетинг –

система вивчення впливу навколишнього середовища на ринкову діяльність, так само як і впливу соціально-економічних процесів на навколишнє середовище, включаючи шкідливий вплив такої діяльності. Крім того, екологічний маркетинг дозволяє оцінити природні ресурси, їх потенційні запаси, а також витрати на їхню охорону і відновлення, включаючи непоправні втрати.

Екологічним маркетингом можна вважати і ринковий процес задоволення потреб споживачів шляхом просування товарів і послуг, що завдають мінімальної шкоди навколишньому середовищу на всіх стадіях життєвого циклу в умовах економії природних (в тому числі енергетичних) ресурсів і враховують всі екологічні та економічні наслідки. Сучасний екомаркетинг (іноді його називають «зеленим») передбачає дбайливе ставлення до навколишнього середовища [3]. Розвитку екомаркетингу повинен сприяти екотуризм, який досить швидко розвивається.

Соціальні відносини підприємств з системою маркетингу трансформуються в самостійний напрям – маркетинг відносин, або маркетинг взаємодії, де предметом є будь-які взаємини компанії з її партнерами, що сприяють вилученню доходу. Маркетинг відносин передбачає орієнтацію на залучення і утримання клієнтів, постійний контакт з покупцем і концентрацію уваги всього персоналу до обслуговування споживачів. Він посилює роль людського фактора, особистих контактів. У цій формі соціального маркетингу потрібна участь всього персоналу підприємства – маркетологів або топ-менеджерів.

В основі маркетингу відносин лежить концепція соціальної орієнтації, тобто корпорації повинні проводити свою маркетингову політику таким чином, щоб забезпечувати своїм клієнтам необхідний рівень добробуту і прагнути до його підвищення.

Соціально орієнтований маркетинг спрямований на створення, підтримку і розширення міцних взаємин із споживачами та іншими партнерами компанії. У перспективі повинні складатися довгострокові довірчі відносини, що дозволить скорочувати час обслуговування продавців і покупців, знизить витрати і в цілому позитивно вплине на ефективність бізнесу. Отже, маркетинг відносин проводить в соціальному маркетингу корпоративну політику соціальної відповідальності, коли компанії на добровільній основі будують партнерські відносини на принципах взаємності як зі своїми працівниками, так і з суспільством в цілому. Зазвичай соціальну відповідальність бізнесу визначають як добровільний внесок бізнесу в розвиток суспільства в соціальній, економічній та екологічній сферах [4].

Маркетинг взаємовідносин полягає в тому, що компанія-продавець приносить певні психологічні вигоди споживачеві, зокрема, забезпечує тісну взаємодію з учасниками (наприклад, організовує особисте спілкування з співробітниками підприємства, встановлення дружніх відносин з її персоналом). Довгострокове співробітництво сприяє вдосконаленню товарів і послуг відповідно до рекомендацій і побажань споживачів. Крім того, не виключено і отримання економічних вигод від співпраці (отримання знижок, пільг і т.п.). У маркетингу взаємодії (як його нерідко називають) чільне місце займає організація партнерських відносин, що забезпечує взаємну лояльність учасників угод. Склалася концепція клієнтоорієнтованого маркетингу (як елемента взаємин), сутність якої – задоволення потреб клієнтів [5].

В процесі розвитку соціального маркетингу взаємовідносин склався новий і перспективний напрям – корпоративна соціальна відповідальність (КСВ). Ця відповідальність виявляється в формах етичної поведінки бізнесу в суспільстві і полягає головним чином в готовності бізнесу здійснювати добровільні соціальні інвестиції, тобто вкладення фінансових, матеріальних, технологічних, управлінських та інших ресурсів для реалізації соціальних програм.

Самостійним напрямом соціального маркетингу є соціально-економічний маркетинг, під яким слід розуміти, по-перше, вплив економічних чинників на соціальні процеси і явища і моделювання цих процесів, по-друге, вплив соціальних чинників на економіку, по-третє, аналіз проявів соціальної нерівності в споживанні життєвих благ.

Список літератури:

1. Лопатіна Н.В. Соціологія маркетингу. К.: Академічний проєкт, 2015. – 304 с.
2. Филип Котлер. Основи маркетингу. Краткий курс. Пер с англ. – М.: Издательский дом "Вильямс", 2007. – 656 с.
3. Екологічний маркетинг: Навчальний посібник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 190 с.

4. Гаркавенко С.С. Маркетинг: робочий конспект. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Лібра, 2004. – 279 с.
5. Панкрухін А.П. Маркетинг: Підручник. 3-е вид. Л.: Омега-Л, 2018. – 656 с.

МІЖНАРОДНИЙ БІЗНЕС В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Кузьменчук Максим Олегович,
студент III курсу
ВСП ІФК НУБіП України, Україна

Ведення міжнародного бізнесу має значні відмінності в порівнянні з веденням бізнесу в рамках країни. Велике значення для успішної діяльності фірми набувають речі, про які національним компаніям не доводиться навіть думати. У зв'язку з цим стає очевидним необхідність ретельного вивчення особливостей ведення і управління міжнародним бізнесом. Зростаюча значущість транснаціональних корпорацій як суб'єктів світової економіки, трансформація їхніх стратегічних мотивацій та практичних дій набувають все виразнішого глобального характеру та вчиняють тиск на інтереси практично всіх країн і регіонів світу, що обумовлює пошук нових підходів до теоретичного дослідження та практичного регулювання діяльності ТНК. У світовій економічній науці діяльність ТНК досліджували такі вчені, як П. Баклі, Р. Вернон, О. Вільямсон, Дж. Гелбрейт, Е. Гекшер, Дж. Даннінг, К. Іверсен, М. Кассон, Р. Кейвз, Ч. Кінделбергер, Р. Коуз, К. Коулінг, П. Кругман, С. Лал, Дж. Міль, Ф. Нікербокер, Р. Ньюфармер, М. Портер, А. Рагман, Ф. Рут, Р. Сагден, С. Хаймер та інші. В українській економічній науці окремі аспекти діяльності ТНК у контексті проблематики конкурентоспроможного розвитку вивчали Л. Антонюк, В. Базилевич, О. Білорус, З. Борисенко, А. Гальчинський, В. Геєць, Я. Жаліло, О. Костусев, С. Крук, Л. Кузьменко, В. Лагутін, Д. Лук'яненко, А. Мазаракі, В. Новицький, Є. Панченко, О. Плотніков, А. Поручник, О. Рогач, В. Рокоча, Л. Руденко-Сударєва, В. Сіденко, С. Соколенко, Л. Федулова, А. Філіпенко, Т. Фролова, С. Циганов, О. Швиданенко, О. Шнирков та інші. Найбільш поширеною формою міжнародного бізнесу є здійснення експортно-імпорتنих операцій, лізингу, різних посередницьких, консультаційних та маркетингових послуг. Сучасна міжнародна торгівля розвивається під знаком глобалізації: розширюються і поглиблюються зв'язки у виробничій сфері, у сфері інвестицій, звернення, постачання і збуту, інноваційних технологій, фінансів. Зазначені вище форми міжнародного бізнесу характеризуються порівняно невисоким рівнем інтернаціоналізації підприємств та організацій.

При цьому слід мати на увазі, що експортно-імпорتنі операції, збутова і сервісна діяльність нерідко можуть мати нерегулярний характер. Скажімо, фірма може експортувати надлишки своїх товарів чи окремі товари, виготовлені на замовлення. У сучасних умовах помітно зросла роль міжнародної інвестиційної діяльності як форми міжнародного бізнесу. Вона являє собою сукупність дій юридичних та фізичних осіб щодо реалізації інвестиційних проектів. Як свідчить досвід, підвищення інвестиційної активності має місце тоді, коли відбувається зниження рівня інфляції, стабілізується національна валюта, вдосконалюється система оподаткування, стабільними є законодавчо нормативні акти, які

регулюють інвестиційну діяльність. Вищим рівнем інтернаціоналізації характеризується така форма міжнародного бізнесу, як спільне підприємництво. Воно являє собою діяльність, яка ґрунтується на співпраці юридичних та фізичних осіб різних країн, загальному розподілі прибутків та ризиків від її здійснення.

Якщо діяльність не пов'язана з отриманням прибутку, то вона не може вважатися підприємницькою. Основними видами міжнародного підприємництва є ліцензування, управління за контрактом, створення і функціонування спільних підприємств тощо. Ліцензування являє собою форму співробітництва, за якої суб'єктами міжнародних економічних відносин виступають власник певних прав (ліцензіар) та постійний або тимчасовий користувач цим правом (ліцензіат). Ліцензіар укладає угоду з ліцензіатом, згідно з якою він передає останньому право на використання патенту, товарного знаку та інших новинок за певну плату. Така діяльність дає можливість ліцензіару швидше вийти на новий ринок, а ліцензіату – використати ліцензію в інтересах власного бізнесу. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується всебічним розширенням та поглибленням міжнародних економічних відносин у виробничій, торговельній, фінансово-інвестиційній сферах. Під впливом процесів транснаціоналізації відбувається якісна трансформація світогосподарської структури з переходом до глобальної акумуляції та перерозподілу ресурсів. Теоретичне розмаїття оцінок впливу ТНК на економіку приймаючих країн обумовлене різноманітністю типів їхньої міжнародної діяльності, міжгалузевим характером наукових досліджень та багаторівневістю аналізу.

Список літератури:

1. Вергун В. А. Міжнародний бізнес : підручник / В. А. Вергун. – К. : ВПЦ Київський університет, 2009. – 690 с.
2. Пискулова Н. А. Влияние экологического фактора на мировое экономическое развитие / Н. А. Пискулова // Вестник МГИМО «Университет». – 2010. – № 6. – С. 208–213
3. Панченко Є. Г. Міжнародний менеджмент / Є. Г. Панченко. – К. : КНЕУ, 2004. – 541 с.

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Лавриненко Світлана,
к.е.н., доцент

Харченко Світлана,
Магістр

Місюрова Ксенія,
Магістр
Поліський національний університет

Постановка проблеми. Інновації в підприємстві є викликом сьогодення, оскільки Україна крокує по шляху якісних змін та виходу на новий рівень розвитку. Інноваційний напрямок бізнес-структур та їх діяльності гарантує суб'єктам господарювання вагомі конкурентні переваги, забезпечує зміцнення ринкових позицій та сприяє значному економічному прогресу країни.

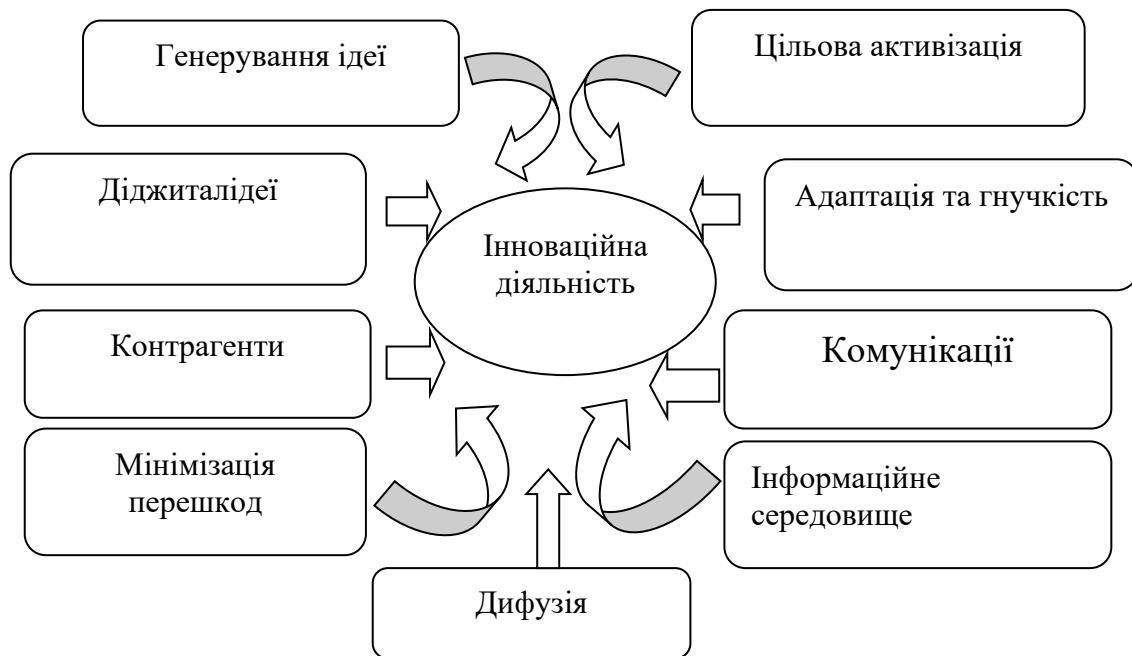
Система інноваційних розвитку базується на процесах трансформації та модернізації. Основою трансформації є модифікування методів та форм господарської діяльності підприємств. Модернізація базується на процесах змін, що мають місце на підприємстві з метою зміцнення конкурентних позицій. Відповідно, інноваційна модель розвитку України викликав все більшу увагу представників бізнесу, співробітників наукових структур та представників політики. Забезпечення відповідних стимулюючих інструментів щодо поширення інноваційної моделі економічного розвитку національних бізнес-структур є одним із головних завдань економічної політики України.

Аналіз останніх досліджень. Наукові напрацювання питань, щодо інноваційного підприємництва закладені у працях вітчизняних та зарубіжних авторів І. Г. Дежиної, О. Ю. Івченкова, А. І. Каширіна, Е. Кемпбелла, Дж. Коллінза, Ф. Кука, Л.М. Лояк, П. Санлея, В.О. Сизоненко, Д. Тернера, Р. Флориди, Л.І. Федулова та інших. Однак, слід зазначити, що потребує поглибленої уваги питання активізації інноваційного підприємництва в економіці України та посилення його результативності.

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів до поняття «інноваційна діяльність», «інноваційне підприємство» та виявлення особливостей функціонування об'єктів інноваційного підприємництва України та визначення стратегічних, комунікаційних заходів підтримки та розвитку суб'єктів інноваційного бізнес-підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність – процес, спрямований на комерціалізацію результатів завершених наукових

досліджень у новий або трансформований продукт, що підлягає інтегруванню у новий або доопрацьований технологічний процес, що використовується у виробничій діяльності, а також взаємопов'язані наукові дослідження і розробки. Процес формування інноваційної діяльності становить ланцюг, що включає інноваційний процес, починаючи з появи науково-технічної ідеї і завершуючи дифузією (рис.1).

Рис.1.Процес формування інноваційної діяльності

Інноваційним підприємництвом є діяльність, яка орієнтована на застосування нових підходів у виборі ідей, сировини, технології, продукції з метою задоволення попиту споживачів, конкурентоспроможності підприємства в контексті якісної системи менеджменту. Інноваційне підприємництво, як і інноваційна діяльність в своєму функціонуванні включає всі стадії інноваційного циклу: від ідейної пропозиції до одержання кінцевого показника від поширення продукту на ринок.

Дослідження дозволило виокремити три моделі інноваційної спрямованості підприємства:

1) інноваційне підприємство на основі внутрішньої організації, коли інновація створюється і освоюється всередині підприємства її спеціалізованими підрозділами на базі планування та моніторингу, їхньої взаємодії за інноваційним проектом;

2) інноваційне підприємство на основі зовнішніх організацій за допомогою контрактів, коли замовлення на створення й освоєння інновації розміщується між сторонніми організаціями;

3) інноваційне підприємство на основі зовнішньої організації за допомогою венчурів, коли фірма для реалізації інноваційного проекту

організовує дочірні венчурні структури, що залучають додаткові фінансові, виробничі та інші засоби [1, с. 141; 3, с. 15].

Дослідження констатують, що останніх 10 років має місце використання результатів досліджень вітчизняних науковців у напрямку інноваційної діяльності держав-сусідів, однак скорочуються масштаби використання потенційної складової об'єктів інноваційного підприємництва в Україні і відповідно зменшується кількість інноваційно-активних підприємницьких структур. Зазначимо, що серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія – 26% і Греція – 29%, але навіть ці показники удвічі вищі, ніж в Україні. А в порівнянні з країнами-лідерами, такими як Нідерланди (62%), Австрія (67%), Німеччина (69%), Данія (71%) та Ірландія (74%), цей розрив з Україною складає майже п'ять разів [2, 3].

В Україні напрацьовуються державні програми, у яких демонструється акцент переходу економіки на інноваційний курс розвитку, державна підтримка інноваційної діяльності, піднімаються питання, щодо створення Національної венчурної організації. Однак, інноваційні процеси знаходяться в досить незадовільному стані, протягом останніх років прослідковується занадто уповільнені процеси вивчаемого напрямку [3, с. 15].

Основними проблемними питаннями розвитку інноваційного підприємництва є:

- на етапі створення новацій - низький рівень фінансування, насамперед державного, відсутність комунікацій між науковцями і представниками бізнесу, занадто повільні темпи поширення інформації про ідеї та розвиток інноваційних процесів;

- на етапі трансферу інновацій - недостатність фінансування за відсутністю майбутніх комерційних результатів, обмеженість усіх видів ресурсів для формування належної інноваційної інфраструктури, брак кадрів у напрямку менеджменту інноваційної діяльності, управління інтелектуальною власністю, маркетингового розвитку, бізнес-комунікаційних процесів тощо;

- на етапі впровадження новацій – занадто низький рівень зацікавленості суб'єктів підприємництва у впровадженні результатів вітчизняних інноваційних розробок, брак інформованості про наявні реальні можливості підприємницьких структур у використанні новацій, значно високі транзакційні витрати, низький рівень обізнаності розробників інновацій у напрямку правової охорони та захисту інтелектуальної власності.

Висновки. Основними домінантами інноваційної політики підприємств повинні стати: пріоритетність інноваційного розвитку певної галузі та її інтенсивність; формування, збереження, нарощування й активізація інноваційного потенціалу; поєднання науки, виробництва і маркетингу інноваційних продуктів; формування ефективного механізму державної підтримки розвитку інноваційного підприємництва; комерціалізація інноваційних розробок; активізація та інтеграція міжнародного науково-технологічного співробітництва; екологічність та безпечність інноваційних

розробок; безперервний потоковий характер бізнес-комунікацій в напрямку дифузії інноваційної продукції.

Список літератури:

1. Івченкова О. Ю. Інноваційне підприємництво як складова стратегії розвитку економіки України. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 3(53). С. 141-146. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/143519/24> (дата звернення 03.11.2021)
2. Сизоненко В .О. Сучасне підприємництво. К.: Знання – Прес. 2008. 440 с.
3. Федулова Л. І. Інноваційний вектор розвитку промисловості України. *Економіка України*. 2013. № 4 (617). С. 15-23

СИСТЕМА МЕТОДІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРОБЛЕМ УПРАВЛІННЯ

Сич Тетяна Володимирівна

доктор педагогічних наук, доцент
професор кафедри публічної служби та управління
навчальними й соціальними закладами
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» м. Полтава, Україна

Метод пізнання високо оцінювали в усі періоди розвитку науки. Правильно обраний метод дослідження дозволяє рухатися до поставленої мети найкоротшим шляхом, значною мірою забезпечує отримання достовірних результатів, регулює процес пізнання або перетворення досліджуваного об'єкта. Філософи різних епох прагнули обґрунтувати метод, який би став універсальним знаряддям пізнання. Це питання набуло значного розвитку у філософських працях Ф. Бекона, Р. Декарта, Г. Гегеля, К. Маркса, В. Соловйова та ін. Важливу роль методу підкреслювали видатні вчені (В. Загвязинський, В. Кохановський, Н. Кузьміна, М. Черпінський та ін.). Практично в кожній роботі, присвяченій методології дослідження, наведено класифікацію методів дослідження з їхнім описом. На сучасному етапі розвитку науки питання специфіки використання методів дослідження не втрачає своєї вагомості. З одного боку, формуються нові галузі науки, з'являються нові теорії, наприклад, теорія управління освітою в педагогіці, які не мають власної системи методів дослідження. З іншого – у науці відбуваються інтеграційні процеси, проводяться міждисциплінарні дослідження, наприклад, у дослідженнях проблем управління освітою використовують знання з педагогіки, психології, фізіології, соціології, історії, лінгвістики, менеджменту, економіки, математики та активно застосовують методи дослідження цих наук.

Вибір методу в науковому дослідженні залежить від особливостей аналізованого об'єкта, цілей, завдань, конкретних умов та інших чинників. У зв'язку з цим зміст одного методу або навіть системи методів може модифікуватися відповідно до природи досліджуваного процесу або явища.

Соціальна проблематика в галузі гуманітарного знання має свої методологічні відмінності порівняно з методологією природничих наук. Специфічною ознакою соціальних об'єктів є поліструктурність, поліфункційність, наявність причинності, цілепокладання, самоорганізація та ін. [3]. Водночас особливістю постнекласичного періоду розвитку науки, є спрямованість не тільки на вивчення зв'язків між об'єктом дослідження, засобами і процедурами пізнавальної діяльності, а й на виявлення взаємозалежності і взаємодії об'єкта й суб'єкта дослідження. У соціальному пізнанні вирішальна роль відводиться суб'єкту пізнання, який своєю активністю й особливостями трактування наукових фактів може нейтралізувати активність об'єкта пізнання. Методологія соціального пізнання за своєю суттю ірраціональна, піддається впливу авторитетів, у ній має місце упередженість

вибору основних положень, які змінюються на протилежні залежно від політичних, ідеологічних уявлень у суспільстві, класових і корпоративних інтересів, цінностей і світогляду особистості дослідника та ін. Отже, у соціальних і гуманітарних науках (до яких належить і менеджмент) зростає значення застосування якісних методів дослідження. Завдання вченого на основі використання різноманітних методів осмислити, зрозуміти та інтерпретувати інформацію, узагальнити її та перекласти мовою наукових термінів.

Також у соціальних науках існує висока ймовірність помилки вимірювання, значна невизначеність та відсутність консенсусу щодо політики прийняття рішень. Для дисциплін соціального блоку характерний високий рівень суб'єктивності, невизначеності та суперечливості, що насправді є відображенням не тільки значної варіативності соціальних об'єктів між собою, але й навіть проявів різних якостей у одного й того самого об'єкта в різний період часу та в різних умовах, наприклад, задоволеність людини своєю професією або умовами праці може значно змінюватись залежно від поточної інформації, яку вона отримує, від подій, що сталися протягом робочого дня, від її оточення та інших чинників. Ці зміни можуть виявлятися не тільки в різні дні й навіть у різні години одного дня. Також не існує єдиної методики, що дозволяє точно оцінити рівень задоволеності людини. Різні методики можуть інтерпретувати стан задоволеності людини по-різному. Отже, складність предмета дослідження, недосконалість інструментарію, що використовується для збору даних, наявність багатьох чинників, які впливають на досліджуваний феномен і дію яких складно врахувати, призводять до того, що в соціальних науках досить складно створити довершену теорію та виявити хибні теорії, які не працюють. Проте для вчених це відкриває багато можливостей щодо їх покращення й побудови альтернативних теорій [1, с. 7].

Дослідження проблем управління спрямовані на вироблення соціальних знань, вивчення процесів управлінської діяльності, центральним об'єктом якої є знову-таки людина, процеси управління людською діяльністю тощо. Для вивчення проблем управління якісні описи та характеристики аналізованих явищ, якісні методи їх вивчення мають велике значення. Але необхідно окреслити ще одну особливість. У дослідженнях проблем управління можуть зіставлятися між собою групи експериментальних і неекспериментальних організацій, що вимагає значних ресурсів та суттєво ускладнює проведення експерименту. Урахування специфіки предмета дослідження проблем управління передбачає не тільки пошук спеціальних методів його вивчення, а й розроблення нових вимог до опису та доказу результатів досліджень, відмінних від уживаних в інших науках, зокрема в педагогіці.

Складність предметного кола досліджень проблем управління вимагає застосування системи методів. Метод дослідження використовується не ізольовано, а в поєднанні з іншими. Ефективність аналізу значною мірою залежить саме від адекватності обраної системи методів. І тут набуває великого значення методологічна грамотність дослідника, ступінь опанування ним різноманіття методів і вмілого їх поєднання.

Сучасна система методів у дослідженнях проблем управління складається зі загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Останні формуються з адаптованих методів досліджень інших наук (педагогіки та психології, загального менеджменту та бізнес-менеджменту, економічних, соціологічних, історичних, філологічних, математичних та ін.). Тому одним із найважливіших завдань методології досліджень проблем управління освітою є виявлення шляхів і засобів адаптації вже відомих дослідницьких методів до потреб цієї галузі науки, виявлення специфіки їх використання відповідно до особливостей предметної області та дослідницьких завдань. Кількість методів за дослідний період збільшилася в 10 разів, найпоширенішими методами є аналіз, експеримент, моделювання, експертне оцінювання [2].

Хотілося б відзначити, по-перше, умовність будь-яких класифікацій дослідницьких методів, по-друге, необхідність комплексного використання методів з метою отримання достовірних і верифікованих даних і адекватного опису й представлення результатів дослідження, а по-третє, необхідність підвищення методологічної грамотності дослідників щодо сутності й призначення методів.

Список літератури:

1. Бхаттачарджи А., Ситник Н. І. Методологія і організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках : навч. посіб. / НТУУ «КПІ». Київ : [б. в.], 2016. 159 с.
2. Сич Т.В. Розвиток методології дослідження проблем управління освітою в історії вітчизняної педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): монографія. Харків : Вид-во : Іванченка І. С., 2020. 761 с.
3. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: підруч. для науковця. Київ : Консорц. із удоскон. менедж.-освіти в Україні, 2006. 305 с.

ТЕОРІЯ МОТИВАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Філіна Світлана Володимирівна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту

«Полтавський університет економіки і торгівлі», Україна

Дробітько Денис Олегович

студент, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

«Полтавський університет економіки і торгівлі», Україна

Одним із головних факторів, що забезпечує розвиток підприємства, в сучасних умовах стає оптимізація системи мотивації праці персоналу. Саме орієнтація на людський фактор дозволяє отримати зростання ефективності праці, сприяє підвищенню рівня капіталізації організації. Розвиток наукових досліджень пов'язаних з управлінням персоналом підприємства вимагає пошуку нових підходів до побудови та застосування ефективних механізмів використання трудового потенціалу працівників, що реалізується на основі застосування партнерських відносин та узгодженості взаємодії керівництва підприємства та персоналу.

Зміни в принципах управління персоналом повинні бути спрямовані в першу чергу на реалізацію політики мотивації працівників, яка набуває вирішальне значення в сучасних умовах.

Розробка і запровадження ефективних мотиваційних моделей сприяє підвищенню конкурентоспроможності, продуктивності і, в кінцевому результаті, прибутковості підприємства. Також, це дозволяє вийти підприємству на економічно новий рівень розвитку і відкриває можливості реалізувати свої можливості на світовому рівні.

В умовах соціально-орієнтованої ринкової системи господарювання проблема мотивації праці набуває важливого значення. Відсутність належних стимулів до праці, неможливість досягнути поставлених цілей законними методами, нереалізовані мрії про підвищення рівня життя зумовлюють виникнення незадоволення людини своєю роботою та своїм становищем у суспільстві. Нехтування мотиваційним фактором у сфері праці призводить до зниження показників продуктивності праці, якості продукції, трудової дисципліни на кожному конкретному підприємстві і до кризи в господарській системі в цілому.

Проблема пошуку ефективних інструментів мотивації набуває особливої актуальності стосовно персоналу українських підприємств, інструменти мотивації і методи стимулювання на яких втратили свою актуальність і часто слабо пов'язані з результатами діяльності, характером праці і не можуть гнучко трансформуватися відповідно до зовнішніх кон'юнктурних змін.

Зважаючи на вимоги, які висуваються перед вітчизняними підприємствами в умовах їх виходу на міжнародний ринок важливе місце займає оптимізація системи управління персоналом, а саме мотивація персоналу, що виступає пріоритетним напрямом формування конкурентоспроможного високопрофесійного відповідального і згуртованого трудового колективу, який сприяє досягненню довгострокових цілей і реалізації загальної стратегії підприємства.

Поняття мотивації тісно пов'язано з проблемою управління персоналом, оскільки система мотивації – це сукупність взаємопов'язаних заходів, що заохочують як окремого працівника, так і весь трудовий колектив загалом активно працювати для досягнення цілей організації. Для того, щоб з'ясувати вплив мотивації на діяльність персоналу, потрібно проаналізувати його поведінку під час трудової діяльності. Усі заходи мотивації мають насамперед впливати на душевні, фізичні та розумові здібності кожного працівника, оскільки використання цих здібностей дає змогу працівнику досягти поставленої мети, виконати усі поставлені перед ним завдання. Саме за допомогою мотивації керівництво може стимулювати працівників до ефективної діяльності для досягнення цілей підприємства [1, с. 156].

До мотивації персоналу можна віднести цілу низку складових, а саме: мотивацію трудової діяльності, тобто спонукання персоналу до ефективної трудової діяльності, що забезпечує необхідні винагороди і задовольняє наявні потреби, мотивацію стабільної та продуктивної зайнятості, мотивацію розвитку конкурентоспроможності працівника, мотивацію володіння засобами виробництва, мотивацію вибору нового місця роботи тощо [2, с. 12].

Мотивація персоналу як складова ефективного управління підприємством має безпосередній зв'язок із реалізацією інтересів суб'єктів господарювання, взаємодіє із роботодавцями і найманими працівниками, активізує механізми посилення трудової активності мотиваційних складових в управлінні персоналом.

Проблема мотивації була і залишається предметом дослідження багатьох вчених-економістів. Вперше термін «мотивація» вжив А. Шопенгауер у своїй статті «Чотири принципи достатньої причини» (1890-1910 рр.). Він застосовувався для пояснення причин поведінки людей [3, с. 168].

В економічній літературі поняття «мотивація персоналу» трактується неоднозначно, хоч більшість визначень багато в чому схожі. На думку одних авторів, мотивація – це свідоме прагнення до певного типу задоволення потреб, до успіху. Інші автори під мотивацією розуміють усе те, що активізує діяльність людини. Для інших мотивація – це надія на успіх і побоювання невдачі. Деякі автори основ менеджменту визначають мотивацію як процес спонукання себе й інших до діяльності для досягнення особистих цілей і цілей організації. Досить поширеним є визначення мотивації як рушійної сили поведінки, як прагнення людиною активної дії з метою задоволення своїх потреб. Мотивацію визначають і як стан особи, що характеризує рівень активності і спрямованості дії людини в

конкретній ситуації. При цьому мотив виступає як привід, причина, об'єктивна необхідність щось зробити, спонукання до певної дії [4, с. 5].

З'ясовуючи сутність і природу мотивації, усвідомлюють, що йдеться передовсім про процес, який відбувається в самій людині і спрямовує її поведінку в конкретне русло, спонукає її поводитись у конкретній ситуації в певний спосіб. На поведінку людини в процесі трудової діяльності впливає комплекс факторів-мотиваторів, що спонукають до діяльності: зовнішніх – на рівні держави, галузі, регіону, підприємства – і внутрішніх – складових структури самої особистості працівника (потреби, інтереси, цінності людини, пов'язані з його особистістю та соціокультурним середовищем, особливості трудової ментальності тощо) [5, с. 142].

Мотивація – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей організації. Мотивація – це сукупність усіх мотивів, які справляють вплив на поведінку людини [6, с.2].

Багатоаспектність проблеми мотивації обумовлює множинність підходів до розуміння її сутності та структури, а також до методів її вивчення, через що це поняття трактується вітчизняними та закордонними авторами по-різному. Основні підходи до визначення поняття «мотивація» наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Підходи до трактування сутності поняття «мотивація»

Автор	Трактування
Мотивація як процес	
1	2
Дикань Н., Борисенко І. [7, с. 54]	Готовність людей докласти максимальних зусиль з метою досягнення організаційних цілей, що зумовлена здатністю цих зусиль задовольняти певну індивідуальну потребу
Кибанова А. [8, с. 303]	Функція керівництва, яка полягає у формуванні у працівників стимулів до праці (спонукати їх працювати з повною віддачею), а також в довготривалій дії на працівника в цілях зміни по заданих параметрах структури його ціннісних орієнтацій і інтересів, формування відповідного мотиваційного ядра та розвитку на цій основі трудового потенціалу
Мушкін І. [9, с. 45]	Функція керівництва, що створює у підлеглих стимул до праці з максимальним прибутком для підприємства
Мескон М., Альберт М., Хедоурі Ф. [10, с. 289]	Процес збудження себе та інших до діяльності для досягнення особистих цілей і цілей організації

Мотивація як процес і система	
1	2
Комаров Е. [11, с. 39]	З одного боку – це мотиваційна система одного та/або декількох працівників, а з іншої – процес мотивації індивіда, групи, колективу..
Зенірова А. [12, с. 20]	Мотивація – процес впливу на людину з метою здійснення нею певних дій шляхом пробудження в неї тих чи інших мотивів
Лукашевич В. В. [13, с. 10]	Мотивація – спонукання людини до дії для досягнення її особистих цілей та цілей організації
Економічна енциклопедія [14, с. 732]	Мотивація – спонукання людини до праці, що є результируючою системою внутрішніх спонукальних елементів, таких як потреби, інтереси, ціннісні орієнтири, з одного боку, а з іншого – фактори зовнішнього середовища, які відображаються та фіксуються свідомістю людини, тобто зовнішні стимули, які спонукають до діяльності

Звичайно, що кожен автор подає власний підхід до трактування мотивації. Однак, усі трактування даного поняття є подібними в одному: під мотивацією розуміються активні рушійні сили, що визначають поведінку людини. З одного боку – зовнішнє спонукання, з іншого – самоспонукання. Тому найбільш змістовним буде наступне формулювання мотивації – це внутрішній стан людини, який викликаний зовнішнім чи внутрішнім впливом, пов'язаний з її потребами, який активізує, стимулює та спрямовує її дії до поставленої мети. Чим активнішими є дії людини, тим більшими є можливості задоволення різноманітних потреб, тому що через недостатність чогось у людини виникає стан дискомфорту. Необхідно зазначити, що поведінка людини завжди є мотивованою. Мотивувати працівників – значить зачепити їх важливі інтереси. Потреби в чомусь. Порушення в мотивації можуть мати найрізноманітніші причини [15, с. 153].

Суть мотивації персоналу полягає в розробці такої системи стимулювання, яка б забезпечила виробництво високоякісної продукції і прибутковість своєї роботи, але для цього, перш за все, варто зацікавити кожного конкретного працівника в результативній, високопродуктивній праці. Дана система включає в себе оплату праці, створення нормальних умов для відтворення трудової енергії, робочої сили, тобто забезпечення працівника житлом, послугами охорони здоров'я, освіти та іншого [16, с. 209].

Основна мета процесу мотивації персоналу – це отримання максимальної віддачі від використання трудових ресурсів, що дає змогу підвищити загальну результативність і прибутковість діяльності підприємства. Жодна система управління не може добре функціонувати, якщо не буде розроблено ефективної моделі мотивації, яка спонукає конкретного працівника та колектив до досягнення особистих та загальних цілей [17, с. 130].

Отже, з огляду на вищенаведене мотивацію праці персоналу можна визначити як систему факторів внутрішнього і зовнішнього впливу, які спонукають персонал до активної діяльності задля досягнення як особистих цілей, так і цілей підприємства. Якщо працівник мотивований – він зацікавлений, а отже, створена ситуація за якої він, вирішуючи загальні цілі підприємства, задовольняє особисті потреби та свідомо обирає певний тип поведінки [18, с. 38].

Таким чином, мотивація відіграє найважливішу роль в структурі організації. Вона пронизує всі сфери організаційних взаємодій, її можна представити як кровоносну систему організації, що дозволяють всім іншим органам нормально функціонувати, знімаючи протиріччя між суспільними та індивідуальними потребами в організації, вона виконує такі значимі функції в організації, як інтеграційну, навчальну і адаптуючи [19, с. 190]. Оволодівши сучасними моделями мотивації, керівник зможе значно розширити свої можливості в залученні компетентного працівника до виконання завдань, спрямованих на досягнення цілей організації. Впровадження та застосування системи мотивації як складової ефективного управління на підприємстві повинно вирішувати завдання покращення якості праці за рахунок залучення працівників до вирішення поставлених завдань та розкриття їх потенціалу втримування кращих фахівців на підприємстві залучення кращих працівників у конкурентній боротьбі з іншими підприємствами.

Список літератури

1. Столяренко А. В., Матюнина М. В., Чумак А. Н. Мотивация трудовой деятельности персонала : функции и принципы формирования. NovaInfo.Ru. 2016. 156 с.
2. Гайдученко С. О. Тексти лекцій з навчальної дисципліни «Мотивація персоналу» (для студентів 5 курсу спеціальності 7.03060101, 8.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування»). Харків. ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 2013. 111 с.
3. Іляш О. І. Посилення мотивації праці в системі управління трудовим потенціалом підприємства. Львів. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. с. 167–171.
4. Лозовський О. М. Мотивація персоналу на підприємствах в сучасних умовах господарювання. URL: <http://nauka.zinet.info/23/stus.php>. (дата звернення: 01.12.2022).
5. Михайлов Я. В. Мотивация трудового поведения персонала. Москва. Экономика. 2014. 318 с.
6. Мотивация труда на предприятии. URL: <http://www.strategplann.ru/personal-predpriyatija> (дата звернення: 01.12.2022).
7. Дикань Н. В., Борисенко І. І. Менеджмент. Київ. 2008. 389 с.
8. Кибанов А. Я., Баткаева И. А., Митрофанова Е. А. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности. Москва. ИНФРА-М. 2013. 524 с.

9. Мушкін І. Нематеріальна мотивація продуктивності праці. Персонал. 2009. с. 44-49.
10. Мескон М. Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. Дело. 2011. 704 с.
11. Комаров Е. И. Измерение мотивации и стимулирования «человека работающего» ИНФРА-М. 2014. 251 с.
12. Зенирова А. Нематериальная мотивація. Кадровик. 2008. с. 16-22.
13. Лукашевич Ю. Стимулювання персоналу як підтримка стратегічного розвитку підприємства. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum. (дата звернення: 01.12.2022).
14. Экономическая энциклопедия. Изд-во «Гелиос АРВ», 2010. 1024 с.
15. Пономарев И. П. Мотивация работой в организации. Едиториал. 2014. 224 с.
16. Шлепаков А. М. Мотивація праці та формування ринку робочої сили. Київ. Урожай, 2013. 416 с.
17. Ступчук К. Л. *Мотивація персоналу як один з чинників підвищення ефективності діяльності підприємства*. Актуальні проблеми менеджменту в сучасних глобалізаційних процесах : зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. студ., аспір. та молод. вч.. Ірпінь : Видавництво НУ ДПС України, 2015. с. 129-131.
18. Слабко Я. Я. Основні поняття і концепції мотивації праці. Грані. 2013. № 12. с. 37-43.
19. Терещенко Д. А., Сабадаш Д. О. Мотивація трудової діяльності працівників як функція управління на підприємстві. Науковий вісник будівництва. 2015. № 3. – с. 188-191.

PECULIARITIES OF PREPARATION FOR PREGNANCY OF WOMEN WITH HYPOANDROGENISM AND HABITUAL MISCARRIAGE

Semeniuk L.,

Doctor of medical sciences, Professor
Ukrainian Scientific and Practical Center of Endocrine Surgery, Transplantation of
Endocrine Organs and Tissues of the Ministry of Health of Ukraine, Kyiv

Cheruha L.,

Junior Research Fellow
Ukrainian Scientific and Practical Center of Endocrine Surgery, Transplantation of
Endocrine Organs and Tissues of the Ministry of Health of Ukraine, Kyiv

Kryzhanivska O.

obstetrician-gynecologist of the gynecological department
Communal non-profit enterprise "Kyiv Maternity Hospital № 5"

Introduction.

Restoration of the ability to conceive and successfully carry a pregnancy in women with a history of habitual pregnancy loss is a task of primary importance. The first trimester of pregnancy accounts for the bulk of gestational losses.

In recent years, the attention of scientists has been focused on reproductive health disorders of women with reduced androgen levels, which is expressed in the reduced ability of follicles to fully mature and ovulate. Low testosterone due to ovarian and/or adrenal insufficiency usually results in growth retardation in the early stages of follicular growth. This leads to the so-called low functional ovarian reserve phenotype, which is characterized by low granulosa cell mass, low estradiol levels, functionally sufficient follicle-stimulating hormone (FSH) levels, and reduced luteinizing hormone (LH) levels.

A study of genetic polymorphisms in women with reduced ovarian reserve and unsuccessful in vitro fertilization (IVF) revealed an association between increased homocysteine levels in women with hypoandrogenism and methylenetetrahydrofolate reductase (MTHFR) gene mutations. Genetic defects of methylenetetrahydrofolate reductase lead to a decrease in the functional activity of the enzyme, a violation of the folate cycle, the accumulation of homocysteine in cells and an increase in the level of homocysteine in the blood plasma, which has a pronounced thrombophilic, toxic effect. , atherogenic effect and leads to an increased risk of developing a number of pathological processes. Typical obstetric consequences of uncorrected hyperhomocysteinemia are miscarriage, complications of the gestational process: fetoplacental dysfunction, premature detachment of a normally located placenta, late gestosis, thrombotic complications, proinflammatory effect of cytokines on immunity.

Objective: study the level of homocysteine and vitamin D in women with habitual miscarriage and hypoandrogenism in the pre-pregnancy stage.

Patient(s): The first group: 69 women with biochemically established hypoandrogenism and early pregnancy losses in the anamnesis.

30 women - control group: healthy women at the stage of preparation for pregnancy.

Materials and methods. The examination was carried out as part of the research project "Development, improvement and implementation of new methods of diagnosis and treatment of infertility in women with sexual and hypoandrogenic dysfunctions". In addition to determining the level of sex steroids and pituitary peptide hormones, the level of total vitamin D and genetic defects of the folate cycle enzymes MTHFR, MTR and MTRR were investigated. Interpretation of the results: "neutral" allele - normal enzyme activity, "heterozygous for the mutant allele" - reduced enzyme activity, "homozygous for the mutant allele" - significantly reduced enzyme activity. For MTHFR 1298 A>C: A/A - normal genotype, A/C - heterozygote, C/C - homozygote. For MTR 2756 A>G, A/A is the normal genotype, A/G is heterozygous, and G/G is homozygous. For MTHFR 677 C >T: C/C - normal genotype, C/T - heterozygote, T/T - homozygote. For MTRR 66 A>G: A/A - normal genotype, A/G - heterozygote, G/G - homozygote. The research method is polymerase chain reaction. Statistical processing of the results was carried out using the statistical program Statistica 8.0 for Windows 7.0 using the method of variational statistics for non-parametric indicators. Results are presented as median (Me) and interquartile range [Q25; Q75] Correlation analysis was performed using Spearman's method. Determination of reliability in independent groups was carried out using the U-test and Mann-Whitney. Differences between groups of obtained data were considered statistically significant at $p \leq 0.05$ and highly significant at $p < 0.01$.

Results and discussion. In the women of the main group, in comparison with the control group, correlations were found in the group of women with hypoandrogenism: LH and estradiol $r=0.67$; FSH and estradiol $r=0.64$; LH and DHEA-C $r=0.33$ ($p=0.02$), FSH and DHEA-C $r=0.27$ ($p=0.03$). The revealed regularities indicate the presence of functional hypogonadism in women with hypoandrogenism. In 81.1% (56 women) of the I group, an increase in the level of homocysteine was found - 10.13 mmol [8.5; 13.3] in control - 5.38 [4.3; 5.48]. MTHFR 677 C>T mutation was found in 32 women and group (46.4%) - homozygous TT. In the same women, the level of vitamin D showed a deficiency of 16.8 nmol/l [11.3; 19.5], while in the group as a whole this indicator corresponded to insufficiency: 62.16 [52.8; 73.3] nmol/l with the indicator of the control group: 88.89 [76.2 -109.2] nmol/l. A significant negative correlation was observed between vitamin D and homocysteine levels in MTHFR TT mutation carriers ($r = -0.357$, $P < 0.01$).

Therefore, early pregnancy loss in women with hypoandrogenism may be the result of a combination of several factors: genetic polymorphism, functional hypogonadism, violation of ovarian-adrenal steroidogenesis, hypoandrogenism, hypoestrogenism, propensity for thrombosis, and cytokine-induced pro-inflammatory immunity.

Conclusions: women of reproductive age with hypoandrogenism and early gestational losses have functional hypogonadism and a tendency to hyperhomocysteinemia.

In the standard scheme of pregravitational preparation of such patients, determination of forlate-methionine polymorphism, research of the level of vit. D, if necessary, hematologist and immunologist consultation. Antenatal therapy should be individual.

Reference

1. Semenyuk LM, Demyanenko LV, Chernukha LS, Kryzhanivska OI. Cervical fecal mucus composition as an indicator of fertility in women with reduced lubrication and androgen deficiency. *Clinical endocrinology and endocrine surgery*. 2020; 1(69): 14 – 21
2. «Determination of the risks of infertility in women with thyroid pathology a and hypoandrogenic ovarian dysfunction» Semeniuk L, Yuzvenko T, Borodkin, Kryzhanovskay O. *The world of medicine and biology*.2020;3(73): 111-115
3. Chuce Dai, Yiming Fei, Jianming Li , Yang Shi , Xiuhua Yang. Effects of MTHFR C677T polymorphism on vitamin D, homocysteine and natural killer cell cytotoxicity in women with recurrent pregnancy losses. *A Novel Review of Homocysteine and Pregnancy*.*Biomed Res Int*.2021;6: 6652231.
4. Aya Shohat-Tal, Aritro Sen, David H. Barad, Vitaly Kushnir & Norbert Gleicher *Nature Reviews Endocrinology* volume. 2015;11:429–441.

Key words: hypoandrogenism, hyperhomocysteinemia, habitual pregnancy loss

ВПЛИВ SARS-COV-2 НА СЕРЦЕВО-СУДИННУ СИСТЕМУ

Горбатюк Ірина Борисівна

доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет

Станєва Вікторія Ігорівна

студентка 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина»
Буковинський державний медичний університет

Пандемія COVID-19 сильно вдарила по світу, вразивши тисячі людей у різних країнах, створюючи серйозну загрозу здоров'ю в глобальному масштабі. COVID-19 – це інфекційна хвороба, спричинена важким гострим респіраторним синдромом (SARS-CoV-2). Вважається, що вірус потрапляючи в організм починає активно приєднувати свій структурний білок, (S-глікопротеїн), до ангіотензинперетворюючого ферменту 2 (АПФ2), він експресується в ендотелії судин, респіраторному епітелії та інших типах клітин людини, і вважається основним механізмом проникнення та інфікування SARS-CoV-2. Так як тяжкість COVID-19 в основному залежить від наявності так званого «цитокінового шторму», він активно впливає на стінку судин та пошкоджує ендотеліальні клітини, що призводить до ендотеліальної дисфункції, яка є ознакою ураження серцево-судинної системи, та подальших ускладнень.[1]

SARS-CoV-2 – пошкоджуючи серце може призвести до таких захворювань, як ураження міокарда, міокардит, гострий коронарний синдром, гострий інфаркт міокарда, серцева аритмія, зупинка серця, венозна тромбоемболічна хвороба та серцева недостатність. Вірус має тенденцію впливати на міокард і викликати міокардит. Результати розтину свідчать про інфільтрацію міокарда через інтерстиціальні мононуклеарні запальні клітини, які складаються з макрофагів і, меншою мірою, CD4+ Т-клітин. У пацієнтів спостерігалися випадки важкого міокардиту зі зниженою систолічною функцією.[2]

Вважається, що вірус проникає та викликає інфекцію через приєднання свого структурного білка, до АПФ2, який сильно експресується в клітинах організму. У фізіологічному стані АПФ2 через свою карбоксипептидазну активність генерує фрагменти ангіотензину і відіграє важливу роль у ренін-ангіотензиновій системі, яка є критичним регулятором гомеостазу серцево-судинної системи. SARS-CoV-2 через свій поверхневий глікопротеїн взаємодіє з АПФ2 і занурюється в клітини. Потрапляючи в клітини, SARS-CoV-2 викликає гострий респіраторний дистрес-синдром, стимулює імунну відповідь і пошкоджує судини. Ендотеліальна дисфункції та пошкодження викликає гіпертонію, діабет та ожиріння, які є основними факторами смерті, пов'язаної з COVID-19. АПФ2 активний у більшості тканин і широко розповсюджений у серці, нирках, легенях і яечках і високо експресується в альвеолярних

епітеліальних клітинах 2 типу та ендотелії, особливо в альвеолярних клітинах легенів, пропонуючи основне місце входу для вірус в організм людини.[6]

Інфекція, як правило, знижує регуляцію АПФ2, що може сприяти дисфункції міокарда, а отже, впливати на серцево-судинну систему в цілому. Проте, чи впливає SARS-CoV-2 безпосередньо на серцево-судинну систему, націлюючись на клітини, що експресують АПФ2, ще належить з'ясувати. Включати непрямий вплив імунної відповіді на SARS-CoV-2, на серце разом із кровоносними судинами. 2-річне спостереження за пацієнтами, які одужали від інфекції SARS-CoV, показало, що у 68% розвинулася гіперліпідемія, у 44% розвинулися серцево-судинні розлади, а у 60% спостерігалися порушення метаболізму глюкози. Крім того, метаболомічний аналіз показав, що дезрегуляція ліпідного обміну відбулася у пацієнтів, які в анамнезі мали інфекцію SARS-CoV. У цих пацієнтів сироваткові рівні лізофосфатидилхоліну, вільних жирних кислот, фосфатидилгліцерину та лізофосфатидилетаноламіну були значно підвищені порівняно з тими, хто не мав в анамнезі інфекції SARS-CoV. Тим не менш, основні процеси, за допомогою яких інфекція SARS-CoV викликає порушення метаболізму ліпідів і глюкози, залишаються неясними. У дослідженні госпіталізованих пацієнтів з ГРВІ гострий інфаркт міокарда був причиною смертності у 2 із 5 важких випадків. Враховуючи, що COVID-19 має схожу структуру та патогенез із SARS-CoV, цей вірус також може спричинити хронічне ураження серцево-судинної системи.[3]

Серед підтверджених випадків COVID-19, деякі пацієнти спочатку звернулися на консультацію через різні прояви ССЗ. Замість респіраторних проявів, таких як кашель і лихоманка, у пацієнтів спостерігалися стиснення в грудях і серцебиття, але діагноз COVID-19 був діагностований пізніше. Лабораторні результати серед пацієнтів з COVID-19 виявили підвищення високочутливого серцевого тропоніну I, креатинкінази (КК)-МВ, С-реактивного білка та N-кінцевого промозкового натрійуретичного пептиду. Але пацієнти з важкою формою COVID-19 мали значно вищий рівень тропоніну I, ніж пацієнти з легким перебігом хвороби. Крім того, електрокардіограма пацієнта з COVID-19 показала мінімальне дифузне підвищення сегмента ST, яке було більш виражено у нижніх і бічних відведеннях, а також депресію сегмента ST з інверсією зубця T у відведенні V1 і aVR. У пацієнтів з COVID-19 поширеність серцево-судинних проявів є високою через системну запальну відповідь та порушення імунної системи під час прогресування захворювання. Це може бути подібним до того, що спостерігається у багатьох пацієнтів з гострими респіраторними захворюваннями, або може свідчити про ураження міокарда, оскільки вірус зв'язується з рецепторами АПФ2, які широко експресуються в перичитах серця.[4]

Наразі не існує ефективної противірусної терапії, лікування чи профілактики, які б могли б попередити ускладнення зі сторони серцево-судинної системи, тому знаходять альтернативний підхід до пом'якшення швидкого прогресування захворювання та високої смертності. Тому розглядаються поточні терапевтичні заходи та розробки вакцин, пов'язані з блокуванням взаємодії білків АПФ2 та,

інгібітори ангіотензинперетворюючого ферменту (АПФ), блокатори рецепторів ангіотензину, препаратів проти SARS-CoV-2 та імунної терапії.[5]

Таким чином, спричиняючи пошкодження серцево-судинної системи через приєднання структурного білка вірусу до АПФ2, це пояснює зростання поширеності серцево-судинних захворювань серед пацієнтів з COVID-19. Враховуючи високу експресію АПФ2 у серцево-судинній системі, особливо в міокарді, можна припустити, що пов'язані з АПФ2 сигнальні шляхи, що належать до COVID-19, можуть відігравати головну роль у пошкодженні серцево-судинної системи. Крім того, пацієнти з серцево-судинними захворюваннями мають вищий ризик перенести важку форму COVID-19 із несприятливими наслідками. Отже одним із вагомих завдань у лікуванні пацієнтів з COVID-19 є раннє виявлення та профілактика ускладнень з боку серцево-судинної системи.

Список літератури:

1. Ksiazek TG, Erdman D, Goldsmith CS, SARS Working Group та ін.. Новий коронавірус, пов'язаний з важким гострим респіраторним синдромом. *N Engl J Med*. 2021 рік;
2. 10. ВКА, Chaudhuri D. Огляд гострого ураження міокарда при коронавірусній хворобі 2019. *Cureus*. 2020 рік;
3. Клінічний перебіг і фактори ризику смертності дорослих стаціонарних пацієнтів із COVID-19: ретроспективне когортне дослідження. *Ланцет*. 2021 рік;
4. Li Y, Zhou W, Yang L, You R. Фізіологічна та патологічна регуляція ACE2, рецептора SARS-CoV-2. *Фармакологічні дослідження*. 2022 рік;
5. Kuhn JH, Li W, Choe H, Farzan M. Ангіотензинперетворюючий фермент 2: функціональний рецептор для коронавірусу SARS. *Клітинні та молекулярні науки про життя: CMLS*. 2021 рік;
6. Zhang H, Penninger JM, Li Y, Zhong N, Slutsky AS. Ангіотензинперетворюючий фермент 2 (ACE2) як рецептор SARS-CoV-2: молекулярні механізми та потенційна терапевтична мішень. *Інтенсивна терапія*. 2021 рік;

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ КОМОРБІДНИХ УРАЖЕНЬ ОРГАНІВ СИСТЕМИ КРОВООБІГУ У ДОРΟΣЛИХ ХВОРИХ НА СИСТЕМНИЙ ЧЕРВОНИЙ ВОВЧАК

Кобак Любов Орестівна

асистентка кафедри внутрішньої медицини № 1, Львівський національний
медичний університет імені Данила Галицького, Україна

Абрагамович Орест Остапович

доктор медичних наук, професор кафедри внутрішньої медицини № 1,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
Україна

Абрагамович Уляна Орестівна

докторка медичних наук, доцентка кафедри внутрішньої медицини № 2,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,
Україна

Вступ. Системний червоний вовчак (СЧВ) – хвороба сполучної тканини, яка виникає на ґрунті генетично зумовленої недосконалості імунорегуляторних процесів, що призводить до утворення безлічі антитіл до власних клітин і їх компонентів та виникнення імунотоксичного запалення, наслідком якого є ураження майже кожного органу [2]. Її перебіг обтяжують коморбідні ураження багатьох органів [3], включаючи серцево-судинні хвороби [4]. Відомо, що СЧВ може розвинути в будь-якому віці [5] і має тенденцію дебютувати у жінок у віці 30–50 років, у чоловіків – 50–70 років [6]. Клінічне лікування СЧВ має зосереджуватися на стратегіях запобігання або пом'якшення впливу коморбідних уражень, зокрема, органів системи кровообігу з урахуванням їх вікових особливостей, чому присвячене це дослідження.

Мета дослідження. Вивчити вікові особливості коморбідних уражень органів системи кровообігу у дорослих хворих на системний червоний вовчак.

Матеріали й методи дослідження. Після отримання письмової згоди на проведення комплексного обстеження, згідно з принципами Гельсінкської декларації прав людини, Конвенції Ради Європи про права людини і біомедицину, в рандомізований спосіб із попередньою стратифікацією за наявністю СЧВ (діагноз поставлено з урахуванням діагностичних критеріїв Американської колегії ревматологів (1997) і встановленням діагнозу за наявності 4 із 11 критеріїв (наказ Міністерства охорони здоров'я України № 676 від 12.10.2006 р. «Про затвердження протоколів надання медичної допомоги за спеціальністю «Ревматологія», рекомендації Європейської Антираumaticкої ліги (2010), Американської колегії ревматологів (2010, 2012)), а також за наявністю уражень органів системи кровообігу (Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 436 від 03.07.2006 р. «Про затвердження протоколів надання

медичної допомоги за спеціальністю «Кардіологія» зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України № 455 від 02.07.2014 р.) включено 112 хворих, серед яких більшість жінок (89,29 %), хворих працездатного віку (57,14 % молодого і 39,29 % середнього віку), що не працювали (58,04 %), мали III групу інвалідності (45,54 %), були жителями міста (62,50 %). Усі вони перебували на лікуванні у ревматологічному відділі Комунального некомерційного підприємства Львівської обласної ради «Львівська обласна клінічна лікарня» у 2016 – 2020 рр.

Хворих на СЧВ з коморбідними ураженнями органів системи кровообігу (синдромом А. Г. М. Рейно, недостатністю мітрального клапана, атеросклерозом, міокардитом, ангіопатією сітківки, симптоматичною артеріальною гіпертензією, ретикулярним ліведо, варикозною хворобою вен нижніх кінцівок, гіпертонічною хворобою, дифузним кардіосклерозом, недостатністю трикуспідального клапана, тромбозом вен, посттромбофлебітним синдромом, недостатністю клапана аорти, капіляритом, легеневою гіпертензією, ішемічною хворобою серця (ІХС): стабільною стенокардією, кардіоміопатією та ІХС: постінфарктним кардіосклерозом) стратифіковано за віком, згідно з класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, 2015 р. (молодого віку (18 – 44 роки) – 64 хворі (57,14 %), середнього віку (45 – 59 років) – 44 хворі (39,29 %), похилого віку (60 – 75 років) – 4 хворі (3,57 %)).

Фактичний матеріал статистично опрацьовано на персональному комп'ютері в програмах Excel, 2010 і Statistica 6.0 з використанням описової статистики, χ^2 -критерію, z-критерію для порівняння двох часток. Статистично достовірною вважали різницю, якщо $p < 0,05$.

Результати дослідження та їх обговорення.

Під час виконання дослідження, встановили, що у хворих на СЧВ з коморбідними ураженнями органів системи кровообігу синдром А. Г. М. Рейно найчастіше діагностували у хворих молодого віку (38 випадків, 59,38 %), менше випадків – у хворих середнього віку (22 випадки, 50,00 %), найменше – у хворих похилого віку (1 випадок, 25,00 %), статистично достовірною різниця була лише з кількістю хворих молодого віку із таким ураженням судин. Недостатність мітрального клапана спостерігали у половини хворих молодого віку (33 випадки, 51,56 %), у третини хворих середнього віку (14 випадків, 31,82 %), найменше – у хворих похилого віку (1 випадок, 25,00 %), статистично достовірною різниця була лише з кількістю хворих молодого віку. Атеросклерозне ураження судин діагностовано у всіх обстежених хворих похилого віку (4 випадки, 100,00 %), у половини хворих середнього віку (23 випадки, 52,27 %), у третини хворих молодого віку (19 випадків, 29,69 %), але статистично цю різницю не підтверджено. Приблизно з однаковою частотою виявлено міокардит у хворих кожної вікової групи (у 24 хворих молодого віку (37,50 %), у 14 хворих середнього віку (31,82 %) та у 2 хворих похилого віку (50,00 %)).

Ангіопатію сітківки діагностовано у половини хворих похилого віку (2 випадки, 50,00 %), у третини хворих молодого (20 випадків, 31,25 %) та середнього віку (17 випадків, 38,64 %), але статистично підтвердженої різниці

між групами не виявлено. Симптоматичну артеріальну гіпертензію діагностовано у кожного третього хворого кожної вікової групи (у 22 хворих молодого віку (34,38 %), у 15 хворих середнього віку (34,09 %) та в 1 хворого похилого віку (25,00 %)). Ретикулярне ліведо спостерігалось у чверті хворих молодого (14 випадків, 21,88 %), похилого (один випадок, 25,00 %) віку та у третини хворих середнього віку (17 випадків, 38,64 %), статистично достовірної різниці між групами не виявлено. Варикозну хворобу вен нижніх кінцівок діагностовано у шести хворих молодого віку (9,38 %), у восьми хворих середнього віку (18,18 %) та не виявлено в жодного хворого похилого віку. У чверті хворих середнього (дев'ять випадків, 20,45 %) і похилого віку (один випадок, 25,00 %) виявлено гіпертонічну хворобу, лише один випадок (1,56 %) цієї недуги діагностовано серед хворих молодого віку, статистично достовірною різниця була лише з кількістю таких хворих молодого віку. Дифузний кардіосклероз достовірно частіше спостерігали у всіх чотирьох хворих похилого віку (100,00 %), ніж молодого і середнього віку (по три випадки (4,92 % і 6,82 % відповідно)).

У поодиноких випадках діагностовано недостатність трикуспідального клапана (п'ять хворих молодого віку (7,81 %), три хворі середнього віку (6,82 %)), посттромбофлебітний синдром (двоє хворих молодого віку (3,13 %), чотири хворі середнього віку (9,09 %)), капілярит (три хворі молодого віку (4,92 %), один хворий середнього віку (2,27 %)), серед хворих на СЧВ похилого віку цих уражень не виявлено, статистично достовірної різниці немає. Тромбоз периферійних вен достовірно частіше фіксували серед хворих похилого віку (один випадок, 25,00 %), ніж серед молодих (1,56 %), чи хворих середнього віку (11,36 %). Недостатність клапана аорти найчастіше діагностували у хворих похилого віку (один випадок (25,00 %)), серед хворих молодого віку – один випадок (1,56 %), середнього віку – чотири (9,09 %), статистично достовірну різницю виявлено з групою хворих молодого віку. Легеневу гіпертензію та кардіоміопатію виявлено лише в групі молодого віку (4,92 % і 1,56 % відповідно). ІХС: стабільна стенокардія та ІХС: постінфарктний кардіосклероз достовірно найбільш характерні для хворих похилого віку – два (50,00 %) і один (25,00 %) випадки відповідно, серед хворих інших вікових груп ураження не виявлено.

Аналіз інформації вказує, що синдром А. Г. М. Рейно характерний для хворих у молодому віці, а такі коморбідні ураження органів системи кровообігу у хворих на СЧВ, як атеросклероз, гіпертонічна хвороба, дифузний кардіосклероз, тромбоз вен, недостатність клапана аорти, стабільна стенокардія та постінфарктний кардіосклероз найбільш характерні для хворих на СЧВ похилого віку, що перегукується з результатами інших авторів [1].

Висновки.

Синдром А. Г. М. Рейно (59,38 %) характерний для хворих у молодому віці, а атеросклероз (100,00 %), гіпертонічна хвороба (25,00 %), дифузний кардіосклероз (100,00 %), тромбоз вен (25,00 %), недостатність клапана аорти (25,00 %), стабільна стенокардія (50,00 %) та постінфарктний кардіосклероз (25,00 %) найбільш характерні для хворих на СЧВ похилого віку.

Список літератури:

1. Abrahamovych UO, Abrahamovych OO, Farmaha ML, Romaniuk OT, Kobak LO. Pathogenetic association of vascular and cardiac lesions with systemic lupus erythematosus: characteristics and prevalence. *Art of Medicine*. 2020;2(14):6-15.
2. Botwinik JJ, Kessenich CR. Systemic lupus erythematosus. An overview. *Adv Nurse Pract*. 2006;14(7):51–53.
3. Gergianaki I, Garantziotis P, Adamichou C, Saridakis I, Spyrou G, Sidiropoulos P, Bertsiias G. High Comorbidity Burden in Patients with SLE: Data from the Community-Based Lupus Registry of Crete. *J Clin Med*. 2021;10(5):998-1009.
4. Кобак ЛО, Абрагамович ОО, Абрагамович УО. Гендерні особливості коморбідних уражень органів системи кровообігу у дорослих хворих на системний червоний вовчак. Features of the development of modern science in the pandemic's era. *Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference*. Berlin, Germany. 2022. Pp. 135-137.
5. Pons-Estel GJ, Ugarte-Gil MF, Alarcon GS. Epidemiology of systemic lupus erythematosus. *Expert Rev Clin Immunology*. 2017;13(8):799-814.
6. Rees F, Doherty M, Grainge M et al. The incidence and prevalence of systemic lupus erythematosus in the UK, 1999-2012. *Ann Rheum Dis*. 2016;75(1):136-141.

РОЛЬ ЛЕКЦІЇ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ І ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЛОСОФІЯ» У СИСТЕМІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Сініцина Алла

к.філос.н., доцент,
доцент кафедри українознавства і філософії,
Івано-Франківський національний медичний університет

Феденько Вікторія

студентка I курсу медичного факультету,
Івано-Франківський національний медичний університет

Вступ. Сучасна система освіти перебуває у стані швидких і у більшості випадків непередбачуваних змін. Освітні реформи, які відбуваються у світовому просторі та в Україні зокрема, зумовлені потребами часу, світовими інноваціями, потребами ринку праці, диктують вимоги до сучасної вищої школи та всебічного вдосконалення навчального процесу на основі впровадження новаторських досягнень світової і вітчизняної дидактики.

Основними видами навчальних занять у вищих навчальних закладах у відповідності із Законом України «Про вищу освіту» є: лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація [1].

До традиційної форми навчальної роботи, яка передбачає координуючу і навчаючу роль викладача, що має можливість з використанням власного досвіду та врахуванням індивідуальних особливостей студента організувати високоефективний навчальний процес, відноситься лекція.

Мета дослідження. Основною метою нашого дослідження стало вивчення ролі та місця лекції в опануванні дисципліни «Філософія» як провідної форми навчальної роботи у системі підготовки фахівців медицини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед великого переліку форм і методів навчання у ВНЗ, які склалися історично і апробовані протягом тривалого часу, лекція посідає важливе місце. У процесі навчання філософії у ІФНМУ лекція дозволяє надати великий обсяг інформації, з мінімальними затратами часу викладачеві і студенту. Філософія є концептуальним вираженням світоглядних проблем, була і залишається інтелектуальною формою відповіді на глибинні запити людини. І тому вона завжди відігравала важливу роль в житті людини, у визначенні її статусу, виробленні життєвої стратегії. Велика популярність лекції з філософії зумовлена тим, що вона є найоптимальнішою формою передачі інформації від викладача до студента, що і дозволяє виявити, показати і, при можливості, дослідити явище, яке вивчається, на основі сформульованих і сприйнятих гіпотез побудувати теорію явища, дати порівняння теорії з дійсністю тощо, що є дуже важливим.

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає визначення поняття лекція: лекція – це усний виклад навчального предмета викладачем у вищому або середньому спеціальному навчальному закладі [2]. За іншими (дидактичними) означеннями, лекція – це одна з форм усного викладу навчального матеріалу, за якої в ролі головного транслятора знань виступає викладач. Лекція є активною формою навчання, оскільки вона передбачає напружене опрацювання значної інформації, виділення і конспектування основних положень. Лекції з філософії є формою навчання, в якій студент є активним учасником навчального процесу, критично сприймає інформацію, не обмежуючись механічним конспектуванням її змісту. На лекції студенти ІФНМУ сприймають і творчо опрацьовують великий масив інформації, виділяють та конспектують основні положення. У студентів виховується така важлива якість, як уміння слухати, що означає вміти виділяти істотне, критично оцінювати почуте, порівняти його з власним досвідом, висловлювати вмотивовані міркування, ставити запитання.

В ІФНМУ лекції читаються у дистанційному режимі з використанням платформи Microsoft Teams з обов'язковою відеофіксацією. Така форма проведення лекційних занять пов'язана з введенням карантинних заходів у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) на території України та у більшості країн світу. За рахунок такого формату проведення лекцій студенти отримують аудіовізуальну інформацію лекційного матеріалу через засоби телекомунікаційного зв'язку як у синхронному режимі, коли студенти можуть отримувати інформацію від лектора і ставити йому запитання у реальному вимірі часу, так і в асинхронному, тобто, коли студенти отримують аудіовізуальний запис лекційного матеріалу.

Лекції з філософії дозволяють ввести студентів у коло творчих проблем викладання філософії. Саме лекція дозволяє викладачу розкрити концептуальні положення теми, висвітлити сучасні методичні знахідки, використати досвід передових педагогів і науковців. Лекція як форма подачі, обговорення проблематики дозволяє студентам слідкувати за думкою викладача, вчитися мислити. Поряд з найпоширенішою видом лекції для вищої школи є тематична лекція. Вона спрямована на виклад і пояснення студентам наукової інформації, яку необхідно осмислити. У такій лекції всебічно й системно розкривається програмний матеріал, окреслюється тематика наукової проблеми. Неабиякий інтерес викликає проблемна лекція, що належить до активних форм навчання. Така лекція націлює на співпрацю, діалог і наближається до дослідницької діяльності студентів. Знання вводяться через проблемні питання, ситуації, що сприяє розвитку теоретичного мислення, пізнавального інтересу до предмета.

Сьогодні лекція стає процесом, під час якого у слухачів формуються знання, забезпечуються мотиваційний компонент та здійснюється якісне управління самостійною позааудиторною роботою студентів [3, 4].

Насамкінець заакцентуємо: не кожен викладач може бути лектором. Носій найпередовіших знань з галузей філософії як предмета, досвідчений педагог-практик, людина різнобічного інтелекту й, обов'язково володіюча елементами

ораторського публічного мистецтва, оскільки це є ті складники – вимоги, які дають право йти до студентів у якості Лектора.

Висновок. Основне завдання ІФНМУ – підготовка кваліфікованого, компетентного фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, який вільно володіє професійними навичками, готовий до постійного професійного зростання та самоосвіти. Саме лекція є головним і найважливішим засобом безперервного управління пізнавальною діяльністю студентів і однією з основних форм подання навчальної інформації, що є базою для подальшого засвоєння студентами навчального матеріалу.

Список літератури

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-18 ВР. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К. Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
3. Кайдалова Л. Г. Лекція: класифікація та структура : метод. рек. для викладачів, студентів, магістрантів та аспірантів / Л.Г. Кайдалова. Х. : НФаУ, 2014. С. 6-7.
4. Кайдалова Л. Г. Модульна технологія навчання: Навч-метод. посіб. для викладачів та студ. вищ. навч. закл. / Л.Г. Кайдалова, З. М. Мнушко. Х. : Вид-во НФаУ, Золоті сторінки, 2014. С. 16.

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ІЗ МЕГАУРЕТЕР

Харитонюк Людмила Миколаївна

Кандидат медичних наук, доцент;
Дніпровський базовий фаховий медичний коледж

Бойко Марина Василівна

Завідувач відділенням урології та реконструктивної хірургії,
КП «Регіональний медичний центр родинного здоров'я» ДОР»

Вернигора Денис Геннадійович

Аспірант кафедри дитячої хірургії, ортопедії та травматології
Дніпровський державний медичний університет

Вступ. Мегауретер являється найбільш складною проблемою в урології дитячого віку, особливо у дітей перших місяців та років життя. Різноманіття прояву та висока поширеність цієї патології, тяжкість виникаючих ускладнень потребує ранньої діагностики та визначення тактики лікування, оскільки це дозволить попередити розвиток незворотніх змін в нирках та ниркової недостатності.

Мета роботи – подальше вдосконалення діагностичних критеріїв вади розвитку сечоводу у дітей раннього віку, оцінка результатів лікування та визначення переваг консервативних та хірургічних способів лікування дітей раннього віку.

Матеріал та методи. Стійке розширення, збільшення довжини з численними вигинами і порушенням скорочувальної здатності функції сечоводу, обумовлене природженою перешкодою до виділення сечі внаслідок дисплазії тканин сечоводу або в результаті міхуро-сечовідного рефлюксу на ґрунті неспроможності клапанного механізму вустя сечоводу призводить до розвитку мегауретера. Серед усіх вад розвитку сечової системи обструктивний і рефлюксуючий мегауретер складає 14,1% [2,3,4]. Дуже часто спостерігається двосторонній процес – 45%, в 4 рази частіше у хлопчиків.

Морфологічною основою всіх варіантів первинного вродженого мегауретеру у дітей є зменшення кількості гладких елементів в продольному м'язовому прошарку і в той же час збільшення кількості сполучноклітинних структур сечоводу, що призводить до зниження скоротливої функції сечоводу та розвитку порушення уродинаміки [1,4,5]. У процесі формування мегауретера дуже важливе значення відіграє також функціональний стан сечового міхура, нейрогенні розлади, обструкція шийки сечового міхура [1].

Діагностика урологічних захворювань у новонароджених та дітей раннього віку має свої особливості і вікові критерії. Неможливість застосування

стандартних методів відразу після народження обґрунтовує актуальність застосування неінвазивного, нешкідливого, безболісного і досить точного методу ехографії. Це обстеження проводиться до і після сечовипускання [1,3,4].

Для диференціальної діагностики органічно-обструктивного і функціонального необструктивного мегауретера важливе значення має дослідження внутрішньониркової гемодинаміки за допомогою доплерівської сонографії [3,4,10]. Проведення в подальшому рентгенологічного обстеження (екскреторної урограми і мікціонної цистографії) дозволяє остаточно встановити діагноз і визначитися з тактикою ведення хворої дитини.

Результати дослідження та їх обговорення. В урологічному відділенні обласної дитячої лікарні м. Дніпро на лікуванні перебувало 298 хворих, із них до 1 року – 106 дітей, переважали хлопчики (62,6%). 118 хворим (39,7%) діагностовано рефлюксуючий мегауретер, у 71 хворої дитини (23,8%) виявлено функціональний необструктивний та у 109 хворих (36,5%) - обструктивний характер мегауретера. Частіше процес локалізувався двобічно – 41,2%; лівобічний – 38,8%.

Тяжкість прогнозу даної вади розвитку визначається також наявністю гіпопластично-диспластичної нефропатії, кістозною хворобою нирок та аномалією розвитку контрлатеральної нирки при однобічному процесі [1,3,5].

Всім дітям були виконані перераховані методи ультразвукової та рентгенологічної діагностики. Вибір методу лікування визначався з урахуванням його форми та характером обструкції уретеровезікального сегменту за класифікацією [4,5,7]. Причиною органічної обструкції сечоводу у 37 дітей стало уретероцеле і у 72 хворих дітей - вроджений стеноз, стріктура міхурово-сечовідного з'єднання. Методом вибору лікування уретероцеле великих розмірів було ендоскопічне розсічення уретероцеле або його інтраопераційне видалення. У дітей із стенозом дистального відділу сечоводу при виникненні ускладнень (гнійного пієлонефриту, наростання обструкції) в ранньому грудному віці, неефективності застосування консервативних методів лікуванні переглянута тактика ведення та створювалися підвісні або термінальні розвантажувальні уретерокутанеостоми [3,4,10,11]. В останні роки ми стали віддавати переваги уретеростомії за Sober, а в подальшому цим дітям у віці 16-20 місяців проведені реконструктивні оперативні втручання уретероцистнеостомії. В визначенні терміну їх виконання важливим являється вік дитини та функціональна здатність сечового міхура. Найчастіше використовувалася методика за Політан-Леадбетером із резекцією по ширині та довжині, за Коеном.

При функціональному необструктивному мегауретері використовувалися малоінвазивні ендоскопічні технології: стентування сечоводів на 3-4 місяці, катетеризація сечового міхура катетером Фолея [1,3,4,11]. Застосування доплерівських технологій дозволило на основі показників ренальної гемодинаміки контролювати подальшу тактику ведення хворого. У більшості хворих цієї групи завдяки використанню консервативних і напівконсервативних методів лікування отримано позитивний результат. Діти з мегаурете повинні знаходитися під постійним наглядом, у 32,6% хворих у старшому віці

погіршилася уродинаміки. Це визначило необхідність проведення реконструктивної операції. Гістологічне дослідження резектованої частки дистального відділу сечоводу свідчили про зменшення кількості гладких елементів в продольному м'язовому прошарку, розвиток фіброзних та сполучноклітинних змін структури сечоводу. Це ставить під великий сумнів використання стентування сечоводів та балонної ділятації, як повне відновлення уродинаміки [3,4]. Їх використання ми вважаємо ефективним, як етап в лікуванні мегауретера. Повного відновлення прохідності після використання цих малоінвазивних технологій ми не отримали у всіх дітей.

При діагностиці рефлюксуючого мегауретера одним з найважливіших етапів було визначення причини, яка призвела до рефлюксу [2,8,9]. Особлива складність визначення тактики та методу лікування виникла у дітей із МСР, який сформувався на фоні нейрогенної дисфункції сечового міхура та супроводжувався частими загостреннями пієлонефриту, вираженими розладами уродинаміки та погіршенням функції нирок [1,3,6,7]. Серед цієї групи хворих у більшості дітей виявлено тяжкі вроджені вади розвитку та захворювання центральної нервової системи, які проявлялися клінікою гіпоректорного або гіперрефлекторного сечового міхура. На перших етапах лікування використовувалось розвантаження сечових шляхів катетеризацією сечового міхура катетером Фолея, пункційною цистостомією при затримці сечовипускання (дивертикул сечового міхура, клапан задньої уретри, арефлекторний сечовий міхур). Сечовий міхур у маленьких дітей недорозвинений і наявність дивертикула сечового міхура великих розмірів погіршує сечовипускання, призводить до прогресування вторинного пієлонефриту. В клініці проліковано 10 дітей із дивертикулами сечового міхура, великих розмірів, куди впадали сечоводи, що сприяло розвитку рефлюксуючого мегауретера. Використання консервативних методів лікування, спрямованих на розвантаження сечових шляхів та медикаментозна терапія, спрямована на покращення уродинаміки, протизапальна терапія сприяли відновленню сечовипускання. Даній групі хворих в старшому віці виконані реконструктивні оперативні втручання неоцистуретеронеостомії за Політан-Леадбетером та Грегуаром).

У частки дітей із рефлюксуючим мегауретером наявність постійних атак пієлонефриту сприяло перегляду лікування та прийняття рішення та застосування ендоскопічної пластики УВС в більш ранньому віці [6,7,8,9]. Ефективність використання даного методу 67,7%, а решті дітей в старшому віці проведені неоцистуретеронеостомії за Коеном. Серед чинників, що погіршували уродинаміку, у 8 дітей була виявлена ектопія сечоводу в шийку сечового міхура та латеральне розміщення вустя, яке також потребувало виконання оперативного втручання.

Ускладнення після проведеного лікування вродженого мегауретера виникли у 8 дітей (у 5 дітей виявлено стеноз юкставезикального сегменту, у 3- рецидив рефлюксу). Цим дітям виконані реконструктивні оперативні втручання з добримими результатами лікування. Одному хлопчику в зв'язку з двобічним

рефлюксуючим мегауретер та порушенням сечовипускання виконана апендикостома за Митрофановим.

Видалення чинника, який викликав порушення уродинаміки, ще не свідчить про відновлення функції нижніх сечових шляхів. Всі діти з мегауретером повинні постійно отримувати терапію, спрямовану на нормалізацію скорочувальної здатності сечоводів та детрузора, поліпшення кровопостачання ниркової тканини, відновлення постгіпоксичних розладів.

Висновки. При лікуванні дітей перших місяців і років життя з вродженим мегауретером на перших етапах лікування перевагу слід віддавати консервативним і напівконсервативним методам лікування. Важливим в визначенні терміну реконструктивного оперативного втручання є вік дитини та функціональна спроможність сечового міхура.

Лікування дітей з мегауретер повинно бути комплексним. Методами вибору можуть бути, як позаміхурові так і внутрішньоміхурові неоцистуретеронеостомії. Тривале лікування мегауретера має бути спрямоване на відновлення пасажу сечі по сечоводу та моторики сечового міхура, покращення кровопостачання паренхіми нирок, поліпшення функції печінки, шлунково-кишкового тракту, імунного статусу дитини.

Список літератури

1. Бетанов З.В, Лечение детей раннего возраста с нерефлюксирующим мегауретером // Российский вестник детской хирургии, анестезиологии и реаниматологии. – 2017. – Том VII.№4. – С. 101-106
2. Возіанов О.Ф., Сеймівський Д.А., Бліхар В.Е. Вроджені вади сечових шляхів у дітей - Т.: Укрмедкнига, 2000. — С. 51-93
3. Диагностика мегауретера и пузырно-мочеточникового рефлюкса у детей раннего возраста / В.Н. Грона, В.Н. Мальцев, А.А. Щербинин, А.В. Щербинин, С.А. Фоменко, С.Е. Марков, П.А. Лепихов // Здоровье ребенка. - 2007. - №3. - С. 93-96
4. Диагностика первинного обструктивного мегауретера у новорожденных и детей грудного возраста / Строчкин А.В., Юшко Е.И., Винников М.М. // Детская хирургия. – 2010. - №5 – С.30-354.
5. Диспропорция роста и созревания в формировании дисфункции мочевого пузыря у детей /Дмитряков В.А.,Герашенко Ю.П., Великанов В.В.// Запорожский медицинский журнал.-2003.№2-3,с.77-81
6. К вопросу о тактике лечения пороков развития терминального отдела мочеточников у детей / В.З. Москаленко, В.Н. Мальцев, А.А. Щербинин, А.В. Щербинин, С.А. Фоменко, С.Е. Марков // Хірургія дитячого віку. - 2004,- Т. 1, № 3. - С. 118-123
7. Лопаткин Н.А., Пугачев А.Г., Кудрявцев Ю.В. Патогенетические основы выбора лечения пузырно-мочеточникового рефлюкса у детей // Урология. 2002. - № 1, С. 47-50
8. Наконечний Р.А. Ефективність мініінвазивного лікування міхурово-сечовідного рефлюксу у дітей // Урологія.-2015.-Т.19-№3,с.81-87

9. Ускладнення ендовезикальної корекції міхурово - сечовідного рефлюксу у дітей//Хірургія дитячого віку ,2017.-4(57).-С.72-80
10. Сеймівський Д.А., Каліщук О.А., Петербургський В.Ф. Оцінка можливостей ендоскопічної корекції міхурово-сечовідного рефлюкса за даними віддалених результатів // Хірургія дитячого віку.-2005.-№1.- С.25-28
11. Соловйов А.Є., Дмитряков Б.О., Запорожченко А.Г., Барухович В.Я. та інші, Досвід ендоскопічного лікування міхурово-сечовідного рефлюкса у дітей // Праці науково-практичної конференції дитячих урологів України. -Львів-Київ, 2005.- С.23-2
12. Strauss A., Fuchshuber S., Burges A., Ucer I., Hasbargen U., Hepp H. Fetal obstructive uropathy- diagnosis and possible treatments // Z. Geburtshilfe iMeonatoi. - 2007. - Vol. 205, № 3. - P. 117-121

КОМП'ЮТЕРНИЙ АНАЛІЗ СЛИЗОПРОДУКЦІЇ КОЛОНОЦИТІВ

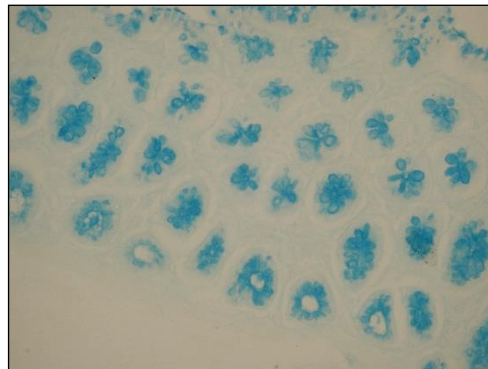
Янковський Олександр,
к.т.н., доцент,
Харківський національний університет радіоелектроніки

Прудіус Владислав
студент4 курсу
Харківський національний університет радіоелектроніки

Для діагностики захворювань товстої кишки використовується морфологічний метод за допомогою окраски мікропрепаратів альціановим синім [1,2].

Цей метод окраски застосовується для визначення здатності клітин товстої кишки продукувати слиз. Чим більше колоноцити виробляють слизу – тим більше синьої окраски. Для цього на зображенні тканини необхідно оцінювати площину зафарбованих клітин, які секретують слиз.

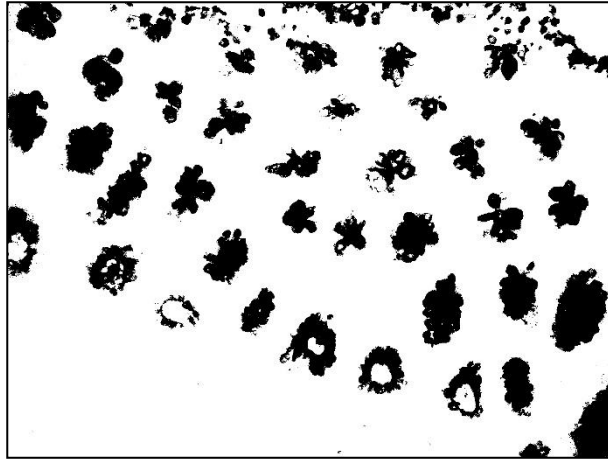
Для досліджень використовували зображення клітин епітелію товстої кішки, отриманого морфологічним методом (рис.1).

Рисунок 1. Клітини епітелію товстої кішки

Аналіз яскравості клітин (за шкалою від 0 до 255) показав, що середній рівень яскравості становить 142. Тому для аналізу вибиралися ті клітини, в яких рівень яскравості перевищує 141. У результаті отримано зображення, на якому такі клітини виділені чорним кольором (рис. 2).

Оцінка площі, що займає чорні клітини, проводилася методом знаходження відношення кількості чорних клітин до загальної кількості клітин на зображенні, виконаного за допомогою пакета MatLab [3].

Рисунок 2. Клітині епітелію з рівнем яскравості вище 141

У результаті було встановлено, що клітини, які здатні виробляти слиз, займають 17% площі зображення.

Розглянутий метод застосовується для аналізу подібних зображень на всіх етапах діагностики та лікування.

Список літератури:

1. Саркисов Д.С., Перов Ю.Л. Микроскопическая техника: Руководство для врачей и лаборантов. М.: Медицина, 1996 – 542с.
2. Suvarna S. Kim, Layton Christopher, Bancroft John D. Bancroft's theory and practice of histological techniques. 7th edition. Philadelphia: Churchill Livingstone. 2008– 557с.
3. Гонсалес Р. Вудс Р. Цифровая обработка изображений в среде MATLAB. М.: Техносфера, 2006 – 616 с.

FEATURES OF THE PRACTICAL ACTIVITY OF A TEACHER IN THE CONDITIONS OF WAR

Bahan S.

Candidate of Technical Sciences, Head of the Center for Education Information
Technologies Institute of Pharmacy Professionals Qualification Improvement
Kharkiv National University of Pharmacy

Krasnikov O.

labor training teacher of the public institution "Podvirsky Lyceum"

Introduction: The organization of the educational process in wartime requires a completely different approach, adjustment of goals and expectations. The main aspect that a pedagogical worker should pay attention to is that the new conditions of the educational process are a lever of productivity, both of the teacher and of the student of education. High demands on oneself and on education seekers become inappropriate. Priority is given to learning tools and methods that diversify the process and relieve tension and stress. Despite the state of war in the country, one of the priority directions of the state policy of Ukraine in the field of education is the use of innovative technologies in the process of improving the quality of education and effective integration into the world and European educational space.

The aim of the work was to optimize the construction of tests through the use of latent-structural analysis of testing during the study of topics from the subject "Labor training" in the process of education of schoolchildren.

Not all forms of pedagogical tools are suitable for the successful active assimilation of knowledge, skills, and abilities by students, but only those that, in combination with traditional ones, on the one hand, create didactic and psychological conditions for encouraging independent creative and mental activity, and on the other hand - model the content of a specific task. Tasks on test control of knowledge are useful as a successful tool in pedagogical practice.

Computer testing is able to provide adequate information about the quality of education and is characterized by a clear algorithm of actions, a high level of technology, the possibility of a unified approach to control and evaluation of results. Test tasks must meet certain requirements for informativeness and suitability for control.

The structure of the test depends on the purpose of the knowledge test. Correctly developed tasks for test control of education seekers allow to check the entire spectrum of the cognitive sphere, which includes: knowledge, understanding, application, analysis, synthesis, evaluation.

Using the technology of concentrated learning during the study of the material from the subject "Labour training", a final test was offered - the test was set up on the basis of a random method of selecting questions from the test question bank, which contains questions on each considered topic in the first semester in a percentage ratio according to methodological recommendations for conducting final modular control.

The results of the statistical indicators of the test clearly reflect the quality of the presented material in the considered topics from the subject "Labor training", which were worked out remotely, based on the fact that Ukraine is currently under martial law and schoolchildren in some regions do not have the opportunity to study face-to-face.

The spread of points in relation to the average value is 14.67%, which indicates that in the final control test, the expected spread of points in relation to the average value is normal. The distribution asymmetry indicator is 3.245, which indicates that the test tasks are not very difficult. The value of the kurtosis of the distribution determines the degree of clustering of the test participants' results and the "steepness" of the distribution curve and is equal to 0.15, which indicates a normal distribution of the results curve.

The parameter "Internal consistency of the test" is one of the most important characteristics of the test, which indicates the degree of homogeneity of the test tasks and is 97.34%, which allows us to conclude that the test was completed satisfactorily taking into account all indicators of the quality of knowledge assessment.

The statistical analysis made it possible to analyze the control testing for the purpose of approbation of the test and allows us to conclude that the control testing, which will be compiled based on the results of the prepared content according to the curriculum, has a valid state and allows to assess the quality of the acquired knowledge.

Conclusion. The system of distance education in Ukraine in the conditions of martial law occupies a worthy place in the education system. With the competent organization of distance learning in secondary education institutions, it can provide quality education that meets the requirements of modern society today and plays a decisive role in such learning conditions that Ukrainians faced during the war.

APPLICATION OF THE TANDEM METHOD IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Sarayeva Flora Kamran kyzy

Master degree student, «M019 - Training of teachers of a foreign language»
Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Kazakhstan

Nurzhanova Zh.D.

candidate of pedagogical sciences,
acting associate professor, L.N. Gumilyov Eurasian
National University, Astana, Kazakhstan

Abstract. The article is devoted to one of the modern methods of teaching a foreign language - the tandem method, which involves the formation of pairs of two native speakers studying each other's native languages during personal or remote meetings. In order to check this assumption, authors developed the algorithm of intercultural competence's formation in bilingual environment based on the tandem method.

Key words: tandem, foreign language teaching method, communication, autonomy and responsibility for learning, self-development, intercultural competence, bilingual environment, linguistic competence, autonomy and responsibility for teaching, distance learning.

Tandem method is one of the modern methods of teaching a foreign language, which is becoming increasingly popular among students around the world. Tandem - a method - a way of learning a foreign language by two native speakers of different languages, working in pairs. For example, as if a native speaker of Russian will learn English in tandem with a Briton who wants to learn Russian.

For the first time, the term "tandem", denoting the process of joint mutual learning of a foreign language, appeared in 1971. In numerous projects of the European Union, studies of this teaching method were carried out. The technique is successfully applied in practice in more than 30 European universities [1].

Today, the tandem method is being studied by many modern scientists, and is used in some universities

Each of the tandem participants plays the role of a teacher of his partner when communication is conducted in his native language and a student when the work takes place in a foreign language for him. Particularly valuable in the process of tandem is the activity of speaking and intercultural communication, which in this case are authentic. The pleasure from such communication very quickly removes the fear of mistakes, and the stress-free working atmosphere allows you to immerse yourself in a foreign language and culture, stimulating their study.

The study, conducted using the methods of quantitative and qualitative analysis, involved a focus group consisting of 10 students studying in the 3rd year at Atyrau State University. The aim of the study was to analyze the effectiveness of using this

method in the process of teaching English language at the initial stage. To achieve this goal, we divide students into tandem groups. During the experiment, the leaders of the tandem distribute cards to the participants. Each participant must find a partner whose card matches his card, for example, the phrase and its correspondence in English (e.g. to break a record, to make trouble, etc.). For this purpose, you can use postcards, incomplete texts, drawings, games, etc. [4]. Having found each other, the tandem members sit in pairs.

The second stage is communication in tandem. The tandem participants work together on one worksheet, first in one language and then in another. The manager determines the working time in the respective language. It is at this stage that the features of working in tandem are manifested: cooperation, activity and independence of participants, authenticity of communication, relaxed working atmosphere, changes in the teacher's activities. Working in tandem is based on the principle mutual assistance and support, an English-speaking participant helps his partner while working in English, and a Russian-speaking participant helps his partner while working in Russian. The principle of mutual assistance and support is fundamental to the tandem method. At the same time, the social factor is of great importance: each participant is involved in the promotion of his partner in learning the language and therefore feels responsible for his success.

The teacher during this stage recedes into the background, included in work in pairs only as needed if the participants need his help. He must ensure that the languages are used only in turn: first one (for example, the English-speaking phase), and then the other (Russian-speaking phase), but not simultaneously. The teacher must each time promptly announce the transition to changing the language. The monolingual phase lasts about 15–20 minutes.

The third stage is the presentation of your speech in the form of a presentation.

Each tandem group presents the results of their work. At this stage, the same rules for the order of languages apply as at the stage of communication: first, the presentation is carried out in one language, and then in another. In a role-playing presentation, the scene is played by each tandem group, first on the topic (situation), for example, in English, and then by each tandem group in Russian. When the language changes, the participants switch roles.

If the group is large, then tandems present only part of their work, so as not to tire the rest of the participants and give everyone the opportunity to show at least fragments of communication in tandem.

During an abbreviated presentation, the teacher needs to limit the time of its conduct and focus the participants on the most important: “You will have 2 minutes to present the results of your work”, “What was the most interesting for you?”, “What have you learned about your partner?”, “So what did you decide?”.

The teacher is responsible for the course of the educational process, within which it gives the participants in tandem groups the opportunity to manage it individually. This distribution of responsibilities between tandem participants and teachers creates a relaxed atmosphere of joy and enjoyment of speaking in English language [5].

However, perfect command of the language by its native speakers does not mean their pedagogical competence in language teaching.

The teacher should help the participants in tandem groups if they have difficulty explaining certain linguistic phenomena to each other. Thus, the teacher plays an important role in the educational process: he acts as if in the last instance, when the participants find it difficult in providing language assistance to each other. On the other hand, the teacher must explain to the participants the pedagogical ways of helping partners in tandem groups, correcting their mistakes.

An important point during the presentation phase is the fact that the teacher does not focus on the language mistakes of the participants, but shows tolerance (“I am interested in what you say, and not the mistakes that you can make in the process of communication”). Correcting errors should not interrupt communication. Often the participants themselves correct each other, which is much more effective, as it helps to eliminate the difficulties of mutual understanding.

Unlike monolingual traditional courses, where an unambiguous language level of participants is assumed, tandem participants proceed from an individual, real level your partner. Communication using a tandem method and a group is always between two partners, and not between one teacher and a group, as in traditional courses.

During the communication phase, which corresponds to a certain extent to individual lessons, the participant-student in his work proceeds from his level of language proficiency, to which his partner-teacher must adapt. In this case, the language competence of each participant guarantees a balance in work [2]. If the levels of language proficiency in a particular tandem group are different, then during the presentation it will be possible to see that the results of a more advanced participant in terms of language are better than those of his partner. This difference does not affect the individual work of the participants in any way, since everyone works at their own level with the help of a partner.

During the presentation, the participant who is weaker in linguistic terms do not left to himself: he can always count on the help of his more competent partner, who will translate, explain, and help interpret what caused difficulties during the presentation or subsequent discussion. In this case, we are talking about understanding the general meaning of statements, i.e. this situation is completely similar to the situation of staying in the country of the language being studied, when advancement in language proficiency (understanding of the general meaning of statements) is carried out due to being in the language environment.

The methodological principles of the tandem require such educational material that would meet the needs of various groups of students. The most suitable for this are worksheets.

Worksheets are created on a modular basis for English-Russian tandems, taking into account the peculiarities of the cultures of the respective countries and intercultural dialogue between the British and Russians, Kazakhs, etc.

The focus of the tandem sessions is the advancement in the language of each participant individually, rather than the whole group, which can be worked with using a traditional textbook.

The worksheets also define the bilingualism of the tandem, which manifests itself in the fact that one side of the worksheet offers material in one language, and the other

in another. The worksheets can be used in any order at the discretion of the teacher and tandem participants, depending on their needs and interests.

To assess the formation of intercultural competence of participants in experiential learning, we used certain criteria evaluation. Students of the experimental and control groups were asked to pass an entrance test, during which levels of formation of the motivational, cognitive, sociocultural and compensatory components of intercultural several blocks were determined: competencies. Testing consisted of psychological, cultural, regional and linguistic. The results of the entrance testing showed that the participants in the experimental and control groups had intercultural competence formed at almost the same level.

The key goal of the final testing was to determine the level of formation of the components of intercultural competence of the participants in the experimental and control groups. After analyzing the test results obtained, we can conclude that, thanks to the application of the methodology developed by us, the results of the experimental group students studying in tandem turned out to be higher than the results test participants from the control group who were trained on similar materials in the traditional form, without using the tandem method.

From the diagram in fig. 1 shows that there is a positive dynamics in the development of each of the components of intercultural competence. This allows us to say with confidence that it is becoming quite it is possible to form students' intercultural competence in conditions for using the tandem method that creates a bilingual environment.

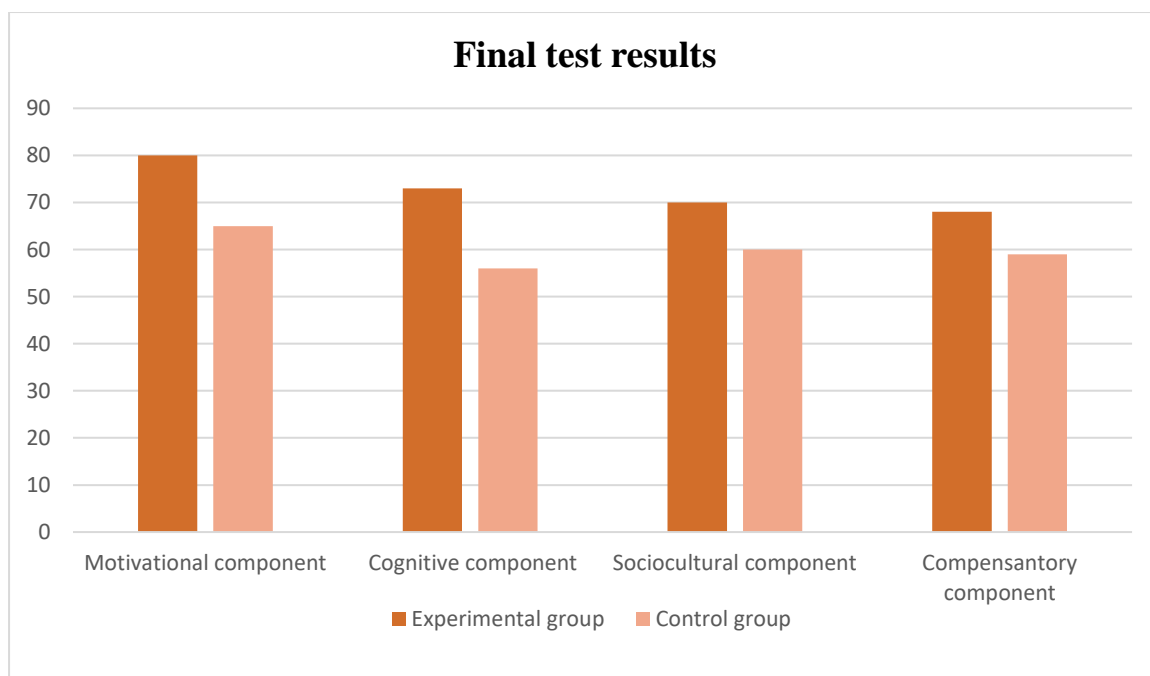

Fig. 1. Results of final testing of participants in the experimental and control groups to determine level of formation of the components of intercultural competence, %

As a result of the study, a methodology was developed and tested experimentally for the formation of intercultural competence among students in the conditions of learning a foreign language in a bilingual environment based on the tandem method.

The following tasks were solved:

a) As a result of the analysis of literature and generalization of experience on the problem research revealed the potential of using the tandem method and bilingual environment in the formation of intercultural competence students;

b) A model of intercultural competence is built, which is formed in the conditions of teaching a foreign language in a bilingual environment on the basis of tandem method [3], explicate the goal ;

c) A methodology has been developed for the formation of intercultural competence among students within the framework of a tandem course (i.e. in a bilingual environment created through the use of the tandem method), the principles are defined, the content of training, methods and techniques are selected, the stages of organizing this process and the criteria for assessing the formation of the said competence are identified, the pedagogical conditions for its (methodology) implementation are established;

d) Experimental training was carried out, which confirmed the effectiveness of the developed methodology.

Thus, the goal of the work was achieved and the effectiveness of using the tandem method in learning English was confirmed.

The prospect of this study lies in the possibility of introducing the presented methodology for the formation of intercultural competence in a bilingual environment based on the tandem method in the practice of English language teachers and teachers of centers of additional education.

In addition, it seems promising to develop the problem operation of the tandem method in the formation of translation skills activities of students by creating a bilingual environment.

References

1. Amerkhanova O.O. Features of teaching a foreign language in graduate school at based on the tandem method // Bulletin of the Tambov University. Series Humanitarian sciences. Tambov, 2016.

2. Voloshko M.O. The specifics of using the tandem method to form students' intercultural competence // Philological Sciences. Questions of theory and practice. 2016. No. 2-2 (56). pp. 178-181.

3. Dashkina A.I., Fedorova A.Ya. Application of the subject-language integrated approach in the group teaching of students of economics directions of professionally oriented and general scientific vocabulary // Innovative ideas and approaches to integrated teaching of foreign languages and professional disciplines in the system of higher education. SPb.: Publishing House of Polytech. un-ta, 2017. S. 291-293.

4. Kudryavtseva E.L., Timofeeva A.A. Tandem Method in Teaching as a Basis for Mutual Vocational Training in the Framework of Lifelong Education // Intercultural Communication: Aspects of Didactics. Ulan-Ude: Buryat State. un-t, 2014. S. 13-20.

5. Melnikova K. A. The use of multimodal teaching methods and digital technologies in the process of teaching a foreign language in a modern school / K. A. Melnikova // The Newman in Foreign Policy. - 2018. - No. 45 (89). – P. 30–33.

АҚЫЛ-ОЙ КЕМІСТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Асенова Назымгуль Сабыровна
п.ғ.к., доцент, Павлодар педагогикалық
университетінің профессоры

Турарханова Мейрамгүл Мұратқызы
Павлодар педагогикалық
университетінің магистранты

***Аннотация.** Мүмкіндігі шектеулі балалардың, оның ішінде ақыл-ойында кемістігі бар балалардың физикалық және психикалық дамуында, ақпаратты қабылдау қабілеттерінде ерекшеліктері бар. Компьютерлік бағдарламалар, мультимедиялық презентациялар, интерактивті тақталар және басқалары білім беру мәселелерін шешудің рөлдік тәсілдерін айқын көреміз. Шебер қолданған кезде олар мұндай балаларға қоршаған әлемді тануға, олардың білімі мен әлеуметтенуінің тиімділігін арттыру тұрғысынан үлкен көмегін үлкен көмегі тиеді.*

***Тірек сөздер:** ақпараттық технологиялар, мүмкіндігі шектеулі балалар, ақыл-ой кемістігі бар балалар, педагогикалық жағдайлар.*

***Аннотация.** Дети с ограниченными возможностями, в том числе,*

Бүгінде білім беру мекемелеріндегі және отбасы жағдайындағы әр түрлі жастағы балаларды оқыту әдістемесі және ғылыми негізделген тәсілдерін қамтитын білім беру кеңістігі бар. Баланың дамуындағы ауытқулар оның әлеуметтік және мәдени негізделген білім беру кеңістігінен «жоғалуына» әкеледі. Ересек тұлға қалыпты дамып келе жатқан балаға ешқандай құралдар мен әдістерсіз берілетін әлеуметтік тәжірибені, дамуында ауытқулары бар балаларға қалай беру керек екенін білмеуі мүмкін. Ерекше білімді қажет ететін балаларға дәстүрлі білім беру технологиялары әр жас кезеңінде қажетті дамытушылық және білім беру міндеттерін шешуде жеткіліксіз әрекет етеді немесе әрекетін тоқтатады. Мұндай балалардың әлеуметтік жетіспеушілігі тікелей бастапқы бұзылумен емес «әлеуметтік дислокациямен» байланысты, оны даму және білім беру міндеттерін шешудің арнайы әдістері мен құралдарын көздейтін арнайы ұйымдастырылған білім беру арқылы жеңуге болады [1].

Отандық және шетелдік арнайы педагогикада заңды түрде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту құралдарын әзірлеу әрқашан зерттеудің ажырамас бағыты ретінде қарастырылды. Қазіргі білім берудің алдында тұрған мақсат, міндеттер айтарлықтай өзгертілді. Білім берудегі екпін «білімді игеруден» - «құзыреттілікті» қалыптастыруға ауыса бастады. Баса назар тұлғаға бағытталған тәсілге аударылды, білім беру мекемелері қазіргі заманға сай компьютерлермен, электрондық ресурстармен, интернетпен және т.б.

құрылғылармен қамтамасыз етілуде. Ақпараттық және технологиялық дамыған әлемде ақпараттық технологияларды оқу-тәрбие үрдісінде қолдану балалардың табысты және үйлесімді жұмыс істеуіне, оқыту мен тәрбиелеу сапасын арттыруға ықпал етеді, сондай-ақ, білімді, іскерлікті және дағдыларды дамытады [2]. Информатиканы білім беру жүйесіне енгізумен, компьютермен сабақ өткізетін мұғалімнің, тәрбиешінің еңбек қызметі де күрделене түседі.

Балалық шақта анализаторлардың қызметі, идеялардың, қиялдың, есте сақтаудың, ойлаудың және сөйлеудің кешенді дамуы сенсорлық танымының қалыптасуына әкеледі [3]. Логикалық ойлау қарқынды қалыптасады, абстрактілі пайымдау элементтері пайда болады. Мұның бәрі сенсорлық білім құрылымына қосымша және көмекші элементтер ретінде енеді. Кез-келген жастағы бала құрдастарына қарағанда ақыл-ойы дамыған болады егер, қоршаған әлем объектілерінің сезімтал бейнелерін жалпылауға және жүйелеуге үйретілген болса. Ақпараттық технологиялардың дамуымен оқыту мен тәрбиелеудің көптеген мәселелерін шешу әлдеқайда тиімді болғаны анық [1].

Соңғы онжылдықта әлеуметтік экономикалық өзгерістердің әсерінен елде мемлекеттің құндылық бағдарларында күрт өзгеріс болды: адам, бала, мүгедектердің құқықтары қайта қарастырыла бастады. Қоғамның жаңа философияны игеруі басталды, яғни, қоғамның «толыққанды», «төмен» деп бөлінбейтіндігі және оның әртүрлі проблемалары бар әртүрлі адамдардан тұратынын мойындау керектігі. Мемлекет мүмкіндігі шектеулі адамдарға қатысты кемсітушілікке қарсы саясатты жариялайды. Бұл тұрғыда арнайы (түзету) білім беру жүйесінің жай-күйін және оның даму перспективаларын бағалау өзгерді және өзгеруде [3]. ҚР Президентінің 2010 жылғы Жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған бағдарламасы» бойынша мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеу мәселесіне ерекше мән берілген [4].

Арнайы білім беруді қажет ететін балалардың, оның ішінде ақыл-ой кемістігі бар балаларды арнайы оқытуды ұйымдастырудың жаңа нысандары, сонымен бірге облыстық және аймақтық деңгейде тәжірибеге дәстүрлі емес психологиялық-педагогикалық әдістерді енгізу бойынша бастамалар пайда бола бастады. Дамуында ауытқулары бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу мәселелерін шеше отырып, арнайы дидактика жалпы мақсаттағы мектеп пен арнайы балалар мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің ортақтығы туралы ереже туындайды және сәйкесінше біздің елде қалыптасқан жалпы педагогикалық принциптерді қолданады. Дамуында ауытқулары бар балаларды оқыту кезінде баланың белгілі бір ақауларына байланысты туындаған нақты қиындықтарды жеңу керек екендігі ескеріледі. Ақыл-ой кемістігі бар балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселесі көптеген педагогтар мен психологтардың талқылау тақырыбы болды (М.А. Данилов, В.И. Зыкова, Н.А. Менчинская, М. Монтессори, П. А. Власова, М. С. Певснер, А.Н. Леонтьев, А.Р. Лурия, А.А. Смирнов, Л.С. Славина, Ю.К. Бабанский және т.б.).

Ақыл-ой кемістігі - бұл балаларда мидың органикалық зақымдануы байқалады психикалық қалыпты дамудың бұзылуы, әсіресе жоғары танымдық процестер (белсенді қабылдау, ерікті есте сақтау, ауызша-логикалық ойлау,

сөйлеу және т.б.). Оларда эмоционалды тұрғыда патологиялық белгілердің болуымен сипатталады: қозғыштықтың жоғарылауы немесе керісінше инерция; қызығушылықты қалыптастырудағы қиындықтар және іс-әрекеттің әлеуметтік мотивациясы. Мұндай балалардың көпшілігі ерте жаста моторика мен визуалды-моторлы үйлестірудің дамымауы бар. Олардың қол қимылдары ыңғайсыз, біркелкі емес, көбінесе жетекші қол анықталмайды. Көптеген балалар бір уақытта бірден екі қолмен әрекет ете алмайды. Визуалды-моторлық үйлестірудің жеткіліксіз дамуы баланың затты алуға тырысқанда түсіріп алуына әкеледі, өйткені ол бағыт пен қашықтықты дұрыс анықтамайды, қолдың қозғалысын көзбен бақылай алмайды. Арнайы түзетуге бағытталған оқыту жүргізілмеген жағдайда ақыл – ой кемістігі бар балаларда белгілі бір қызмет түрлерінің - ойын, сурет салу, құрастыру, қарапайым тұрмыстық еңбектің айтарлықтай дамымауы байқалады. Олар айналасындағыларға өте әлсіз қызығушылық танытады. Арнайы балабақшаға бармағандар, үйінде қамқор ата-анасымен немесе дефектолог мамандармен жұмыс жасамаған жағдайда, мектеп жасына дейін графикалық деңгейдегі әрекеттер қағазға қарындашпен мақсатсыз, ретсіз сызу деңгейінде болады.

Таным процесіне қажетті шарттардың бірі - балалардың тапсырмаларды және кез-келген әрекетті орындау кезінде мұқият болу қабілеті болып табылады. Ақыл-ойы кем балаларда ерікті зейін көбірек зардап шегеді. Олар үшін бір мезгілде зейінді ұзақ уақыт шоғырландыру, әр түрлі әрекеттерді орындау мүмкін емес нәрсе. Мұндай балалардың қалыптасу кезеңінде сенсорлық дамуы айтарлықтай артта қалады. Олар жаңа жағдаятта заттардың қасиеттерін ескермей немесе бұрын үйренген тәсілмен орынсыз, бейберекет түрде әрекет етеді. Олар үшін суреттерді қабылдау қиынға түседі. Көбінесе оларда бар визуалды бейнелер ауызша белгілермен сәйкес келмейді. Біржақты мазмұнмен толықтырылған сөз, белгілі бір жағдайларда және белгілі бір пәндерге қатысты ғана түсініледі. Ақыл-ой кемістігі бар балалардың барлығында белгілі бір дәрежеде түзетуге болатын сөйлеу әрекетіндегі ауытқулар байқалады [3; 5; 6].

Фонематикалық есту қабілетінің дамуы ақыл-ой кемістігі бар балаларда үлкен кідіріспен және ауытқулармен жүреді. Нәтижесінде оларда "сыбырлаудың" болмауы немесе кеш пайда болуы байқалады. Олигофрендер сөйлеудің қалыптасуының кешеуілдеуімен сипатталады, ол оларға бағытталған сөйлеуді кейінірек (нормаға қарағанда) түсінуде және оны жеке қолданудағы ақауларда кездеседі. Кейбір ақыл-ой кемістігі бар балаларда 4-5 жасқа дейін сөйлеу қабілетінің жоқтығы байқалады. Балалардың сөздік қоры нашар дамиды. Сөздердің мағынасын жеткіліксіз саралайды.

Олар қолданатын сөйлемдер құрылысы бойынша қарабайыр және көп мөлшерде аграмматизм белгілері байқалады. Ақыл-ой кемістігі бар балалар сирек жағдайда әңгіме бастамашысы болып табылады және монотонды сөйлеуді меңгеруде үлкен қиындықтарға тап болады. Балалардың бұл санатында сөйлеудің реттеуші функциясы жеткіліксіз қалыптасқан. Олар ересек адамның нұсқауларын дұрыс қабылдамайды және нұсқаулар тіпті жақсы есте қалған жағдайларда да соған сәйкес әрекет ете бермейді.

Ақыл-ой кемістігі бар балаларда визуалды-бейнелі ойлауды қажет ететін мәселелерді шешуде, бейнелермен, идеялармен жұмыс жасай отырып, ойда әрекет етуде үлкен қиындықтар туындайды. Олар көбінесе картинадағы суреттерді шынайы жағдай ретінде қабылдап, әрекет етуге тырысады. Мұндай балалар үшін ауызша-логикалық ойлауды қажет ететін, себептік немесе уақытша тәуелділіктерді қамтитын қарапайым мәтіндер қиындық тудырады.

Ақыл-ойында кемістігі бар балалар әдетте олар еріксіз есте сақтауды пайдаланады, яғни, олар жарқын, ерекше, оларды қызықтыратын нәрсені есте сақтайды. Ерікті есте сақтау оларда айтарлықтай кейінірек қалыптасады. Олар эмоционалды жетілмегендік, сезімдердің жеткіліксіз саралануы мен тұрақсыздығы, уайымдау ауқымының шектелуі, қуаныш, қайғы, көңілділік көріністерінің төмен деңгейде көрінуімен сипатталады. Балалар өз мүмкіндіктерін асыра бағалауға бейім.

Арнайы педагогиканың негізгі заңдылығы баланың психикасының дамуы, оның оқуы мен тәрбиесінің ересектерге тәуелділігі. Л.С. Выготскийдің «баланы қоршаған шындық әлеміне енгізеді» деген сөзін ересектер дені сау және жүйке жүйесі толық дамымаған балаға да қатысты қолданады. Басқалар сияқты, ақыл-ойы кем балалар да өмірінің барлық жылдарында дамиды. Айта кету керек, арнайы оқыту өз алдына ерекше баланы бұл ақаулыққа үйретуді мақсат етпейді, мүмкін болса ақаулықты түзету және жеңуге көмектесуді көздейді. Мұғалім тәрбие мен оқытудың міндеттерін сәтті орындайды, егер оның қызметі ақыл-ой кемістігі бар балалардың психофизикалық ерекшеліктерін терең түсінуге негізделсе [7].

Түзетуге бағытталған білім мен тәрбиенің басты мақсаты - баланың эмоционалды, әлеуметтік және интеллектуалдық әлеуетін дамыту үшін педагогикалық жағдайлар жасау, оның жағымды жеке қасиеттерін қалыптастыру. Қазіргі уақытта ақыл-ой кемістігі бар балаларды оқыту үшін білім беру процесіне көрнекі құралдарды енгізу үрдісі айқын көрінеді. Бұл үшін ең бай мүмкіндіктерді заманауи ақпараттық компьютерлік технологиялар ұсынады [6]. Көрнекілік материал оқушылардың оны игеруін арттырады, өйткені оқушыларда ақпаратты қабылдаудың барлық арналары қатысады – көрнекі, механикалық, есту және эмоционалды. Мультимедиялық презентацияларды, интерактивті тақталарды тақырыпты зерттеудің кез-келген кезеңінде және сабақтың кез-келген бөлігінде қолданған жөн. Бұл форма оқу материалын жарқын тірек бейнелер жүйесі ретінде ұсынуға мүмкіндік береді, оқылатын материалды есте сақтауды және игеруді жеңілдетеді. Көрнекіліктер ақыл-ой кемістігі бар балалардағы негізгі танымдық процестердің дамуына көмектеседі: ойлау, есте сақтау және зейін [1; 5].

Ойлау - қоршаған ортаны бейнелеудің ең жоғарғы формасы. Ақыл-ой кемістігі бар балада ойлаудың даму деңгейі өте төмен байқалады.

Олардың ойлауының негізгі кемшілігі - жалпылаудың әлсіздігі. Жалпылау қабілетін дамыту үшін оларға 1-суретті қарастыруды ұсынамыз.

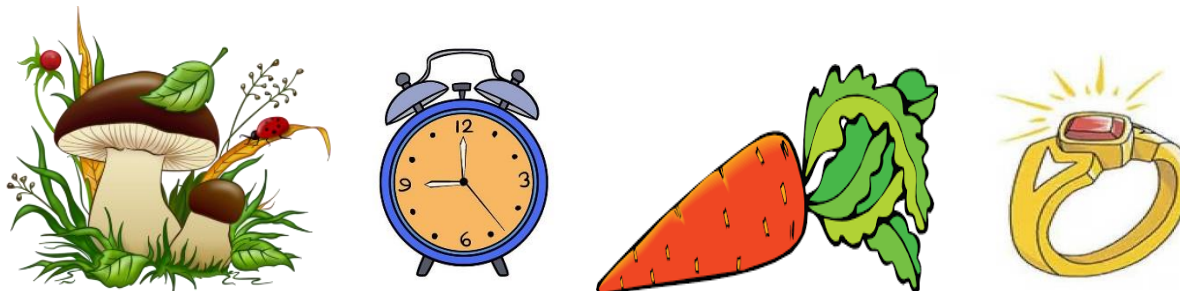
Сурет 1

Оқушылар бұл суретті әртүрлі түсіндіруі мүмкін. Бірінші кезеңде балаларға ең қарапайым тапсырманы ұсынуға болады. Кім?, не? сұрақтарына жауап беретін сөздерді бөлу. Неғұрлым күрделі деңгей үшін мынандай тапсырма беруге болады: жұмсақ немесе қатты дыбыстарды анықтау, содан кейін буындық құрылымы бойынша артық сөзді табу.

Ақыл-ой кемістігі бар балаларда жалпылай алу мүмкіндігі қалыптастыру үшін, оқуда арнайы құралдарды қолдана отырып оқыту қажет [7]. Ақыл-ой кемістігі бар балалардың ойлауын дамыту мәселесін шешу үшін ХХ ғасырдың кейбір олигофренопедагогтары арнайы жаттығулар мен басқатырғыштар түріндегі жаттығуларды ұсынды. ХХІ ғасырда мұндай тапсырмалар мен жаттығуларды ақпараттық технологиялардың көмегімен жүргізуге және оларды ақыл-ой кемістігі бар балаларды оқыту үшін білім беру процесіне енгізуге болады. Балалардың жетекші іс-әрекеті ойын екені белгілі. Компьютерлік бағдарламалардың басқа ойын түрлерінен артықшылығы бар: олар ойын мәселелерін шешудің рөлдік тәсілдерін айқын көрсетеді, мысалы, динамикада кейіпкерлердің бірлескен әрекеттері мен қарым-қатынасының нәтижелерін ұсынады. Компьютерлік рөлдік ойындар қоршаған әлемді тануға көмектеседі, ақыл-ой кемістігі бар балалардың дамуына ынталандырушы құрал болып табылады [5].

Баланың дамуындағы есте сақтаудың рөлін асыра бағалау қиын. Оның көмегімен ол қоршаған әлем туралы және өзі туралы білімді, әртүрлі қабілет пен дағдыларды игереді, мінез-құлық нормаларын меңгереді. Бұл негізінен еріксіз жасалады. Бала әдетте ештеңені есінде сақтап қалуды мақсат етпейді, оған келіп түскен ақпараттар өздігінен есте қалады. Рас, кез-келген ақпарат есте тез сақтала қоймайды, тек өзінің жарықтығымен, ерекшелігімен әсер қалдыратын, қызықтыратын нәрсені есте сақтау жеңілірек. Жады категориясында есте сақтау, сақтап қою, қайта жаңғырту және ұмыту сияқты процестер ажыратылады. Қызметтің мақсатына байланысты жады ерікті және еріксіз болып бөлінеді. Есте сақталатын және қайта жаңғыратын материалдың ерекшеліктеріне байланысты жад бейнелі және ауызша-логикалық болып ажыратылады. Материалды есте сақтау және сақтау ұзақтығы бойынша жад қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді болып бөлінеді. Сонымен қатар, жедел жадты да бөліп көрсетуге болады. Ол адам тікелей жүзеге асыратын қызмет түрлерін және ақпаратты қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді жадта қолданады. Ақыл-ой кемістігі бар балаларға есте

сақтау керек материалда маңызды нәрсені бөлуге, оның жеке элементтерін байланыстыруға және кездейсоқ, жанама ассоциацияларды алып тастауға кедергі келтіретін ойлаудың әлсіздігі олардың есте сақтау сапасын күрт төмендетеді. Бұл жағдайда ақпараттық технологиялар есте сақтауды дамыту бойынша түзету жұмыстарын жүргізу үшін өте тиімді, өйткені практикалық тапсырмаларды жеке қарқынмен орындауға болады. Жаттығулар оқушылардың психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып, әр түрлі қиындық деңгейінде болуы мүмкін. Сонымен қатар презентация экранын жарқын, есте қаларлық демонстрациялық материалды ұсыну үшін пайдалануға болады (2-сурет).

Сурет 2

Осылайша, сауаттылықты үйрену кезінде ақыл-ойында кемістігі бар балалардың ассоциативті жадына баса назар аударылды. Мысалы, «С» әрпімен танысқан кезде оқушыларға әріптің – баспа, жазбаша және дыбыстық бейнесін, нені білдіретінін есте сақтау қиынға соғады. Ол үшін біз «С» әрпі «Неге ұқсайды..» ойынын өткіздік. Балалардың жауабынан кейін мультимедиялық слайд қайтадан ұсынылды, содан кейін талқыланды. Сөйлеу қозғалыс жаттығуларымен бірге жүруі керек.

Білімге ақпараттандыруды белсенді енгізу жағдайында мұғалімнің ақыл-ой кемістігі бар балаларды оқыту үшін заманауи ақпараттық технологияларды қолдану қабілеті оның кәсіби құзыреттілігінің құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Оның деңгейін жеткілікті биіктікте көтеру және қолдау үшін арнайы ұйымдастырылған, тұрақты жұмыс істейтін курстарда мектеп мұғалімдерін оқыту мен біліктілігін арттырудың тиімді жүйесін құру қажет.

Педагогикалық түзетулер жан-жақты дамуға қолайлы әсер ете отырып, арнайы мектептің кейбір оқушылары ақыл-ой дамуы мен әлеуметтенуде өте сәтті дамуда. Мектепті бітірген кезде олар сыныптастарынан айтарлықтай ерекшеленеді. Мұндай жағдайлар көп емес, бірақ олар өзіндік орын алады және олармен санасу керек.

Нарықтық экономиканың қатал жағдайында түзету мектеп-интернаттарының түлектерін әлеуметтендіру мәселесін оң шешу мақсатында оларды ақпараттандыру құралдары мен ақпараттық технологияларды игеру арқылы неғұрлым мақсатты және тиімді дайындау қажеттілігі туындады. Ақыл-ой кемістігі бар балалар қазіргі қоғамға бейімделе ала ма және түзету мен оқыту процесінде алған білімдерін тәуелсіз өмір тәжірибесінде қолдана ала ма, осыған көп нәрсе байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Босова, Л.Л. Бастауыш мектептегі компьютерлік сабақтар // Информатика және білім. – 2002. - №1.
2. Васильева, И.А. Психологические аспекты применения информационных технологий / И.А. Васильева, Е.М. Осипова, Н.Н. Петрова // Вопросы психологии. – 2002. – №3.
3. Ермолаева, М.В. Психологические рекомендации и методы развивающей и коррекционной работы с дошкольниками. – М.: Институт практической психологии, 1998.
4. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы Жарлығы
5. Никольская, И.А. Арнайы білім берудегі ақпараттық технологиялар. – М.: Коррекционная педагогика, 2004.
6. Науқастар мен мүгедектерді кешенді оңалту: ақыл-есі кем балаларды оқытуға арналған ақпараттық технологиялар: оқу-әдістемелік кешен / С.Б. Нарзулаев, Н.В. Ковтун. - Томск: Изд-во ТГПУ, 2008.
7. Арнайы педагогика: оқу-әдістемелік құрал / Сост. С.Б. Нарзулаев. - Томск: «STAR», 2006.

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Гриненко Катерина Олександрівна

студентка бакалаврата
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

Волинець Юлія Олександрівна

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Факультету педагогічної освіти,
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

На теперішньому етапі у дошкільній педагогіці відбувається низка оновлюючих процесів: оновлення, збагачення змісту освіти; запровадження сучасних підходів до організації роботи з дітьми дошкільного віку; запровадження інновацій різного рівня. Нагальні вимоги до сучасних освітніх установ були сформульовані в Законі України «Про освіту» та конкретизовані в національній доктрині освіти, де виділено одне з головних завдань – стимулювання та розвиток інноваційних процесів. Інновації в освіті пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань і форм соціального буття. Відтак, характерною ознакою сучасної педагогіки постає інноваційність – здатність до оновлення, відкритість новому [6, с. 12]. Здійснюючи аналіз Базового компоненту дошкільної освіти в Україні нами було розглянуто його ключові положення, зокрема було встановлено, що оновлений документ (від 12.01.21) базується на компетентнісному підході [1].

У діяльності вихователів закладів дошкільної освіти особливо важливу роль має їх ініціатива і винахідливість, творчий підхід і прагнення до розробки й впровадження змін, цікавих ідей спрямованих на освітній процес та їх практична реалізація, а також умов, які створює для своїх працівників керівник ЗДО для здійснення інноваційної діяльності.

Саме тому тема дослідження про методичний супровід впровадження інновацій у закладах дошкільної освіти є актуальною сьогодні.

Зазначимо, що вихідні концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутніх фахівців викладено в Конституції України, законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти (що є Державним стандартом дошкільної освіти в Україні, нова редакція [1]), Концепції «Нова українська школа», Концепції розвитку педагогічної освіти та інших законодавчих і нормативних документах.

Для реалізації принципів партнерської взаємодії у новому Законі України «Про освіту» [9] закладена індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу дитини, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду. Згідно з наказами та нормами на ЗДО покладено повноваження здійснювати взаємодію з

сім'ями, а саме деталізований напрям співпраці батьків із ЗДО. Зазначено, що батьки можуть долучатися до організації освітнього процесу, зокрема, у запровадженні додаткових освітніх послуг. Заклади дошкільної освіти можуть узгоджувати з батьками, наприклад, гнучкий режим роботи закладу дошкільної освіти.

Формування готовності педагогів до інноваційної діяльності висвітлили у своїх працях І. Бех, В. Бондар, Л. Ващенко, І. Дичківська, В. Загвязинський, М. Лещенко, І. Підласий, М. Чепіль тощо. Проблеми впровадження інновацій в закладах дошкільної освіти присвятили свої дослідження Л. Артемова, В. Березюка, Г. Беленька, А. Богуш, Ю. Волинець, М. Єфименка, Л. Зданевич, Л. Козак, К. Крутій, О. Половіна, Т. Поніманська, Т. Пономаренко, О. Рудіка, О. Фунтікова та інші.

У своїй роботі ми послуговуємося баченням І. Дичківської, яка зазначає, що «інновація – це нововведення, зміна, оновлення; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях» [5, с. 21]. У науковій літературі, окрім певних етапів розгортання інноваційних досліджень, також прийнято виділяти специфічні для них закони та тенденції. Так, наприклад, І. Дичківська формулює такі закони перебігу інноваційного процесу: закон незворотної дестабілізації інноваційно-освітнього середовища. Суть закону в тому, що інноваційна творча діяльність змінює свідомість педагогів, поляризує погляди в колективі; закон фінальної реалізації інноваційного процесу. Цей закон, власне, нагадує думку Г. Гегеля про те, що все розумне колись стане дійсним; закон стереотипізації освітніх інновацій говорить нам, що на шляху досліджень і прагнень нового нас чекають пастки стереотипів і рутинізації; закон циклового повторення, або закон зворотності освітніх інновацій, фіксує закономірність періодичних відроджень певних систем за нових умов [5, с. 38].

Перетворення, що відбуваються в українській системі освіти, скеровують дошкільних педагогів на необхідність перевірки існуючих форм, способів і методів освітнього процесу. Роль дошкільного педагога в процесі введення інновації в реальність закладу дошкільної освіти є досить вагомою. Ця роль потребує багатосторонніх навичок (здатність діагностувати поточну ситуацію, обґрунтовувати зміни в галузі знань, нововведень). Творчість педагога в постійно мінливих умовах сучасної освіти є неодмінним атрибутом розвитку. Творчий педагог пропонує свої рішення, які стануть відповіддю на конкретні потреби вихованця, будуть підтримкою для його всебічного розвитку, сприятимуть зростанню привабливості закладу дошкільної освіти, а також особистості педагога. Результатом інноваційних процесів в закладі дошкільної освіти є використання нововведень, як теоретичних, так і практичних. Введення інновацій має на увазі, як правило, перехід на нову комплексну програму, або поява пріоритетного напрямку (ЗДО з фізкультурно-оздоровчим напрямком і художньо-естетичним тощо) [2].

Вибір інновацій вихователем закладу дошкільної освіти багато в чому залежить від того, наскільки педагогічна технологія сприймається й ідентифікується дошкільним педагогом, наскільки вона відповідає його особистісним якостям і психологічним характеристикам, наскільки він має

уявлення про призначення технології, формах і методах, при яких їх реалізація в освітньому процесі буде найбільш ефективною [2].

Консультавання, семінари, семінари-практикуми, коучинг, майстер-класи, «круглі столи», педагогічні читання, ділові ігри – ці форми методичного супроводу виходять на новий етап з використанням ІКТ. Такі платформи як Zoom, GoogleMeet, Skype тощо дозволяють організувати інформативний методичний захід не тільки індивідуально для одного педагога, а й для групи вихователів, що потребують допомоги у вирішенні педагогічних проблем в режимі онлайн-конференції. Використання колаборативних онлайн інструментів дозволяє зробити такий захід інтерактивним. Віртуальна дошка Padlet є незамінним помічником для обміну ідеями між учасниками методичного заходу в режимі реального часу, сервіси для створення інфографіки (Canva, Pictochart) дозволяють створити яскравий наочний матеріал. Наприклад, для вирішення поставлених завдань під час «мозкового штурму» в режимі онлайн можна використати діаграму Ішікави (діаграма «риб'ячої кістки»), де кожен з педагогів наочно зможе простежити причинно-наслідковий зв'язок вирішення педагогічної проблеми [7].

Ми погоджуємося з науковим баченням Л. Козак, яка стверджує, що «ознаками інноваційної діяльності педагога дошкільної освіти є усвідомлення нових цілей і завдань дошкільної освіти; оволодіння системою знань щодо розвитку особистості дитини дошкільного віку; уміння розробки нового змісту дошкільної освіти, нових форм, методів і технологій навчання та виховання дітей; здатність створювати інноваційне освітнє середовище в системі дошкільної освіти; спрямованість інноваційної діяльності на збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей» [8].

Таким чином, всі ці компоненти в сукупності показують нам повну картину готовності педагога до інноваційної діяльності. Готовність є особистісним утворенням, яка поєднує між собою ефективність діяльності педагога та його прагнення розвиватися, вивищуватися та вдосконалювати свій професійний рівень.

Отже, важливим методичним аспектом впровадження інновацій є готовність дошкільного педагога до інноваційної діяльності. Дошкільний педагог має бути вмотивованим до участі в інноваційній діяльності, вміти самооцінювати свої можливості, бути творчою особистістю, педагогом-дослідником, вміти рефлексувати.

Список літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (2021). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 03.12.2022).

2. Волинець Ю.О. «Інноваційні технології навчання в державних закладах дошкільної освіти: теоретичний аспект» / Ю.О. Волинець, Д.О. Дорохова / Молодий вчений: науковий журнал. – 2021. – № 4 (92), квітень. – С. 194-197. doi: 10.32839/2304-5809/2021-4-92-40.

3. Волинець Ю.О. Упровадження інформаційних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх дошкільних педагогів [Електронний ресурс] / Ю.О. Волинець, Н.В. Стаднік // Народна освіта. Електронне наукове фахове видання, 2020. – Вип. 2 (41). Режим доступу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=6229. Назва з екрану (дата звернення: 03.12.2022).

4. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. Проекту В.О. Огнев'юк; авт.кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертугіна [таін.]; наук.ред. Г.В.Беленька. К.: Київ.ун-тім.Б.Грінченка. – К.: Київ, ун-тім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.

5. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.

6. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць/за заг. ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 492 с.

7. Коваленко О.В. «Методичний супровід використання інноваційних технологій у організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти»/ О.В. Коваленко, У.С. Босюк/Молодий вчений: науковий журнал. – 2021. – № 4 (92), квітень. – С. 30.

8. Козак Л.В. Формування готовності майбутніх педагогів дошкільної освіти до інноваційної діяльності на засадах проєктного навчання. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2021 № 35 (1). с. 71-77.

9. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII / Верховна Рада України. Київ : Парлам. вид-во, 2017 р. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 03.12.2022).

ВИХОВАННЯ ВІЛЬНИХ. ШВИДКІСНИЙ БІГ

Дерипапа Володимир Володимирович

Магістрант

Національний Педагогічний Університет Імені М.П. Драгоманова

Факультет фізичного виховання, спорту і здоров'я

Кафедра олімпійського і професійного спорту

«Нема більшого гонору для інтелігентного чоловіка, як берегти свою і національну честь та без нагороди вірно працювати для добра свого народу, щоб забезпечити йому кращу долю»

«Україна є запорукою миру в Європі»

Іван Пулюй – винахідник «Х-проміння»

Глуха ніч на околиці Києва. Мої рідні Громади – Китаїв, Мишолівка та Самбурки. Вони межують одна з одною і кожна має свою самобутність. Моя оселя стоїть там, де був літописний Пересічень, з вікна я бачу вали земляної фортеці та два грандіозних курганних цвинтарі середньовічного міста, яке колись цвіло і вирувало і було таке ж потужне, як Київ, що цілих три роки вело з ним війну. Я і найвідважніші представники наших громад захищаю місто, фортецю і кургани стародавнього Пересічня від боксера-мера Віталія Кличка та його штатних і позаштатних посіпаків... Я пишу в основному вночі, бо вдень не має струму. Київ, як і всю Україну атакує військо з Московщини. Це війна двох цивілізаційних світів - боротьба Правди з ординською азіопською абсолютною Кривдою. Суміш суомських (від «суомі») племен – ерзі, мокші, мері, чухоні тощо зазіхає на Україну (наша тодішня назва була Русь) від 1169 року (це було т.зв. загарбання Києва ордою Андрія Боголюбського. Хоча, насправді, сатанолубського, бо всі кацапи від смерда і до хана служили і служать тільки абсолютному злу - сатані). Ще батько історії Геродот охрестив племена Мокселі-Московщини – андрофагами. Славний французький історик, архівіст, письменник Жуль Мішле від себе додав про тих нелюдів : «Москвини є недолюдьми, бо не знайомі з мораллю». Від тих часів зазіхання андрофаголандії не вщухають. Ні ми українці-руси, ні поляки, ні турки, ні татари, ні британці, ні німці не зламали хребта тамтешнім брахіцефалам. Ось і сьогодні наша нація ледь не самотужки нищить азіопську (за висловом пана Збігнева Бжежинського у праці «Велика шахівниця») навалу Московщини. Ще до 1991 року уряди США начолі з президентом Бушом старшим «викреслив» Україну. Ми лишились на повільне трощення москвинами, яке переросло у відкриту фазу у 2014 році...

... Вже світає. Але диво, є струм і мій комп працює. В таких умовах я вичитую моє магістерське дослідження, в якому йдеться про спринт в легкій атлетиці. Повна назва праці : «Особливості планування першого макроциклу річної підготовки бігунів-спринтерів на етапі підготовки до вищої спортової майстерности».

Спринтерський біг займає у легкій атлетиці одне з основних місць. Сучасний рівень досягнень у спринті досить високий, і подальші покращення спортивних

результатів неможливий без наукового підходу до організації спортивного тренування.

Методика тренування бігунів на короткі дистанції постійно вдосконалюється, причому переважно за рахунок підвищення обсягу та інтенсивності тренувальних навантажень. В даний час бігуни високого класу довели обсяг і інтенсивність тренувань до рівня, близького до межі функціональних можливостей організму. Подальше їхнє збільшення – далеко не єдиний ефективний шлях підвищення спортивного результату.

На сучасному етапі пошук шляхів організації підготовки спринтерів та пошук резервних можливостей організму спортсменів є актуальною проблемою в практиці спорту.

Однією з основних у системі підготовки бігунів на короткі дистанції є проблема нормування, планування та організації тренувальних навантажень у першому макроциклі річної підготовки. Ефективність побудови тренувального процесу багато в чому визначається ступенем управління тренувальними навантаженнями, удосконаленням традиційних принципів та форм побудови тренування. Аналіз науково-методичної літератури показує, що проблема організації тренувального процесу в бігу на короткі дистанції розроблена мало.

Педагогічне спостереження було побудоване виходячи зі структури та змісту першого макроциклу річної підготовки кваліфікованих бігунів на короткі дистанції. У першому макроциклі виділяють такі періоди підготовки спортсменів: осінньо-зимовий підготовчий, зимовий тренувально-змагальний та перехідний період. Періоди підготовки поділені на етапи, протягом яких спортсменами виконується навантаження, визначене завданнями етапів.

В результаті експерименту вивчалася динаміка спеціальної працездатності бігунів на короткі дистанції залежно від змісту, обсягу, розподілу тренувального навантаження.

Побудова тренувального процесу здійснювалася на основі даних аналізу першого макроциклу річного тренування бігунів на короткі дистанції та періодизації. Педагогічні контрольні тестування проводилися через кожні 4-6 тижнів [1,3,6] тренувальних занять (діаграма №№ 1.- 2.).

Контрольні тести, що застосовуються, дозволили простежити за динамікою розвитку:

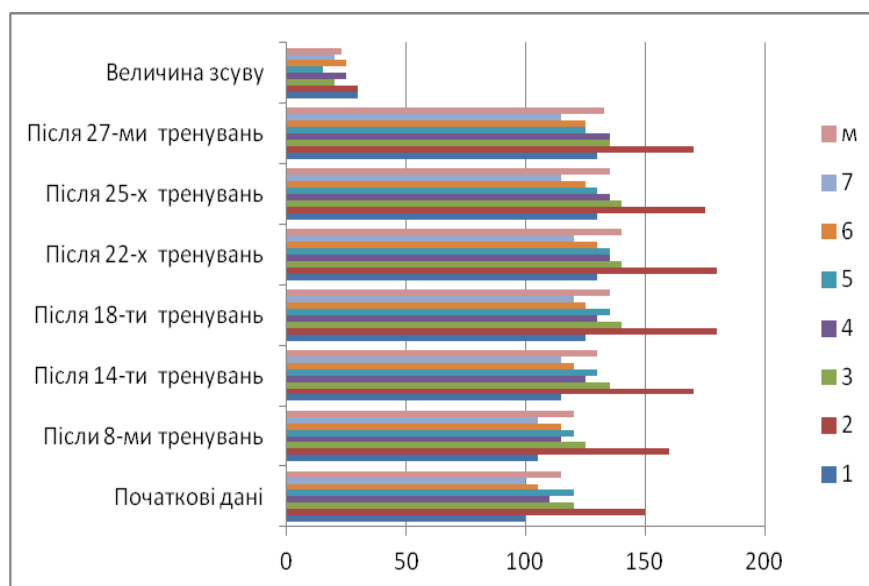
- швидкісних здібностей - біг 60м зі старту
- швидкісної та спеціальної витривалості - біг 100м, 350м
- максимальної сили
- вибуховий сили
- швидкісно-силової витривалості;

На основі одержаних даних досліджень визначаються основні тенденції динаміки показників спеціальної працездатності легкоатлетів-спринтерів у першому макроциклі річної підготовки.

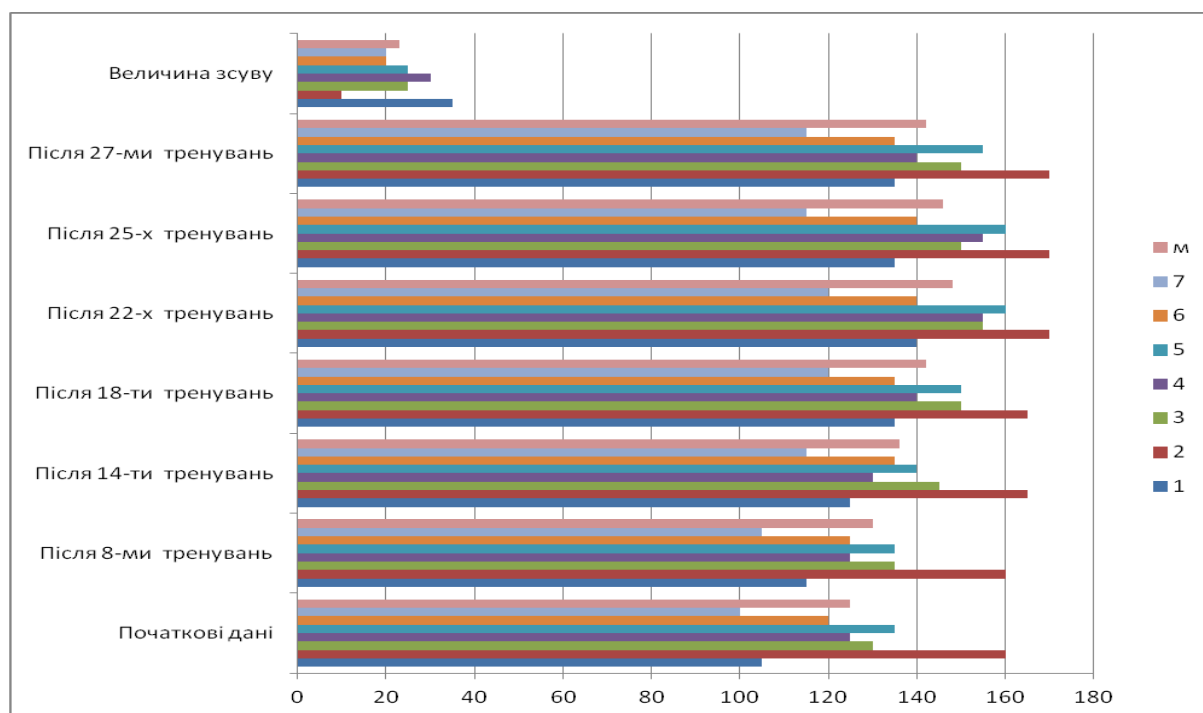
Динаміка спортивних результатів у бігу на контрольних відрізках 60, 100 і 350м свідчить про наступну закономірність: у бігу на 60 і 100м спостерігалася поліпшення результатів протягом 22 тренувальних занять, вкладених у розвиток швидкості бігу, і з 22 заняття наступала стабілізація. Зростання швидкісних

можливостей не відбувалося. Рівень швидкісних можливостей у середньому по групі до 22-25 тренувального заняття покращувався у бігу на 60 м - на 0,4 с, у бігу на 100 м - на 0,5 с, що склало відповідно 5,6% та 4,9% проти вихідних результатів.

Аналогічні зміни спостерігалися у бігу на контрольному відрізку 350м, спортивний результат покращився до кінця експерименту на 2,4с (4,2%) і становив 40,2с порівняно з вихідним і становив після 27 тренувальних занять 4,6с (діаграма №1).

Діаграма №1

Діаграма №2

Планування спортивного тренування у першому макроциклі річної підготовки неможливе без науково-обґрунтованої системи управління

тренувальним процесом, що передбачає вдосконалення традиційних принципів та форм побудови тренування.

Одним із найважливіших питань успішного управління тренувальним процесом, шляхів підвищення ефективності підготовки спортсменів є пошук раціональних форм планування тренувальних навантажень у структурі першого макроциклу багаторічної підготовки легкоатлетів.

Від науково - обґрунтованого планування змісту окремих тренувальних занять, тренувальних та передзмагальних тижневих мікроциклів, мезоциклів, макроциклів річної підготовки залежить рівень та час досягнення запланованих спортивних результатів.

Структура річної підготовки - це пов'язана послідовна система організації тренувальних навантажень, що передбачає певний порядок та черговість введення у тренування обсягів навантажень різної спрямованості. Створення умов, за якої попередні навантаження забезпечують сприятливе морфо-функціональне, психологічне тло для підвищення тренувального впливу наступних.

Вимоги до планування першого макроциклу річної підготовки бігунів на короткі дистанції:

Перше - планувати зміст першого макроциклу річної підготовки, виходячи з календаря зимових змагань.

Друге – облік основних закономірностей морфо-функціональної та психологічної адаптацією спортсмена до певних програм фізичних вправ.

Третє - визначити тимчасові межі досягнення стану стійкої адаптації до навантажень різної спрямованості, тобто оптимальний термін, протягом якого організму можна пред'явити розвиваюче тренувальне навантаження, а також межа в обсязі тренуючих впливів, необхідних для повноцінної реалізації адаптаційних можливостей організму спортсмена.

У цілорічній підготовці бігунів на короткі дистанції виділяють два цикли, кожен з яких складається з підготовчого та змагального періодів, що дозволяє спортсменам протягом року двічі набувати спортивної форми та успішно виступати у зимових та літніх змаганнях. Кожен період включає ряд етапів, що характеризуються певною спрямованістю, поєднанням та тривалістю тренувальних програм. Залежно від цього тривалість етапів може бути від 4-х до 8-ми тижнів. Це пояснюється тим, що не всі тренувальні програми рівнозначні за завданнями, засобами, обсягом та інтенсивністю застосовуваних вправ і за часом повної адаптації організму до них.

Спортивне тренування є процес реалізації кількох програм впливу, кожної з яких зумовлює відповідну внутрішню програму пристосування. В процесі спортивного тренування організм спортсмена піддається впливу кількох тренувальних програм із завданнями розвитку швидкості бігу, швидкісної та спеціальної витривалості, швидкісно-силових можливостей, удосконалення координаційної структури рухів тощо. Кожна з цих тренувальних програм складається з комплексу спеціалізованих засобів, що повторюються у відповідній послідовності протягом необхідного часу та певної кількості тренувальних занять. Ці програми при різному поєднанні, співвідношенні

величини та сили впливу вступають у різні види взаємозв'язку. В одному випадку одна програма доповнює іншу, в іншому – вони вступають у протиріччя між собою, у третьому – не мають істотного впливу один на одного. Застосування локальних тренувальних програм з використанням різноманітного комплексу засобів однієї переважної спрямованості забезпечує можливість поглибленого вирішення того чи іншого завдання, внаслідок чого адаптаційні процеси протікають інтенсивніше.

Планування тренувальних навантажень на окремих етапах, у періодах, циклах здійснюється з урахуванням фундаментальних закономірностей адаптації та багато в чому визначається календарем змагань. У зв'язку з цим при плануванні цілорічної підготовки необхідно враховувати основні закономірності адаптації, принципи оптимального поєднання, розподілу, поєднання та тривалості застосування різних за спрямованістю тренувальних програм.

З аналізу літературних джерел, узагальнення практичного досвіду роботи провідних тренерів надається можливість викласти структуру планування першого макроциклу підготовки кваліфікованих бігунів на короткі дистанції (табл.1).

Кожен макроцикл є важливим у підготовці бігунів на короткі дистанції. Але ця праця акцентує свою увагу та детальне вивчення першого макроциклу висококваліфікованих легкоатлетів, що спеціалізуються в бігу на короткі дистанції.

Розроблена структура першого макроциклу підготовки кваліфікованих бігунів на короткі дистанції представляє раціональну організацію тренувальних навантажень, яка передбачає їх оптимальний розподіл за етапами підготовки та раціональне співвідношення в часі для забезпечення реалізації заданої моделі стану спортсменів та заданого приросту спортивних результатів.

Структура планування першого макроциклу річної підготовки бегунів на короткі дистанції 100-400 м

Макроцикл	Первый					
Періоди	Осінньо-зимовий підготовчий			Зимовий тренувально-змагальний		Перехідний
Етапи	1-й етап	2-й етап	3-й етап	1-й етап попередніх змагань	2-й етап основних змагань	Етап активного відпочинку, профілактики, лікування травм, підтримання тренуваності
	Загальної тактичної, фізичної, функціональної, психологічної підготовки (ЗФФПП)	пеціальної фізичної, функціональної, технічної, психологічної підготовки			Розвиток максимальної швидкості бігу, швидкісної та спеціальної витривалості, підтримки швидкісно-силових здібностей, реалізації спортивної готовності	
		Розвиток бігової, стрибкової, загальної силових витривалості	Розвиток швидкісних, швидкісно-силових здібностей, швидкісної спеціальної	та		
Кількість тижнів у етапах	3-4	5-6	5-6	2-3	3-4	2-3
Тижні в році	37-40	41-46	47-52	1 - 3	4-7	8-9
Місяці	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	Січень	Лютий

Отримані дані аналізу узагальнення науково - методичної літератури, аналізу щоденників спортсменів, опитування тренерів та вивчення практичного досвіду підготовки кваліфікованих бігунів на короткі дистанції дозволяють викласти практичні рекомендації щодо планування та організації тренувального процесу кваліфікованих бігунів на короткі дистанції у річному циклі.

Програми річного циклу підготовки кваліфікованих бігунів на короткі дистанції представляють раціональну організацію тренувальних навантажень, яка передбачає їх оптимальне розподілення по етапах та раціональне співвідношення у часі для забезпечення реалізації заданої моделі стану спортсменів та заданого приросту спортивних результатів.

Планування тренувального процесу бігунів на короткі дистанції у річному циклі підготовки визначається структурою та її змістом. Для ефективного контролю та планування тренувальних навантажень необхідно враховувати такі компоненти:- продовжительность виконанного упражнения;

- інтенсивність;
- кількість повторень;
- інтервали відпочинку між виконаними вправами, їх характер.

Плануючий ефект навантаження визначається співвідношенням цих компонентів. При тому чи іншому поєднанні розвиваються різні фізичні можливості. Величина навантаження характеризуються складністю впливу вправ на організм спортсмена більшою мірою залежить від обсягу та інтенсивності.

Сучасна структура планування річної підготовки спортсменів будується з урахуванням основних закономірностей адаптаційних процесів, оптимального поєднання, розподілу та тривалості застосування різних за спрямованістю тренувальних програм. При цьому необхідно враховувати морфо-функціональну та психологічну адаптацію спортсменів до певної програми фізичних вправ, а планування різних за впливом тренувальних програм здійснювати з урахуванням календаря змагань.

Реалізація тренувальних програм та внесення корекції в ході експерименту дозволили розробити структуру планування річного циклу та визначити зміст підготовки кваліфікованих бігунів на короткі дистанції.

Програма першого та другого макроциклів річної підготовки представляє раціональну організацію тренувальних навантажень, що передбачають їх оптимальне розподілення по етапах підготовки та раціональне співвідношення в часі для забезпечення реалізації заданої моделі стану спортсменів та заданого приросту спортивних результатів.

Педагогічний контроль за рівнем фізичної підготовленості кваліфікованих бігунів на короткі дистанції доцільно проводити з періодичністю 1 раз на тиждень, а саме:

- на початку підготовчих періодів з метою оцінки вихідного рівня спеціальної підготовленості;
- наприкінці кожного етапу підготовчих періодів;
- на початку та наприкінці кожного етапу тренувально-змагальних періодів.

Список використаних літературних джерел

1. Аракелян Є.Є. Планування та організація підготовки бігунів на короткі дистанції у річному циклі. Метод. річок. / Є.Є. Аракелян, А.В. Левченко, Н.М. Романова.
2. Бальсевич В.К. Фізична активність людини/В.К. Бальсевич, В.А. Запоріжжя. – К.: Здоров'я, 1987.
3. Бондарчук О.П. Перенесення тренуваності у легкоатлетичному спорті / О.П.Бондарчук.
4. Бондарчук О.П. Періодизація спортивного тренування/А.П. Бондарчук. – Київ, вид. Аграрна наука, 2000.
5. Бондарчук О.П. Об'єм тренувальних навантажень. Тривалість циклу розвитку спортивної форми/О.П. Бондарчук // Теорія та практика фізичної культури, 1989.
6. Брайзер В.В. Змагальна діяльність спринтера/В.В. Брайзер, І.Н.Жуков // Легка атлетика.
7. Штепа Павло «Московство, його походження, зміст, форми й історична тяглість. Видав Семен Стасишин.», Торонто, Канада, 1968 рік.

РОБОТА З ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ДІТЬМИ В США

Козубовський Ростислав Володимирович

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи
Ужгородський національний університет, Україна

Проблема девіантної поведінки була об'єктом досліджень багатьох учених, починаючи ще з часів античності, проте сьогодні інтерес до неї все більше зростає, оскільки вона набула впродовж останніх десятиріч значного розповсюдження, в тому числі й серед неповнолітніх, зокрема учнівської молоді. Встановлено, що девіантна поведінка неповнолітніх у багатьох випадках трансформується у кримінальні форми поведінки і становить суттєву небезпеку як для самої особистості неповнолітнього, його подальшого розвитку, так і для всього суспільства.

Однією з форм девіантної поведінки є дезадаптивна поведінка. Згідно «Психологічної енциклопедії», адаптація – це пристосування організму до динамічних умов зовнішнього і внутрішнього середовища [1, с.10]. Відхилення в адаптації по-різному тлумачаться вченими: стан дезадаптації можна розглядати, по-перше, як відносно короточасний ситуативний стан, який є результатом впливу нових, незвичних подразників середовища і який сигналізує про порушення рівноваги між психічною діяльністю і вимогами середовища. Отже, дезадаптація – необхідна складова процесу адаптації. По-друге, дезадаптація може бути досить складним і тривалим психічним станом, викликаним функціонуванням психіки на межі її регулятивних можливостей, який виражається в неадекватній реакції і поведінці особистості.

Значна частина вчених вважають девіантну поведінку закономірним наслідком дезадаптації, яка виникає під дією різних факторів [2 – 5].

Насамперед, це фактори об'єктивні, що йдуть від зовнішнього середовища, і суб'єктивні, які залежать від самої особистості, її внутрішнього світу. Діалектична взаємодія цих факторів сприяє входженню особистості в суспільство, культуру, забезпечуючи її соціалізацію й адаптацію. У випадку, якщо фактори негативно вплинули на особистість, не забезпечили її гармонічної взаємодії із суспільством і собою, відбувається її дезадаптація.

До об'єктивних факторів, що спричиняють дезадаптацію підлітків, відносять вплив соціуму, який може бути негативним, небезпечним для особистості, штовхаючи її до правопорушень; педагогічного середовища, яке замість того, щоб стати середовищем, що виховує, нерідко сприяє виникненню чи поглибленню вже існуючої дезадаптації; найближчого оточення, роль якого в підлітковому віці є визначальною і, безперечно, родини. Саме в неблагополучній родині, в атмосфері неприязні, порушенні взаємин і допущенні серйозних помилок у вихованні, зазвичай приховані першоджерела підліткової дезадаптації.

Суб'єктивні фактори (біологічні, спадкові передумови, індивідуальні властивості) виявляють також серйозний вплив на особистість, що особливо

проявляється при їхній патогенності. Пильної уваги заслуговують пограничні стани психіки, серед яких особливу роль відіграють акцентуації характеру.

Деадаптація особистості – поняття інтегральне, багатоваріантне, що включає всі елементи внутрішніх або зовнішніх порушень, зводиться до - дисгармонізації взаємодії особистості з собою, з соціумом.

Деадаптація більше властива підліткам, тому що криза перехідного періоду характеризується слабкими адаптаційними можливостями школярів, втратою ними самоідентичності, пошуками свого «Я», що й може породити різні труднощі. Хоч підлітковий вік, який є складним перехідним етапом у розвитку особистості, найбільшою мірою підданий ризику виникнення деадаптації, це не означає її неминучість. Врахування вікових особливостей підлітків може звести до мінімуму небезпеку появи деадаптації.

Деадаптація має наступні види: патогенний, психологічний, психосоціальний, соціально-психологічний (або соціально-педагогічний) і соціальний. Кожний з видів включає підвиди, що відображають поширення деадаптації, її первинність або вторинність, глибину, прихованість або відкритість і тривалість перебігу. Усі види деадаптації мають латентний період або переддеадаптації.

Деадаптація проявляється на чотирьох рівнях, що виражають ступінь її глибини, широти, поширеності в підлітка. Кожний з видів деадаптації має свої прояви на різних рівнях, залежно від своєрідності підвидів. Нульовий рівень свідчить про адаптованість підлітка в суспільстві й визначає тільки умови, «стартовий майданчик» для подальшого розвитку і вдосконалення особистості, її росту і самореалізації.

Всі інші виявлені рівні деадаптації вимагають відповідної соціально-педагогічної роботи, яка здійснюється різними соціальними інститутами.

Переважає більшість неповнолітніх з деадаптованою (девіантною поведінкою) є учнями загальноосвітніх шкіл. Таким чином, особливої актуальності набуває відповідна соціально-педагогічна робота саме серед учнівської молоді, яка передбачає діагностику і корекцію відхилень, психологічну і соціально-педагогічну реабілітацію. Специфічними категоріями деадаптованих дітей і підлітків є вихованці шкіл-інтернатів і неповнолітні мігранти.

Значний досвід соціально-педагогічної роботи з деадаптованими дітьми, схильними до девіантної поведінки, нагромаджено в США. Ця робота, насамперед, передбачає соціальну допомогу і захист неповнолітніх, забезпечення дотримання всіх їх прав.

Американська система соціальної допомоги проблемним дітям, в тому числі з деадаптованою, девіантною поведінкою, яких зазвичай відносять до дітей «групи ризику», є досить гнучкою, функціонування її забезпечується різними соціальними програмами, які регламентуються федеральним законодавством окремого штату, іноді спільно. У США, згідно федеральних законів та законів штатів, захист дітей від усіх факторів ризику покладено на державні служби захисту дітей, які підпорядковані Департаменту соціальних служб. На рівні штатів можуть функціонувати окремо служби захисту і служби профілактики,

які відповідають за захист дітей, їх інтересів і добробуту. Окремі програми приймаються місцевою владою, що дозволяє повніше враховувати потреби кожного регіону. Соціальна допомога дітям здійснюється через систему дитячих закладів, яка включає заклади загального і спеціального типу. В країні переважають недержавні форми опіки та піклування.

До першочергових завдань служб захисту дітей і профілактики девіантної поведінки належать: розгляд заяви про насильство та занедбання; встановлення причини насильства та занедбання; запобігання подальшому нанесенню ушкоджень дітям; визначення інтересів дітей; прийняття заходів щодо покращення здатності сім'ї утримувати дітей у безпеці вдома; вилучення дітей з ризикових ситуацій; опікуєтво над дітьми за потреби; направлення батьків до інших служб та організацій і допомога батькам у вирішенні проблем, які призвели до насильства та занедбання дітей. Чотири провідні напрями діяльності сучасної системи служб захисту дітей в США: 1) повідомлення; 2) розслідування справи; 3) втручання: конкретна послуга, підтримка, терапія; 4) завершення справи.

Робота з дезадаптованими дітьми в США здійснюється шляхом ефективної взаємодії всіх соціальних інститутів (родина, школа, позашкільні дитячі заклади, громадські організації, релігійні установи, соціальні служби, волонтери).

Велика робота проводиться в США з дітьми-мігрантами. Згідно з результатами досліджень американських учених (Л.Картер, А.Колмен, С.Ніето, Л.Олсен та ін.), найважливішою умовою ефективності адаптаційного процесу дітей мігрантів є максимальне задоволення актуальних потреб, серед яких найбільше значення набувають потреби в: почутті спільності, спілкуванні, хороших взаєминах, приналежності до певної групи, отриманні знань, самореалізації, можливості бути самим собою, соціально-психологічної захищеності, впевненості в майбутньому, матеріальному благополуччі, сприятливих умовах навчання і проживання.

Значний позитивний досвід нагромаджено в організації соціально-педагогічної роботи з дезадаптованими дітьми в заміських літніх таборах.

На основі аналізу наукової літератури встановлено, що у виховній роботі з дезадаптованими дітьми, схильними до девіантної поведінки, важливе значення має її загальна гуманістична спрямованість. Гуманістичні домінанти у вихованні дітей з девіантною поведінкою представлені гуманістичними ціннісними орієнтирами, що становлять теоретичну й ідеологічну основу процесу виховання дітей з девіантною поведінкою й визначають найбільш істотні риси, принципи, а також конкретні форми й методи профілактики й корекції девіантної поведінки дітей. Сутнісна характеристика гуманістичних домінант у вихованні дітей з девіантною поведінкою відбиває найбільш істотні риси гуманізму, що проявляються у вихованні дітей, що й визначають загальну гуманістичну спрямованість процесу виховання на реалізацію потреб особистості в безпеці, любові, повазі й визнанні прав на волю, щастя, розвиток і прояв здатностей на основі надання підтримки й своєчасної допомоги й раннього виявлення відхилень у поведінці.

Список літератури

1. Психологічна енциклопедія / Автор–упорядник О.М. Степанов. К.: Академвидав. 424 с.
2. М. Блажківський. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип.1. С.233 – 242.
3. К. Андросович. Феномен адаптації як предмет наукового аналізу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. Вип. 3(46) 03/ 2016. С.20-24.
4. Salehie M. and Tahvildari L. Self-adaptive software: Landscape and research challenges. *ACM Transactions on Autonomous and Adaptive Systems*. 2009. Vol.4. P. 14-42.
5. Borustein M., Hahn C. Development pathways among adaptive functions and externalizing and internalizing behavioral problems. *Development science*. 2013. Vol. 17. P. 76-87.

УРОКИ ВІД МИКОЛИ ЛЕОНТОВИЧА (ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОСТІ КОМПОЗИТОРА У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦТВА)

Крижановська Тетяна Ігорівна

Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання
Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, Україна

Буремне сьогоднішнє Україну викликає необхідність конкретизації національних орієнтирів у її культурному поступі. На зламі епох традиційно звертаємось до українського мистецького спадку, який, переживши і подолавши лихоліття, набув сили національних культурних традицій.

...145 років тому розпочався життєвий шлях «вітчизняного Орфея», «українського Баха», «народно-пісенного ювеліра та різьбяр» Миколи Дмитровича Леонтовича (1877 - 1921), який увійшов у вітчизняну та світову музичну історію як неперевершений майстер хорової обробки української народної пісні. Багатогранність творчої діяльності митця неодноразово акцентується у сучасних наукових дослідженнях. Зокрема, про його композиторську творчість йдеться у мистецтвознавчих (М.Гордійчук, В.Дяченко, М.Загайкевич, А.Іваницький, Б.Луканюк та ін.); культурологічних напрацюваннях (О.Бец, Г.Карась, Г.Околович, Т.Сенета, І.Цюряк та ін.). Значна увага наразі приділяється педагогічній творчості митця (Д.Білієнко, Л.Гавриленко, Т.Головань, А. Завальнюк, Л. Іванова, О.Ростовський, В.Черкасов та ін.). Водночас потенційні можливості інших складових творчості композитора-педагога потребують глибшого методичного дослідження, зокрема у процесі фахової підготовки вчителя мистецтва. Так, менше наукового інтересу спостерігаємо щодо його хормейстерських, фольклористичних, просвітницьких ідей, які дозволяють провести умовну паралель між творчістю митця та змістом фахової діяльності сучасного вчителя мистецтва; актуалізувати цей різнобічний та цінний досвід, особливо в умовах Нової української школи.

Метою запропонованої статті є обґрунтування ефективних методичних підходів до процесу підготовки вчителя мистецтва на ґрунті творчості М.Д.Леонтовича.

Зазначимо, що потенціал творчості М.Леонтовича є особливо актуальним сьогодні в умовах упровадження Концепції «Нова українська школа», головними акцентами якої є діяльнісний, компетентнісний, інтегрований підходи [1], зокрема щодо мистецької освітньої галузі. Остання націлена на формування та розвиток культурної компетентності шляхом включення учнів у різновидову мистецьку діяльність, у процесі якої збагачуються природні здібності, вибудовується творче ставлення до світу. Саме так відбувається «...формування культурних цінностей у процесі пізнання мистецтва та

художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті; плекання пошани до національної і світової мистецької спадщини» [2].

Розвиток професіоналізму, тобто певного рівня оволодіння людиною основами та глибинами будь-якої професії, зокрема вчительської [3, с. 1177], відбувається безперервно з перших студентських кроків у процесі опанування дисциплін професійного циклу, в тому числі і історії музики. Закцентуємо увагу на важливих особливостях професії вчителя мистецтва, що націлюють нас на виявлення перспективних складових професійно-педагогічного потенціалу творчості М.Леонтовича. Маючи на увазі професіоналізм вчителя музичного мистецтва, передбачаємо комплекс компетентностей, куди входять загально педагогічна, спеціальна мистецька та особистісна складові. Звернувшись до напрацювань з даного питання (Л.Арчажникової, О.Олексюк та ін.) [5; 6, с.165 - 169], відтворимо дану структуру схематично (див. табл. 1)

Табл 1.

Професіоналізм вчителя музичного мистецтва (структура)

Компоненти загально педагогічної складової	Компоненти спеціальної мистецької (музично-педагогічної) складової	Особистісна складова
<ul style="list-style-type: none"> ● Інформаційний; ● морально-комунікативний; ● творчий (педагогічна творчість); ● психологічний; ● конструктивний ● науковий 	<ul style="list-style-type: none"> ● Музично-теоретичний; ● Виконавський (диригентський, вокальний, інструментальний); ● творчий (музична творчість); ● методичний 	<ul style="list-style-type: none"> ● Організованість, організаторські здібності; ● здатність до саморозвитку; ● ініціативність, відповідальність; ● любов до дітей, терплячість, чуйність, справедливість; патріотизм; ● стресостійкість; ● комунікативність; ● педагогічна принциповість, об'єктивність, вимогливість; ● креативність; ● відчуття аудиторії, емоційність, артистизм та ін.

Сучасний урок мистецтва, зокрема. музичного мистецтва (у даній статті ми орієнтуємось на диференційовану модель викладання курсу «Мистецтво») серед інших шкільних дисциплін виділяється розмаїттям видів навчальної діяльності, загальні результати яких систематизовані за змістовими лініями відповідними освітніми стандартами. Це «Художньо-практична діяльність», «Сприймання та інтерпретація мистецтва», «Комунікація через мистецтво».

Так, художньо-практична діяльність в умовах уроку музичного мистецтва націлена на активування та збагачення творчого потенціалу школяра, реалізується у різнорівневій творчості (наслідування - імпровізація -

інтерпретація - творчість), у процесі якої використовуються музично-теоретичні знання.

Змістова лінія «Сприймання та інтерпретація мистецтва» орієнтує на спілкування реципієнта з музичною образністю на рівні співтворчості, діалогу. Вона здійснює вплив на емоційну сферу особистості, збагачуючи емоції та розвиваючи високі почуття. Результатом її реалізації також стає зростання естетичного досвіду школяра, його умінь "...сприймати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати мистецтво, виявляючи до нього емоційно-ціннісне ставлення..."[2].

Головним вектором реалізації змістової лінії «Комунікація через мистецтво» є соціалізація, тобто засвоєння учнями культурного досвіду людства через мистецтво у процесі мистецької взаємодії, усвідомлення ними свого мистецького потенціалу та ін. [2].

Таким чином, вчитель музичного мистецтва, здійснюючи педагогічне керівництво музичною освітою школярів, тобто використовуючи власний професіоналізм, повинен забезпечити ефективність реалізації вище вказаних змістових ліній. У центрі нашої уваги знаходиться творча спадщина М. Леонтовича, у якій ми вбачаємо джерело професіоналізму вчителя музичного мистецтва. Розглянемо окремі методичні аспекти реалізації вище наведених змістових ліній через призму творчого досвіду М.Леонтовича.

Сучасний урок музичного мистецтва є перш за все уроком творчості. У цьому плані цінними можуть виявитись творчі ідеї композитора. На його думку, фольклор - величезна скарбниця дидактичних матеріалів, на основі яких учень отримує не лише знання, але і долучається до творчого процесу.

Оснovoю композиторської творчості М.Леонтовича складають хорові обробки, які за самобутністю музичної мови автора здобули назви "вільні обробки", "хорові поеми", "оригінальні композиції на народнопісенні теми" [7, с.156]. Ознайомивши студентів на прикладі окремих творів з основними методами хорової обробки М.Леонтовича, моделюємо професійну ситуацію: пропонуємо розробити варіанти дидактичної обробки народної пісні "Женчичок-бренчичок" з наступним їх порівнянням з авторським. Прикладом нам слугували багатокуплетні обробки композитора, коли кожен варіант опрацювання народної мелодії, несе у собі певний образний акцент. Оскільки це зразок навчальної творчості, що у перспективі може бути адаптована до учнівського середовища, то "набори" засобів розвитку музичного образу були досить простими, орієнтованими на школярів різних вікових груп: зміна темпу, динаміки, штрихів; створення хорового діалогу, нескладних підголосків, голосубурдону; ритмічного остинато на основі звучних жестів; імпровізування різноманітних типів вступів (вокальних, ритмодекламаційних, звуконаслідувальних тощо).

У власній педагогічній практиці М.Леонтович був прихильником творчих методів навчання. Наводимо його позицію: "Потрібно дати учням можливість проявити власну фантазію без впливу вчителя" [8, с. 18]. У арсенал педагога входили наступні творчі вправи: придумати мелодію, записати її та виконати;

придумати мелодію на основі тексту, на основі метро-ритмічних, ладових, інтонаційних, жанрових критеріїв. Зокрема, про це йдеться у важливій методичній праці митця “Практичний курс навчання співу у середніх школах України” (1919р.) [8, с. 23-61].

Нагадаємо, що М.Леонтович був прекрасним знавцем історії і культури своєї батьківщини - Поділля. У процесі педагогічної діяльності він активно використовував елементи педагогічного краєзнавства. Про це говорять його знамениті хорові обробки, наспіви яких походять саме з цього краю. Отже, використання регіонального фольклору у освітньому процесі дозволить вчителю прилучити до змісту уроку різноманітну регіональну інформацію, сприяючи вихованню у школярів патріотизму та загальнолюдських цінностей а також активізації їх інтересу до навчальної діяльності.

Готуючи студентів до організації процесу сприймання та інтерпретації мистецтва у школі, акцентуємо, що М.Леонтович був одним з перших педагогів, який організовував під час уроку слухання інструментальної музики, оскільки грав на скрипці, фортепіано, деяких духових інструментах. У той час це було сміливим новаторством, оскільки сам композитор бачив метою музичної освіти перш за все співацький розвиток учнів.

Цей факт з педагогічної біографії митця спонукав студентів до моделювання педагогічної ситуації: “бесіда за інструментом”, у процесі якої здійснювався педагогічний показ окремих творів із спадку композитора.

В умовах сучасного інтеграційного підходу до мистецької освіти актуальною є ідея полімистецького впливу на особистість, що реалізовувалась М.Леонтовичем на заняттях у Першій Київській гімназії. Педагог використовував об'єднане звучання живопису та музики, образного, танцювального руху і співу, драми та музики. Йому належить ідея створення музично-драматичної картини “На русалчин Великдень” (за казкою Б.Грінченка). Презентація мистецького ряду до оригінальних хорів композитора (“Льодолом”, “Моя пісня”, “Легенда”, “Літні тони”); моделювання хороводних рухів до української народної пісні “Мак”, інсценізація хорової обробки “За городом качки пливуть” стали досить ефективними професійно спрямованими завданнями, виконаними здобувачами вищої освіти у процесі вивчення творчості композитора в курсі історії музики.

Педагогічним кредо митця можна вважати слова: “Співати повинні усі - хто вміє і хто не вміє, хто має слух і голос, і хто не має їх” [8, с.40]. Отже, зорієнтованість на масовість співацької освіти зумовила розуміння М.Леонтовичем важливості осмисленості процесу співу. А це, на його думку, досягається за умови паралельного розвитку співацької та нотної грамотності. Водночас він був великим прихильником принципів активності та проблемності навчання. Це стосувалось і процесу засвоєння елементів теорії музики, і практичної музичної діяльності. Зокрема, на це вказує вчена Л.Іванова [9, с.58].

Всупереч поширеній на початку ХХ ст. позиції щодо шкідливості та антиприродності дитячого співу, він був переконаний: хоровий спів не лише корисний, але і має величезне виховне значення. Дійсно, сучасна хорова

практика доводить: комунікація дітей, включених у спільну справу, формує у них згуртованість, товариськість, відповідальність за результат, бажання та вміння презентувати власні досягнення та інші позитивні особистісні прояви.

У хоровому навчанні, що мало комплексний характер, оскільки поєднувалось з музично-теоретичним, М.Леонтович дотримувався ряду педагогічних принципів як загально дидактичної групи (руху від простого до складного; наочності; вікової відповідності; комплексності тощо), так і мистецько-педагогічної групи, наприклад: опори на фольклор, емоційної спрямованості, навчально-розвивально-виховної цілісності, практичної та творчої спрямованості тощо.

Таким чином, творчий спадок композитора у його композиторській, хормейстерській, педагогічній складовій є актуальним сьогодні, оскільки спрямований на професіоналізм вчителя, зокрема на компоненти спеціальної мистецької (музично-педагогічної) складової.

Суттєвий вплив на особистісну складову професійних якостей вчителя можуть справити як факти з біографії композитора так і спогади його сучасників. Зокрема, останні наголошують на його захопленості музикою, українським фольклором, постійному самовдосконаленні (нагадаємо, що композитор мав духовну освіту, хормейстерську здобув у С.Бармотіна, композиторську - у Б.Яворського); тактовності, колегіальності, комунікативності тощо (Н.Нечипорук, К.Стеценко та ін.) [10].

Щодо загально педагогічної складової професіоналізму вчителя музичного мистецтва, то М.Леонтович працював у різних навчальних закладах (від двокласних шкіл до Музично-драматичного інституту ім. М.В.Лисенка), викладаючи різні дисципліни. Це вимагало від нього постійного особистого педагогічного саморозвитку, гнучкості, мобільності в усіх компонентах загально педагогічної складової професійності. На нашу думку, цей досвід може виявитись корисним майбутнім вчителям мистецтва, які у майбутньому досить часто працюють у закладах як шкільної, так і позашкільної освіти.

Отже, у процесі викладання курсу історії музики доцільний фаховий аспект вивчення різнобічного творчого спадку М.Д.Леонтовича з метою виявлення, активування його потенціалу, який забезпечить у перспективі реалізацію мети шкільної мистецької освіти, тобто збагачення професійності майбутніх вчителів.

Список літератури

1. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
2. Типова освітня програма початкової освіти, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. С.56. URL:
3. <https://svitdovkola.org/files/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Shyuan%20-%202022.pdf>
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2007. 1736 с.

5. Арчажникова Л. Г. Профессия - учитель музыки: Кн. для учителя М.: Просвещение, 1984. 111 с.
6. Олексюк О.М. Музична педагогіка: навчальний посібник. К.: КНУМіМ, 2006. 188 с.
7. Іваницький А. Жанрові особливості обрядових пісень в обробці М.Леонтовича. Завальнюк А. Микола Леонтович. Дослідження, документи, листи. До 125-ї річниці від дня народження. Вінниця: "Поділля-2000", 2002. С.156 – 177.
8. Леонтович М. Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора). Упор. Л. О. Іванова. К.: Музична Україна, 1989. 135 с.
9. Іванова Л. О. Педагогічні ідеї М. Леонтовича. *Музика в школі*. Випуск 8. К.: Музична Україна, 1982. С. 58 – 61.
10. Бец О. Д. Микола Дмитрович Леонтович у спогадах сучасників. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2011. Вип. 9. С. 201-205. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2011_9_38_

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ООП У ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ ДИТЯЧОЇ КНИГИ

Кузьміна Катерина Олександрівна,

студентка 3 курсу
Миколаївський національний університет імені Василя Олександровича
Сухомлинського

Середа Ірина Валеріївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної освіти
Миколаївський національний університет імені Василя Олександровича
Сухомлинського

Актуальність дослідження. Сьогодні розвиток зв'язного мовлення є одним із головних чинників розвитку дітей із ООП. Робота над розвитком мовлення характеризується пошуком нових шляхів соціальної адаптації дітей.

Беззаперечним є той факт, що проблема інтеграції в соціум, підвищення якості життя дітей з ООП залежить, у першу чергу, і від розвитку мовлення дитини. Усі діти повинні мати однакові права й можливості, усі мають відчувати себе повноправними членами колективу, не зважаючи на стан здоров'я, стать, расу, а також інші чинники.

Почуття приналежності надзвичайно важливе для дитини так, як діти з ООП важче налагоджують стосунки з ровесниками природним шляхом. Для таких дітей мають створюватися ситуації з метою розвитку позитивних соціальних взаємин. Відчуття дружби, приналежності, гідності, чесності, взаємоповаги вчать дитину жити в злагоді з людьми.

Проблема розвитку мовлення дітей з ООП завжди була однією з основних у дослідженнях провідних науковців. Дослідженням розвитку мовлення дітей з ООП займалися Т. Дегтяренко, В. Засенка, Н. Компанець, Л. Коваль-Бардаш, Н. Квітки, А. Лапіна, Л. Прохоренко, К. Тороп, О. Чеботарьової, В. Шевченка, Н. Ярмоли. Проте питання впливу сучасної книги на розвиток мовлення дітей з ООП поки що залишається недостатньо розробленим.

Мета статті полягає в аналізі впливу сучасної книги на розвиток мовлення дітей з ООП.

Виклад основного матеріалу. Правильне мовлення має важливе значення для гармонійного розвитку і життя людини в суспільстві. Тому робота над розвитком мовлення дитини з ООП сьогодні характеризується пошуком нових шляхів соціальної адаптації дітей.

Науковці вважають, що ефективним методом роботи з розвитку мовлення дітей з ООП є читання літературних творів із подальшим їх літературно-

художнім аналізом. Літературні твори – один із способів особистісного розвитку дитини, і в першу чергу – мовленнєвого.

Книга – це одне з найулюбленіших та корисних, захоплюючих занять для дітей з ООП різного віку. За допомогою книги дитина вчиться переказувати, фантазувати, збагачувати словниковий запас, передавати інформацію, тобто все те, що потрібне для життя в суспільстві протягом життя. Прослуховування, читання, аналіз та переказ творів сприяє розвитку зв'язного мовлення, абстрактного мислення, пам'яті, творчої уяви.

І. Бурлата вважає, що читання є одним із основних видів мовленнєвої діяльності дітей. Така форма реалізації мовленнєвої діяльності відіграє, за її словами, величезну роль у збереженні і передачі соціального досвіду людства; велика її роль у пізнавальній діяльності, у навчанні та вихованні дитини з ООП.

Мовленнєві проблеми, на думку О. Гаяш, сьогодні є досить поширеним явищем. Затримки в розвитку мовлення спричиняють затримку розумового розвитку дитини, обмежують її загальний потенціал. Мовленнєві проблеми в подальшому житті дитини спричиняють проблеми дитини. Дитина має занижену самооцінку, труднощі в спілкуванні з іншими, закомплексованість, неврози.

Дослідження цієї проблеми показали, що дитина любить читати, якщо батьки самі люблять читати книги. Тому важлива роль покладається не тільки на вчителя, а й на батьків. Саме вони мають прищепити дитині любов до читання.

Під час вибору книги для читання бажано дотримуватися певних рекомендацій:

- щоб дитина мала відкритий доступ до книг (куточок, домашня бібліотека з дитячими книжками, поличка з книгами, якщо це книгарня – то дитині вона знайома;
- книга має відповідати віковим особливостям дитини (у маленькому віці – герої творів – тваринки або іграшки, які ожили; у підлітковому віці – ровесники-підлітки;
- для маленьких читачів – твори коротенькі (діти полюбують віршики), для старшого віку – звичайно більші за обсягом;
- враховувати темпи запам'ятовування дитини;
- слова та зображення в книзі мають відповідати інтересам дитини;
- слова мають бути легкі для запам'ятовування;
- добирати книги відповідно до індивідуальних особливостей книги (якщо дитина агресивна, то книга не має містити в собі сцен з агресією, ілюстрацій такого характеру; якщо дитина невпевнена в собі, то персонажі книги мають вміти переборювати цю ваду);
- бажано, щоб герої творів перебували в таких же ситуаціях, як і дитина (на дитячому майданчику, у садочку, у школі, в зоопарку, наприклад);
- книга має містити кольорові ілюстрації, цікаві історії;
- бажано, щоб книга для найменших читачів була ще й іграшкою (зав'язки в книзі, аплікації й отвори, в які можна просунути пальчики;
- історії мають бути захоплюючими.

Рекомендації під час читання книги:

- не привчати дитину читати чи слухати книгу за винагороду (потім отримаєш цукерку);
- бажано, щоб книгу читала мама (голос мами завжди заспокоює);
- читати книгу, доки дитина не втомилася;
- можна не дочитувати до кінця, а зупинитися й обговорити описану подію, ситуацію чи ілюстрацію;
- якщо дитина вже вміє читати, то можна читати по черзі;
- звертати увагу на виразне читання (зміна темпу читання, сили голосу, використання певних знаків інтонаційних – окличні речення, питальні, розповідні, використання логічного наголосу);
- варто запровадити сімейне читання (наприклад, увечері спільне читання вголос. Дитина з нетерпінням буде чекати наступного вечора. Такі читання рекомендують проводити як традицію, якщо навіть дитина навчилася вже самостійно читати);
- батьки мають володіти мистецтвом виразного читання, акторським виконанням літературних творів;
- під час обговорення уривку чи прочитаного твору вчити дітей переказувати, будувати розповідь, узагальнювати й аналізувати свою розповідь;
- придумувати назву ілюстрації, визначати в ній головне.

Після прочитання книжки запропонуйте дитині створити ілюстрації до цієї книги.

Сучасна книга сьогодні має різноманітні завдання для дітей:

- розмалюй ілюстрації;
- виконай завдання до тексту;
- продовж текст.

Старшим діткам можна запропонувати самим створювати тексти й ілюстрації до них.

До речі, читання вголос розвиває мовлення дитини, голосовий апарат.

Дає можливість навчитися правильно вимовляти звуки, використовувати певну інтонацію.

Висновок. Важливе значення для життя в соціумі відіграє правильне мовлення людини. Сучасна книга є важливим засобом розвитку дитини з ООП. Читання сучасної книги дає можливість розглядати певні життєві ситуації, що виникають у повсякденному житті, вирішення конфліктних питань. Також це спілкування з іншими учасниками в процесі обговорення прочитаної книги.

Література

1. Омельченко І. М. Навчальні програми для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку. Літературне читання (для закладів з українською мовою навчання) 1–4 класи. [Електронний ресурс] / І. М. Омельченко, Т. Ф. Марчук. – К., 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11/. або <http://lib.iitta.gov.ua/8714/>

2. Мілевська О. П. Методичні аспекти формування розуміння текстів у молодших школярів із затримкою психічного розвитку / О.П. Мілевська // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака.– Вип. XVII в двох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець- Подільський: Медобори-2006, 2011. – С. 159–168.

3. Трофименко Л. І. Механізми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення / Л. І. Трофименко // Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання. – 2013. – № 1. – С. 9–13.

4. Омельченко І.М., Федорович Л.О. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку / І.М. Омельченко, Л.О. Федорович. – К, 2016. – 187 с.

5. Дефектологічний словник: навчальний посібник / За редакцією В.І. Бондаря, В.М. Синьова – К.: «МП Леся», 2011. -528 с.

6. Ілляшенко Т. Д., Бастуй Н. А., Сак Т. В. Діти із ЗПР та їх навчання. – К., 1997.

7. Ілляшенко Т. Д., Стадненко Н. М. Аномальна дитина у школі. – К., 1995.

8. Інклюзивний підхід як основа освіти для всіх дітей./ За матеріалами всеукраїнського фонду «Крок за кроком». Завуч – № 2 – 2008.

9. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: Наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук., - видання доповнене та перероблене, - К. : Видавнича група «АТОПОЛ», - 2011. – 273 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Медведовська Т.П.

к.пед.н., доцент, заступник директора
Міжгалузевого навчально-наукового інституту
безперервної очно-дистанційної освіти,
доцент кафедри туризму та економіки підприємства,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Аналіз інноваційної педагогічної діяльності включає: порівнювання традиційної популярної практики навчання та виховання з властивостями інноваційної діяльності.

Між інноваційною та традиційною педагогічною діяльністю є діалектична узагальненість та схожість. Ця узагальненість визначається нижченаведеним: інноваційна педагогічна діяльність вивчається, узагальнюється та впроваджується на практиці, а результатом є новий якісний ступінь навчання та виховання.

Щоб обґрунтувати інноваційну діяльність, потрібно обґрунтувати такі категорії: педагогічна майстерність, педагогічна творчість та педагогічна новаторство.

Педагогічна майстерність - вид традиційної педагогічної діяльності, яка свідомо застосовується в особистій практиці по-різному, пристосовувавши спочатку міцно впроваджені в педагогіку та окремі методики засоби, форми, методи роботи.

Цей вид педагогічної діяльності відрізняється високим ступенем майстерності методики навчально-виховної роботи. Педагог, який опанував педагогічну майстерність, відрізняється наступним:

- правильно обраними прикладами, своєрідно та цікаво складеними завданнями;
- професійно і безпосередньо розробленої системою заохочення і оцінювання, точно поставленої зворотним зв'язком (усними і письмовими відповідями);
- методами та шляхами роботи;
- цікавою організацією уроку, ефективною організацією різних видів навчальних робіт учнів;
- спеціально розробленими (на вимоги державного стандарту) або підготовленими викладачем наочними посібниками, які дають додатковий ефект у навчанні [1 - 5].

Незважаючи на це, використання в практиці відомих методів, форм і засобів робіт, що дійсно досягли ступеня майстерності, дає можливість досягнення високих результатів.

Педагогічна творчість характеризується використанням нових елементів педагогічної технології. Педагогічна творчість пов'язана з модернізацією окремих методів та засобів роботи.

Модернізація ж включає наступне:

- розробка нових методів роботи вчителя та учня;
- вибір цікавих засобів навчання для окремих розділів навчального предмета, або в цілому;
- створення нових видів наочних посібників та дидактичних матеріалів;
- ефективніша робота особистості та колективу, використання нестандартних форм;
- оновлення змісту освіти у різних напрямках[1 - 5].

Між популярною та інноваційною педагогічною діяльністю та педагогічною творчістю існує перехідний етап.

Педагогічне новаторство - це вид педагогічної діяльності, пов'язаний з пошуком нових шляхів вирішення навчально-виховних завдань. Новаторська діяльність – відрізняється від популярної діяльності. Вона потребує зміни навчальних планів, програм та підручників. Для здійснення новаторської діяльності необхідно освоїти новий порядок діяльності тієї чи іншої установи освіти. Педагогічне новаторство не можна вимірювати кількісними показниками.

Результати педагогічного новаторства який завжди виявляються відразу ж, вони спрямовані досконалисть особистості. Педагогічне новаторство, відрізняючись нижченаведеними властивостями, набуває своєрідного характеру:

- використання за формою та змістом нових ефективних педагогічних технологій;
- розвиток та виховання творчих здібностей та мислення учнів;
- використання активних методів навчання, що вимагають застосування свідомого підвищення ступеня складності знань;
- використання педагогічного співробітництва, застосовуючи в практиці зворотний зв'язок[1 - 5].

У практичній роботі не можна розмежувати педагогічну діяльність на педагогічну майстерність, творчість та новаторство. Ці організаційні частини інноваційної діяльності, будучи близькими один з одним, призводять до взаємозв'язку.

При методологічному підході до інноваційної діяльності дуже важливим є вказівка їх якісних показників та важливих властивостей.

Основні показники інноваційної діяльності розроблені вченими та поділені на такі групи:

- результативність;
- міцність;
- оптимальність;
- комплексність;
- широта можливостей;
- практичність;

- проєктивність;
- системність;
- науковість;
- використання [1-5].

Методологічний підхід до інноваційної діяльності дає можливість виділення її структури. Вони наступні:

- використання інноваційних методів впливу на особистість;
- використання систем роботи вчителів, які працюють на основі інноваційних педагогічних технологій;
- діяльність інноваційних закладів освіти [3 - 5].

Інноваційні методи впливу на особистість включають наступне:

- *педагогічна допомога* - це окрема галузь педагогічної діяльності, яка спрямована на організацію як індивідуалізацію особистості;
- *процес виховання* - це складний, тривалий і суперечливий процес; він здійснюється шляхом впливу, відповідно до педагогічної мети;
- *процес розумного педагогічного примусу (педагогічне ненасильство)* - це об'єктивні, природні і соціально-обов'язкові взаємини;
- *психолого-педагогічне спостереження* - педагогічна допомога, яка діє разом, біля та трохи попереду учня.
- *педагогічне взаємини* [2 - 5].

Вимоги щодо організації та впровадження педагогічних взаємин такі:

- діалогічність при взаєминах учня та педагога;
- творчий характер діяльності взаємовідносин;
- процес, спрямований на індивідуальний розвиток особистості;
- створення умов для самостійного прийняття рішення, творчого вибору методів пізнання та змісту поведінки особистості [3, 5].

Таким чином, глибокий аналіз якості традиційної педагогічної діяльності показує, що впровадження їх із новими ідеями практичних працівників та цілих педагогічних колективів відбувається набагато цікавіше та ефективніше. В результаті інноваційні та традиційні педагогічні діяльності, впливаючи один на одного, вливаються в одне ціле.

Список літератури

1. Андрущенко В.П. Освіта на рубежі століть: філософія, методологія, практика: [монографія] / В.П. Андрущенко. – К.: Наукова думка, 2003. – 346 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2-х кн. / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
3. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів / В.І. Бондар. – К.: Вересень, 1996. – 129 с.
4. Будає В.Д. Проблеми і перспективи фахової підготовки вчителів / В.Д. Будає // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – №8. – С. 2–5.
5. Гончаренко С.У. Методика як наука / С.У. Гончаренко – Хмельницький: Вид-во ХГПК, 2000. – 30 с.

УКРАЇНСЬКА ОСВІТА: СЕНСОВА БЕЗПЕЧНІСТЬ І ЦІННІСТЬ ДОВІРИ ЯК ОДНА З УМОВ ДОЛАННЯ КОЛОНІАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ

Мельник Лариса

Магістр, викладачка,

Хмельницький обласний інститут післядипломної освіти

Дослідження науковцями колоніально-постколоніального світу дає нам розуміння актуальності візій щодо сенсовості в підходах та змістах у критичному ставленні до модернізації української освіти. Травматичний досвід колоніального упокорення пов'язаний також і з системою освіти, що в імперії виконувала інструментальну функцію, яка через криваву путінівсько-мордорську денацифікацію українського народу потребує від українського громадянського суспільства та освітян ретельного критичного осмислення та дій. Праці Франца Фанона "Чорна шкіра, білі маски", опубліковані в Парижі майже 70 років, "Діалектика насильства та свободи", а також осмисленням праць "Постколоніальний синдром. Спостереження", "Лексикон націоналіста та інші есеї" українського дослідника Миколи Рябчука виступають лейтмотивом змін в суспільстві, що потребує безпеки та довіри.

Головною метою статті виступає розуміння та означення модусу безпечности та довіри, які стверджують права і вольности людини, закладаючи в основу освічености підростаючих поколінь нову архітектуру взаємодії. Вивчення, розуміння відмінности між колонізаторами та колонізованими дають насагу в доланні колоніального досвіду та позбавлення впливів через систему освіти пропагандистсько-тоталітарних впливів. .

В статті акцентується заувагу з означеними викликами - потребами безпеки щодо вбереження потенціалу нації через освіту, реалізації прав та свобод (вольностей) через довіру, яку бере на себе громадянське суспільство та держава в ставленні до освіти як вбереження Нації, її культури, інтелектуального потенціалу для інтеграції в Світовий Простір. Цінність освіти-це процес змін в здоланні колоніальности, потреба інтелектуальної емансипації, позбавлення від імперського насильства та психологічних травм, спричинених колоніалізмом та світоглядом, отримання досвіду через демонтаж неокolonіальних дискурсів в змістових підходах освіти.

Основні поняття: індивід, людина, безпековість, довіра, соціальні процеси, визволення від колоніалізму, глобальна рівність, деколонізація, колоніальний світогляд.

Україна в боротьбі за існування співзвучна з однією з головних праць Франца Фанона «Гнані і голодні» (Les damnés de la terre, 1961), який своїми поглядами на Світ звертав увагу на "подільність цього ж світу" - першовартісних, другосортних та тих, кого відносять до країн третього рівня. Але навіщо нам читати Франца Фанона тепер? Чому він значимий для українців? Відповідь -

Сталий розвиток та Глобальні цінності для народів світу пов'язані з цінностями демократії, а не тотального насилля. Саме уроки Фанової діалектики свободи в черговий раз для України і в особливості для освіти проявляють той орієнтир задля безпеки, з якою дитина, людина приходить в цей світ, де **"визволення від колоніалізму передбачає перетворення людини з речі на саму себе в тій актуальності, в якій людина вперше правдиво пізнає себе."** З цієї тези постає діалектика пана й раба, що розкриває сутність колонізатора, який створює колонізованого, а продуктом "цієї творчості" є діалектична конструкція, що є ворожою до творця - її антитезою, які разом підважені в синтезі необхідності свободи: боротьба колонізованого за визволення породжує універсальні нові цінності. Також, не менш відоме атрибутивне визначення людини - homo faber- як істоти, що виробляє, творить. Найбільшої уваги освіта приділяє змісту розуміння людини, як істоти світо-глядної, істоти символічної (homo symbolicus), що Творить Символами, одним з найбільших з яких виступає Слово - Логос за Е.Кассіером (5), коли за допомогою слова, спілкуючись з іншими людьми, вона робить-творить себе ефективнішою в процесах уявного та практичного освоєння, осмислення дійсності. Визначене Арістотелем людини як істоти суспільної закладає якості цієї взаємодії, які можуть бути безпечними або породжувати небезпеки, що пов'язані з поневоленням в рабстві, тоді індикатором в цих процесах постає якісна і відповідальна освіта нації.

Франц Фанон (1925-1961), чорношкірий французький лікар із Мартиніки, спробував деконструювати психологічні механізми колоніального поневолення. Він відзначав, що зіткнення білої й чорної рас у колоніальних умовах "породжує масивний психоекзистенційний комплекс". Контакт виявляється травматичним для обох сторін, оскільки, з одного боку, породжує в чорних глибокий комплекс неповноцінності (включно із підсвідомою ненавистю до себе й до власної раси), а з іншого боку, формує комплекс расистської зверхності в білих, який виявляється теж руйнівним для їхньої психіки. "Почуття неповноцінності колонізованих є похідним від європейського почуття вищості. Маймо відвагу сказати прямо: "Неповноцінних істот творять расисти" - зауважував Франц Фанон (14, с. 93)". Та одна річ, коли ці запозичення відбуваються добровільно, через дифузію ідей і стилів, унаслідок їхньої звичайної привабливості, інша річ – коли вони стають результатом примусу, зверхності, недовіри, авторитарному контролю і вистапають прямим чи опосередкованим наслідком військового, політичного та соціально-економічного домінування.

Отже, коли ми зосереджуємося на безпеці, ми чітко усвідомлюємо множинність інституцій, які несуть відповідальність за підтримку біологічної, політичної, соціальної, економічної та культурно-світоглядної основи безпеки на індивідуальному та колективному рівнях. Адже колонізатори не просто приносять в аборигенну культуру свої зовнішні судження, вони накладають свої критерії, проєктують на аборигенів свою цивілізаційну матрицю як "вищу" та "універсальну". Український дослідник Микола Рябчук зауважує: "Ми маємо багато досвіду та переживань-з надією на пробудження із совєтського оманного сну, який ще не розвіявся" (8). В своїх працях він показує,

що культурне домінування утверджується в колоніях зовсім не за допомогою Пікассо, Шопена. Домінування утверджується насамперед зброєю, політикою сегрегації, вірою, освітою, тим, що допомагає підкорити і примусити їх до послуху.

В нашому випадку імперська зверхність орків - це терористичне збройне насильство, денацифікація. Якщо поглянути в недалеку минувшину в системі освіти - безпековість одних - факт "виключності" в вчителів, які викладали "руську культуру", "продуману" модель "методичного нагляду", що породжувала небезпоковість для інших "вправним" винищуванням ліберальних ідеї педагогів, які чинили опір ієрархічній кастовісті. Джозеф Конрад писав: "Щоб відчуті себе "неповноцінним", аборигени повинні поглянути на себе очима "іншого"- "очима Заходу". Вони повинні вступити в безнадійну для себе гру - у процесі порівняння себе із ними за їхніми правилами та критеріями." (14,213).

Довіра - основа правової легітимності та інституційної відповідальності, як зміст безпековості функціонування права та свободи. В засновку цього судження вказано на джерело "легітимності", яке для пана (білий, буржуа, експлуататор, расист, нацист, путініст) виконує роль одночасно правової основи його влади, морального виправдання й водночас форми самовідтворення, адже колонізований в колоніальній системі відчужений від себе, своєї праці й власної культури, тим самим перетворений на річ, або на від'ємний ресурс у циклі нерівності. Його від'ємність полягає в тому, що в цій системі відносин, комунікацій індивідуальне відчуження може лише посилюватися за рахунок буденної репродукції цих відносин. Звідси запропонована Фаноном антитеза логіки деколонізації - визволення передбачає пробудження до дії в тій актуальності, коли усвідомлення права та волевиявлення призводить до заперечення попередньої форми існування"(14). Якщо негативність у рамках видозміни суспільного ладу має проявитися водночас через ствердження нового порядку, тоді її підставу слід шукати у структурі цього ладу, чи, кажучи інакше, нерівність колоніального світу іманентно генерує сили, спрямовані на його злам і утвердження рівності. Адже "коли негр вступає в кантакт із білим світом, його чуттєвість загострюється. Якщо його психічна структура слабка, відбувається колапс його еґо", писав Франц Фанон. Метою його поведінки стає "інший" (в личині білого), він отримує стереотип - йому цінність та визнання може надати лише інший, сторонній. Негр - це безупинне порівнювання. Він обсеїсно перейнятий оцінюванням іншими, його самооцінка залежить від прийняття його та обопільної довіри, бо лиш інший йому може надати цінності та визнання... Щоразу, коли він вступає в контакт з кимось іншим, постійно виникає питання самооцінки, немає власних цінностей, внутрішніх цінностей і чеснот, вони завжди залежать від присутніх, інших." (14, с.154, 211).

Освіта - це інструмент, який творить або девальвує. Від осмислення освіти та її філософії безпеки і довіри ми переходимо до дії через усвідомлення виклику колоніальній свідомості, а відтак професійним рефлексіям щодо когнітивних хиб, які ми транслюємо, "отримавши в спадок" від тривалої колоніалізації, а з 90-

х років минулого сторіччя "хиткого виборювання" незалежності України.

Спостереження, аналіз процесів в колоніальному середовищі сподвигло Франца Фанона до думок, які ми маємо взяти за основу для критичного аналізу не лише в зовнішніх формах змін, що відбуваються в освіті. Нам необхідний глибинний, контент аналіз програмових предметних змістів, що базуються на сенсовості та екзистенції і покладаються в основу слідуючого етапу впровадження нової школи, нового погляду на освіту протягом життя. Заувага Ф.Фанона щодо спостережень, які спричинили до розуміння того, що аборецени не лише звикають дивитися на себе очима колонізатора, а й некритично засвоюють їх підходи, погляди, інтерналізують його як "норму, беруть за стандарт" - з усіма імперськими стереотипами та супрематистськими установками, упередженнями та переконаннями. Жан-Поль - Сартр зауважував: "Вони самі затрують стереотипами, що витворили про них інші"(15). З таким підходом стереотипів аборецени назавжди "закарбовують" себе до "тамтамів, канібалізму, розумової неповноцінності, фетишизму, ідентичної ущербності та знушально спародійованої мови"(9).

Безпечність породжується потоком свідомості, коли психічні переживання трансформуються в енергію пізнання, в творчість, в інноватику через мову та активності, що, вберігаючи генетичний код, а не прагне його руйнуванню. Франц Фанон писав: "Я мушу напружено стежити за своєю мовою, тому що саме за неї мене мають оцінювати". І як підсумок, "всі колонізатори спрямовують свої зусилля на те, щоб всі колонізовані народи, в душах яких загноздився комплекс неповноцінності внаслідок смерті їхньої власної культурної самобутності, стикаються обличчям до обличчя з мовою народу- цивілізатора, з культурою метрополії. (14,с 18, 20).

Шкільна освіта у поєднанні з масовою культурою відіграє "особливу роль" в моральному поневоленні та розумовому підпорядкуванні абореценів, завдяки "наборам" постулатів, тез, які вуальовано за допомогою підручників, книг, медіапродукцією реклами, кіно, торують шлях до розуму кожного і "формують" його світогляд. Нарікання на "примусову українізацію" війною проявили колонізаторські комплекси і приписування нам тих ознак, які самі проекцією проявилися в недодержави - імперії зла та її гаданої культурної вищості. Фанон писав: " Для колонізатора це "всього-на-всього сума передсудів, міфів, колективних настанов певної групи", "результат невідрефлексованого засвоєння культури" (14,с 177, 188, 191). Такі ж спостереження описував у своїх роботах Гомі Баби стверджував, що процес "іншування" можна помітити між аборигенами і колоністами, який структурує їхні взаємини між у формі параноїдальної фантазії безмежного володіння та його заперечення. Страх - є психологічна проєкція подій, в яких індивід думає, як би він вчинив чи подумав на місці як реального "іншого"- і відповідно поводить так, ніби ці прогнозовані у власній голові дії іншого вже вчинені"(16).

Висновок. Освіта обумовлює зміни, що пов'язані із світоглядними процесами, що формують нові уяви та переконання в розумінні безпеки, яка, позбавляючись репродукування колоніальних наративів, впливає та

проявляє, закріплює та захищає права та свободи особистості, що на рівні культурних звичаїв повертають довіру в реалізації рівності в можливостях, правах, нормах. “Як психоаналітик, я намагаюся допомогти пацієнтам не лише усвідомити підсвідомі бажання, навпаки, моя мета після того, як допоміг йому усвідомити мотиви його підсвідомих прагнень, – поставити його в ситуацію вибору між дією чи бездіяльністю стосовно реального джерела конфлікту – соціальних структур. Ефективне психічне зцілення вимагає максимального усвідомлення соціально-економічних реалій. Притаманний багатьом комплекс неповноцінності є похідним від двох взаємопов’язаних процесів: насамперед- економічних і психологічних, пов’язаних з інтерналізацією меншовартості. Важливо насправді не просвітити расистів, а навчити негрів не бути рабами їхніх стереотипів” (14).

Отже подоланні колективного колонізованого свідогляду полягає в критичному осмисленню освіти:-освіта без колоніального колективного неврозу,- зміна в стимуляції до інноватики,що об’єднує, - вправління з психоекзистенційними комплексами, - впровадження концепція безпеки та довіри, - руйнування міфів, що створить основу модерної освіти.

Джерела, що спонукають до роздумів:

- 1.Грабович Оксана 1994. Спадщина колоніалізму в сьгоднішній Україні: деякі ключові проблеми, Арка 2, 4-7
- 2.Грицак Ярослав 2015. Потрібно перейти з мови ідентичностей на мову цінностей, Збруч, 24.05, <https://zbruc.eu/node/36641>
3. Друль Орест,Галицький сепаратизм. Як є, Збруч, 25.09.2017
- 4.Золотар О.О. Інформаційна безпека людини:теорія і практика : монографія. – Київ:ТОВ«Видавничий дім «АртЕк», 2018 – 446с http://ippi.org.ua/sites/default/files/informaciyna_bezpeka_lyudini_print.pdf
- 5.Кассіпер Ернст // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. — 742 с.
- 6.Кулик Володимир 2017d. Мовний аспект соціокультурної трансформації в сучасній Україні: націоналізація проти глобалізації», у вид.: В. Войналович та ін. (ред.), Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні, К.: ІПіЕНД
- 7.Рябчук М. Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – Історичні причини та політичні наслідки. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. – 252 с. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/dolannia_ambivalentnosti.pdf
8. Рябчук М. "Лексикон націоналіста та інші есеї".Видавництво Старого лева,- 2021р.- 50 с.
9. Рябчук М. Постколоніальний синдром. -Спостереження. К. І. С. 2011 р. 240 с.

10. Рейтинг 2018а. Суспільно-політичні настрої населення: нові виклики, Соціологічна група «Рейтинг», квітень, http://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_ukraincev_novye_vyzovy.html

11. Теоретика постколоніалізму <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC>

13. Фуко Мішель 2003. Археологія знання. К.: Основи.

14. Franz Fanon, Black Skin, White Masks, trans. Charles Markmann (London: Pluto Press, 1986), https://monoskop.org/images/a/a5/Fanon_Frantz_Black_Skin_White_Masks_1986.pdf

<https://afrikhepri.org/uk/peau-noire-masques-blancs-de-frantz-fanon/?amazonai-language=de>

15. Jean-Paul Sartre, Anti-Semite and Jew, trans. George Becker (New York, Grove Press, 1960), 95.

16. Homi Bhabha, "Foreword: Remembering Fanon", in Franz Fanon, Black Skin, White Masks (London: Pluto Press, 1986).

ЗВ'ЯЗОК ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Милян Жанна Іванівна

викладач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Ужгородський національний університет, Україна

В останні десятиріччя ХХ століття у Великій Британії починається кардинально новий етап розвитку дошкільної освіти, який характеризується прискореним темпом змін і зростаючою роллю держави в даній сфері. Процеси модернізації та підвищення ефективності змісту дошкільної освіти були викликані загостренням протиріч між потребами британського суспільства в якісному дошкільному забезпеченні і практичною неспроможністю освітньої системи його надати.

На початку 80-х років ХХ століття спостерігається яскраво виражена стадія критичного осмислення дошкільної освіти та формування її змісту. Основним фактором для цього послужив розвиток передової педагогічної думки, обґрунтоване невдоволення більшості фахівців в області дошкільної освіти фрагментарністю і низькою якістю послуг, що надаються, практичною відсутністю дошкільних установ, що пропонують всебічне дошкільне забезпечення, яке об'єднує навчання, виховання, догляд і розвиток. За твердженням дослідників (А. Аннінг, Дж. Брунер та ін.), в дошкільних програмах (курікулумах) бракує системності, чіткого розуміння змісту і педагогічної технології. Вихователі фактично сприймають себе не як педагогів, а як організаторів освітнього середовища. В результаті чого їх бачення змісту освіти та навчальних програм зводиться до відбору ігрових посібників і дидактичних матеріалів.

Таким чином, вченим слід було, перш за все, визначити сутність дошкільних навчальних програм, усвідомити необхідність програм, як засобу систематизації та підвищення якості роботи дошкільних установ. З одного боку, введення письмової програми навчання зробило б навчально-виховний процес більш формалізованим, націленим на результат, що суперечило традиціям. З іншого боку, програма допомогла б англійським педагогам уточнити завдання навчання і виховання, дотримати спадкоємність і послідовність, структурувати розпорядок дня дошкільнят, сфокусуватися на більш важливих аспектах дитячого розвитку. Як показує вивчення наукових джерел [1-3], розвиток змісту дошкільної освіти в Англії в кінці ХХ століття пішло саме по шляху наукової розробки програм. Почався період теоретичного узагальнення накопиченого досвіду, визначення специфіки дошкільних навчальних програм і створення регламентуючих навчально-виховний процес програмних документів. Слід зазначити, що цей рух виник «знизу», з боку фахівців дошкільної освіти, педагогів-теоретиків і практиків, які усвідомили важливість системності та підвищення якості дошкільної освіти. На даному етапі не існувало якоїсь єдиної політики з підготовки програм, вони значно відрізняються ступенем

розробленості і побудовою. Більшість з них можна лише умовно назвати програмами, вони представляють собою монографії або колективні праці з дошкільної педагогіки, де певне місце відводиться змісту навчання, виховання і розвитку. Інший тип програмних документів – це рекомендації та звіти місцевих органів або Міністерства освіти і його підрозділів, власні програмно-методичні напрацювання дошкільних установ.

Однією з необхідних умов якості дошкільної освіти визнається наявність відповідної особливостям раннього навчання освітньої програми. У багатьох документах, рекомендаціях, звітах підкреслюється можливість використання шкільних предметних областей для побудови змісту дошкільної освіти: естетичної та творчої, особистісно-соціальної, лінгвістичної і літературної, математичної, моральної, фізичної, наукової, духовної та технологічної. Однак педагог, який працює з дітьми до 5 років, повинен приділяти увагу не тільки змісту дитячого навчання, а й тому, як дитина вчиться – стверджується важливість врахування процесуальної сторони змісту. Підкреслюється, що педагогам слід захищати дітей від тиску шкільної системи – концентрації на шкільних методах навчання і надмірного прагнення до досягнення певного набору цілей і завдань. Окремо наголошується, що «розширений і збалансований план для дитини-дошкільника приділяє особливу увагу фізичному, емоційному, соціальному і розумовому розвитку». Навчання здійснюється в організованій ігровій діяльності, з опорою на дитячий досвід, заохочується дитяче експериментування і творчість в ретельно спланованому предметно-просторовому середовищі. У звіті «Освіта дітей до 5 років» визнається, що практичний характер навчання, що будується навколо різних видів діяльності, і свобода вибору дітьми цікавого їм заняття можуть привести до того, що зміст освіти стане фрагментарним і непослідовним. Вирішенням цієї проблеми бачиться чітке планування. Згідно зі звітом «Почати з якості», ретельне планування і розвиток дитячого досвіду разом з чуйним і доречним втручанням педагога допоможуть стимулювати в дитині бажання вчитися і дозволять робити це ефективно. На думку деяких дослідників, тут представлені три основні складові ефективних навчальних програмах, що дозволяють висвітлити і хоча б частково вирішити деякі суперечки про дошкільну освіту у навчальних програмах, а саме: планування, роль кваліфікованого педагогічного керівництва, формування у дитини бажання вчитися. Крім цього, важливим пунктом звіту є визнання значущості контексту (середовища конкретного дошкільного закладу) при втіленні програми навчання.

Незважаючи на досить гнучкі рекомендації звітів по формуванню змісту для дітей дошкільного віку, у багатьох фахівців в галузі дошкільної освіти виникли побоювання, що предметно-орієнтовані програми шкільного навчання, продуктивний підхід до навчальних програм можуть негативно вплинути на зміст дошкільного навчання. Насправді, хоча зміст національних навчальних програм і був призначений для школи, він виявив вплив на дітей дошкільного віку, особливо які відвідують підготовчі відділення початкових шкіл. Комітетом нижньої палати парламенту з питань науки та освіти було заявлено, що

«виховання і навчання в ранньому віці не повинно розглядатися як щось окреме, але як перший крок на шляху реалізації зв'язаного, інтегрованого навчального плану. Метою дошкільної освіти виступає розвиток умінь, відносин і мислення, щоб діти жили повноцінним життям, стали впевненими в собі, корисними і активними членами суспільства».

Під впливом шкільної реформи виникла необхідність уніфікувати дошкільну освіту для того, щоб підготувати дітей до навчання за національним навчальним планом. Для вирішення питань безперервності освіти підготовка дітей до 5 років до першої «ключовий стадії» національних навчальних програм була офіційно санкціонована в керівництві з планування змісту освіти на першій і другій ключових стадіях навчання. Початкові школи змогли приступати до реалізації навчання у підготовчих класах. Проте часто це приводило до того, що вчителі більше уваги приділяли формальній підготовці до школи, навчання читанню, письму і математики, робота з дітьми стала концентруватися навколо книг і письмових завдань в зошитах, витіснялася гра, з'явилися «заорганізованість», прагнення «підвести» дітей під певний рівень. В результаті дошкільнятам фактично була запропонована спрощена версія програм для початкових шкіл. Вчені однозначно негативно відгукнулися про подібне вирішення завдань наступності і спроби збагачення змісту, підвищення якості та рівня дошкільної освіти за рахунок її «школофікації». І хоча визнавалося, що раніше дошкільний куррікулум не був «ні детально розроблений, ні довгостроково спланований, ні логічно послідовний», вдосконалити його пропонувалося не шляхом експансії шкільного змісту, форм і методів навчання, але через утвердження специфіки дошкільної освіти та самоцінності дитинства.

Таким чином, централізація контролю над змістом освіти і впровадження національних навчальних програм привели до боротьби між прогресивними ідеалами педагогів дошкільної освіти та прагненням уряду і політиків створити більш цілісну систему дошкільної освіти, з'єднану з програмами навчання в початкових школах. Протиріччя між ними і стало рушійною силою розвитку дошкільної освіти, починаючи з кінця ХХ століття.

Сьогодні зміст сучасної англійської дошкільної освіти формується відповідно до принципів: розвиваючої особистісної спрямованості; практичної орієнтованості на рішення пізнавально-творчих і соціально-комунікативних проблем в різних видах діяльності; збалансованості та інтеграції змістових областей; структурної єдності навчальних програм на різних рівнях формування, єдності змістової і процесуальної сторін; діалогічності з сім'єю і місцевим співтовариством; соціальної інклюзивності та рівного доступу всіх дітей до змісту освіти; відкритості сучасним тенденціям розвитку змісту освіти в світі і змін в суспільстві при збереженні національних традицій.

Удосконалення змісту дошкільної освіти Великої Британії полягає в: поступовому розширенні завдань дошкільних установ від догляду і нагляду до всебічного навчання, виховання і розвитку; збагаченні змісту розділу «Знання і розуміння навколишнього світу» за допомогою ознайомлення вихованців з інформаційно-комунікативними технологіями, культурами різних народів,

основами екології; тісний зв'язок змісту дошкільної освіти зі шкільною, що проявляється в ранній підготовці до навчання грамоті та математиці (з четвертого року життя); значної уваги до фізичного розвитку і формування здорового способу життя дітей, розкриття їх творчого потенціалу і самовираження, трудовому, моральному вихованню та соціалізації дошкільнят; перехід від варіативного використання програмних документів до єдиного державного стандарту навчальних програм з метою підвищення якості і вирішення завдань наступності освіти.

До складу змісту британської дошкільної освіти входять знання, вміння, навички, відносини і «розуміння-осмислення», придбані і апробовані дошкільнятами в ході практичної діяльності, які забезпечують їх всебічний розвиток і підготовку до школи. При цьому досягнення загальних освітніх цілей здійснюється шляхом вирішення більш часткових завдань в напрямку особистісно-соціального, мовного, математичного, фізичного та творчого розвитку, а також в області ознайомлення з навколишнім світом.

Список літератури

1. A national curriculum for the early years / Ed. by A. Anning. Buckingham: O.U.P., 2005. 164 p.
2. Bertram; P. & T. Quality and the under 3-s: Introducing the baby effective early learning (BEEL) program. *Early education*. 2007. №52.-P. 12-15
3. Wright D. Nursery education: The changing curriculum. Nottingham: University of Nottingham, 2009. 156 p.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МУЗИКАНТА

Нагорна Галина Олексіївна,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної педагогіки і психології,
професор кафедри теорії музики та композиції,
Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової

Аналіз системи вищої музичної освіти в сучасних умовах показав необхідність та актуальність вирішення проблеми формування професійного мислення у майбутніх музикантів, спрямованого на методологічне і технологічне дослідження ними системи відношень цілісного процесу розвитку музичного мистецтва. Це пов'язано з тим, що студенти не завжди володіють дослідницькими вміннями, які забезпечують розкриття сутнісного змісту музичного мистецтва, не можуть усвідомити смисл існування професійного мислення особистості у процесі взаємодії з предметами дослідження цього мистецтва.

Тому феномен професійного мислення музиканта складається в його розгляді як системи узагальнених розумових дій, скерованих на досягнення професійної розумності особистості на основі самоуправління самокритичною діяльністю студента. Професійна розумність майбутнього музиканта трактується як універсальна якість особистості, яка забезпечує оволодіння ціннісно-методологічною культурою.

Якщо самокритична діяльність студентів характеризується як смислоутворююча, яка виконує відповідну функцію в процесі цілісного дослідження музичного мистецтва, то дослідження виступає як функціональна основа цієї діяльності, в процесі якої розвивається критичне і творче мислення музикантів.

З вищенаведеного випливає, що процес дослідження і формування критичного і творчого мислення у майбутнього музиканта зумовлюється системою узагальнених розумових дій як ціннісних універсалій, до яких відносяться: уявлення, судження, умовивід, вироблення стратегії в тактики відношень, створених в процесі взаємодії з предметами музично-теоретичного дослідження. З огляду на сказане основоположним моментом процесу формування професійного мислення у студентів є підсилення міркувань і суджень як необхідної умови розвитку майбутніх музикантів у цілісній системі вищої музичної освіти.

Система узагальнених розумових дій визначає сутність та зміст професійного мислення музиканта, даючи йому кількісну і якісну характеристику. Якщо кількісна характеристика розкриває повноту і обсяг даного мислення, то якісна покликана визначити характер прояву професійного мислення в конкретних

обставинах музично-теоретичного дослідження. Таким чином, за допомогою кількісної і якісної характеристики професійного мислення майбутнього музиканта розкриваються ступінь знаходження або творчого створення ним уявлень, суджень, умовиводів, стратегії і тактики відношень цілісного процесу взаємодії з предметами музично-теоретичного дослідження (1).

Оцінювання професійного мислення музиканта здійснюється за допомогою таких показників, як: вміння обирати мету музично-теоретичного дослідження; вміння знаходити або творчо створювати тактику відношень цілісного процесу музично-теоретичного дослідження; вміння виробляти ціннісно-методологічну стратегію відношень процесу взаємодії з предметами музично-теоретичного дослідження; вміння самооцінювати доречність, надійність, силу вироблених стратегії в тактики відношень цілісного музичного дослідження.

Критеріально-ціннісний підхід до формування професійного мислення у студентів закладів вищої музичної освіти є методологічною основою цього процесу.

Методологія музично-теоретичного дослідження передбачає виявлення цінностей і критеріїв взаємодії з предметами даного дослідження. Якщо цінностями музично-теоретичного дослідження є його предмет, висновки, оцінка (самооцінка), то критеріями виступають показники предмету дослідження, а також відношення між ними.

Технологія музично-теоретичного дослідження відображає поетапне виконання дій музиканта в ході оволодіння універсальним механізмом розуміння і осмислення відношень процесу взаємодії з предметами цього дослідження: вироблення стратегії музично-теоретичного дослідження (вибір мети і предмету дослідження з актуалізацією цінностей); вибір тактики музично-теоретичного дослідження (виявлення показників предмету дослідження та класифікація відношень між ними); формулювання висновків про результати музично-теоретичного дослідження; пропозиція оцінки (самооцінки) музично-теоретичного дослідження.

Формування професійного мислення у майбутніх музикантів здійснюється на основі особистісно-діяльнісного підходу, що забезпечує реалізацію самоуправління студентами своєю самокритичною діяльністю в ході дорадчого дослідження об'єктів, суб'єктів, фактів, явищ, обставин розвитку музичного мистецтва.

Аналіз і узагальнення результатів процесу формування професійного мислення у майбутніх музикантів дали змогу констатувати, що у студентів спостерігалось посилення критичного і творчого самоаналізу, самооцінки, самокорекції і самоствердження власних поглядів, думок і точок зору на явища і обставини розвитку музичного мистецтва, а також на результати вироблення стратегії і тактики відношень свого музично-теоретичного дослідження. Тобто майбутніми музикантами аналізувались надійність, доречність, сила, послідовність і узгодженість власних професійних ідей, суджень, умовиводів у ході музично-теоретичного дослідження цілісного процесу розвитку музичного мистецтва (2). Чим інтенсивніше відбувався процес оволодіння алгоритмічними

і евристичними методами музично-теоретичного дослідження, тим активніше і глибше розкривався ціннісний зміст розвитку професійного мислення особистості, представлений у його критичному і творчому видах.

Список літератури

1. Нагорна Г. О. Концептуалізація професійного мислення як умова самоуправління самокритичною діяльністю музиканта /Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Вип. 167 (11) /Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів: НУЧК, 2020. – С. 121–128. (Серія: «Педагогічні науки»).

2. Нагорна Г. О. Формування та розвиток музичного мислення в умовах рефлексивного управління самокритичною діяльністю студентів /Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка». Вип. № 44. – 2021. – С.73–79. (Index Copernicus International).

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Обезюк Тетяна Константинівна.

старший викладач

Національний технічний університет України
Київський політехнічний інститут ім.І.Сікорського
м. Київ, Україна

Вступ. Наприкінці 2019 року у китайській провінції спалахнула епідемія коронавірусу Covid-19 та швидко поширилася в багатьох країнах світу вже у першій половині 2020 року через високий рівень інфікування, що призвело до блокування громадського життя та переходу на онлайн навчання. На початку 2022 року, внаслідок агресії з боку іншої держави та введенням військового стану, дистанційне навчання продовжилося. Така зміна методів роботи мала сильний вплив на здійснення всього педагогічного процесу. За короткий час викладачі різних предметів, в тому числі і фізичного виховання були змушені знайти нові способи викладати навчальний матеріал, пов'язаний з фізкультурою, який раніше проводився в спортивному залі, а тепер на відстані, якомога ефективніше. Адаптуватися було особливо складно тим дисциплінам, які потребують великого простору (спортзал) [1]. Але дистанційне навчання зі знаннями і використання різноманітних технологій мало дозволити ефективно викладати дисципліну, пов'язану з фізкультурою, та потрібно було лише знайти найбільш раціональний підхід і форму викладання, щоб дати можливість учням досягти цілі з високим рівнем активності при збереженні позитивного навчального середовища під час дистанційних уроків фізкультури.

Результати та обговорення. Вчителі оволоділи різними методами викладання контенту, пов'язаний з фізкультурою, на відстані через онлайн-класи через пряму трансляцію, записані відео, щоденники руху, завдання для учнів, онлайн-матеріали з уроками з практичним і теоретичним змістом, онлайн-анкети або програми дистанційного навчання з пропозиціями щодо фізичної активності вдома [2]. Окрім вибору відповідного цифрового інструменту на основі навчального контенту для дистанційного навчання вчителі також повинні вибрати відповідну форму проведення заняття. Вчителі можуть використовувати різні форми проведення занять з фізичного виховання на відстані на онлайн-платформах таких як Zoom, Microsoft Teams, Blackboard і Canvas, які дозволяють розділити учнів на «кімнати» або «групи».

У порівнянні з традиційною моделлю навчання, де фокус на вчителя та його пояснення, дистанційне навчання включає модель навчання, яка зосереджена на здатності учнів самостійно здобувати нові знання та розуміння матеріалу шляхом взаємної співпраці. У цій формі роботи студенти заздалегідь отримують матеріал у вигляді різноманітних відеоматеріалів практичних виступів, записаних уроків або коротких завдань, а потім отримують коротке пояснення або повторення змісту пройденого під час самого уроку [3].

Дистанційне навчання долає обмеження простору та часу [5], таким чином, існує багато досліджень щодо ефективних підходів до викладання фізкультури на відстані, як досягти достатньо високої помірної та високої інтенсивності діяльності студентів під час самих самих занять. Крім того, як локдаун суспільного життя під час військового стану на сьогодні та неможливість передбачити тривалість такої форми роботи вчителям потрібна допомога в підготовці ефективних дистанційних уроків.

Існує декілька моделей проведення дистанційного навчання [4]. У першій моделі (самостійне навчання) учні мають отримувати інструкції заздалегідь з докладним описом рухів, оснащений замальовками правильної манери виконання та з кількістю повторень виконання кожного елемента та записом приблизної тривалості вправи. У моделі другій моделі (фронтальне навчання) вчитель проводить дистанційне навчання з учнями, авторизуючись на платформі Zoom або Meet через комп'ютери/мобільні телефони, коли заняття заплановане та стоїть у розкладі. Студенти виконують різні елементи, спостерігаючи за прямою демонстрацією та слухаючи пояснення вчителя, а потім повторюючи самі вправи. У третій моделі (поєднання фронтального навчання та групової роботи) робота була організована так само, як і в другій моделі, за винятком того, що вчитель поєднував дві різні форми групування під час заняття і, таким чином, крім фронтального навчання використовувалося також групове навчання, а студенти були розділені між кімнатами платформи Zoom. У моделях четвертій та п'ятій (модель викладання у дистанційному навчанні (з інтерактивними завданнями та ігри) та модель навчання (з відеоматеріалами)), учні отримували заздалегідь підготовлений матеріал, який вони мали опрацювати за день до запланованого заняття.

Дистанційне навчання фізкультури стало особливим викликом для тих, хто викладає цей предмет, оскільки вони несуть частину відповідальності за досягнення рекомендованої щоденної кількості фізичної активності людей, що є надзвичайно важливий для підтримки здоров'я та зміцнення імунної системи. Рекомендації та заходи під час епідемії та військового стану, такі як перебування вдома, закриття парків, спорт залів, фітнес-центрів тощо були необхідні для стримування поширення хвороби та безпеки життя, але мають значний вплив на зниження рекомендованої добової кількості фізичної активності людей.

Висновки. Дистанційна освіта в даний час є основною причиною занепокоєння для всіх викладачів, оскільки невідомо, скільки триватиме така ситуація чи коли це може повторитися. Тому вони повинні бути максимально підготовлені до проведення ефективних дистанційних уроків. З цієї причини в майбутньому ми прагнемо провести дослідження та виявити ефективність різних моделей дистанційного навчання для занять з фізичного виховання.

Список використаної літератури

1. Васильченко, Л. В., & Шацька, Н. М. (2021). Досвід реалізації дистанційного навчання в умовах пандемії. Електронне наукове фахове видання "відкрите освітнє е-середовище сучасного університету", (10), 43-55. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2021.105>

2. Buschner, C. (2006). Online physical education: Wires and lights in a box. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 77(2), 3–8.
3. Dietrich, N., Kentheswaran, K., Ahmadi, A., Teychené, J., Bessière, Y., Alfenore, S., ... Hébrard, G. (2020). Attempts, successes, and failures of distance learning in the time of COVID-19. *Journal of Chemical Education*, 97(9), 2448–2457. <https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.0c00717>
4. Petrusic, Tanja; Stemberger, Vesna: Effective physical education distance learning models during the Covid-19 epidemic - In: *CEPS Journal 11 (2021) Special Issue*, S. 291-308 - URN: urn:nbn:de:0111-pedocs-236626 - DOI: 10.25656/01:23662
5. Rhea, D. J. (2013). Virtual physical education in the K-12 setting. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 82(1), 5–50. <https://doi.org/10.1080/07303084.2011.10598551>.

ЕТАПИ РОБОТИ НАД НАВЧАЛЬНИМ РЕПЕРТУАРОМ НА ЗАНЯТТЯХ СОЛЬНОГО СПІВУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Процишина Ольга Юріївна

аспірантка кафедри музикознавства та музичної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

Сьогодні в умовах війни українці стоять перед багатьма викликами та випробуваннями. Не зважаючи на складні та нестабільні зовнішні обставини освітяни продовжують виконувати свою роботу, здійснюють просвітницьку діяльність, працюючи з дітьми та молоддю, сприяють реалізації конституційного права кожного українця – «право на освіту» [3]. Попередні роки галузь освіти у зв'язку з пандемією COVID-19 пройшла значний шлях адаптації від аудиторного до змішаного формату навчання (онлайн та офлайн) і, навіть, повністю дистанційного. Університети та викладачі розробили певні алгоритми роботи та реалізували нові освітні технології, які сприяють ефективності онлайн-занять. Викладачі сольного співу також пристосувалися до нових умов здійснення освітньої діяльності, яка проводиться у формі індивідуальних практичних занять, де важливе місце займає активна взаємодія викладача, студента і концертмейстера. В процесі такої взаємодії утворюється необхідний слуховий, зоровий, іноді тактильний контакт для більш точного педагогічного аналізу та надання правильних педагогічних настанов та рекомендацій викладачем.

Однією з основних складових заняття «Сольний спів» є робота над навчальним репертуаром: вокалізами, українськими народними піснями, піснями народів світу, романсами, аріями з опери, оперети чи мюзиклу тощо [4]. Практичними питаннями методики та технології навчання сольного співу цікавиться багато українських та зарубіжних науковців. Серед вітчизняних дослідників вагомий вклад у розвиток теорії та методики вокальної підготовки здійснили В. Антонюк, Л. Василенко, П. Голубєв, Д. Євтушенко, І. Колодуб, Д. Люш, М. Михайлов-Сидоров, Н. Овчаренко, Т. Пляченко та інші. Пропонуємо розглянути етапи роботи над навчальним репертуаром на заняттях сольного співу зі студентами закладів вищої освіти в умовах дистанційного навчання.

Першим етапом роботи над вокальним репертуаром є високохудожніх творів, з врахуванням індивідуальних вокальних характеристик студента: тип і вид голосу, робочий діапазон, рівень розвитку вокально-технічних навичок (вокальне дихання, згладження перехідних зон між регістрами, витривалість, рухливість і сила голосу, звуковедення, співацька дикція і артикуляція, опора звуку, висока вокальна позиція, фразування). З огляду на перелічене вище викладач підбирає ряд творів різноматіних за жанром і характером, знаходить в особистих архівах або в мережі Інтернет на музичних платформах (YouTube Music, Spotify, Deezer, SoundCloud тощо) кращі зразки виконання цих творів і

створює плейлист, який надсилає студенту для уважного самостійного прослуховування та вибору творів, які сподобалися. Якщо потрібних записів немає, то викладач робить аудіозапис власного досконалого виконання даного твору та додає до списку творів. Таким чином студент розвиває музичний смак, вокальний слух, а також розвиває навичку робити вибір і вчиться приймати рішення.

Наступним кроком є надсилання студенту нотного матеріалу обраних ним творів у хорошій якості текстового чи графічного формату PDF, PNG, JPEG тощо. У нинішніх умовах студенти не завжди мають доступ до інструменту – фортепіано, щоб працювати над чистотою інтонування вокальної мелодії. Тому важливим завданням викладача є забезпечення студента аудіозаписом вокальної мелодії, відтвореної на фортепіано у різних темпах: в оригінальному і трохи повільніше для зручності розучування. Таким чином студент зможе опрацювати мелодію спочатку сольфеджуючи, потім вокалізуючи на певні звуки «і», «а», «мі», «зо», «лю» тощо, в залежності від завдання: наблизити звук, сфокусувати чи додати більше опори, зробити більш високу вокальну позицію, розслабити гортань тощо.

Третім етапом у роботі над навчальним репертуаром є опрацювання літературного тексту вокального твору. Якщо твір написаний з використанням іноземної мови (італійська, німецька, французька, англійська, чеська, польська тощо), то викладач обов'язково ознайомлює співака-початківця з правилами вимови тієї чи іншої мови. У цьому питанні можна скористатися різноманітними посібниками, а також звернутися до фундаментальної праці В. Антонюк «Вокальна педагогіка» (сольний спів) [1], де авторка наводить стислу та змістовну інформацію про основи вокальної орфоепії італійської, німецької вимови у співі, а також правила латинської вокальної орфоепії. Науковиця зазначає «до головних особливостей італійської вимови належить чітке й повнозвучне оформлення всіх голосних звуків, які, незалежно від наголосу звучать однаково й не редукуються» [1, ст. 33].

Наступним етапом роботи зі студентом в умовах дистанційного навчання є ознайомлення з музичним полотном вокального твору. Рекомендуємо на занятті провести обговорення музично-теоретичних особливостей твору (визначення тональності, темпу, форми, метро-ритму, фактури супроводу, динаміки), ідейно-художніх характеристик твору (жанр, стиль, тема та ідея, драматургія, художній зміст, характеристика образу, логічні наголоси у тексті) та вокально-виконавських труднощів (діапазон та різновид вокальної мелодії, тип звуковедення, фразування, тип дихання, інтонаційні та ритмічні труднощі, розспівування складів, вокально-виконавська інтерпретація: динаміка, агогіка, акцентування, дикція та артикуляція). Бажано, щоб студент самостійно підготувався до обговорення, виконав глибокий аналіз твору за вище вказаними критеріями.

В умовах дистанційного навчання, коли заняття відбуваються онлайн з використанням різних комп'ютерних додатків, що мають відеозв'язок: Google Meet, Zoom, Skype, Viber [4], важливо надати студенту якісний запис

акомпанементу твору. Для цього викладач та концертмейстер зустрічаються в навчальній аудиторії, обговорюють музично-виконавські особливості твору, визначаються зі структурою вокального твору (арії та романси виконуються згідно нотного матеріалу, а українська народна пісня дає можливість для більш індивідуальної інтерпретації твору, його форми, що стосується повторів приспіву, інструментальних програвань, кількості виконуваних куплетів) та здійснюють запис акомпанементу з допомогою мобільних додатків або за наявності технічних можливостей (цифрове фортепіано, ноутбук, кабель, звукозаписуючі програми) якісний акомпанемент mp3 формату. Було б корисно записати спрощений акомпанемент з одночасним програванням мелодії, для початкового етапу роботи студента над твором. Також варто звернути увагу концертмейстера на моменти взяття дихання вокалістом між музичними фразами. Досвідчений концертмейстер врахує виконавські особливості акомпанування співаку, проте менш досвідченого треба проінформувати та прорепетирувати, щоб потім студент при виконанні твору не мав труднощів під час співу, брав дихання правильно: активний і глибокий вдих, з фіксацією діафрагми та тону м'язів пресу, без поспіху та без затисків голосового апарату.

Найбільш тривалим у часі і клопітким є процес роботи над художнім виконанням вокального твору (вспівуванням), а також напрацюванням правильних м'язових та слухових відчуттів, вокальних установок. Цей етап є найбільш складним в умовах онлайн-навчання, тому що якою б якісною не була передача звуку через додатки, проте всерівно залишається певне викривлення звучання голосу студента. Тому для кращого педагогічного аналізу та слухової оцінки голосу студента бажано, щоб співак-початківець регулярно робив аудіозаписи виконання твору, іноді за потреби відеозаписи та надсилав викладачу. Слід студента привчати до самоаналізу через прослуховування зроблених записів, це сприятиме кращому розвитку вокального слуху студента та більш ефективному усуненню вокальних недоліків. Здійснення записів співу буде привчати студентів до «чистого виконання твору» без зупинок від початку до кінця, що сприятиме виробленню вокально-сценічної витримки.

Завершальним етапом – є шляхи виявлення та музично-сценічного втілення художнього образу у процесі виконання вокального твору. П. Голубєв у науково-методичній праці адресованій молодим педагогам-вокалістам зауважує, що слід розвивати у студента вміння керувати не лише голосовим апаратом – «апаратом втілення», а насамперед заглиблюватися в образ – «творчий апарат переживання» [2, ст. 41].

Підсумковим етапом вокальної підготовки студентів закладів вищої освіти в умовах дистанційного навчання є здійснення концертного відеозапису виконання вокального твору студентом під аудіозапис акомпанементу з подальшим розміщенням на Google Диску кафедри та оцінюванням іншими викладачами та студентами.

Таким чином робота над навчальним репертуаром на заняттях сольного співу у вищій школі в умовах дистанційного навчання вимагає злагодженої та своєчасної взаємодії викладача та концертмейстера, задля забезпечення студента

необхідними навчальними матеріалами: високохудожні зразки виконання творів, якісний нотний матеріал та аудіозапис акомпанементу, окремо вокальної мелодії та акомпанементу з мелодією. У сучасних складних соціальних умовах, що супроводжуються побутовими труднощами (нестабільна подача електроенергії, періодична відсутність мобільного та Інтернет зв'язку тощо) важливо мотивувати студентів до освітньої діяльності, знаходити можливості для регулярних онлайн-занять, морально підтримувати та сприяти музично-професійному, патріотичному та духовному розвитку студентів.

Список використаної літератури:

1. Антонюк В. Вокальна педагогіка (сольний спів). Київ : ЗАТ "Віпол", 2007. 174 с.
2. Голубев П. Поради молодим педагогам-вокалістам. Київ : Муз. Україна, 1983. 62 с.
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Робоча програма навчальної дисципліни «Сольний спів» (естрад. вокал) спеціальності: 025 «Музичне мистецтво» освітнього рівня: першого (бакалаврського) : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка від 01.10.2021 р. № 2136/21. с.25

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Сичук Маргарита

студентка,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Астахова Лариса,

кандидат біологічних наук, доцент
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Мотивація – це внутрішня психологічна характеристика особистості, яка знаходить вираження у зовнішніх проявах, у відношенні людини до навколишнього світу, різних видах діяльності, інтересах. Діяльність без мотиву або зі слабким мотивом не здійснюється взагалі або стає нестійкою. Навчальна мотивація – це система чинників, що зумовлюють навчальну діяльність та поведінку здобувачів освіти. До таких чинників відносяться потреби, наміри, цілі, інтереси та прагнення. Від мотивації залежить успіх будь-якої пізнавальної діяльності. У сучасній педагогічній літературі наголошується на тому факті, що мотивація до навчання (цікавість до предмета, пізнавальної діяльності) найбільшою мірою визначає продуктивність навчального процесу і цей чинник (мотивація навчання) знаходиться на першому місці за ступенем впливу на процес навчання [1-3].

Слід зазначити, що до навчання здобувачів освіти можуть стимулювати різні мотиви. Зокрема, серед них можна зазначити такі як пізнавальний інтерес, честолюбство, завоювання авторитету у класі, бажання отримати хорошу оцінку, похвала вчителя та батьків, почуття обов'язку, боязнь покарання та інші. Зрозуміло, що в учнів одного класу можуть бути різні стимули до навчання. Тому завданням вчителя, як організатора і керівника навчального процесу, є створення на уроці таких умов, які б спонукали здобувачів освіти до навчальної діяльності та формували у них інтерес до предмету, підвищували пізнавальну активність і бажання до саморозвитку.

На сучасному етапі розвитку освіти з усіх завдань, що стоять перед навчальним закладом, головним є формування особистості, яка здатна до самореалізації та самовдосконалення. Зміст освіти зорієнтований на формування компетентної особистості, здатної критично мислити. Широкі можливості для розвитку активної особистості, здатної до глибокого мислення та застосування отриманих знань на практиці має біологія. Біологія – це навчальний предмет, який сприяє формуванню наукового світогляду, розумінню ролі людини на Землі, принципів взаємодії в системі «людина-природа». На біологічних знаннях ґрунтується формування здорового способу життя. Виживання і розвиток людства у сучасних умовах можливі лише за умови біологічної грамотності. Біологічні знання – найважливіша складова частина загальнолюдської культури, без них неможливо виробити екологічний стиль мислення.

Одним із постійних сильнодіючих мотивів навчальної діяльності є інтерес. Пізнавальний інтерес – це глибокий внутрішній мотив, що ґрунтується на пізнавальних потребах людини. Інтерес – це мотив, який діє через свою інформаційну значимість та емоційну привабливість [4]. Пізнавальний інтерес – потужний стимул активності, під яким інтенсивно протікають усі психічні процеси, а сама навчальна діяльність стає продуктивною й захоплюючою. Проблему розвитку пізнавального інтересу здобувачів освіти на уроках біології можна вирішити через впровадження до освітнього та виховного процесу сучасних педагогічних технологій, які спрямовані на те, щоб дати не готовий матеріал, а на те, щоб навчити мислити. Це дозволяє виробленню у здобувачів освіти різноманітних навичок навчальної діяльності та сприяє розвитку їх інтелектуальних здібностей. Метою методичної системи є формування єдності знань та умінь, свідомості та активності здобувачів освіти. Використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє зробити урок більш цікавим та інформативним. На таких уроках можна не лише отримати абстрактне уявлення про об'єкт вивчення, а й подивитися на його зовнішню або внутрішню будову, побачити певні процеси або явища, які з ним пов'язані, простежити зміни, які відбуваються з ним у часі. Використання на уроках електронних освітніх ресурсів, мультимедійних презентацій, відеофрагментів, анімаційних моделей дозволяє навчальну інформацію зробити більш візуально привабливішою, ніж статичний текст, і може підтримувати належний емоційний рівень, сприяючи підвищенню ефективності навчання.

Спираючись на величезний досвід минулого, спеціальні дослідження та практику сучасного досвіду, можна говорити про умови, дотримання яких сприяє формуванню, розвитку та зміцненню пізнавального інтересу [5]. Перша умова – максимальна опора на активну розумову діяльність здобувачів освіти. Вона передбачає залучення їх до процесу самостійного пошуку за допомогою ситуацій розв'язання пізнавальних завдань, ситуацій активного пошуку, роздумів, ситуацій розумової напруги, ситуацій суперечливості суджень, зіткнень різних позицій, прийняття рішень щодо певної точки зору тощо. Друга умова, що забезпечує формування пізнавальних інтересів та розвитку особистості загалом, полягає в тому, щоб навчити працювати з отриманою інформацією, аналізувати та систематизувати її, критично оцінювати, узагальнювати, творчо переробляти. При цьому вчитель виробляє вміння у здобувачів виділяти головне, виявляти суттєві ознаки, формулювати логічні висновки, наводити докази та припущення. Ці узагальнені вміння ґрунтуються на комплексі педагогічних регуляторних процесів. Вони і становлять ті способи пізнавальної діяльності, які допомагають легко та мобільно користуватися знаннями і за рахунок раніше набутих знань здобувати нові. Третя умова – це емоційна атмосфера навчання, позитивний емоційний тонус навчального процесу. Вона пов'язана з двома головними джерелами розвитку особистості – з діяльністю та спілкуванням, які породжують багатозначні відносини та створюють особистий настрій. Ця умова пов'язує всі функції навчання – освітню, розвиваючу і виховну й здійснює безпосередній та опосередкований вплив на

інтерес. Таким чином, пізнавальний інтерес є компонентом мотиваційної діяльності. Формування та розвиток пізнавального інтересу у здобувачів освіти є важливим у навчальному процесі, оскільки саме він спонукає до вивчення предмета.

Для активації пізнавальної діяльності здобувачів освіти на уроках біології доцільним є використання проблемного навчання. Саме проблемна ситуація спонукає до мислення, а проблемне завдання спрямовує мислення у певне русло. Проблемну ситуацію можна розглядати як пізнавальну задачу, яка характеризується протиріччям між новими фактами і наявними знаннями, що спонукає до творчого пошуку такої невідповідності. Психологи стверджують, що труднощі, які вимушені долати здобувачі освіти при вирішенні проблемних завдань, викликають, як правило, ще більший інтерес до предмету і слугують потужним мотивом до пізнавальної діяльності. Розв'язання проблемних завдань спонукає до аналізу проблеми, знаходження шляхів її вирішення, висування гіпотез, їх обґрунтування, здійснення перевірки правильності гіпотези. При цьому відбувається осмислення матеріалу, його усвідомлення та розуміння.

На розвиток інтересу до вивчення біології у здобувачів освіти великий вплив мають дослідницькі форми роботи, які виконуються під час лабораторних занять на уроках або під час позаурочної роботи у куточку живої природи, на навчально-дослідній ділянці. Під час такої роботи здобувачі набувають вмінь і навичок працювати із лабораторним обладнанням і об'єктами природи. При цьому вони опановують біологічні знання у цікавій для них формі, відчуваючи себе справжнім дослідником. Виконання дослідів стимулює здобувачів освіти до активної пізнавальної діяльності, привчає їх до спостережливості, самостійного мислення і до формулювання висновків.

До активних методів навчання, що застосовують у шкільній практиці під час вивчення біології, належить одна з ефективних методик пізнання навколишнього світу – ігрова технологія, яку можна застосовувати як на уроках, так і у позаурочний час. Відомо, що гра активізує розумову діяльність здобувачів освіти, розвиває їх творчі здібності, допомагає усвідомити діяльність, сприяє формуванню мотивації до навчання. Перевагами ігор є і те, що вони формують уважність, самостійність, розвивають комунікацію, взаємодопомогу, активізують мислення, уяву, пам'ять, та ін. За допомогою ігор легко створити ситуацію, коли здобувачі освіти будуть активними суб'єктами навчання, а не пасивними об'єктами, що пізнають світ лише репродуктивним способом. Ігри виконують широкий спектр функцій: виховну, навчальну, розвиваючу [6].

Існує величезна кількість різноманітних ігор, що застосовуються на уроках біології: рольові або ділові ігри, ігри-змагання, мозковий штурм, імітаційно-моделюючі ігри, гра-дискусія, квести та ін. Усі ці різновиди ігор можна використовувати як під час вивчення нового матеріалу, так і при повторенні пройденого. Багато дослідників висловлюють думку, що рольові ігри впливають на духовний і моральний розвиток особистості, мають високі виховні можливості. Рольові ігри розвивають інтелектуальні можливості: пам'ять, уяву, впливають на розвиток емоційно-вольової сфери особистості, допомагають

керувати своїми емоціями, організувати власну діяльність. Вони також позитивно позначаються і на розвитку вчителя, оскільки сприяють підвищенню його майстерності [7].

Таким чином, вміння вчителя використовувати на уроці різноманітні методичні прийоми та форми роботи вказує на його педагогічну майстерність. Творчо працюючий вчитель знаходить нові прийоми, трансформує загальновідомі прийоми, досягаючи кращого освітнього та виховного ефекту.

Список літератури:

1. Ващук С. Виховання стійкої позитивної мотивації навчальної діяльності в учнів. *Директор школи. Шкільний світ*. 2008. № 40. С. 27–29.
2. Гулеватий В. Л. Шляхи підвищення мотивації навчання. Вінниця, 2006. 230 с.
3. Чепіль М. М. Педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2012. 224 с.
4. Постернак Н. О. Стимулювання пізнавального інтересу учнів 6–8 класів до біології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2003. 20 с.
5. Вишневська Л. В. Пізнавальний інтерес – основна рушійна сила якісного навчання, дослідження ефективності його формування. *Природничий альманах. Серія: Біологічні науки*. 2017. № 24. С. 7–17.
6. Освітні технології : навч.-метод. посібн. / за ред. О. М. Пехоти. Київ : «А.С.К.», 2001. 256 с.
7. Методика навчання біології та природознавства : практикум для студ. вищ. пед. навч. закл. біол. спец. / за ред. І. В. Мороза. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. 143 с.

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Трубник Інна Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Коношенко Олег Сергійович

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 «Соціальна робота» (4 курс),
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Сучасна професійна культура розвивається в умовах зростання уваги суспільства до комунікативної культури. Комунікація відноситься до основних потреб людини, тому що вона є єдиним у своєму роді шляхом до розуміння, соціального зближення та взаємодії. Будь-який культурний розвиток базується на інформаційному та розумовому обміні, на узагальненні та передачі від покоління до покоління інформації та цінностей. З них утворюється культурна основа життя індивідуума, групи та суспільства загалом. З цих позицій комунікативний розвиток фахівця соціальної сфери є актуальним для практики закладів вищої освіти.

У сучасних вітчизняних публікаціях висвітлено різні аспекти комунікативного розвитку здобувачів вищої освіти, а саме: складові комунікативної компетентності студентів (М. Галицька [1]); аналіз розвитку комунікативної компетентності студентів (С. Дубівська [2]); розвиток навичок іншомовної комунікації студентів та аспірантів (С. Золотова, С. Міхно [3]); особливості формування іншомовної комунікативної компетенції студентів та курсантів немовних закладів вищої освіти (Г. Салащенко [4]); формування системи комунікацій у освітньо-виховному процесі закладу вищої освіти (Н. Хлістунова [5]) та ін.

Мета статті – визначити та обґрунтувати комплекс психолого-педагогічних умов, які забезпечують передумови для ефективного формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери.

Комунікативна компетентність – це складне соціально-психологічне утворення, що виражається у здатності людини визначати особистісні особливості та емоційні стани партнерів зі спілкування; прогнозувати міжособистісні події; вибирати та здійснювати адекватні способи спілкування в процесі соціальної взаємодії [2].

Систему комунікативної компетентності можна охарактеризувати горизонтальними та вертикальними зв'язками, причому останні побудовані ієрархічно, тоді як горизонтальні орієнтовані на взаємозв'язок однорідних елементів. Горизонтальний зріз – структура комунікативної компетентності, що

містить мотиваційно-ціннісний (відображає потреби та мотиви особистості тощо), когнітивний (система знань про ціннісно-смісловий бік спілкування тощо), емоційний (створення та підтримка позитивного емоційного контакту), організаційний (система сформованих комунікативних умінь) компоненти; вертикальний зріз – рівні: контактано-психологічний (здатність вступати у міжособистісну та групову взаємодію), інформаційний (приймати та передавати інформацію з метою вирішення конкретного завдання), смісловий (спілкування зумовлене ситуативністю поведінки), рефлексивний (осмислювати комунікативну поведінку).

Критеріями комунікативної культури є комунікативна компетентність та комунікативна спрямованість. Комунікативну компетентність фахівця можна охарактеризувати як певний рівень сформованості особистісного та професійного досвіду взаємодії з оточуючими, який потрібен індивіду, щоб у межах своїх здібностей та соціального статусу успішно функціонувати у професійному середовищі та суспільстві [1]. У зв'язку з цим розрізняють комунікативну компетентність у спеціальній, особистісній та соціальній сфері.

Комунікативна компетентність у спеціальній (практичній) сфері містить: розуміння та тлумачення спеціальних (професійних) термінів, понять; розуміння вербальних, формальних (формули, графіки) та невербальних (міміка та жести у розмові) засобів; уміле поводження зі спеціально підготовленим матеріалом; коректне використання лексики у професійній сфері [1].

Комунікативна компетентність в особистісній сфері містить: рефлексування власних установок на комунікацію (потреба, очікування, побоювання, оцінка) та подальший їх розвиток; узгодження власних інтересів із інтересами інших; розуміння себе як «комунікатора»; прийняття концептуальної позиції до процесу комунікації та її основ [1].

Комунікативна компетентність у соціальній сфері представлена: усвідомленням своєї участі у комунікації (Якою мірою впливаю на інших?); прийняттям рішень у групі (обговорення індивідуальних та загальних потреб, інтересів; узгодження певних правил; розвиток здатності та готовності до згоди/схвалення та врегулювання конфліктних ситуацій); презентацією загальних результатів роботи; володінням комунікативними стратегіями; забезпеченням комунікації з урахуванням регіональних, країнознавчих та культурних особливостей [1].

Комунікативна спрямованість – це інтегративна якість особистості, що визначає ставлення людини до комунікації. Вона впливає на якість засвоєння комунікативних знань, умінь, навичок і характеризується ціннісними орієнтаціями особистості, її інтересами, відносинами, установками, мотивами. Рівень комунікативної спрямованості – високий чи низький – визначається характером та силою виразності її складових. Комунікативна спрямованість як система спонукань розвивається і якісно змінюється: людина може бути відкрита і закрита для комунікації. Якісний висновок про високий рівень комунікативної спрямованості можна зробити на основі того, що у здобувача вищої освіти виявляється підвищений інтерес до теми заняття, він бере активну участь у

дискусіях, іграх, конкурсах та спільних проектах, відкритий для спілкування. При низькому рівні комунікативної спрямованості відсутній інтерес до цієї діяльності чи переважають пасивні за своїм характером інтереси (небажання розпочинати розмову з людиною, особисті проблеми, переживання, погане самопочуття тощо) [5].

Головними показниками комунікативної культури майбутнього фахівця соціальної сфери є: в емоційному плані – емпатія (розуміння ставлення співрозмовника до того, про що він розповідає, і до самої ситуації спілкування; допомога співрозмовнику у вираженні почуттів та бажань; повідомлення про власні почуття; уважне спостереження за невербальними реакціями партнера; демонстрація розуміння почуттів іншого); у когнітивній сфері – рефлексія (демонстрація готовності та бажання вислухати співрозмовника; перевірка точності почутого; прояснення раціонального компонента почутого; самокорекція; підбадьорення; адекватність самооцінки та оцінки інших); у поведінковій сфері – інтеракція (планування майбутньої розмови; взяття ініціативи у розмові; організація цілісного контакту; надання взаємодії особистісного характеру; врегулювання конфліктних ситуацій; пропозиція спільної дії; обговорення; узгодження; з'ясування і передача інформації; представленість етичних норм відносин).

На основі ступеня прояву названих вище показників було виділено рівні комунікативної культури здобувачів вищої освіти – майбутніх фахівців соціальної сфери – високий, середній, занижений та низький.

Діагностика комунікативної компетентності особистості здійснювалася за допомогою «Алгоритму визначення рівня розвитку комунікативної компетентності методом включеного спостереження».

Враховуючи результати діагностичного дослідження комунікативної культури майбутніх фахівців соціальної сфери на констатувальному етапі (переважав занижений та низький рівні), соціально-психологічні та вікові особливості здобувачів, до ОП «Соціальна робота» та ОП «Соціальне забезпечення» у вибірковий блок було внесено дисципліни «Риторика» та «Соціально-комунікативний розвиток особистості», у процесі вивчення яких і здійснювалася експериментальна робота.

Мета експериментальної роботи полягала у визначенні комплексу психолого-педагогічних умов, які забезпечують передумови для ефективного формування комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти – майбутніх фахівців соціальної сфери.

Основними напрямками експериментальної роботи були:

- 1) розвиток емпатійних здібностей у процесі комунікативної взаємодії;
- 2) удосконалення рефлексивних умінь у процесі спілкування;
- 3) збагачення досвіду комунікативної взаємодії.

Формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери є складним багатогранним процесом, у ході якого має здійснюватися цілеспрямований педагогічний вплив на всі складові її компоненти – когнітивний, емоційний та поведінковий. Три компоненти комунікативної

культури взаємопов'язані між собою, і зміна стану одного з них викликає трансформацію всієї структури [4].

Вивчення дисциплін «Риторика» та «Соціально-комунікативний розвиток особистості» може ефективно впливати на формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця соціальної сфери, за умови дотримання низки загальних та спеціальних умов. До загальних умов формування комунікативної компетентності було віднесено: автентичність навчального матеріалу та автентичність інтеракції на занятті; розвиток методичної та комунікативної компетентності; індивідуально-особистісна орієнтація та диференціація завдяки ефективній діагностиці; гуманізація взаємин між учасниками освітнього процесу; безперервність та наступність комунікативної підготовки.

Умовами розвитку емоційного компонента комунікативної культури майбутнього фахівця соціальної сфери у процесі професійної підготовки є наявність сформованого категорійно-понятійного апарату «емпатія»; оволодіння техніками емпатійного слухання; звернення до аналізу розмов між фахівцем та клієнтом; впровадження у освітню практику широкого спектра мовних засобів, особливо синонімів та антонімів; освоєння пара- та екстралінгвістичних компонентів невербальної комунікації; звернення до аналізу суб'єктивних емоційних станів; освоєння особливостей побудови висловлювань описового та оповідального характеру на основі ілюстрацій, художнього тексту, фільму, музичного твору.

З метою формування емпатійного ставлення фахівця соціальної сфери до одержувача соціальних послуг, його рефлексивної позиції стосовно клієнта, було підготовлено низку комунікативних ситуацій із практики соціальної роботи, які дозволили ознайомити здобувачів вищої освіти з техніками емпатійного та активного слухання й повправлятися в їхньому застосуванні.

Комплекс завдань, який передбачав активне вживання мовних засобів, призначених для передачі емоційних відносин, категоризації почуттів, опису станів, бажань, ми назвали емоційно-оціночними комунікативними завданнями. З метою вдосконалення рефлексивних умінь здобувачів вищої освіти – майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі спілкування нами було розроблено комплекс рефлексивно-дискурсивних комунікативних завдань, спрямований на оволодіння техніками активного слухання, формулювання питань. Знайомство з відкритими та закритими питаннями, їхній аналіз сприяли розвитку комунікативних стратегій учасників спілкування. Також обговорювалося, про що не слід фахівцю соціальної сфери запитувати клієнта. Для забезпечення здобувачів вищої освіти – майбутніх фахівців соціальної сфери вмілим використанням моделей соціальної взаємодії, що лежать в основі комунікації, виникла потреба у створенні інтеракційно-ситуативних комунікативних завдань, при застосуванні яких робився акцент на знанні національних традицій та культури, етикетних формул тощо. Поетапний розгляд структури та змісту розмови між фахівцем соціальної сфери та клієнтом

дозволив створити низку інтерактивних ігор на тему «Прийом фахівця соціальної сфери».

Рефлексивні вміння розвиваються особливо ефективно за наявності наступних умов: спонукання здобувачів вищої освіти до творчого виконання завдань, а не відтворення готових знань; впровадження у освітню практику комунікативних завдань, що стимулюють вживання у діалозі мовних засобів, що дозволяють продемонструвати активне слухання; володіння техніками формулювання питань; наявність пізнавальних потреб, мотивів, професійних інтересів у майбутнього фахівця соціальної сфери; забезпечення самоконтролю, який успішно здійснюється за наявності адекватної самооцінки здобувача вищої освіти та його критичного ставлення до себе.

Збагачення досвіду інтерактивної взаємодії на заняттях забезпечувалося завдяки таким умовам: розробка основного змісту діяльності та форм взаємодії здобувачів вищої освіти у групі (наприклад, сценарій інтерактивної (рольової) гри); нормування просторової та тимчасової організації спілкування; розвиток ініціативності, здатності та готовності працювати в команді, досвіду спільного сприйняття та оцінки; активна позиція викладача.

З метою розвитку комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти – майбутніх фахівців соціальної сфери у позааудиторній роботі застосовувалися соціально-психологічні арт-технології, які є організованою сукупністю діагностичних та корекційних процедур, що використовують різні види мистецтва (драматичні, танцювально-рухові та ін.), спрямованих на зміну поведінки учасників тренінгів.

Статистичні дані та емпіричні матеріали підтвердили позитивну динаміку розвитку комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти – майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі вивчення дисциплін «Риторика» та «Соціально-комунікативний розвиток особистості».

Отже, одним із центральних інноваційних напрямів професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери є комунікативна компетентність особистості та її розвиток через творчу діяльність, що розвиває здібності особистості. Розвиток комунікативної компетентності особистості може здійснюватися засобами соціально-психологічної арт-технології, що містить образотворчі, драматичні, танцювально-рухові, музичні та вокальні арт-техніки, і дозволяє розвивати соціальні навички в ситуаціях міжособистісного та групового спілкування.

Список літератури

1. Галицька М. М. Складові комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 2 (10). С. 39-48.
2. Дубівська С. С. Аналіз розвитку комунікативної компетентності студентів під час навчання у вищих медичних навчальних закладах. *Науковий огляд*. 2020. № 9 (72).
3. Золотова С. Г., Міхно С. В. Розвиток навичок іншомовної комунікації студентів та аспірантів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2017. Вип. 34. С. 93-101.

4. Салащенко Г. М. Особливості формування іншомовної комунікативної компетенції студентів та курсантів немовних закладів вищої освіти. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3 (68). С. 153-160.

5. Хлістунова Н. В. Формування системи комунікацій у навчально-виховному процесі ВНЗ. *Ефективна економіка*. 2016. № 1.

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПРИРОДНИЧИХ НАУК»

Шкура Тетяна Володимирівна

Кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Сучасний стан розвитку науки і освіти, екологічний стан у країні і всьому світі ставлять нові вимоги до освіти. Вона повинна забезпечити формування у підростаючих поколінь цілісної свідомості, життєствердного образу світу і його основи – екологічного образу природи, природничо-наукової компетентності, які б обумовлювали екологічну свідомість, цілісне сприйняття природи, світу. Для цього майбутні вчителі повинні володіти методичною системою щодо формування в учнів основної школи цілісності знань про природу, природничо-наукової картини світу, «образу природи», природничо-наукової компетентності. Це водночас і необхідна умова переорієнтації природничої освіти на компетентнісну модель природничої освіти в основній школі.

Інтеграція в європейський освітній простір, побудова Нової української школи, зумовлює інтенсифікацію змін на всіх рівнях загальної освіти. Саме тому останніми роками відбувається оновлення парадигми природничої освіти, спрямованої на інтегрування різних наук, тобто міжнауковий синтез, інтеграцію та взаємопроникнення наук і міждисциплінарність. Вирішальну роль у реалізації нової філософії освіти відіграє сучасний вчитель, педагогічна діяльність якого виступає своєрідним каталізатором інноваційних змін в освіті [1].

На факультеті природничих наук та менеджменту Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка серед дисциплін вибіркового циклу для майбутніх учителів пропонується вибіркова дисципліна «Загальні основи природничих наук». Метою навчальної дисципліни є оволодіння студентами знаннями з дисципліни «Загальних основ природничих наук», формуванні знань про основні закономірності живої і неживої природи, оволодіння вміннями дослідження природних явищ та об'єктів, усвідомлення цілісності природничо-наукової картини світу, здатність оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий (збалансований) розвиток суспільства й можливі наслідки людської діяльності у природі та відповідально взаємодіяти із навколишнім природним середовищем.

Очікуваними результатами навчальної діяльності є: оволодіння наскрізними природничо-науковими поняттями (модель, система, сукупність, рух, взаємодія, енергія, атом, молекула, клітина, організм, біосфера тощо), знаннями природничо-наукової картини світу; характеристика та інтегрування знань з основ фізики, хімії, біології і географії; демонстрація наукового світогляду, природничо-наукової грамотності, уявлення про природничо-наукову картину світу; розкриття кількісних і якісних ознак об'єктів і явищ природи; дослідження фізичних та хімічних властивостей об'єктів і явищ живої і неживої

природи; оволодіння методикою проведення експерименту, прийомами збору, систематизації, узагальнення і використання інформації, проведення наукових досліджень, підготовки інформаційних і науково-методичних матеріалів.

Поточний контроль засвоєння знань студентів передбачає усне опитування студентів на лекційних та семінарських заняттях, тестування. Суттєве місце в підготовці майбутнього фахівця займає вивчення особливостей методології сучасних природничих досліджень. З'ясуванню специфіки постановки проблеми дослідження, мети, актуальності, визначенню об'єкта і предмета дослідження як категорії наукового процесу.

Упродовж опанування студентами навчального курсу, значну увагу приділено формуванню практичних навичок пошуку шляхів розв'язання актуальних проблем сьогодення (наприклад, з'ясування особливостей вибору напряму та послідовності природничих наукових досліджень, аналіз сучасних напрямків з природничих наук у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях). На кожне семінарське заняття студенти самостійно готують проекти, щодо власного бачення розв'язання проблемних питань із запропонованої тематики занять. У якості самостійної роботи пропонується студентам виконати міні-дослідження про сучасні досягнення в тій чи іншій галузі природничих наук, наукові відкриття удостоєні Нобелівської премії за останні роки, а результати наукової розвідки представити у вигляді доповіді із використанням презентацій з обраної тематики.

Модульний контроль здійснюється у формі тестування з тем змістових модулів. Підсумковий контроль реалізується у вигляді підсумкової контрольної роботи, що включає у себе тестові завдання.

Таким чином, використання різних методичних підходів до вивчення навчальної дисципліни «Загальні основи природничих наук» дозволяє засвоювати навчальні матеріали дотримуючись принципів наочності, доступності.

Список літератури

1. Оніпко В.В., Ханнанова О.Р. Особливості освітньої програми «Середня освіта природничі науки» на засадах міждисциплінарності / В.В. Оніпко, О.Р. Ханнанова // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. праць. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. – Полтава, 2019. Вип. 24. – 13. С. 155-159.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ САБАҚҚА ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Әсенова Н.С.,

п.ғ.к., доцент, Ә.Марғұлан атындағы
Павлодар педагогикалық университетінің профессоры

Каржаспаева З.М.,

студент магистрант

Андатпа

Бұл мақалада бастауыш сыныптарда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыру мәселесі қарастырылды. Сабақта АҚТ-ды қолданудың негізгі талаптары, тиімділігі мен оның шешетін мәселелері айқындалды. Ақпараттық технологияларды қолдану тәжірибесінен мысал келтірілді.

***Кілтті сөздер:** ақпараттық коммуника технологиялар, қызығушылық, тиімділік.*

Қазақстан Республикасының Білім беру туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану» – деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері көзделген [1].

Қазіргі заманда, технологиялар дамыған уақытта, ақпараттық қоғамды қалыптастыру шартқа айналып отыр. Осының өзі жеке тұлғаны дамытуға бағытталған білім беру мәселелеріне ерекше назар аударылып отырғанын негіздейді. Сондықтан мұғалімдерге әр оқушының дарынын ашу тұрғысында оқытудың жаңа технологияларын білім беру үдерісінде қолдану мақсаты қойылып отыр.

Білімнің сапалы да саналы түрде берілуі білім беру жүйесіндегі педагогтердің біліктілік деңгейіне байланысты. Мұғалімдерге қойылатын талаптардың бірі – оқытудың жаңа технологияларын меңгеру. Осындай аса қажетті технологиялардың бірі – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (бұдан кейін АҚТ) пайдалану. АҚТ-ның дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді шәкірт тәрбиелеу мұғалімнің басты міндеті болып табылады. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке

тұлға қалыптастыруды талап етеді. АКТ-ның негізгі мақсаты – оқушыны қазіргі қоғам талабына сай, компьютер құралдарын қажеттілігі бойынша еркін қолдана алатын жан-жақты дара тұлға ретінде тәрбиелеу [2].

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны оқу-тәрбие процесіне пайдалану келесі мүмкіндіктерді береді:

– оқушының дайындық деңгейін, ынтасын және қабылдау жылдамдығын ескеру арқылы жаңа материалды меңгертуге байланысты оқытуды ұйымдастыру;

– оқытудың жаңа әдістері мен формаларын жетілдіру;

– проблемалық, зерттеу, аналитикалық және модельдеу әдістерін қолдану арқылы классикалық әдістерді жетілдіру;

– жаңа ақпараттық технология құралдарын (жаңа типті компьютерлер, телекоммуникация, виртуальды орта және мультимедиа-технология) пайдалану арқылы оқу процесінің материалдық-техникалық базасын жетілдіру [3].

АКТ-ны сабақта пайдалану оқушының еркін ойлауына, ақыл-ойын дамытуға, шығармашылық белсендігін арттыруға, ұжымдық іс-әрекетке баулуға, тіл байлығын жетілдіруге, жан-жақты ізденушілігін арттыруға жол ашады. Заманауи АКТ құралдарымен жұмыс істеу оқушыларды ұқыптылыққа, нақтылыққа, берілген тапсырмалардың нәтижелі орындалуына, басты мәселеге назар аудара білуге баулиды, сондай-ақ, АКТ құралдарымен жұмыс істеу барысында оқушылардың өзінің жеке іс-әрекетін дұрыс жоспарлауға, дұрыс шешім қабылдай алуға тәрбиелейді.

Біз сабақ «АКТ-ны қолданумен өтуі үшін не істеу керек?» деген сұраққа жауап іздедік.

Біріншіден, құрал-сайман, кем дегенде, бір компьютер, оқытушының жұмыс орны, видеопроектор және интерактивті тақтаның болуы қажет.

Екішіден, компьютерде жұмыс істеу дағдысы бар мұғалім мультимедиялық проектор ережелерімен және интерактивті тақтамен таныс болуы қажет.

Үшіншіден, білім беру өнімдері бар цифрлық компакт-дискілер болуы қажет.

АКТ білім мен мәліметтерді әртүрлі формада, әртүрлі күрделі деңгейде ұйымдастыруға, қажетті модульге тез арада қолжеткізуге, қолайлы жылдамдық пен бірнеше рет қайталап отыруға мүмкіндік береді. Білім беру процесінде табиғи және дәстүрлі лабораториялық жағдайда кейде қолжетпейтін көрнекіліктерді пайдалануға, мотивацияны жоғарлататын материалдарды жақсы меңгеруге көмектесе алады.

Бастауыш мектепте АКТ-ды қолданып, сабақ өткізудің көптеген көптеген жұмыс түрлері бар. Біз бастауыш сыныпта сабақты цифрлы білімдік ресурстарын қолданып өткізу үшін мынадай әдістерді қолдандық:

1. Сыныппен фронтальды жұмыс. Графиктерді, суреттерді, алгоритмдерді көрсету үшін интерактивті тақтаны немесе мультимедиялық презентацияны қолдана отырып, материалды түсіндірдік.

2. Тақырып бойынша оқу дағдысын игеру. Біз оқу материалының презентациясы бар проекторды дыбыссыз қостық, ал оқушы оны дыбыстайды.

3. Оқушының өздік жұмысы. Оқушы сабақ бойынша оқыту бағдарламаларымен өз бетінше жұмыс істейді. Оқыту бағдарламалары әрбір оқушының материалды толық қабылдауын қамтамасыз етеді, себебі әрқайсысы өз қарқынында өз бетімен оқу материалы бойынша жылжып отырады. Мұғалімнің оқушы жұмысын түзетуге, үлгерімі төмен оқушыларға көмектесуге мүмкіндігі болады. Оқушының осы арадағы іс-әрекеті: өз бетінше немесе жұбымен компьютерде есепті шығарады; сілтемені ағытып тастап, шешуді қайталайды; дәл осындай тапсырманы дәптерде орындайды және дұрыс жауабын компьютердегі «шпаргалканы» ашу арқылы тексереді; мұғалім ұсынған осындай тапсырманы баға алу үшін орындайды немесе осындай жаттығуды өзі құрастырып, оны баға алу үшін орындайды.

4. Практикум сабақтары. 1) оқушылар өтіліп жатқан тақырып бойынша 3 блокпен құрастырылған тапсырманы немесе есептерді әр деңгейге алады; 2) оқушылар деңгейлік тапсырмаларды таңдап алады да 30 мин дайындалады, көмек ретінде электрондық құралдарды пайдалануға болады, сонымен қатар бірлесіп шешу үшін жұптарға немесе топтарға бірігуге болады; 3) қалған уақытта әрбір оқушыға 1-2 тапсырма беріледі; 4) оқушы шешу жолын көрсетіп, бағасын алады [4].

АҚТ-дың тиімділігін зерттеу үшін 2 сынып оқушыларына жаңа технологияларды қолдана отырылып сабақ жүргіздік.

Сабақ тақырыбы: Дара және күрделі зат есім

Презентация бізге көптеген мүмкіндіктер береді, мысалы материалды көрнекі көрсету, жаңа тақырыпты түсіндіру процесін күшейту, сабақты қызықты өткізу, анимация арқылы шығарылатын ақпараттың көлемі мен жылдамдығын реттеу, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру және т.б. Ең алдымен оқушыларға жаңа тақырыпты меңгерту үшін интербелсенді тақтаны қосып, ондағы дайын презентацияны ұсындық. Дара және күрделі зат есімнің арасындағы айырмашылықты көрсету үшін тақтада екі сурет: бақаның және тасбақаның суреті мен жазылуын көрсеттік. Енді оқушыларға сұрақ: «Екі сурет арасында қандай айырмашылық бар?», «Қандай сөз екі түбірден тұрады?» Оқушылар тақтадағы суреттерге қарап, оларды салыстырып болған соң сабақтың тақырыбы - Дара және күрделі зат есім ашылды. Сабақ тақырыбын түсіндіріп болғаннан кейін, оқушыларға келесі тапсырма бердік.

1 тапсырма. Интербелсенді тақтада дара және күрделі зат есімдері бар сурет бейнеленді. Суреттен балалар тапқан бір түбірлі және екі түбірлі сөздерді топтастырып дәптерлеріне ажыратып жазып алуы тиіс.

2 тапсырма. Аудиотаспа арқылы оқушыларға дара және күрделі зат есім сөздер қатарын қостық. Әр айтылған сөзден кейін балалар зат есімнің қандай түрі екенін айтады. Осылайша оқушылар тыңдалым арқылы дара зат есімді күрделі зат есімнен ажыратып, айта алады.

3 тапсырма. Интербелсенді тақтада кесте және одан тыс тұрған сөздер бердік. Кестені толтыру үшін оқушылар зат есімнің екі түріне қатысты сөздерді

екі бағанға бөліп жазу керек болады. Яғни бір бағанда дара зат есім болса, екінші жағында күрделі зат есім болады.

4 тапсырма. АКТ-ны қолдану ерекшеліктеріне сай интербелсенді тақта өшіріліп, оқушылардың алған ақпаратты бекітуі мақсатында мен тақырыпқа қатысты сұрақтар қойдык: «Дара зат есім неше түбірден тұрады? Ал күрделі зат есім ше? Жолбарыс деген сөз дара ма, күрделі ма? Дара зат есімге мысал келтіріңдер? Күрделі сөзге мысал келтіріңдер? Дара және күрделі зат есім қандай сұрақтарға жауап береді?».

5 тапсырма. Әрі қарай оқушылардың назарын сабақта ұстау үшін көрнекі құрал пайдаландык. Тақтаға дара және күрделі зат есімге қатысты әр түрлі суреттерді іліп қойып, оқушыларға оларды бір-бірімен ұқсастықтары бойынша топтастыру тапсырмасын бердік. Алдымен, мысал ретінде, өзіміз екі суретті топтастырдық (екі дара зат есімдер). Балалардан суреттерді қандай белгісі бойынша топтастырғанымызды сұрадық. Суреттерді қандай ұқсастығы бойынша топтастырғанымызды бұл ұқсастықты оқушылар байқап, әрі қарай өздері жалғастырады. Оқушылар тапсырманы қатесіз немесе қатемен орындағандарына қарап, оқушылармен қай жерде әрі қарай жұмыс жасау керектігін байқадық.

Жаңа тақырыпты қаншалықты меңгергенін тексеру үшін 2 сынып оқушыларына үй жұмысына біртүбірлі және екітүбірлі зат есімдерге бес-бестен мысал келтіруді тапсырдық.

Тәжірибе барысында оқушылардан белсенді іс-әрекет талап етілді. Салыстырып алсақ, сабақты жаңа технологияларды қолданбай өткізгенде және АКТ құралдарының көмегімен өткізгенде оқушылардың қызығушылық деңгейінің арасындағы айырмашылық байқалды. Бұны олардың жаңа технология құралдарын қолданған сабақта тапсырмаларды орындауынан, бір-бірімен жарысып, жаттығуларды тез әрі дұрыс істеуінен, ынта-ықыласы жоғарылауынан аңғардық.

Тәжірибе көрсеткендей, компьютерлік жүйе қолданылатын сабақтар мұғалімнің орнын баспайды, мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты неғұрлым мазмұнды, жеке тұлғалы және әрекетті етеді, оқушылардың түрткісін және оқу-танымдық үдерістің тиімділігін арттырады. Мұғалім – сабақтағы негізгі әрекетті тұлға. Сондықтан компьютер мен мультимедиалық құралдар оқытудың тек инструменті ретінде қарастыру керек. Бұл инструменттің көмегі өте мәнді. Қорыта айтқанда, АКТ-ны білім беру процесінде қолдану білімнің жаңа сапалық деңгейіне қол жеткізеді, өйткені ХХІ ғасыр жаңа технологияларды қолданудың заманы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының "Білім туралы Заңы". - Астана, 2007. 3-тарау, 11 бап.
2. Ақанов А.С., Тарасенко Е.В., Рамазанов Р.Г., Пірмаханбет Ж.М. Бейнероликтер дайындауға арналған әдістемелік ұсынымдар (тренерлер мен мұғалімдерге арналған) - Астана: ДББҰ «НЗМ» ПШО, 2015. – 50 б.

3. Абықанова Б.Т. Компьютерлік технологияны пайдалану арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың дидактикалық шарттары.– Алматы. -2005. – 29б.

4. Алданыш А. Оқытуда интернет ресурстарды қолдану: әдістемелік нұсқаулық /А. Алданыш. - Астана: «НЗМ» ДББҰ ПШО, 2017. -36 б.

RESOURCES OF THE HEALTH CARE SYSTEM UNDER THE IMPLEMENTATION OF MILITARY STATE IN UKRAINE

Tereshchenko Lubov

PhD., Associate Professor,
National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

Korzh Julia

PhD., Associate Professor,
National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

The full-scale war unleashed by the Russian Federation has caused significant damage to the health care system of Ukraine. The medical infrastructure is collapsing, there is no possibility to comply with the norms of prevention and treatment, in some regions there is a shortage of medical and pharmaceutical personnel, disruption of logistical connections, this prevents the timely and complete provision of medical supplies to the population.

Considering the fact that the demand for medical services has changed significantly in various regions due to the movement of a large part of citizens within the country and outside its borders, the disparities in resource provision of the health care sector have worsened [1].

The pharmaceutical market(PhM) is an important part of the health care system, which performs not only important economic functions in health care, but also important social functions, the effectiveness of which is considered under martial law as an urgent task on the way to maintaining social stability in the country.

In the system of pharmaceutical provision of the population of Ukraine, the pharmaceutical market has been considered for a long time as a structure that is actively developing, despite the political and financial and economic upheavals observed in recent years. Thus, until February 24, 2022, the pharmaceutical market was characterized by annual rates (%) of growth in product sales. According to January 2022 data, it is +31.0% in UAH [4]. It should be noted that in 2021 there was an increase in the sales volume of goods on the pharmaceutical market by 2.21% in million packages and by 22.20% and 17.20% in hryvnia and US dollars. Unfortunately, already according to the data of 9 months of 2022, the volume of sales in the PhM decreased by 6.4%, compared to the data of 2021. It should be noted that the highest rates (%) of decrease were observed in the volume of sales, which was calculated in natural terms. This indicator decreased by 26.8% (939 million packs).

The fall in sales volumes, which are presented in dollars, amounted to 15.60%. In terms of product groups, the highest rates (%) of decrease in sales had medical products - 16.20% (decrease in sales from UAH 7,145.10 to UAH 5,986.80 million). Sales of pharmaceuticals decreased by 5.3% (from UAH 78,415.9 to UAH 74,262.0 million), cosmetics by 7.34% (from UAH 3,328.4 to UAH 3,084.0 million), and dietary

supplements by 8.51% (from 7,838.0 in 2021 to 7,170.8 million UAH according to 2022 data) [4].

In the project of the State budget for 2023, approximately the same amount of funding for the purchase of medicines is included as for the current year. If we take into account the projected level of inflation, the increase in the exchange rate of foreign currencies (a large part of medicines in Ukraine are imported) and the exacerbation of chronic conditions, as well as the appearance of new diseases in the population that require medical treatment, the health care system will have a shortage of quality pharmaceutical products. The problem will partly have to be solved by the citizens themselves, which will have a negative impact on their standard of living[3].

The war and the socio-economic crisis created new challenges for the pharmaceutical market, which became very difficult to cope with while maintaining social functions. Despite this, the implementation of the "Affordable Medicines" program continues in the state, but it should be noted that it still does not work properly in a number of communities. First of all, we are talking about the de-occupied territories of Kyiv region, Chernihiv region, Sumy region and Zhytomyr region [2]. It should be noted that in the implementation of this program, the subjects of the pharmaceutical market take an active and socially balanced position.

References

1. Principles to guide health system recovery and transformation in Ukraine. Consultation draft. May 2022 / World Health Organization. 2022. 01 May. URL: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/538376/Ukraine-health-system-rec-consult-eng.pdf
2. НСЗУ досі не готова до війни. Чому страждають і лікарі, і пацієнти? ZN.UA. 2022. 29 вер. URL: <https://zn.ua/ukr/HEALTH/nszu-dosi-ne-hotova-do-vijni-chomu-strazhdajut-i-likari-i-patsijenti.html>
3. Ukraine health crisis worsens as medics work amid shelling, WHO says. Reuters. 2022. 04 Aug. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-health-crisis-worsens-medics-work-amid-shelling-who-2022-08-04/>
4. Renovation of the medical system after the last century cost less than 14.6 billion euros / Government Portal. 2022. 30 вер. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidnovlennia-medychnoi-systemy-pislia-naslidkiv-viiny-koshtuvatyme-shchonaimenshe-146-mlrd-ievro>.

ДОСЛІДЖЕННЯ ДУБИЛЬНИХ РЕЧОВИН У СИРОВИНІ СМИКАВЦЮ ЇСТІВНОГО (*CYPERUS ESCULENTUS L.*)

Івасюк Ірина Миколаївна

доктор філософії, асистент
Івано-Франківський національний медичний університет

Сологуб Вероніка Анатоліївна

канд.фарм.н., доцент
Івано-Франківський національний медичний університет

Останніми роками у медичній практиці набуває широкої популярності застосування лікарських засобів рослинного походження. Адже мінімізація побічних ефектів та значний спектр фармакологічної дії, викликають неабиякий інтерес до сировини рослинного походження.

Однією з таких рослин є смикавець їстівний (чуфа) – *Cyperus Esculentus L.*, - багаторічна трав'яниста рослина з родини осокові – *Cyperaceae*. Чуфа має мичкувату кореневу систему, на кінцях кореневища якої формуються жовтуватокоричневі їстівні бульбочки. Рослина походить з Північної Африки та країн Середземномор'я. Проростає на території Індії, Іспанії, Південної Африки, Північної Америки. В Україні смикавець увійшов в культуру ще з середини XVIII століття, культивується на дослідних та присадибних ділянках [1].

Смикавець широко застосовується в кулінарії для виготовлення тортів, халви, напоїв. Враховуючи достатню кількість білків, крохмалю, цукрів та жирів рослина має широке використання у медицині. Зокрема бульбочки чуфи застосовують про гіпертонії, атеросклерозі, цукровому діабеті [2].

Враховуючи перспективність рослини та не достатню кількість досліджень у літературних джерелах, метою нашої роботи було вивчення якісного складу та кількісного вмісту дубильних речовин у сировині смикавцю їстівного, що забезпечують його фармакологічне застосування.

Дубильні речовини - це низько- та високомолекулярні фенольні сполуки рослинного походження, що мають властивість дубити шкіру. Враховуючи властивість дубильних речовин зв'язуватися з білками вони забезпечують протизапальну, антимікробну, в'язучу та кровоспинну активність [3].

Якісні реакції на дубильні речовини проводили у водній витяжці з смикавцю їстівного трави та бульбочок. Подрібнену рослинну сировину поміщали в колбу об'ємом 200 мл, заливали 100 мл гарячої води і залишали на 15 хв на киплячому водяному огрівнику. Вміст колби охолоджували і профільтровували через шматочок вати.

Поява аморфного осаду з розчином желатини вказувала на присутність дубильних речовин у витяжці. З розчином ферум (III) амоній сульфату спостерігалось утворення темно-зеленого забарвлення, що свідчило про наявність конденсованих дубильних речовин.

Спектрофотометричним методом на спектрофотометрі *Lambda 25* Perkin Elmer (США) визначали вміст танінів та поліфенолів за довжини хвилі 760 нм у перерахунку на пірогалол [4].

Результати визначення кількісного вмісту дубильних речовин у досліджуваній сировині, наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Кількісний вміст дубильних речовин у бульбочках і траві смикавця їстівного

Назва сировини	Дубильні речовини	Вміст дубильних речовин, %, n=5
трава	таніни	2,14 ± 0,05
	поліфеноли	4,88 ± 0,05
бульбочки	таніни	1,56 ± 0,02
	поліфеноли	2,72 ± 0,11

В результаті досліджень встановлено, що бульбочки і трава смикавця їстівного можуть бути перспективною сировиною для створення нових фітозасобів. Оскільки містять достатню кількість танінів (2,14 ± 0,05% у траві, 1,56 ± 0,02 % - бульбочках,) та поліфенолів (4,88 ± 0,05 % у траві, 2,72 ± 0,11% у бульбочках).

Список літератури:

1. Чабан Л. В., Позняк О. В. Новий сорт смикавця їстівного (чуфи) Запас. Овочівництво і баштанництво. 2013. Вип. 39. С. 279-282.
2. Gambo A., Da'u A. *Tiger Nut (Cyperus esculentus): composition, products, uses and health benefits – a review. Bayero Journal of Pure and Applied Sciences.* 2014. № 7 (1). P. 56-61.
3. Мазулін О. В., Баланчук Т. І., Мазулін Г. В. Дослідження вмісту дубильних речовин у траві видів роду будяк (*Carduus* L.). *Зб. наук. прац. співробіт. НМАПО імені П. Л. Шутика.* 2017. Вип. 28. С. 79-81.
4. Гузьо Н. М., Ковальська Н. П., Грицик А. Р. Дослідження дубильних речовин парила звичайного. *Медична та клінічна хімія.* 2019. Т. 21, № 3. С. 97-103.

STRUCTURAL AND SEMANTIC CHANGES IN WORD-FORMATION MODELS OF MODERN UKRAINIAN ANTHROPONYMICON

Diukar Kateryna,

Candidate of Philological Sciences, Ph.D.
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language,
V. N. Karazin Kharkiv National University

The rapid development of innovative technologies and, above all, the intellectual globalization of the world pose a serious challenge to the originality and historical normativity of existing sign systems. We mean, first of all, that the language and, accordingly, its speakers do not have time to verbalize the surrounding realities, phenomena, events, etc. by means of national codes. Modern speech practice, in our opinion, often has the character of reflexion, attempts to integrate certain semantics into the structures fixed by the system. There is no doubt that the traced tendency is rooted in changes in the worldview, in particular the linguistic picture of the world of an individual, caused by the dynamics of the psyche. The most eloquent from this point of view seem to be newly created anthroponyms, the creation of which is often not only accompanied by deviations at the structural and semantic level from the usages, but also occurs with the use of clearly occasional derivational tools. Actually, the lack of studies in modern Ukrainian studies devoted to the parameterization of this aspect determines the relevance of our study. Therefore, the purpose of the work is to consider deviant word-formation models used to produce derivatives – names of persons. The object of the study is the structure and semantics of occasional anthroponyms extracted by the method of continuous sampling from the texts of comments on the social network "Facebook".

From the interpretative point of view, transfixed anthroponyms such as Avakop, Kolomoyscha, Turchynator, Yaytsenyukh, Yanukovych - derived from the surnames Avakov, Kolomoisky, Turchynov, Yatsenyuk, Yanukovych respectively - seem unusual and difficult to parameterize. The semantic connections between the components of the new names seem to be transparent, which, we assume, was the purpose of the creators of the units. We are talking about, firstly, a clear indication of a specific person, secondly, a characteristic, in the opinion of the communicator, feature of the appearance, behavior, etc. of this person, thirdly, a certain reference to the event, action or inaction of the nomination object, and fourthly, actualization of related precedents associated with it. For example, Yanukovych, even out of context, is easily codified in terms of naming – Viktor Yanukovych. Replacing the formant – ich with -ош creates the effect of having two roots in the derivative. Note that such formations are not uncommon in the normative anthroponymicon (Zolotonosha, Sverbyhuz, Chornovil). Thus, in the context of systemic subordination to linguistic patterns, the anthroponymoderivat of Yanukovych formally corresponds to the usage patterns. It is striking that the substitution was not for the predicted fragment -ош

(Yanukovych), but for the surzhyk -ош, which represents the result of a long aggressive Russian-Ukrainian interference. The change of the formant allows the participants of communication processes to simultaneously note the specifics of the speech of the named person and indicate the characteristic features of his/her style of governing the state and responsibility for fulfilling/not fulfilling the obligations assumed.

A variegated and large class of derivatives are anthroponyms-substitutes formed by transradixation - by partial or complete replacement of the root: Bibipko, Kydalov, Mertvechuk, Pianchuk, Treposhenko, etc. Within this group of innovative anthroponyms, we record the orientation of derivational shifts towards the creation of distinctly invective lexemes, the degree of deviation of which is directly subordinated to the expected communicative effect. For example, the derivative Mertvechuk, motivated by the anthroponym Medvedchuk, allows the communicator to model the invective and direct the cognitive activity of the recipient in this context to one of the affective triggers that will work exclusively for this person in the context of his own experience, thinking and worldview. The negative connotation of the analyzed unit, decoded initially, for each communicator will further acquire a different degree of invective: for recipients in whom Mertvechuk acts as a trigger of events related to the death of Vasyl Stus, it will be about modeling the image of an ordinary careerist; for recipients in whom the triggers of the war in Donbas are actualized, perception will be oriented towards the image of a traitor to the state, etc. It is interesting that, despite the connotative variability and the objective impossibility of establishing a denotation both out of context and sometimes in it, such substitutes act as a kind of depressurizers of precedent statements: "Mertvechuk is not involved here, although the Kremlin is trying in every possible way to raise his zero rating". In this case, the possessive anthroponym, thanks to the specifics of decoding the meaning described above, contributes to a broader and more thorough understanding of the processes than can be read by the sum of the phrase components.

Separately, it is worth mentioning the names such as Wazelenski, Hepucius, Psikhovshek, Shlyashko, Shmariy, formed by intrusion – insertion of a segment, morpheme, word into a common word. In the context of the analyzed issue, it is interesting to note that intrusion, which is primarily focused on facilitating the pronunciation of sound compounds that are difficult for the speaker, adapts the cognitive processes of the communicator to a given model of reality in the occasional word formation. For example, the thesis of the letter c in the surname of the Ukrainian political talk show host Vyacheslav Pikhovshek helps to create an image of an emotional person in the recipient's imagination, whose mood changes are difficult to predict, respectively, a stereotype is formed, which will further inhibit the perception of information, since the emotional component of the message often overshadows the content. It should also be mentioned that some occasional anthroponyms form whole word-formation nests. In our opinion, the observed tendency is another evidence of the purposeful involvement of occasional patterns by communicators in modeling not only certain types of perception of reality, but also the whole picture of the communicator's world. Thus, the anthroponym Hepucius is an otonic derivative of the occasional Hepa, which, in turn, has become the basis for a large number of derivatives: Hepadobia,

Hepard, Hepastan, Hepasity, Hepin, Hepit, Hepula, Hepchyk, Hepucism, etc. The structural and semantic similarity of the new word Hepucius to the normative Confucius is striking: the addition of the element –ucius to the homonym Hepa, we assume, is a deliberate attempt to sarcastically comprehend the results of H. Kernes' activity as the mayor of Kharkiv by a separate category of speakers: "The great combinator Heputius has mastered the budget funds, and now he is struggling with a force majeure in the form of foam". For example, Confucius is known primarily for the philosophical system called Confucianism, which had an extraordinary influence on Chinese culture. Presumably, the creator of the new work drew parallels with the activities of H. Kernes, who also created a certain "philosophy" of life in a city with a million inhabitants, developed his own concept of managing it and interacting with subordinates, significantly influencing the cultural, informational, political, etc. space of the metropolis. These meanings are openly retransmitted through the novel and decoded by different categories of speakers with varying degrees of invective: "Then Heputius optimized everything. The tram was removed, and the "problems" that were "solved" by this decision only increased".

Summing up, it should be emphasized that our attempt to study structural and semantic shifts in the word-formation models of the modern Ukrainian anthroponymicon represents only a separate aspect of the development of the chosen direction, which requires further study. Thus, the creation of innovative anthroponymoderivatives is mainly subordinated to the modeling of a certain type of perception of reality. The vocabulary of the Ukrainian anthroponymicon is expanding due to the use of mainly exotic word-formation patterns. Derivational shifts are focused on the creation of connotationally bipolar or distinctly invective lexemes. A special role in the studied processes is played by structural and semantic analogies to structurally similar lexemes of the normative dictionary. Denotations of occasional anthroponymoderivatemes cause difficulties in establishing and parameterization, which is caused by the multiplicity of combinations of psycholinguistic and blurred lexical meanings. Such innovations in political media discourse today often act as depressurizers of precedent statements.

References:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс. *Лингвистический энциклопедический словарь*. М.: Советская энциклопедия, 1990. С. 136–137.
2. Булычева С. Ф. Общеупотребительный сленг в политическом дискурсе. *Lingua Mobilis*. Челябинск : ГЧГУ, 2011. № 03 (29). С. 104–107.
3. Карамова А. А., Валишина В. В. Антропонимы в современном политическом дискурсе. *News of science and education*. Publishing House «Education and Science» s.r.o. (Sheffield), 2017. Т. 5. № 3. С. 031–033.
4. Лещенко О. Актуализация эмотивных триггеров напряженности в криминальных рассказах А. Кристи. *Південний архів (філологічні науки)*, 2017. № 69. С. 103–106.
5. Максимчук О. Л. Політичний дискурс: особливості та функції. *Мова і культура*. 2010. №4. С. 71–75.

6. Семотюк О. Політичний медіадискурс і медіатизація політики як концепти політичної комунікативістики. *Людина. Комп'ютер. Комунікація: збірник наукових праць*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 144–147.
7. Clyne M. Triggering and language processing. *Canadian Journal of Psychology*, 1980. P. 34.

SLOGAN HUMORISTIQUE EN TANT QU'UN MOYEN D'IMPACT PUBLICITAIRE

Kim Larysa

PhD, Maître de conférences

Université nationale Oles Honchar de Dnipro

De nos jours, la publicité est fermement entrée dans la vie quotidienne, et elle devient le reflet du mode de vie de la société. Tout d'abord, la publicité est un moyen d'information sur les nouveaux biens et services, ainsi qu'un moyen de convaincre l'acheteur de la nécessité d'acheter les produits annoncés.

L'élément le plus important d'un appel publicitaire, qui reflète brièvement et fidèlement l'unicité de l'offre commerciale, est le slogan (slogan publicitaire). On estime que les slogans sont lus par 5 fois plus de personnes que les textes publicitaires eux-mêmes. Le consommateur devrait voir tout ce qui pourrait l'intéresser, et surtout, le bénéfice de cette offre publicitaire pour lui-même personnellement. Donc, le slogan est appelé à remplir les fonctions suivantes : attirer l'attention des consommateurs, rehausser le prestige de l'entreprise, augmenter les ventes, etc.

Le slogan publicitaire reflète la qualité du produit, du service, des activités de l'entreprise, parfois directement, et le plus souvent sous une forme allégorique ou abstraite. Un appel publicitaire devrait avoir les trois caractéristiques suivantes : premièrement, être unique dans le sens où personne d'autre n'a utilisé de telles preuves (motivations) auparavant ; deuxièmement, être plausible ; troisièmement, être pertinent, se rapporter aux qualités les plus importantes du produit annoncé pour le consommateur [1, p. 318].

La publicité moderne en tant que domaine de l'esthétique appliquée entre en dialogue avec les postulats du postmodernisme. Dans les nouvelles conditions, lorsqu'une personne, devenue moins réceptive au flux d'informations et fatiguée d'être bombardée des mêmes publicités du même type de biens, acquiert l'immunité aux recours en publicité directe. La publicité doit « ébranler » le consommateur, attirer l'attention grâce à des techniques scandaleuses, souvent le confondre et le faire rire, lui donner une satisfaction esthétique et intellectuelle de ses propres capacités mentales lors de l'interprétation du slogan publicitaire, lors de la résolution de références intertextuelles, etc. L'humour noir (macabre) est souvent utilisé dans de telles publicités.

A l'heure actuelle, l'utilisation de « l'humour noir » dans la publicité gagne de plus en plus de popularité. Sur le mode de l'humour noir, la bande dessinée s'actualise sous forme de jeu moqueur, et en termes de contenu - dogmes sceptiques niés par la société. Une telle technique publicitaire améliore la mémorisation d'un appel publicitaire par le consommateur, suscite des émotions fortes, le désir de partager les informations reçues avec d'autres, offre la possibilité de présenter un message publicitaire sous une forme spécifique et non contraignante. Mais aussi l'utilisation de cette technique amène souvent à un impact négatif sur l'image du produit, la réputation de la marque et les

préoccupations sociales, ce qui entraîne de graves problèmes dans la mise en œuvre de la communication publicitaire.

De diverses techniques stylistiques sont utilisées dans le discours publicitaire pour créer un effet comique. L'humour noir en communication publicitaire se caractérise par les mêmes techniques que l'humour en général. Mais l'humour noir est plus caractérisé par le sarcasme, il n'y a pas tellement de blagues ironiques, car l'ironie est un sourire subtil, et le sarcasme est une moquerie caustique et cinglante de quelque chose, qui est plus caractéristique de l'humour noir.

Dans le cadre de l'humour macabre, le nom ou le slogan publicitaire comme arguments doivent agir selon le principe « à l'envers ». Il s'agit d'une provocation rhétorique : la publicité propose de choisir un produit/service, provoquant choc et rire « noir » du fait de l'incohérence du sens de la désignation commerciale avec le type fonctionnel du produit. Dans l'humour noir, la vie est comiquement déformée, les valeurs universelles sont renversées.

Parmi les techniques de l'humour décortiqué on peut distinguer : le burlesque, la raillerie, le non sens et l'absurde, la parodie et la satire, le mot d'esprit, l'ironie et le sarcasme, l'humour noir.

Le burlesque

C'est un humour de premier degré (sans message caché), qui fait rire en mélangeant le distingué et le vulgaire : on ridiculise quelque chose de noble avec des rots, des pets, etc. C'est souvent un humour très physique, basé sur l'exagération. Il peut aussi inclure de la violence exagérée (le personnage qui reçoit toujours un coup de pelle sur la tête, etc.)

La raillerie

On rit de l'apparence, des défauts, des tics ou du nom d'une personne. Exemple : *Joey a tellement un gros nez qu'il ne peut pas sortir dehors quand il vente!* C'est de l'humour méchant et gratuit (basé sur rien). « On s'arrête au premier truc qu'on voit, ce sont des gags très peu recherchés. Mais qui peuvent quand même faire mal quand on en est victime », souligne Luc Boily, auteur et professeur à l'École nationale de l'humour.

Le non-sens et l'absurde

C'est rire de n'importe quoi, n'importe comment. Exemple : La chanson *Fantastique* des Denis Drolet. On utilise parfois le terme absurde pour dire que quelque chose n'a pas de sens, mais dans l'humour absurde, il y a habituellement un deuxième degré qui vise à passer un message.

La parodie et la satire

La **parodie** imite le style d'une personne ou d'une œuvre en particulier, pour la ridiculiser. Ex : une chanson dont on reprend l'air, mais dont on modifie les paroles.

La **satire** vise à dénoncer les défauts et les travers des individus, des gouvernements, de la société. Exemple : Le journal satirique *Le Navet* publie de fausses nouvelles comme *Compressions budgétaires: les 450 000 élèves du Québec seront rassemblés dans une seule classe*. L'article est faux, c'est une critique du gouvernement qui prétend toujours que les coupures de budget n'affectent pas les élèves...

Une satire efficace a souvent l'air si crédible qu'elle sème le doute : on se demande si son auteur est sérieux ou pas. Certains lecteurs se font prendre au jeu, surtout quand une satire apparaît hors contexte, dans les médias sociaux.

Le mot d'esprit

Souvent, les gens n'aiment pas les gags de jeux de mots ou de calembours car ils sont préparés longtemps d'avance et ça paraît . Le mot d'esprit, par contre, est un jeu de mots ou une tournure de phrase prononcée juste au bon moment. On dit de la personne qui le prononce qu'elle a un bon sens de la répartie. Le mot d'esprit impressionne sur le coup, mais il se raconte très mal. « Il fallait être là pour comprendre! »

L'ironie et le sarcasme

L'ironie, c'est dire le contraire de ce qu'on pense. Exemple : Il pleut abondamment et vous dites: « *Wow, belle journée!* ». On comprend que vous n'aimez pas la météo du jour, mais ça ne blesse personne. **Le sarcasme**, c'est de l'ironie qui vise clairement à critiquer ou blesser une personne. Exemple : Vous faites une erreur et votre patron s'exclame: « *Hé, t'es un vrai GÉNIE!* ». C'est souvent l'intonation qui nous renseigne sur le sens réel de la remarque...

L'humour noir

L'humour noir souligne l'absurdité de la vie d'une manière cruelle. C'est un humour qui veut « frapper fort » pour faire réfléchir son public. On aborde un sujet tragique ou bouleversant de façon détachée. C'est cela qui choque, car l'humour noir n'est pas nécessairement vulgaire dans sa forme.

« Certains humoristes disent des atrocités ou des vulgarités. Les gens rient parce qu'ils sont surpris par l'audace, mais il n'y a pas de message en arrière », dit Luc Boily. Dans ce cas, on parle d'humour trash, pas d'humour noir.

L'humour noir est un des plus difficiles à maîtriser. « En burlesque, ce n'est pas grave si mon personnage reçoit 3 œufs ou 6 œufs dans le visage, ça va être drôle quand même, souligne Luc Boily . Mais dans l'humour noir, la ligne est très mince entre ce qui passe et ce qui ne passe pas. » [5].

De point de vue linguistique, l'humour macabre se caractérise par l'utilisation d'un vocabulaire péjoratif et familier, la présence de lexèmes à forte connotation émotionnelle et expressive. Souvent, le rire « noir » peut être causé par une incohérence contextuelle - par exemple, l'ergonomie et le domaine d'activité de l'organisation. Un ergonim suppose une influence sur le destinataire, c'est-à-dire qu'il possède généralement une pragmatique, ce que M. Shymkevich comprend comme « l'influence de la parole du nominateur sur le destinataire » [3, p. 11].

La publicité de l'ère postmoderne se concentre sur la compétence communicative interprétative des consommateurs, qui doivent être capables de décoder le contenu comique intégré dans le message publicitaire. Ces techniques visent à choquer le destinataire de la publicité, à provoquer chez lui un malaise psychologique, dans le contexte duquel il est possible d'obtenir d'autres effets dont le destinataire a besoin, et consistent à utiliser des nominations ou des maximes qui contredisent éthiquement ou esthétiquement la situation d'utilisation et/ou le statut et les relations de ses participants. Mais même sous condition de compréhension, l'effet perlocutoire prévu - une réaction

de rire d'un client potentiel, qui est suivie d'un désir d'acheter un produit/d'utiliser un service - peut ne pas toujours être atteint, puisque l'objet de ridicule dans l'humour noir ce sont ces domaines de la vie qui sont considérés comme risibles inacceptables du point de vue de la moralité, de l'éthique et de l'esthétique.

Dans l'esprit de certains locuteurs natifs, de telles méthodes sont considérées comme suspectes, indignes tant d'un point de vue éthique que linguistique et culturel.

Références:

1. Захарова Н.Ю. Язык немецкой рекламы / Н.Ю. Захарова // Вопросы исследования и преподавания иностранных языков: Межвузовский тематический сборник. – Омск: Омск. гос. ун-т, 2003. – С. 316-320.

2. Карамышева Т.В. Реклама как компонент межкультурной коммуникации / Т.В. Карамышева, А.И. Иванченко // Уроки французского языка. – СПб.: КАРО, 2004. – С. 105-136.

3. Шимкевич Н. В. Русская коммерческая эргонимия: прагматический и лингвокультурологический аспекты: автореф. ... канд. филол. наук : 10.02.01 – русский язык / Н. В. Шимкевич. - Екатеринбург, 2002. – 23 с.

4. <https://curiummag.com/magazine/avril-2017/>

5.

https://www.youtube.com/watch?v=IPJdcP5OP7U&ab_channel=LucBoilyHumoriste

СЛЕНГОВА (СУБСТАНДАРТНА) ЛЕКСИКА В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧИЙ ТА АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ)

Грабовенська Мар'яна Іванівна,
студентка-магістрантка Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Стецик Анастасія Володимирівна,
студентка бакалаврату факультету журналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка

Кінець ХХ – поч. ХХІ ст. позначився демократизаційними процесами у сфері лінгвоексплікації, своєрідним «вивільненням творчих ресурсів мовної особистості», у висліді сучасне мовлення тяжіє до специфічної, ба навіть епатажної лексики. У постіндустріальному та інформаційному суспільствах мова акцептується не лише як засіб комунікації, а ще як маніпуляційний інструмент. Вона, мова (радше – мовлення), інтенсифікує емоційність, прагматичні й волюнтативні інтенції мовця. Комунікативна орієнтованість на емотивність та граничну експресію вербальної експлікації посилює роль розмовної, головно – сленгової, лексики, що оптимально відповідає окресленим вимогам. Актуалізація позалітературних елементів у мовленні призводить не лише до вагомих нестандартних зміщень у розмовному мовленні, а й до інкорпорування сленгу в інші функціональні стилі та стильові різновиди, передовсім у мовлення засобів масової інформації та художньої літератури. Тут особливою продуктивністю володіє постмодерна творчість. Як вияв протесту проти втраченої мовної експресивності тексту вербальним каноном постмодерну стають динамічні живі мовленнєві форми – стьоб, сленг, суржик, просторіччя, ненормативна лексика [1, 399].

Потреба різногранних студій над позанормативною лексикою, особливо в контексті художніх постмодерних дискурсів, зумовлена тим, що проблеми вивчення соціальних діалектів не обмежуються власне лінгвальним аспектом, а мають вагому соціолінгвістичну та аксіологічну перспективу: співвіднесення з парадигмою культурного, духовного та власне мовного існування українського етносу. «Сам факт побутування зазначених субкодів з альтернативним щодо стандарту лексико-фразеологічним рядом – знак соціальної повноцінності, «повнокровності» мови: паралельно з нормативною, літературною мовою інтенсивно розвиваються інші лексико-семантичні системи, своєрідні «підмови», соціально марковані й стилістично знижені порівняно з літературною нормою», – зазначає відома дослідниця субстандартної лексики Леся Ставицька [3,11]. З іншого боку, лінгвальний досвід нового естетичного формату, експлікований у мовотворчості письменників-постмодерністів, став уже

невід'ємним фрагментом національної лінгвокультурної практики зламу ХХ – ХХІ ст., що перебуває в пошуку власних стильових доміант та перспектив, рівно ж неповторного дискурсивного словника, який корелює з авторською інтенцією.

Становлення новітнього сленгового вокабуляру – інспірований дійсністю процес, який не можна (та й чи варто?) зупиняти, і художня література, головню постмодерністські дискурси, відіграє аж ніяк не останню роль у процесі формування загальнонаціонального сленгу, що постає як сукупність узвичаєних експресивних одиниць зниженого стилю. Одним із наслідків бурхливих лінгвальних та соціоментальних трансформацій стала зміна співвідношення нормативного й ненормативного в мові, що свідчить зовсім не про відсутність загальної лінгвокультури та грамотності, а про симптоматичні тектонічні рухи (і зрушення!) в національному культурному пласті, зокрема – про недостатнє розуміння цього мовного феномену, про відсутність «культурного імунітету» щодо нього. Мова, за відомим визначенням Гайдеггера, – дім нашого буття. Тож якщо наш «дім» перебуває в такому позірно непривабливому вигляді, то, очевидно, необхідно поглянути на його «будівельників» і визначитись у сучасних культурних орієнтаціях. Суспільство, література як мистецтво слова в динаміці внутрішніх процесів визначає образ мови на певному хронологічному зрізі.

Прескриптивний підхід до мови, тобто вивчення її такою, якою вона апріорі (чи в ідеалі!) повинна бути, а не дескриптивний (такою, якою вона є), що панував у мовознавчій науці радянської доби, визначив долю української жаргонології, звівши її суть зазвичай до того, щоб означувати субстандарт як матерію обмежену, низьку, примітивну, словесне хуліганство. Своєрідна національна жаргонофобія виявляється не тільки у власне комунікативних аспектах, а в тому, що «жаргонність» часто ототожнюється з будь-яким відхиленням від літературної норми (колоритне розмовне слово, лайка, вульгаризм, мат, непристойна лексика тощо). Оскільки межі між різними лексичними групами ненормативної лексики є стертими, дефініції «жаргон», «сленг» почасти супроводжуються оцінним шлейфом «грубість», «мовна зухвалість», «мовний виклик», «мовне порно».

Розглядаючи феномен жаргонофобії в широкому соціокультурному контексті, не можемо не зазначити, що виплекана десятиліттями орієнтація на звичне, препароване, стереотипізоване мовлення (й відкидання незвичного!) як усталений у радянському і пострадянському суспільстві спосіб соціальної орієнтації індивіда породжує в нього примітивізацію та шаблонність поведінки, ухиляння від активної соціальної взаємодії. Така асоціальна, автоматизована й мовно препарована людина може відзначити поза собою лише відхилення від норми, переживати комунікативно незвичне як винятково чуже й вороже. Незвичність, грубість, епатажність почутого слова часто викликає агресивний спротив як вторгнення в особистісну сферу, порушення чогось дуже інтимного у своїй усталеності й природності. У проєкції на український соціум така агресивність виявляється доволі відчутно. Саме під таким кутом зору ми

намагалися окреслити проблеми мовних субкодів й обґрунтувати необхідність вивчення та неупередженого оцінювання в цьому контексті такого мовленнєвого феномену, як соціолект, передовсім крізь призму постмодерних художніх дискурсів.

Мова в постмодерному художньому осмисленні є не лише «будівельним текстовим матеріалом», а передовсім автономною субстанцією, що живе власним життям. Буття мови корелює із буттям людини: хаос, абсурд, екзистенційна деструкція втілюється у мовній фактурі. Слово постає рельєфною формою матеріалізованого мовомислення, засобом експлікації постмодерної свідомості. Підкреслена неґація, відкидання ідеалів і цінностей попередніх епох відбилосся на розумінні слова як естетично вартісної навіть у своїх приземлено-епатажних виявах категорії: «слово перестало бути культом, воно стало маркером доби» Мовно-естетична та аксіологічна інтерпретація буття в постмодерних дискурсах позначена специфічними рисами десакралізації, долання (часто зниженим та ненормативним словом) усталених образних стереотипів, вихід слова за межі суспільних табу, фіксацією дійсності в її непристойно оголеному, натуралістичному вияві. Суржик, жаргон, сленг, просторіччя, обценна лексика стали активом мовної картини світу, що значно знизило її культурно-естетичний потенціал, натомість художній постмодерний контекст набув виняткової експресії та емотивно-оцінної маркованості: «*Он – і досі сидить собі, і взагалі нічого не втикає, поклавши на вашу ментальність*» (С. Жадан); «*Тихо, тихо! Ти що крейзанутий?*» (А. Мухарський); «*Напомаджена піпетка з несформованою груддю / що тільки-но стрельнула в мене цигарку*» (В. Цибулько). Проведене дослідження дає підстави акцентувати на тому, що оцінний модус більшості текстоситуацій тяжіє до етичної деконструкції, неґації, несхвальності, негативної емотивної конотованості.

Аналіз ілюстративного матеріалу із текстів сучасної постмодерної прози та поезії засвідчує, що сленг здебільшого зосереджується на людині, її зовнішності, різноаспектних сферах матеріального буття з гіпертрофією сексуальної й алкогольної, часто на позбавлених гуманного сенсу стосунках з іншими людьми: «*Та я півміста вже перепробував, а якась швабра буде всяку ерунду розносити, – скочив з місця*» (С. Гридін); «*І от у світлій голові Каценка народилась ідея зняти якусь круту «хату» і запросити туди тьолок*» (С. Гридін); «*Цікава коза, – думав Артур Пена про дівчину з пивом*» (Ю. Андрухович); «*а потім рушити в Афіни / чи до могили Авіценни / облазити культурні центри / і в кожному набухатись в дим*» (В. Неборак). Водночас світ людини, явлений крізь призму сленгової лексики, ба більше – так званого стьобу, тобто синтезу суржикових, жаргонних, сленгових мікротекстів, вільний від сфери духу, того, що вирізняє людину, облагороджує її.

Як видно з опрацьованих текстів, родова назва людини становить мізерну питому частку, одначе докладно структуровано субполя назв осіб в аспекті статевої диференціації: «дівчина, жінка», «хлопець, чоловік». Незначну питому вагу мають приблизно однакові в кількісному відношенні номінації дітей, забарвлені конотацією м'якого гумору, і старих із домінантною іронічно-

зневажливою експресією, що дисонує з усталеною етноментальною рецепцією та посягає на християнські традиції.

Домінантами психічної структури особистості виявляються деструктивні елементи на кшталт «депресивний стан», «байдужість», почуття відчаю, адекватне лексичному рядові за значенням «крах, кінець». Художні дискурси підтверджують, що сутнісною для сучасного сленгу є модель агресивної поведінки, втілена і в узвичаєному амбівалентному за своєю суттю синонімічному ряді дієслів з макрокомпонентом **бити**, і в низці соціально маркованих назв осіб, чия агресивна й войовнича поведінка стає осердям соціопсихологічного (психопатичного) портрета : *«Оце мочилово: банда на банду пішла! Але , от приколу, нічого там не взяла»* (Л. Дереш).

Відповідно до традиційної оцінної шкали, низько оцінюється людська дурість та обмеженість, причому не в аспекті відсутності розумових здібностей чи знань, а повільної реакції, нездатності швидко відреагувати, зорієнтуватися в ситуації. Негативно оцінюються такі людські риси, як брехливість, набридливність, нудне або беззмістовне говоріння, намагання отримати щось за чужий рахунок чи даром, виділитися снобізмом, манірною поведінкою, зверхністю.

Сленгізми в постмодерному дискурсі слугують для відтворення контрасту, еkleктичного поєднання та іронічного протиставлення різних стильових рівнів, «високого» і «низького», створюючи неповторний колаж літературних стилів й випромінюючи потужну експресивну енергію. З іншого боку, проаналізований матеріал засвідчує певну семантичну самодостатність жаргонно-сленгового лексикону, що стає джерелом емотивно-експресивного словоперетворення, оновлюючи цим самим спектр виражальних можливостей художнього стилю української мови.

Відома українська письменниця Ліна Костенко поняття естетики вважає несумісним з поняттями **жаргон**, **сленг**, **суржик** і в романі «Записки українського самашедшого» намагається семантично переосмислити цю лексику, зробити її засобом метафоричної номінації, уживає її з метою підсилення емоційного наснаження, іронії, сарказму, демонструє, як за допомогою сленгу навіть найніжніші, найінтимніші почуття можна показати грубими, вульгарними, примітивними, непристойними: *«Кому тепер цікавий такий Ромео, – мало було у Вероні тьолок? Запав на якусь пискуху і віддав кінці»*; *«Відсталий ми народ, українці, зі своїми поняттями про кохання. Нам би все, як у пісні: «Я ж тебе, милая, аж до хатиноньки сам на руках однесу»*; *«Тепер би він її тричі трахнув по дорозі»*.

Вивчення й дослідження на матеріалі сучасних посмодерних текстів (прозових, поетичних) соціолектів дає підстави і для іншого висновку – невтішного. Гіпертрофія вживання жаргонно-сленгового вокабуляру – це не тільки яскраве свідчення демократизму мовомислення, а й того вражаючого браку мовної культури суб'єкта, мовної діяльності, його напівмовності як наслідку перебування в силовому полі недокультури з неповною парадигмою, пониження планки моральних та етичних норм, криміналізації й люмпенізації

суспільної свідомості людини, яка, на жаль, із самого початку формується «у мовному царстві спотворених дзеркал». А ще це закономірний наслідок формування мовного обличчя людини, яка не читає і не бажає читати, не долучається до мистецьких скарбів слова. У цьому – згубний антисоціальний і антиморальний вплив сленгу на формування особистості.

Список літератури

1. Маленко О. Лінгвоестетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну): Монографія. Харків, 2010. 488 с.
2. Масенко Л. Суржик у сучасній художній літературі / *Дивослово*. 2011. № 4. С. 57 – 60.
3. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. К. : Критика, 2005. 462 с.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КОНДИЦІОНАЛУ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ФРАНКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Кривоніс Діана Вікторівна

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
факультет романо-германської філології,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Одеса, Україна

Метою дослідження є визначення комунікативно-прагматичних особливостей вживання кондиціоналу у сучасній франкомовній літературі. Актуальність нашої наукової розвідки обумовлена спрямованістю сучасної лінгвістики на дослідження мовних одиниць у функціональному аспекті з урахуванням людського чинника у мові та важливою роллю кондиціоналу у процесі комунікації.

Однією з наук, яка займається вивченням комунікативної діяльності людини, є лінгвопрагматика, в межах якої була створена теорія мовленнєвих актів. Досліджуючи кондиціонал через призму теорії мовленнєвих актів ми маємо можливість проаналізувати зв'язок між його вживанням та наміром адресанта, а також його взаємодію з адресатом.

Лінгвістична література наповнена великою кількістю таксономій мовленнєвих актів, які були розроблені на різних засадах. Основою нашого дослідження ми обрали класифікацію Т. Врабеля [1], який акцентував увагу на шести типах мовленнєвих актів: репрезентативи, директиви, інтерогативи, комісиви, дескриптиви та імплікатори.

І. У межах обраної нами таксономії мовленнєвих актів перше місце за частотністю посідають директиви (160 речень або 40%), які діляться на сугестиви, реквистиви, прескриптиви.

1. Сугестиви (91 вживання або 23%). Наприклад:

• – *Tu sais, tu devrais devenir architecte quand tu seras grand.* (A. Gavalda, *La consolante*, p. 36)

У даному випадку кондиціонал виражає пораду, яку надає адресант, побачивши талант адресата.

2. Реквистиви (57 прикладів або 14%), на зразок:

• – *Je voudrais vous en offrir une.* (A. Nothomb, *Mercure*, p. 38)

Форма кондиціоналу продукує запит мовця, який бажає подарувати сорочки адресату, але невпевнений у доцільності цього подарунку.

3. Прескриптиви (12 речень або 3%). Переконатися у цьому можна у наступному прикладі:

• *Maintenant la donne a changé, vous naviguez dans des eaux plus tranquilles, vous pourriez reconsidérer les choses.* (L. Fouchet, *La mélodie des jours*, p. 433)

За допомогою *conditionnel* адресант намагається змінити точку зору адресата на певні обставини.

II. Другу позицію займають інтерогативи (80 прикладів або 20%). Даний тип мовленнєвого акту ґрунтується на використанні наступних тактик:

1. Тактика прямого запиту інформації (33 вживання або 8%). Проілюструвати це можна у наступному прикладі:

- – *Et pourquoi vous **aimerait**-elle?* (A. Nothomb, Mercure, p. 72)

Адресант, керована ненавистю до адресата, обирає форму кондиціоналу для побудови запитання, показуючи свою невіру у можливість появи почуттів у дівчини.

2. Припущення (31 речення або 8%). Наприклад:

- – *Ne **suffirait**-il pas que vous veniez chaque jour à Mortes-Frontières?* (A. Nothomb, Mercure, p. 3)

За допомогою *conditionnel* адресант висловлює пропозицію стосовно можливого виходу з ситуації.

3. Тактика вираження сумніву (10 прикладів або 3%), на зразок:

- – *Tu **saurais** tenir une assiette sans la renverser?* (M. Levy, Elle et lui, p. 23)

Вживання кондиціоналу свідчить про необхідність надання доказів для адресанта для того, щоб повірити у сказане.

4. Тактика розкриття перспективи (2 вживання або 1%). Переконатися у цьому можна у наступному прикладі:

- – *Comment une jeune fille délicate **pourrait**-elle s'éprendre d'un vieillard lubrique?* (A. Nothomb, Mercure, p. 48)

Спочатку адресант дає можливість висловити власну точку зору. Таким чином, *conditionnel* слугує засобом для залучання адресата до розміркувань.

III. На третьому місці знаходяться імплікатори (72 речення або 18%). В межах цього типу мовленнєвого акту ми знаходимо:

1. Мовленнєвий акт особистого ставлення (36 вживань або 9%), на зразок:

- – *Je ne m'y **risquerais** pas avec lui, répliqua Arthur.* (M. Levy, Elle et lui, p. 25)

Форма кондиціоналу експлікує негативне ставлення мовця до ідеї, висунутої адресатом.

2. Мовленнєвий акт докору (18 прикладів або 4%). Переконатися у цьому можна у наступному прикладі:

- – *Arno, tu **aurais dû** nous prévenir.* (D. François-Xavier, Ne dis rien à papa, p. 173)

Адресант використовує *conditionnel* задля підкреслення свого незадоволення.

3. Мовленнєвий акт емоційно-оцінного опису дій персонажів (12 речень або 3%). Наприклад:

- – *Votre esprit **serait incapable** de donner corps à quoi que ce soit!* (A. Nothomb, Réplum, p. 57)

У даному випадку *conditionnel* не тільки передає бурхливий емоційний стан адресанта, але у цій формі закодована оцінка компетентності адресата.

4. Ритуальний мовленнєвий акт (2 приклади або 1%), на зразок:

• – *Cher artiste, pourriez-vous offrir une coupe de Champagne à cette jeune personne qui admire votre talent?* (A. Nothomb, *Attentat*, p. 61)

Адресант віддає перевагу формі кондиціоналу, адже вона відповідає правилам ввічливості у товаристві.

5. Мовленнєвий акт іронії, сарказму (2 речення або 1%). Проілюструвати це можна у наступному прикладі:

• – *Tu pourrais lui montrer le contenu de ton mouchoir.* (A. Nothomb, *Antéchrista*, p. 42)

Адресат вихваляється тим, що в неї зв'явився шалений залицяльник, і в той же час жаліється на це. Через образливі слова адресант починає іронізувати, використовуючи *conditionnel*, стосовно того, як позбутися непроханого кавалера.

6. Мовленнєвий акт подяки (2 приклади або 1%). Наведемо приклад:

• – *Je te serais reconnaissante de t'abstenir de tout commentaire.* (M. Levy, *Elle et lui*, p. 25)

Форма *conditionnel*, на якій ґрунтується мовленнєвий акт подяки, підкреслює небажання адресанта продовжувати розмову на цю тему.

IV. Четверту позицію за частотністю займають репрезентативи (69 прикладів або 17%), в межах яких Т. Врабель виділяє наступні акти:

1. Мовленнєвий акт вираження власної думки, припущення (36 вживань або 9%). Наприклад:

• – *Tu pourrais être en train de dormir.* (A. Nothomb, *Les catalinaires*, p. 29)

Conditionnel виражає припущення стосовно того, як можна обґрунтувати бездіяльність співрозмовника.

2. Мовленнєвий акт передбачення (20 речень або 5%). Можна проілюструвати це наступним прикладом:

• – *Votre disparition l'affecterait en profondeur.* (A. Nothomb, *Mercure*, p. 49)

Фонові знання ситуації дозволяють адресанту передбачити наслідки зникнення адресата.

3. Мовленнєвий акт планування, міркування (13 прикладів або 3%), на зразок:

• – *A présent, tu serais prêt à n'importe quoi, pourvu que l'on te persuade de ton innocence.* (A. Nothomb, *Cosmétique de l'ennemi*, p. 46)

Кондиціонал сприяє передачі роздумів мовця стосовно положення, в якому опинився адресат.

4. Мовленнєвий акт повідомлення (53 вживання або 18%). Переконатися у цьому можна у наступному прикладі:

• – *Hélas, il semblerait qu'au bout de quatre mois tous les hommes se mettent à se ressembler.* (A. Nothomb, *Mercure*, p. 22)

Великий досвід адресанта дозволяє констатувати певну закономірність у поведінці чоловіків.

V. На п'яту позицію виходять комісиви (11 речень або 3%), які діляться на:

1. Мовленнєвий акт гарантії (4 вживання або 1%). Наприклад:

• – *Mon intérêt, en ce moment, serait de filer à Nœud par la mer: je suis une excellente nageuse, je pourrais y parvenir.* (A. Nothomb, *Mercure*, p. 85)

Адресант запевняє адресата у своїй щирості.

2. Мовленнєвий акт особистої пропозиції (4 речень або 1%). Проілюструвати це можна у наступному прикладі:

• – *Je pourrais être un mannequin d'un genre nouveau: je serais repoussoir.* (A. Nothomb, *Attentat*, p. 36)

Намагаючись влаштуватися на роботу, мовець пропонує власні послуги за допомогою *conditionnel*.

3. Мовленнєвий акт обіцянки (3 приклади або 1%), на зразок:

• – *Il a dit qu'on irait manger au McDonald's.* (A. Gavalda, *Je l'aimais*, p. 13)

У даному прикладі, форма *conditionnel* передає запевнення стосовно виконання певної дії.

VI. Останнє місце відходить дескриптивам (8 вживань або 2%). Наведемо приклад:

• *C'était pas encore ça qui les empêcherait de dormir.* (A. Gavalda, *La consolante*, p. 192)

Використовуючи кондиціонал, автор створює фоновий контекст, який розкриває сміливість персонажів.

Висновок. Таким чином, в результаті проведеного аналізу, ми можемо констатувати той факт, що комунікативно-прагматичне значення кондиціоналу представлено у наступних типах мовленнєвих актів (по спадній): директиви, інтерогативи, імлікатори, репрезентативи, комісиви, дескриптиви. Кожний із мовленнєвих актів має свою структуру та частоту вживання. У перспективі дослідження – вивчення функціонування кондиціоналу у мові франкомовної преси та визначення його специфічних рис у порівнянні з мовою художньої літератури.

Список літератури

1. Врабель Т. Словотворча прагматика у сучасній англійській мові: монографія. Берегове-Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2020. 236 с.
2. Dillard F.-X. *Ne dis rien à Papa.* Paris: Belfond, 2017. 255 p.
3. Fouchet L. *La mélodie des jours.* Paris: Robert Laffont, 2010. 637 p.
4. Gavalda A. *Je l'aimais.* Paris: Le Dilettante, 2002. 224 p.
5. Gavalda A. *La consolante.* Paris: Le Dilettante, 2008. 207 p. URL: <https://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=3925320>
6. Levy M. *Elle et lui.* Paris: Versilio, 2015. 115 p.
7. Nothomb A. *Antéchrista.* Paris: Albin Michel, 2003. 151 p. URL: <https://ru.calameo.com/read/0000226922a45ab553548>
8. Nothomb A. *Attentat.* Paris: Albin Michel, 1997. 152 p. URL: <https://www.twirpx.org/file/3351947/>
9. Nothomb A. *Cosmétique de l'ennemi.* Paris: Albin Michel, 2001. 120 p. URL: <https://www.twirpx.org/file/3351951/>
10. Nothomb A. *Les catalinaires.* Paris: Albin Michel, 1995. 160 p. URL: <https://www.twirpx.org/file/3351976/>

11. Nothomb A. Mercure. Paris: Albin Michel, 1998. 190 p. URL: <https://www.twirpx.org/file/3351979/>
12. Nothomb A. Péplum. Paris: Albin Michel, 1996. 153 p. URL: <https://www.twirpx.org/file/3351984/>

СТРАТЕГІЇ ДОМЕСТИКАЦІЇ ТА ФОРЕНІЗАЦІЇ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Мосієнко Олена Володимирівна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Художній переклад розглядається як особливий вид інтелектуальної діяльності, що встановлює інформаційну відповідність між мовними одиницями вихідної мови та мови перекладу, що дозволяє створити іншомовний аналог вихідного художнього тексту у вигляді вторинної знакової системи. Перекладений твір має відповідати літературно-комунікативним вимогам і мовним нормам суспільства на визначеному історичному етапі.

Переклад художніх текстів вимагає пошуку і правильного вибору відповідних стратегій перекладу. Стратегія перекладу як термін перекладознавства представляє програму дій перекладача, яка передбачає гнучке варіювання способів і прийомів перекладу в межах обраних орієнтирів та основної лінії перекладу, зумовлених множинністю факторів, які впливають на якість перекладу. До таких факторів зараховують вірність передачі фактичної сторони оригіналу, цілі створення тексту, тон та стилістичні особливості оригіналу, авторське ставлення до тексту [1].

За ознакою спрямованості на вихідний текст або на текст перекладу розрізняють дві основні стратегії: стратегію доместикації, орієнтовану на адаптацію тексту до мови та культури читача, та стратегію форенізації, що полягає у збереженні та точному відтворенні особливостей оригіналу.

Доместикація як перекладацький підхід передбачає максимальну адаптацію вихідного тексту до лінгвістичних форм та культурних норм приймаючої мови з мінімальним збереженням одиниць оригіналу у вихідному тексті для створення максимальної правдоподібності та природності. Форенізація, навпаки, максимально зберігає оригінальні форми та функції лінгвістичних структур, культурних проявів вихідної мови для акцентування уваги на ідеї «іноземності» вихідного тексту, на його специфічних реаліях [5].

Незважаючи на свою протилежну спрямованість, обидві стратегії широко використовуються в перекладі художніх творів. На думку авторів скопос-теорії К. Райс та Г. Вермеєра вибір та переважне використання тієї чи іншої зазначеної стратегії залежать від мети, з якою створюється текст. З метою перекладу асоціюються такі характеристики, як жанрові особливості оригіналу та його цільова аудиторія.

Позитивною рисою форенізації є збереження комунікативного ефекту тексту, авторської унікальності, символів авторства, символів культури (дана стратегія забезпечує рівноцінність вихідного тексту та тексту перекладу). Негативною рисою форенізації є труднощі у сприйнятті тексту, що виникають у носія мови, який перекладає текст [2]. Позитивною рисою доместикації є зручність,

понятійна близькість, зрозумілість лексики для реципієнта. До негативних рис у стратегії доместикації зараховують наступні: раціоналізація (адаптація синтаксису та пунктуації, що змінює стилістичну насиченість та функціональні характеристики тексту); надмірне пояснення («розширення» за рахунок описової компенсації культурних та мовних лакун, що змінює форму тексту, отже впливає на його композицію); нейтралізація та стилістичне маскування (використання перекладачем або нейтральної лексики як еквівалента емоційно-забарвленої лексики вихідного тексту, чи експресивної лексики замість нейтральної лексики; усунення контекстуально значущих елементів (пропуск деяких повторюваних знаків, що несуть смислове навантаження тексту) [3;4].

Якщо художній твір відображає авторське бачення дійсності, опосередковане національною культурою, то розуміння тексту перекладу відбиває сприйняття реципієнтом крізь призму його культури. Зважаючи на це доместикацію важко уникнути в перекладах навіть незалежно від намірів перекладача, оскільки і автор і перекладач мають різні реальності, опосередковані різними мовами й культурами. Перекладач є посередником між культурами, між автором та читачем, тому має забезпечити автентичне мовно-культурне середовище. Неавтентичне відтворення дійсності, запозичення чужих цінностей, культури означало б утрату національної самобутності перекладача як реципієнта та творця смислу. Автор твору, перекладач та читач мають право на власне розуміння та творення смислу, що ставить перекладача на один щабель із автором твору. Таким чином, зіставлення культур є важливою умовою доместикації при відтворенні денотативного та конотативного значення слова.

Отже, вибір стратегії перекладу об'єктивно обумовлений соціокультурними чинниками. Творчість перекладача визначається суспільними запитами на культуровідповідність в художній літературі. Стратегія доместикації надає художньому перекладу форми національної ідентифікації, а перекладачу можливість створювати нову реальність. Художній переклад є своєрідною проекцією національної мови, культури, ментальності на іншомовний твір, іншу культуру.

Список літератури

1. Андрейко Л. В. Стратегії очуження та одомашнення при перекладі інтертекстуальних одиниць в художньому творі. Філологічні трактати. 2015. Т. 7, № 3. С. 7–13.
2. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Х. :ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
3. Ткачук Т. Translating culture: foreignization vs domestication. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер.: Філологічні науки (мовознавство). 2017. № 7. С. 204–206.
4. Venuti L. Strategies of Translation. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. ed. By Mona Baker. London: Routledge, 2001. 353 p.
5. Yang W. Brief Study on Domestication and Foreignization in Translation. Journal of Language Teaching and Research, 2010. Vol. 1, No. 1, pp. 77–80.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИ ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Шманов Володимир Дмитрович

курсант 1-го курсу факультету підготовки
фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Одеський державний університет внутрішніх справ,
Одеса, Україна

Яворська Анна Олександрівна

викладач кафедри мовної підготовки
факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
Одеський державний університет внутрішніх справ,
Одеса, Україна

Сучасна англійська мова є найпоширенішою в світі та вкрай необхідною для кожного громадянина. Враховуючи сьгоднішні реалії, а також розвиток міжнародних, економічних відносин в Україні, володіння англійською мовою серед правоохоронців є досить актуальною темою.

На сьгоднішній день в Україні, на законних підставах, перебуває достатня кількість іноземців, які можуть потребувати допомоги. Більшість з них, обирають для спілкування саме англійську мову. Звернувшись до правоохоронних органів, вони повинні отримати кваліфіковану допомогу, так як, згідно Закону України “Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства”, користуються тими самими правами та свободами, несуть такі самі обов’язки, як і громадяни України. [5]

Компетентний правоохоронець повинен грамотно укласти документи, мати гарно розвинені навички в усному спілкуванні, вміло використовувати відповідну термінологію, ефективно розв’язувати завдання за своєю спеціальністю, тобто на високому рівні володіти англійською мовою. Саме тому, вивчення англійської мови у закладах вищої освіти для правоохоронних органів має бути обов’язковим.

У зв’язку з реформуванням Національної поліції України постає дуже багато аспектів, в тому числі і іншомовних, у підготовці майбутніх фахівців. До цього часу питання іншомовної комунікативної підготовки здобувачів вищої освіти є досі не розв’язаними. Слушними в цьому сенсі видаються пропозиції українських дослідників, зокрема:

- Л. Дягілевої щодо основних дидактичних шляхів підвищення ефективності професійно спрямованої підготовки майбутніх правоохоронців [2];
- В. Зубенко щодо інноваційних технологій у викладанні іноземних мов [3];
- Т. Ковальової щодо проблематики прояву емоційності у мовленні при навчанні курсантів [4];

- Н. Ченківської щодо використання англomовних художніх фільмів як методу опанування юридичною іншомовною лексикою [6];

- Т. Цимбалюк щодо використання фразеологізмів у процесі іншомовної підготовки майбутніх правоохоронців [7].

Але більшість дослідників сходяться у думці, що одним із найважливіших завдань іншомовної підготовки майбутніх правоохоронців є подолання мовного бар'єра, а процес вивчення іноземної мови має бути спрямованим на опанування передусім навичками іноземної усної мови, які можуть застосовуватися в найтиповіших ситуаціях професійного спілкування.[1]

На всіх етапах формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх правоохоронців необхідно максимальною мірою створювати умови для їх професійного розвитку. Враховуючи те, що правоохоронна діяльність має комунікативний характер, у навчанні іноземної мови найбільш доцільним є комунікативно-компетентнісний підхід. [2]

За результатами власних розвідок, проведеними на контингенті курсантів I курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Одеського державного університету внутрішніх справ, майбутні правоохоронці виявляють зацікавленість в таких аспектах вирішення проблем при іншомовній підготовці:

- використання інноваційних технологій, проведення занять для переглядів художніх фільмів, тощо;

- проведення бінарних занять з діючими представниками правоохоронних органів для формування професійної компетентності при іншомовній підготовці;

- проведення занять з іноземними студентами або викладачами.

Дані методи дають можливість практики навичок професійного спілкування іноземною мовою, подолання мовного бар'єру, формування професійної компетентності, підвищення професійної мотивації майбутніх правоохоронців, що в подальшому має перспективи для обміну досвідом з європейськими колегами та полегшення комунікації.

Список літератури:

1. Гайдай І. О., Ковальчук І. С., Суховецька С.В., Хорош О.В. Особливості формування іншомовної комунікативної компетентності студентів спеціальності "Правоохоронна діяльність" у закладах вищої освіти: Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: 2021р., №74, Т.2

2. Дягілева Л.Д. Питання мовної підготовки майбутніх правоохоронців в нових умовах професійної діяльності: збірник наук. робіт. Переяслав-Хмельницький: 2016. 139с.

3. Зубенко В.О. Інноваційні технології у викладанні іноземних мов: *Інноваційні технології навчання іноземних мов професійного спрямування*. Матеріали наук-метод. семінар. м. Київ 23 лютого 2018 <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/4390>

4. Ковальова Т.О. Навчання курсантів іноземної мови з урахуванням проблеми прояву емоційності у мовленні: *Інноваційні технології навчання іноземних мов професійного спрямування*. Матеріали наук-метод. семінар. м. Київ 23 лютого 2018 <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6374>

5. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011р. № 3772-VI.

6. Ченківська Н.В. Використання англomовних художніх фільмів як метод опанування юридичною іншомовною лексикою: *Інноваційні технології навчання іноземних мов професійного спрямування*. Матеріали наук-метод. семінар. м. Київ 23 лютого 2018 <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6389>

7. Цимбалюк Т.П. Використання фразеологізмів у процесі іншомовної підготовки майбутніх правоохоронців: *Інноваційні технології навчання іноземних мов професійного спрямування*. Матеріали наук-метод. семінар. м. Київ 23 лютого 2018 <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6388>

MODIFIED LITTLE'S ALGORITHM TO TRAVELING SALESMAN PROBLEM SOLUTION

Kren Kateryna,
Ph.D., assistant lecturer
Eötvös Loránd University

The traveling salesman problem (TSP) is one of the most famous discrete optimization problems. It belongs to the category of NP-complete problems for which no efficient solution algorithm has been found in terms of the time polynomial in the size of the problem [1 – 3]. Even though the problem is computationally difficult, many heuristics and exact algorithms are developed [4, 5]. Are the following impressive solutions to TSP published in the last twenty years:

[6] Zero Suffix Method: This method solves the classical symmetric TSP;

[7] Biogeography-based Optimization Algorithm: This method is based on the animals' migration strategy to solve the problem of optimization;

[8] Meta-Heuristic Multi Restart Iterated Local Search (MRSILS): The proponents of this research asserted that the meta-heuristic MRSILS is more efficient than the Genetic Algorithms when clusters are used;

[9] Multi-Objective Evolutionary Algorithm: This method is designed for solving multiple TSP based on NSGA-II;

[10] Multi-Agent System: This system is designed to solve the TSP of N cities with fixed resource.

From the above analysis of the methods it can be seen that the TSP is often used as a benchmark for many optimization methods. One of the classical example is the heuristic method "Branch and bound" that was named the first time in the work of Little. Thus, the Little's algorithm is a special case of applying the branch and bound method. The general idea is trivial: you need to divide a huge number of enumerated variants into classes and get estimates (from below – in the minimization problem, from above – in the maximization problem) for these classes, in order to be able to discard the variants not by one, but by whole classes. The difficulty is to find such a division into classes (branches) and such assessments (boundaries) so that the procedure is effective.

The paper represents the modified Little's algorithm to the solution of TSP as following.

The TSP can be formalized as a model on the graph $G := (V, E)$, where the vertices of the graph V denote the cities, and the edges between the vertices of the graph $\{i, j\}$ are the communication routes between the cities. Then solving the TSP means finding a Hamiltonian cycle with minimum weight in a weighted complete graph G :

$$f = \sum_{i=1}^n \sum_{\substack{j=1 \\ j \neq i}}^n c_{ij} x_{ij} \rightarrow \min \quad (1)$$

$$\sum_{i=1}^n x_{ij} = 1, \forall j = \overline{1, n}, \sum_{j=1}^n x_{ij} = 1, \forall i = \overline{1, n} \quad (2)$$

Here c_{ij} is the distance between the i th and j th vertex in the graph;
 $x_{ij} \in \{0, 1\}$ and $x_{ij} = 1$ if the path goes from the i th vertex to the j th one and $x_{ij} = 0$ otherwise.

Such statement of the problem suggests discrete optimization models, where the desired route is represented as the values of the set of variables, and the conditions that the values of the set of variables determine the route are the constraints described below (3) – (4). That is, each vertex of such a graph must be incident to the rest of the vertices through two edges (input and output edges):

$$\forall i \in V, \sum_{j \in V \setminus i} x_{ij} = 2 \quad (3)$$

Thus, constraint (3) is a multiplicity condition under which each vertex must have one input and one output edge. However, here a problem arises related to the fact that condition (3) also applies to the values of variables corresponding to individual cycles, where each vertex belongs to only one cycle, which in turn generates the constraint (4), namely, the condition for eliminating subroutes:

$$\sum_{i \in S, j \notin S} x_{ij} \geq 2, \quad (4)$$

where S is a set of vertices such that $1 \leq |S| \leq |V| - 1$.

In the classical literature, there are other approaches to both the construction of mathematical models of the TSP and alternative conditions for eliminating subroutes. The author of the paper gave the model described by (1) – (4) with the propose to consider the TSP as the combinatorial optimization problem, which, given a set of cities and a cost to travel from one city to another, seeks to identify the route that will allow a salesman to visit each city only once, starting and ending in the same city, at the minimum cost.

The algorithm includes two main stages – at the first stage, the cost matrix is reduced and the lower estimate of the route cost is calculated; at the second, main stage, the software implementation of the Little algorithm is carried out. The heuristic is connected at the second stage at the moment of choosing the set with the minimum estimate. The description of the modified Little's algorithm for finding the truly optimal route is given in Table 1.

Table 1
Description of the modified Little's algorithm

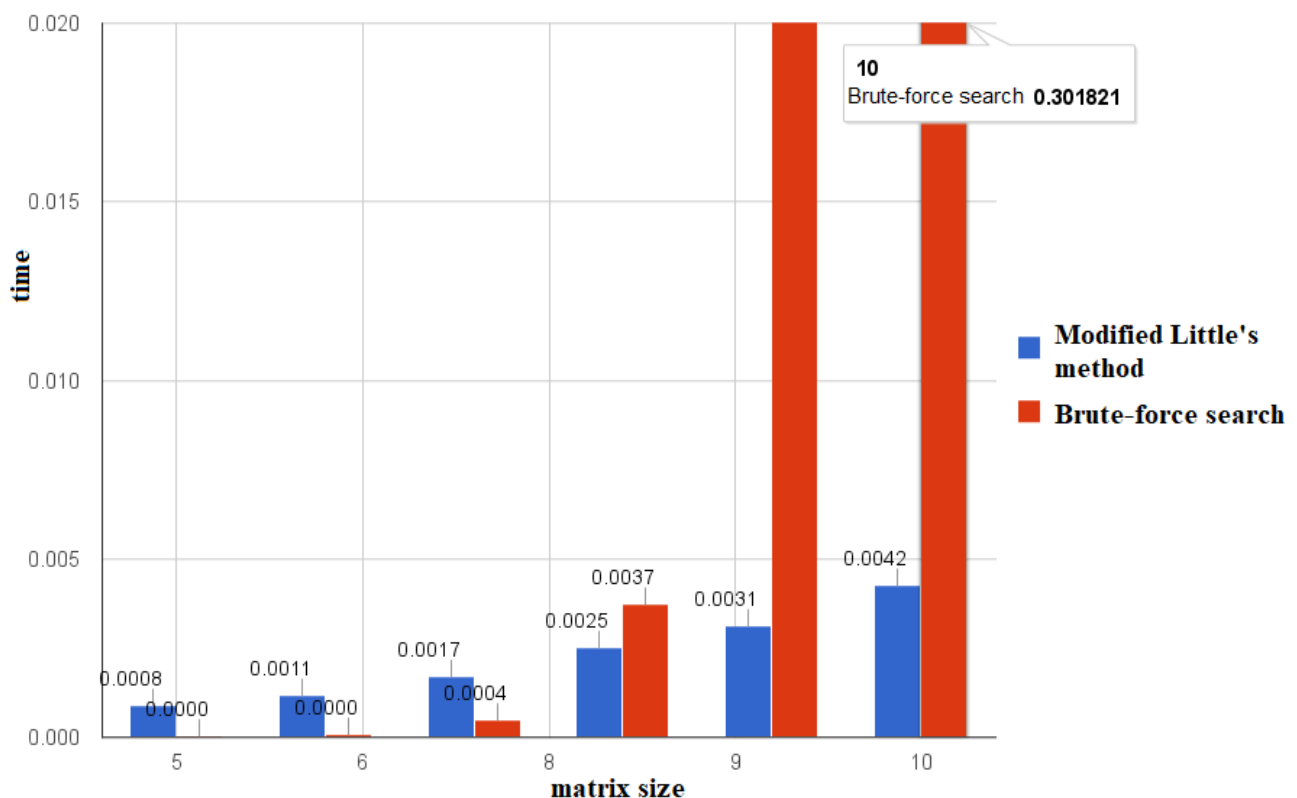
First stage Reduction of the cost matrix and calculation of the lower estimate of the cost of the route	Second (main) stage
1	2
1. Calculate the smallest element in each row	<p>1. Calculate the penalty for non-use for each zero element of the reduced cost matrix. The penalty for not using an element with index (h, k) in the matrix means that this edge is not included in our route, which means that the minimum cost of “not using” this edge is equal to the sum of the minimum elements in row h and column k</p> <p>a) Search for all zero elements in the reduced matrix</p> <p>b) For each of them, calculate its penalty for non-use</p> <p>c) Select the element that corresponds to the maximum penalty (any, if there are several)</p>
2. Go to the new cost matrix, subtracting from each row the variable obtained in step 1	2. The set S is divided into sets containing the edge with the maximum penalty (S_w) and not containing this edge (S_w/o)
3. Calculate the smallest element in each column	<p>3. Calculate the cost estimates for the routes included in each of these sets</p> <p>a) For the set S_w/o, the cost estimate is equal to the sum of the cost estimate of the set S and the penalty for not using the edge (h,k)</p> <p>b) When calculating the costs for the set S_w, we take into account that since the edge (h,k) is included in the route, then the edge (k,h) cannot be included in the route (see conditions (3) - (4)), therefore, we write $c(k,h)=\infty$ in the cost matrix, and since more than one edge outgoing from h and more than one edge coming to k cannot already be used, so we delete row h and column k from the cost matrix</p> <p>After reducing the matrix the cost estimate for S_w is equal to the sum of the cost estimates for S and $r(h,k)$, where $r(h,k)$ is the sum of the reduction constants for the modified cost matrix</p>

Continuation of Table 1.

1	2
<p>4. We proceed to a new cost matrix by subtracting the variable obtained in step 3 from each column.</p> <p>As a result, we have a cost matrix in which each row and each column has at least one zero element (reduced matrix)</p>	<p>4. From all grouping sets the one is selected that has the smallest estimate</p>
<p>5. Calculate the boundary as the sum of the variables of step 1 and 3 (this boundary will be the cost, less than which it is impossible to build the desired route)</p>	<p>5*. Add heuristic</p>

The next necessary step is to include heuristics into the algorithm (Table 1, column 2, step 5) due to the fact that actually, a tree is built and at the nodes a decision is made to choose an edge (h, k) or not (Table 1, column 2, step 5*). Thus, two branches are generated: $S_w(h,k)$ and $S_w/o(h,k)$. Further, with the introduction of heuristics, the best option for the next iteration is selected not only by the order, but also by the depth of the tree, since the deeper the selected element, the closer it is to the end of the count.

The comparison of the original Little's method (red) and its modification (blue) over the time spent for the random matrices from 5x5 to 10x10 is shown on the figure 1.

Figure 1. The comparison of the original Little's method and its modification

Bibliography

1. Arora, S., Barak, B. (2006). *Computational Complexity: A Modern Approach*. Cambridge University Press. ISBN: 978-0-521-42426-4.
2. Goldreich, O. (2008). *Computational Complexity: A Conceptual Perspective*. Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-88473-0.
3. Kalinin, K.P., Berloff, N.G. Computational complexity continuum within Ising formulation of NP problems. *Commun Phys* 5, 20 (2022).
<https://doi.org/10.1038/s42005-021-00792-0>.
4. Kinable, Joris & Smeulders, Bart & Delcour, Eline & Spieksma, Frits C.R., 2017. "Exact algorithms for the Equitable Traveling Salesman Problem," *European Journal of Operational Research*, Elsevier, vol. 261(2), pages 475-485.
<https://doi.org/10.1016/j.ejor.2017.02.017>
5. Nilsson, C. (2003). *Heuristic algorithms for travelling salesman problem*. Linköping University.
6. Sudhakar, V., Kumar, V. (2011). A new approach to solve the classical symmetric traveling salesman problem by zero suffix method. *Int. J. Contemp. Math. Sciences*, Vol. 6, 2011, no. 23, p. 1111 – 1120.
7. Hongwei, M., Lifang, X. (2011). Biogeography migration algorithm for traveling salesman problem. *International Journal of Intelligent Computing and Cybernetics* 4(3):311-330.
DOI:10.1108/175637811111160002
8. Gustavo Erick Anaya Fuentes, Eva Selene Hernández Gress, Juan Carlos Seck Tuoh Mora, Joselito Medina Marín (2018). Solution to travelling salesman problem by clusters and a modified multi-restart iterated local search metaheuristic.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0201868>
9. Shanty Kusuma Dewi, Dana Marsetiya Utama. (2021) A New Hybrid Whale Optimization Algorithm for Green Vehicle Routing Problem. *Systems Science & Control Engineering* 9:1, pages 61-72.
10. C. Yang and K. Y. Szeto, "Solving the Traveling Salesman Problem with a Multi-Agent System," 2019 IEEE Congress on Evolutionary Computation (CEC), 2019, pp. 158-165.
doi: 10.1109/CEC.2019.8789895.

ВПЛИВ СТРЕСУ НА ПСИХІКУ ТА ЗАГАЛЬНИЙ СТАН ЛЮДИНИ

Кузьменчук Максим Олегович,

студент III курсу
ВСП ІФК НУБіП України, Україна

Аналіз наукових джерел засвідчує, що дослідників все більше цікавлять особливості прояву стресових переживань на психологічному рівні: аналізуються характерні перебудови в мотиваційній структурі діяльності, роль емоційних регулювальників поведінки, стійкість різних когнітивних функцій, що забезпечують ефективність переробки інформації, індивідуальні прийоми компенсації і подолання труднощів.

Цими питаннями у дослідженні стресу цікавилися багато вчених психологів, фізіологів, фахівців із психології праці, інженерної психології та менеджменту (Л. М. Аболін, В. А. Бодров, О. М. Валуйко, Н.С. Водоп'янова, Р.М. Грановська, Д. О. В. Гошкодеря, Л. Джуелл, Л. А. Китаєв-Смик, Т. Кокс, І. Д. Ладанов, Р. Лазарус, Л. Є. Паніна, Р. А. Тигранян, О. Я. Чебикін, Ю. В. Щербатих та інші дослідники). Значна кількість досліджень присвячена вивченню особливостей різноманітних стресових станів (Е. І. Бистрицька, В. А. Бодров, Дж. Віткін, Л. А. Китаєв-Смик, О. С. Копіна, Н. В. Самоукіна, В. А. Татенко, О. Я. Чебикін, О. М. Черепанова, М. Борневасер, Д. Грінберг, Г. Купер, Л. Леві). Неоднозначність розуміння природи стресу призвела до розходжень у поглядах на його сутність, до розбіжності трактувань феномену стресу. Феномен стресу став об'єктом дослідження багатьох вчених. Зміст поняття стресу набув значних змін з моменту його появи, що пов'язано з розширенням сфери його застосування та більш детальним вивченням різних аспектів проблеми. Як вже було сказано в попередніх темах, основоположник вчення про стрес Г. Сельє більше уваги приділяв фізіологічним проявам організму людини. Згідно його вчення стрес – це неспецифічна реакція організму на підвищену вимогу до нього¹. Р. Лазарус, вивчавши стрес з позиції фізіологічного, психологічного і поведінкового рівнів, прийшов до висновку, що фізіологічний стрес – це безпосередня реакція організму, що супроводжується «вираженими фізіологічними зрушеннями, на дію різних зовнішніх і внутрішніх стимулів фізико-хімічної природи».

Тобто, при фізіологічному стресі реакції високостереотипні, при психологічному ж – реакції індивідуальні і не завжди можуть бути передбачені. Так, на загрозу одна людина реагує гнівом, а інша – страхом. Значення індивідуальних відмінностей в реагування зменшується при надзвичайних, екстремальних умовах, природних або антропогенних катастрофах, війнах, проявах різного роду насилля, але навіть в цих випадках гострий стрес виникає далеко не у всіх, що перенесли цю травматичну подію. Форма відповіді на стресогенну дію виробляється індивідом у міру того, як він продовжує взаємодіяти з ситуацією через процеси ідентифікації і оцінки сигналів, вироблення стратегії поведінки і так далі – особистісна реакція в цьому процесі

є визначальною. При менш інтенсивній і повільній дії екзогенних чинників роль особистісної реакції виявляється виразніше. Тимчасова послідовність різних фізіологічних і біологічних реакцій більшою мірою обумовлена індивідуальними особливостями суб'єкта. Оцінка стимулу, дії, ситуації, психологічна оцінка негативного сигналу при неможливості позбавлення від нього або невідповідності механізмів «уникнення стереотипного захисту» є визначальним чинником для класифікації подальшої комплексної реакції організму як емоційно-стресової. Відмінності в сприйнятті ситуації як стресової або нормальної можуть бути пов'язані із змінами у фізіологічному стані або психічному статусі суб'єкта.

У розвитку психологічного стресу провідне значення мають негативні емоційні стани, перенапруження, обумовлені негативними емоціями, конфліктними ситуаціями. До появи робіт Сельє вважалось, що реакція на холод та тепло, рух та довготривалу нерухомість діаметрально протилежні, однак Г. Сельє вдалося довести, що у всіх цих випадках кора наднирників виділяє одні й ті самі «антистресорні» гормони, які допомагають організму адаптуватись до будь-якого стресора.

Феномен неспецифічної реакції організму у відповідь на різноманітні подразнюючі впливи він назвав загальним адаптаційним синдромом. Цей специфічний синдром складається з ряду функціональних та морфологічних змін, що представлені як єдиний процес. Як ми вже знаємо, Г. Сельє виділив три стадії цього процесу: тривоги; резистентності (адаптації); виснаження. На першій стадії організм стикається з деякими подразнюючими чинниками середовища та намагається пристосуватися до них. На другій стадії відбувається адаптація до нових процесів. Але якщо стресор продовжує діяти довгий час, то відбувається виснаження гормональних ресурсів (третя стадія) і зрив систем адаптації, в результаті чого процес набуває патологічного характеру і може завершитись хворобою чи смертю індивіда.

В рамках теорії Г. Сельє до стресу відносяться реакції організму на будь-яку достатньо сильну дію середовища, якщо вони задіюють ряд загальних процесів з участю кори наднирників. Хоч сам основоположник вчення про неспецифічний адаптаційний синдром, виділяв дві форми стресу: стрес корисний – еустрес та шкідливий – дистрес, однак найчастіше під стресом розуміють реакції організму на негативний вплив зовнішнього середовища, що знаходить своє відображення у визначеннях, які дають цьому феномену різні дослідники.

Радянськими вченими Л. Х. Гаркаві, Е. Б. Квакіною та М. А. Уколовою у 1969 році були знайдені такі антистресові реакції: реакція тренування і реакція активації (Л. Х. Гаркаві, 1968, 1969). Остання поділяється на спокійну і підвищену. На думку цих вчених, виявлені реакції сформувалися в процесі еволюції як реакції антистресорного захисту організму. Вони розвиваються у відповідь на адекватні, відносно слабкі (реакція тренування) або середні (реакція активації) діючі фактори. Зміни при кожній з них відмінні як від стресу, так і один від одного і за своїм характером близькі до різних варіантів норми (відкриття № 158, 1975, Л. Х. Гаркаві, М. А. Уколова, Е. Б. Квакіна).

Список літератури:

1. Борневассер М. Стресс в условиях труда // Психические состояния. Хрестоматия. - СПб.: Питер, 2000. 459 с.; Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования / Р. Лазарус // Эмоциональный стресс. - Л.: Лениздат, 1970. С. 202

2. Наугольник Л.Б., Кіт В.В. Індивідуальні відмінності в реагуванні на стрес керівниками ОВС. / Л.Б. Наугольник, В.В. Кіт / Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць / головний редактор В. В. Середа. – Львів: ЛьвДУВС, 2014. – Вип. 1. – 292 с. С. 102 – 110

3. Гаркави Л. Х. Антистрессорные реакции и активационная терапия / Е. Б. Квакуина, Т.С. Кузьменко. – М.: ИМЕДИС, 1998.

4. Цигульська Т.Ф. Загальна та прикладна психологія: як допомогти собі та іншим. Курс лекцій. Навчальний посібник. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України / Т.Ф. Цигульська – Київ: «Наукова думка», 2000. – 191 с.

ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В ДОСЛІДЖЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ

Курова Анастасія Володимирівна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної психології,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Сьогодні є актуальною проблема здоров'я зберезувальних технологій та їхньої реалізації в різних сферах життєдіяльності особистості. Необхідність звернення до парадигми психологічного здоров'я підтверджується навантаженнями на психологічний та фізичний стан громадян в зонах проведення бойових дій, перебування громадян в окупації або прифронтівій зоні, коли поряд з фізичними стражданнями, люди переживають психологічну незахищеність та небезпеку, нервово-психічну та емоційну нестабільність.

На різних етапах суспільного розвитку проявляються різні типи організаційної культури життєдіяльності молоді. У ХХІ столітті на перший план вийшов її технологічний різновид з ключовими поняттями «проектування життєдіяльності», «технологія організації життєдіяльності» та «онтогенетична рефлексія».

В даний час технологічний підхід інтенсивно реалізується в психологічній науці (О. О. Вербицький [1], П. П. Горностаї [2], О. О. Новіков [4], Т. М. Титаренко [5], В. Д. Черноіваненко [6], В. М. Ямницький [7] та ін.)

Саме технологічний підхід є інноваційним інструментом переживання невизначеної соціальної або індивідуальної ситуації. Технологія в галузі соціальної психології розглядається як особлива категорія діяльнісного підходу, завдяки якій збереження психологічного здоров'я молоді в умовах невизначеності стає можливим через визначення особливостей: самого суб'єкта, мети, процесуальних особливостей, засобів та способів досягнення мети, отриманих результатів та ін.

Технологізація процесу збереження психологічного здоров'я можлива за рахунок залучення деяких особистісних феноменів, зокрема, онтогенетичної рефлексії та емоційних фонів, на тлі яких вона реалізується, які, як частина цієї технології, допомагають відповісти на питання щодо способу досягнення певної мети з залученням аналізу попереднього досвіду.

Тобто, онтогенетична рефлексія може не тільки уточнювати мету, але й визначати зміст технології збереження психологічного здоров'я особистості, особливо в умовах невизначеності.

В контексті нашого дослідження психологічного здоров'я молоді в умовах невизначеності саме технологічний підхід є провідним способом добору здоров'язберезувальних технологій та їхньої реалізації в різних сферах життєдіяльності: комунікації, набутті освіти, доланні стресових наслідків

невизначеної ситуації тощо. Емпіричним шляхом встановлено, що переживання радості позитивно впливає на показники онтогенетичної рефлексії та створює умови для активного використання цих закономірностей у розробці здоров'язберезувальних технологій в корекційній роботі з молоддю, тоді як переживання емоції суму та страху впливає негативно, гальмує адекватність поведінки в ситуації невизначеності.

Аналіз та узагальнення означених першоджерел дозволив нам розглядати технологію як особливу категорію діяльнісного підходу завдяки якій збереження психологічного здоров'я молоді в умовах невизначеності стає можливим через визначення специфіки: самого суб'єкта, мети, процесуальних особливостей, засобів та способів досягнення мети, отриманих результатів та ін. Технологізація процесу збереження психологічного здоров'я можлива за рахунок залучення деяких особистісних феноменів, зокрема, онтогенетичної рефлексії, яка, як частина цієї технології, допомагає відповісти на питання щодо способу досягнення певної мети з залученням аналізу попереднього досвіду.

Тобто, онтогенетична рефлексія може не тільки уточнювати мету, але й визначати зміст технології збереження психологічного здоров'я в умовах невизначеності та формувати схему поведінки в умовах невизначеності: індивідуальний досвід – онтогенетична рефлексія – усвідомлення – соціальний досвід застосування у ситуаціях невизначеності. На наш погляд, у цій схемі гармонійно поєднуються технологічний та компетентнісний підходи як інтегральна характеристика молоді щодо здатності продуктивно підтримувати психологічне здоров'я в ситуації невизначеності.

О. О. Вербицький підкреслює, що в процесі життєдіяльності людина стикається з двома типами ситуацій: заданою та проблемною [1]. Задана, стандартна ситуація характеризується відсутністю труднощів та низькою активністю суб'єкта. Проблема (невизначена) ситуація стимулює його активність, пред'являє високі вимоги щодо психологічної витривалості, опірності несистематичних впливів стресогенних чинників, загальної життєстійкості. Отже, технології здоров'я зберезувальної парадигми будуються з урахуванням особистісної активності.

Наступною основою характеристики сучасних соціально-психологічних технологій можуть бути види діяльності, завдяки яким становлення особистості, розвиток її культурно-історичних компетентностей відбуваються через реалізацію людини у різних видах діяльності (рефлексія, розуміння невизначеної ситуації, соціальна комунікація, волонтерство та ін.).

На думку Дж. Дьюї [3] саме через категорію домінуючої діяльності можна виділити такі груп психологічних технологій, як-от: пояснювальні, репродуктивно – відтворювальні, проблемно-пошукові, комунікативні, імітаційно-рольові та рефлексивні.

На наш погляд, пояснювальні та репродуктивно – відтворювальні психологічні технології забезпечують функціонування людини в однозначних, визначених ситуаціях, а проблемно-пошукові, комунікативні, імітаційно-рольові та рефлексивні – функціонують у парадигмі невизначеності. Крім того, ми

припускаємо, що кожна з означених психологічних технологій спрямовується на стимулювання активності та рівня компетентності особистості в однозначних та невизначених ситуаціях. Так, пояснювальні та репродуктивно – відтворювальні психологічні технології можуть забезпечити досягнення початкового рівня компетентності при мінімальній активності особистості (набуття конкретних, загальнонавчаних знань, умінь та навичок), а проблемно-пошукові, комунікативні, імітаційно-рольові та рефлексивні передбачають високу соціально-особистісну активність та високі рівні розвитку компетентності (в різних видах діяльності та особистісних якостей, що забезпечують функціонування та збереження психологічного здоров'я в умовах невизначеності).

Можна вважати що саме засобами проблемно-пошукових, комунікативних, імітаційно-рольових та рефлексивних психологічних технологій формуються складні види здоров'язбережувальної діяльності в умовах невизначеності, тому ці групи технологій займають серед інших особливе місце. Цей особливий статус даних психологічних технологій визначається потребою у продуктивній комунікації, моделюванні та онтогенетичній рефлексії та виникає тільки з появою невизначеної ситуації, яка не має однозначного вирішення.

Услід за N. Bennett, D. M. Herold, S. J. Ashford [8], характеризуючи проблемно-орієнтований технологічний підхід в дослідженні ситуацій невизначеності, ми виділяємо його наступні ознаки:

1) Відносна автономність – поведінка людини у ситуації невизначеності може бути технологічно продуктивною тільки у випадку незалежності власних ідей, оцінок, цінностей, рефлексивного досвіду від інших; тобто, автономність проблемно-орієнтованої психологічної технології можлива у випадку її індивідуалізації або диференціації;

2) інформованість про соціальну ситуацію, суспільну подію має бути не кінцевим етапом вибудовування поведінки, а відправною точкою для цього;

3) постановка питань щодо розв'язання проблеми з урахуванням власних потреб та інтересів, (у цьому контексті одне з завдань технологічного підходу полягає у пошуку численного різноманіття поглядів на існуючу неоднозначну проблему;

4) пошук власного вибору та власного шляху у невизначеній ситуації;

5) соціальний характер проблемно-орієнтованого технологічного підходу – спілкуючись, дискутуючи з оточуючими, людина уточнює та поглиблює власну позицію у ситуації невизначеності. Крім того, у корекційній роботі доцільно застосовувати такі технологічні елементи, як дискусія, брейнстормінг, дебати, різні форми групової та парної роботи, що посилює соціальну спрямованість будь-якої психологічної технології.

На думку N. Bennett, D. M. Herold, S. J. Ashford, застосування технологічного підходу до вивчення ситуації невизначеності та особливостей функціонування в ній людини дозволяє під новим кутом подивитися на механізми формування соціальних стратегій, спрямованих на рішення поставлених задач [8]. Але головне місце відводиться онтогенетичній рефлексії, спрямованій на

використанні власного досвіду та усвідомленні загальних способів рішення неоднозначних проблем.

Отже, для фіксування головних емпіричних ознак ситуації невизначеності у парадигмі технологічного підходу необхідно операціоналізувати основні психологічні механізми, зокрема онтогенетичну рефлексію та її базовий фон.

Список літератури:

1. Вербицький О.О. Педагогічні технології та якість освіти. *Система забезпечення якості в дистанційній освіті*. 2000. №1. С. 120-134.
2. Горностай П.П. Життєві ролі та життєтворчість. *Наукові студії з соціальної та політичної психології*. 2002. №5. С. 81-91.
3. Дьюї Дж. Психологія та педагогіка мислення. К.: Наукова думка, 2008. 167 с.
4. Новіков А.М. Методологія освіти. К.: Либідь, 2012. 320 с.
5. Титаренко Т. Постмодерні концептуалізації понять "особистість" та "життєвий шлях". *Психологія і суспільство* : український науково-економічний та соціально-психологічний часопис. Тернопіль, 2009. №4. С. 83-96.
6. Черноіваненко В.Д. Проблема конструювання картини світу особистості в контексті технологічного підходу. *Наука і освіта*. 2012. № 6. С. 11-15.
7. Ямницький В. Системний аналіз феномена життєтворчості особистості. *Психологія і суспільство*: український науково-економічний та соціально-психологічний часопис. Тернопіль, 2009. № 4. С. 145-152.
8. Bennett N., Herold D. M., Ashford S. J. The effects of tolerance for ambiguity on feed back-seeking behavior. *Journal of Occupational Psychology*. 1990. Vol. 63. P. 343–348.

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ АКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Мельникова Аліна Сергіївна

магістрантка 2 року навчання

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
Київ, Україна

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві відбувається динамічне відродження інтересу молоді до релігії, яка активно приєднується до різних релігійних конфесій. В останні роки помітно зріс інтерес до дослідження релігійної проблематики, мотиваційної складової релігійності, форм її активності та поведінкових аспектів релігійності. З'являється все більше фундаментальних та прикладних праць, що досліджують різні феномени релігійної активності. Серед сучасних українських дослідників ми би хотіли відмітити О. Войнівську, В. Єленського, Н. Кострубу, О. Предко, Н. Савелюк та ін. Завдяки роботам цих авторів сьогодні поширено зміст психологічного конструкту «релігійність особистості», визначено основні функції релігійності у структурі особистості, процес її становлення, описано основні форми релігійності та релігійної поведінки, окреслено основні методи дослідження релігійної мотивації та активності тощо.

Мета дослідження – визначити різні форм релігійної активності особистості, встановити розбіжності у прояві релігійної активності української молоді у сучасних умовах життя (військова ситуація на території країни).

Традиції аналізу релігійності як слабо усвідомленої особистісної спрямованості були закладені ще у психоаналітичній теорії З. Фрейда. Він розглядав релігію як вид «колективного неврозу» з відповідними «нав'язливими думками та діями», однак подальший вплив цієї теорії на розвиток психології релігії є безсумнівним. Основними механізмами формування релігійності є витіснення та сублімація. Особистість витісняє в несвідоме пережитий в дитинстві Едіповий комплекс з усіма його соціально табуйованими потягами. Крім того, задіяна тут і сублімація, а тому «особистий Бог психологічно – не що інше як ідеалізований батько» [1, с. 266].

Н. Савелюк розглядає релігійність як поняття, що характеризує «якісну та кількісну визначеність (ступінь, рівень, характер) суб'єктивного засвоєння релігійних ідей, цінностей, норм і їх вплив на поведінку й життєдіяльність віруючих, тієї чи іншої релігійної спільноти» [3, с. 187]. Міра релігійності виявляється в різних рівнях і різному характері релігійної активності особистості. О. Войнівська вважає, що «особистісної релігійності» є підтипом зовнішньої релігійності, зумовлений особистісними чинниками (уявою та помилковим засвоєнням постулатів релігії, виокремленням лише персонально вигідних частин релігійних понять) [2].

З поняттям «релігійність» тісно пов'язане і поняття «релігійна активність» та «релігійна поведінка». Н. Савелюк розглядає релігійну активність як

«інтегративну та різноаспектну форму активності людини, котра періодично переживає певні сакральні, не завжди раціонально пояснювані почуття й стани (афективний аспект), визнає за істинні типові релігійні уявлення та поняття (когнітивний аспект), усвідомлює й приймає релігійно релевантні потреби, мотиви, інтенції (мотиваційний аспект), а також виконує відповідні всім цим почуттям, уявленням, інтенціям дії (конативний аспект)» [3, с. 187].

Окрім категорії «релігійна активність» дослідники використовують і поняття «релігійна поведінка». Спираючись на проаналізовану нами літературу, ми розглядаємо релігійну поведінку як форму активності особистості, що вмотивована релігійними заповідями, регулюється загальноприйнятими нормами виконання релігійних дій (обрядів, ритуалів), спрямована на підтримку себе у складних життєвих ситуаціях через комунікації з Богом. Виділяють два типи релігійної поведінки: культову та позакультову. Культова пов'язана з участю віруючих в богослужінні, здійсненні обрядових, ритуальних дій; її формами є також молитва, каяття. Позакультова – дії, вчинки, які зумовлені релігійними мотивами, нормами в сімейній, побутовій, соціальній сферах, освітніх закладах, міжконфесійних відносинах [2].

У своєму дослідженні ми застосовуємо категорію «релігійна активність», розуміючи таку форму активності особистості, що проявляється у комунікаціях людини з Богом через виконання обрядів та ритуалів, дотримання певних релігійних правил, заповідей, законів та норм, виконання служінь, слідування Божого слова.

В своєму дослідженні ми визначили 4 основні форми релігійної активності:

- Колективне служіння – релігійна форма поведінки, яка проявляється у відтворенні релігійних ритуалів, відвідуванні церкви для участі в Богослужінні у присутності релігійної групи, громади.

- Індивідуальне служіння – релігійна форма поведінки, яка проявляється у виконанні особистого Богослужіння через спілкування з Богом у молитвах на самоті в оселі чи церкві.

- Соціальне служіння – релігійна форма поведінки, яка проявляється у виконанні свого служіння Богу через організацію соціально-корисних заходів, участі в збиранні матеріальних пожертв, волонтерстві, чергуванні в церкві та ін.

- Неформальне служіння - релігійна форма поведінки, яка проявляється у вивченні змісту Священного писання, його тлумачення через комунікативні практики активного слухання, обговорення, дискусії на зустрічах представників церковних громад; практики навчання та викладання (молодіжні релігійні клуби («молодіжка»), «групи читання Біблії» тощо).

Для досягнення поставленої мети було розроблено авторську анкета «Мій релігійний досвід» для отримання інформації від учасників опитування щодо їх релігійного досвіду. Вона містила 47 питань, переважно напівзакритого типу. Всі запитання з анкети можна поділити на 6 блоків: 1) перший блок містить питання, які показують прояв релігійної активності через участь у колективному богослужінні; 2) другий блок містить питання, які показують можливі причини звернення, особистісну мотивацію до індивідуального відвідування церкви та

спілкування з Богом; 3) третій блок визначає різні форми прояву релігійної діяльності (служіння) через соціальні заходи, волонтерство, пожертвування тощо; 4) четвертий блок містить питання, які висвітлюють соціальні взаємини осіб у релігійній групі, спільноті, стосунки з віруючими у неформальних обставинах; 5) п'ятий – набір запитань, що розкривають історію знайомства з релігією, приходу до церкви, релігійний досвід в широкому контексті; 6) шостий блок містить питання, які показують вплив актуальної ситуації в країні (війна/covid-19) на релігійну активність, частоту її прояву, або зміни у відношенні до церкви та віри.

У нашому дослідженні взяли участь 57 релігійно-звернених осіб віком від 17 до 28 років. Середній вік – 22,5 років. Більшість учасників дослідження були жіночої статі (92,8%), які проживають в Київській та Тернопільській областях України.

За результатами опитування було встановлено, що у значної частки респондентів **колективне служіння** відбувається один раз на тиждень (38,2%), і більшою мірою їх спонукають йти до церкви позитивні емоції. Визначено, що значна частка респондентів (49,1%) реалізують заходи **індивідуального служіння** приблизно один-два рази на добу, сильна негативна емоція спонукає їх звернутися до Бога на самоті. На регулярність звернення до молитви найбільш впливає сильна потреба у спілкуванні з Богом, сформована звичка робити це та певний емоційний стан (тривога, депресія). Встановлено, що значна частка респондентів (29,1%) реалізують заходи **соціального служіння** приблизно раз на місяць, позитивні емоції найбільш посилюють потребу в колективному служінні Богу. У переважної частки респондентів почуття потреби приносити користь посилює спонукання до соціального служіння. За результатами анкетування ми визначили, що більшість наших респондентів (45,5%) не відвідує **неформальні колективні заходи служіння**, але для тих, хто відвідує такі заходи неформальне спілкування з іншими віруючими надає відчуття спокою та інтересу.

Наступним завданням нашого дослідження було визначити переважаючі форми релігійної активності та ті, які недостатньо проявляються у сучасних умовах.

На рис. 1 представлена діаграма, що відображає середні значення за показниками частоти застосування певних форм релігійної активності. Задля можливості проведення порівняння різних форм активності, ми застосували єдину шкалу (від 0 до 4 балів). Таке переведення дозволяє перевіряти припущення щодо переваги певної форми активності над іншими. На рис. 1 представлена діаграма, що відображає середні значення за показниками частоти. Для порівняння був застосований критерій Стюдента для залежних вимірів, за його допомогою ми змогли визначити розбіжності в частоті виконання представлених форм служінь.

За критерієм Стюдента ми можемо стверджувати, що частота виконання неформального служіння має значущі розбіжності з частотою виконання індивідуального служіння ($t=3,96$; $p<0,000$), колективного служіння ($t=6,29$;

$p < 0,000$) та соціального служіння ($t=5,44$; $p < 0,000$). Встановлено, що респонденти значно рідше відвідують заходи неформального служіння. Виявлено також значущі розбіжності у частоті відвідування заходів колективного служіння та соціального ($t=2,61$; $p > 0,01$), при цьому заходи колективного служіння (відвідування заходів богослужіння у церквах) переважають заходи соціального служіння в громаді. Відсутні розбіжності між показниками частоти таких форм релігійної активності: колективне – індивідуальне ($t=1,17$; $p > 0,24$), індивідуальне – соціальне ($t=0,95$; $p > 0,34$). Отже, молодь в умовах військових дій на території України найбільш активна в реалізації колективного служіння Богу, яке відбувається у присутності всієї релігійної громади. Заходи індивідуального та соціального служіння проявляються частіше, ніж неформальні форми служіння.

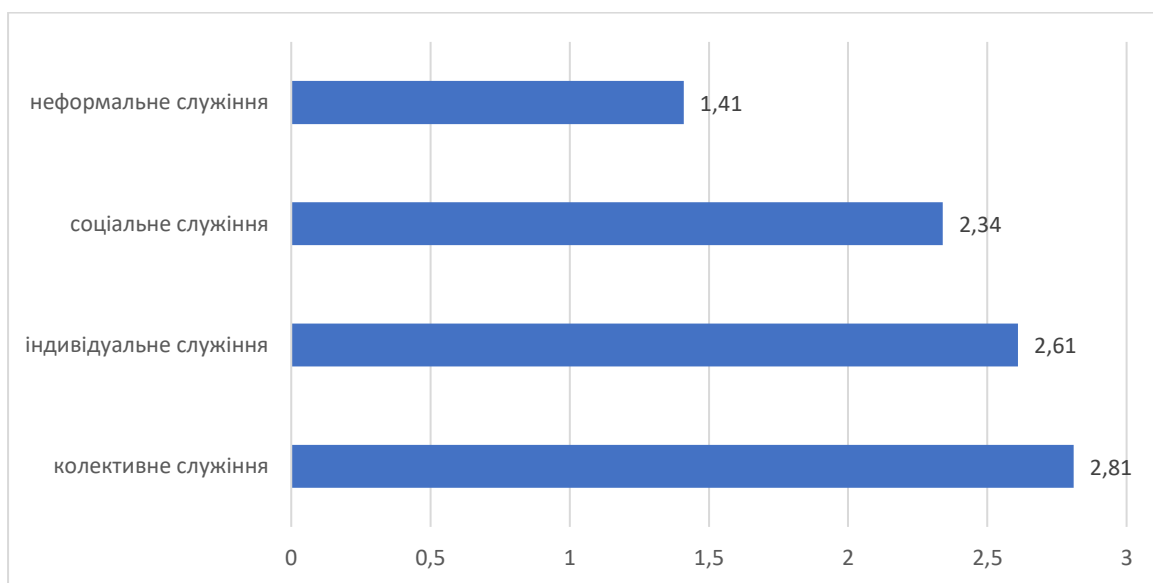

Рис. 1. Рівень релігійної активності української молоді за різними формами релігійної поведінки

Висновки. Провівши наше дослідження, ми визначили 4 форми прояву релігійної активності, а саме: колективне, індивідуальне, соціальне та неформальне служіння. Після проведеного порівняння розбіжностей у частоті виконання визначених форм релігійної активності в сучасних умовах України, ми можемо стверджувати, що молодь в умовах військових дій більш активна в реалізації колективного, індивідуального та соціального служіння, але не проявляє себе в неформальних формах служіння, можливо це пов'язане з тим фактом, що під час участі у неформальних формах служіння молодь не відчуває покращення свого стану. Також, це пов'язано з тим фактом, що представники лише протестантської церкви сприймають неформальне спілкування з іншими віруючими про Бога та навчання як форму служіння Богу. Представники католицької та православної конфесій підтримують лише традиційні форми (колективного та соціального) служіння. Важливо відзначити, що у період військових дій домінують колективні форми служіння, які реалізуються частіше, ніж соціальні форми служіння.

Список літератури

1. Фрейд З. Тотем та табу. Москва: Олимп, 1998. 448 с.
2. Войнівська О.О. Психологічні особливості особистісної релігійності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Одеса, 2007. 20 с.
3. Савелюк Н.М. Релігійна активність і механізми психологічного захисту. Психологічні перспективи. 2017. №30, С. 184-198.

ДОВІРА МОЛОДІ ДО ЗМІ У ПЕРІОД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Петренко Віталія Володимирівна

магістрантка 2 року навчання

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
Київ, Україна

Актуальність дослідження. За сучасних умов військових дій в Україні стає поширеним розповсюдження фейкової інформації в ЗМІ. Надмірний прояв довіри до інформації, що подається в ЗМІ, може мати негативні наслідки для людини, такі як негативні емоції, або ж викривлене сприйняття подій у світі, і, відповідно, обирання неефективних засобів взаємодії та поведінки, які можуть зашкодити особистості. Важливо дослідити, який рівень довіри має сучасна молодь до різних засобів масової інформації, а також які психологічні чинники впливають на цю довіру.

Феномен довіри у психології досліджували багато зарубіжних психологів: Дж. Роттер, Р. Левицькі, Д. Макалістер, М. Дойч, А. Купрейченко. Серед українських психологів явище довіри розглядали Н. Василець, С. Ворожбит, Н. Єрмакова, В. Кравченко, О. Лашко, Г. Циганенко. Разом з тим, проблема довіри молоді до ЗМІ у період військових дій в Україні в науковій літературі розглянута недостатньо.

А. Купрейченко найбільш сприятливим вважає підхід до визначення довіри як психологічного відношення, яке передбачає зацікавленість та повагу до об'єкта або партнера; усвідомлення, що деякі потреби можуть бути задоволені в результаті взаємодії з ними; емоції від передчуття їх задоволення; безумовну спрямованість виявляти по відношенню до партнера добру волю, а також виконувати певні дії, які сприяють успішній взаємодії [2].

Довіру можна розглядати як соціально-психологічне відношення, яке полягає в особливому ставленні суб'єкта до об'єкта довіри, що виникає в результаті безпосередньої або опосередкованої взаємодії та відображає внутрішню позицію суб'єкта, зумовлену прогнозованою оцінкою результатів цієї взаємодії [1].

Спираючись на надані визначення, ми визначаємо довіру як соціально-психологічний феномен, що проявляється у позитивному ставленні особистості до певного суб'єкта або об'єкта, який сприймається як надійний, що дозволяє формувати позитивні прогнози та очікування від взаємодії.

Мета дослідження - дослідити особливості довіри сучасної молоді до ЗМІ у період військових дій в Україні.

Для досягнення поставленої мети була розроблена авторська анкета «Довіра до ЗМІ», що складається з 48 запитань; всі запитання анкети можна поділити на 9 змістовних блоків. Серед засобів математико-статистичної обробки даних були використані критерій кутового перетворення Фішера та t-критерій Стьюдента для залежних вимірів.

Основні результати. В процесі дослідження була сформована вибірка із 51 особи (23,5% чоловіків та 76,5% жінок). Вибірку становила молодь, серед яких більшість (56,9%) є особами від 17-ти до 20-ти років. Більшість (88,2%) опитуваних перебуває під час війни в Україні у відносно спокійному місці; 11,8% осіб виїхали за кордон. Жоден з досліджуваних не перебуває в небезпечному місці (зоні окупації чи активних бойових дій).

Одним з блоків авторської анкети «Довіра до ЗМІ» утворили запитання, які визначають фактори довіри до різних ЗМІ. Завдяки даному блоку нами було визначено фактори, що підвищують довіру молоді до ЗМІ. Так, наприклад, досліджуваним потрібно було виставити за пріоритетністю аспекти, які підвищують їхню довіру до ЗМІ. Серед аспектів були наступні: знайомість джерела; довіра автору (конкретному журналісту або колективу каналу/сайту); використання посилань на інші джерела (очевидців та/або інші канали інформації); емоційна нейтральність новин; точність та реалістичність наведених фактів; наведення доказів (фото, статистика). Встановлено, що найбільше сприяє довірі до ЗМІ фактор «довіри автору» (конкретному журналісту або колективу каналу/сайту) (середнє значення = 2,98). Зауважимо, що чим менше значення - тим більший рівень довіри, оскільки здійснювалось ранжування від 1, найбільш важливого чинника, до 6, найменш важливого. Найменше впливає на довіру досліджуваних фактор точності та реалістичності наведених фактів (середнє значення = 3,98). За допомогою t-критерія Стьюдента нами було визначено, що між факторами «довіра конкретному автору» та «точність і реалістичність наведених фактів» існує розбіжність ($t=2,61$; $p\leq 0,01$), це означає, що перший фактор більше впливає на високий рівень довіри до ЗМІ, ніж другий.

Також, запитання даного блоку допомогли визначити фактори, що впливають на недовіру молоді певним ЗМІ. Встановлено, що найбільше на недовіру молоді певним ЗМІ впливає інформація, яка не виглядає достовірною; набагато менше, у порівнянні з даним фактором, впливає складність змісту інформації ($\phi^*=6,96$; $p\leq 0,001$).

Блок, який визначає здатність молоді перевіряти інформацію, подану в ЗМІ, на достовірність, допоміг визначити, як молодь оцінює власну здатність розпізнавати правдивість інформації за 10-ти бальною шкалою. Середнє значення за даним показником дорівнює 7,04. Тобто, молодь вважає, що має достатню здатність відрізнити правдиві новини від фейкових. Також, в даному блоці анкети ми провели невеличкий експеримент, в якому помістили три новини: правдиву, напівправдиву та неправдиву. Експеримент дозволяє визначити, чи здатні досліджувані насправді відрізнити правдиву інформацію від фейку. Респонденти оцінювали кожену новину на правдивість за 10-ти бальною шкалою і ми отримали такі результати: середнє значення за показниками довіри правдивій новині становить 5,29, що говорить про недостатньо високий рівень довіри; до напівправдивої новини - 3,88 балів, а ось до неправдивого повідомлення -5,2 балів. Помітно, що молодь не змогла відрізнити правдиву новину від фейкової. За допомогою t-критерія Стьюдента нами було визначено,

що існує розбіжність між рівнем довіри до правдивої новини та напівправдивої ($t=2,97$; $p\leq 0,004$); проте, не існує розбіжності між довірою до правдивої та неправдивої інформації ($t=0,20$; $p=0,84$). Отже, можна підсумувати, що опитувані оцінили рівень довіри до правдивої інформації та фейку майже однаково.

Завдяки анкеті ми визначили, за якими ознаками молодь розуміє, що інформація, подана в ЗМІ, є фейковою. Більшість досліджуваних (66,7%) вважають, що новина є фейковою, якщо в ній відсутні джерела інформації, а для 62,7% респондентів ознакою фейковості новин є використання інформації, яка взята із соцмереж, з акаунтів, які не є верифікованими. Лише незначна кількість респондентів (17,6%) орієнтується на надмірно емоційний заголовок як на маркер фейковості повідомлення. Тобто, для сучасної молоді суттєвою ознакою фейку є відсутність джерел інформації, а ознакою, яку молодь майже не бере до уваги, є заголовки в новинах.

Блок анкети, який має назву «Експеримент» дозволив нам порівняти рівень довіри молоді до одної і тої ж новини, в залежності від присутності певної інформації в повідомленні. Так, нами свідомо вводилась така додаткова інформація: 1) використання імені політичного діяча (умова 1), 2) зазначення конкретних просторових координат (областей країни, точної дати) (умова 2); 3) вказівка на точний час прогнозованої події (введення майбутньої дати) та вказівка на відоме джерело поширення новини (умова 3); 4) введення емоційного маркеру (умова 4). Нам вдалося отримати такі результати: найбільший рівень довіри в молоді був до нейтральної новини (умова 0), в якій не використовувались деталі (середнє значення = 7,25); подібну оцінку отримала і новина, в якій було зазначено конкретні географічні об'єкти країни (середнє значення = 7,22). Найменше досліджувані довіряють новині, в якій були зазначені точні дати майбутньої події та відоме джерело поширення новин (середнє значення = 6,25). Можна зробити висновок, що зазначення імені широковідомого діяча не впливає на високий рівень довіри молоді до певної новини; а зазначені точні дати майбутньої події та відоме джерело поширення новин можуть знижувати рівень довіри опитуваних; новині, в якій зазначено найменування конкретної території (областей) довірятимуть більше, ніж новині, в якій наявна точна дата та посилання на відоме джерело поширення новин.

Висновки. Нами було досліджено особливості довіри сучасної молоді до ЗМІ у період військових дій в Україні. Найбільше сприяє довірі до ЗМІ фактор довіри автору (конкретному журналісту або колективу каналу/сайту). Молодь вважає, що має достатню здатність відрізнити правдиві новини від фейкових. Проте, провівши експеримент, було визначено, що молодь не змогла відрізнити правдиву новину від фейкової, оцінивши рівень довіри до правдивої інформації та фейку майже однаково. Для сучасної молоді суттєвою ознакою фейку є відсутність джерел інформації. Провівши ще один експеримент, ми визначили, що зазначені точні дати майбутньої події та відоме джерело поширення новин можуть впливати на рівень довіри опитуваних, а в нашому випадку знижувати його. Новині, в якій зазначено найменування конкретної території (областей),

довірятимуть більше, ніж новині, в якій наявна точна дата майбутньої події та посилання на відоме джерело поширення новин.

Список літератури

1. Лисенко Д.П. Довіра як соціально-психологічний феномен. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. №3. С.123-126.
2. Савченко О.В., Кузнецов К. Довіра як компонент економічної поведінки особистості. *Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики, досвід, стратегії, перспективи: зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. Київ-Ірпінь, 7 квітня 2020 р. / за наук. ред. Л.М. Петренко, О.А. Пілевич. – Київ: Університет ДФС України, 2020. С. 306-308*

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЗДАТНІСТЬ МОБІЛІЗУВАТИ ТА ВІДНОВЛЮВАТИ ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ

Сукач Світлана Анатоліївна

магістрантка 2 року навчання

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
Київ, Україна

Актуальність дослідження. В умовах стресу, війни, невизначеності тема резильєнтності особистості набуває високої актуальності та потребує нових досліджень. Через складні життєві обставини та труднощі у людей виникає потреба шукати шляхи подолання, розуміти як саме слід впоратися із ситуацією, яка склалась. Відчувається дефіцит фундаментальних та прикладних досліджень резильєнтності в українській психології, попри той факт, що проблема дослідження резильєнтності як важливого життєвого ресурсу особистості вже багато років активно вивчається американськими дослідниками.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати модель резильєнтності як здатності мобілізувати та відновлювати психологічні ресурси.

Оскільки відсутня єдина домінуюча концепція резильєнтності, то існує багато визначень цього поняття. Вивченням цього феномена займалися різні зарубіжні та вітчизняні вчені, а саме: С. Богданов, О. Бойко, К. Болтон, Н. Гусак, В. Зливков, Ж. Ледесма, С. Лукомська, Ф. Лютанс, А. Максименко, О. Махнач, І. Понкін, Дж. Річардсон, Д. Хелерстейн, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін та інші.

Поняття «резильєнтність» використовується не лише в психології. Спочатку цей термін активно застосовувався лише в механіці, позначаючи властивість матерії набувати початкової форми після деформації, отриманої в результаті тиску, тобто відображаючи здатність матерії повертатись у початковий стан після змін. Сьогодні сфера застосування цього наукового терміну розширилась: медицина, психологія та інших соціальні науки. Даний конструкт розглядається в контексті впливу на особистість несприятливих стресових умов (негативний аспект аналізу) і здатності до нормального повноцінного функціонування (позитивний аспект аналізу).

Через те, що резильєнтність відображає складне психологічне явище, науковці трактують його як здатність, як процес, як рису особистості [7]. Найчастіше резильєнтність розглядається як захисний фактор організму, пов'язаний зі здатністю адаптуватися під впливом стресових чи зовнішніх факторів (змін життєвих обставин), протидіяти психологічним проблемам та обставинам, що викликають стрес [6]. Подібної думки дотримуються і інші автори, які розглядають резильєнтність як здатність людини протистояти і адаптуватися до несприятливих та травматичних подій [10].

А. Мастен та С. Лухтар розглядали резильєнтність як динамічний процес, який полягає у безперервній адаптації людини до складних життєвих умов [1]. Інші дослідники вказували на процесуальний характер формування резильєнтності, на постійну мінливість особистості в складних умовах, активний пошук засобів швидкої адаптації [3, 8]. Згідно з цим підходом, як зазначає Г. Лазос, динамічний процес резильєнтності включає:

- 1) контакт з несприятливими подіями чи факторами ризику;
- 2) активацію захисних факторів і їхню взаємодію з факторами уразливості;
- 3) формування та посилення резильєнтності або відхилення у бік патологічного реагування психіки [2].

Резильєнтність розглядається і як характеристика особистості, яка модерує або пом'якшує негативні наслідки стресу і сприяє адаптації [5, 9]. У складі резильєнтності дослідники виокремлюють дві складові: 1) фізичну резильєнтність як показник стресостійкості й толерантності; 2) психологічну резильєнтність, що включає розвиток та підтримку соціальних контактів, використання соціальної підтримки, віднайдення смислів у важких подіях або ситуаціях, підвищення освітнього рівня та опанування різних психотехнологій, що допомагають розвитку та доланню негативних наслідків після стресу [5].

Описуючи осіб з високим рівнем резильєнтності («резильєнтні особистості»), психологи виокремлюють три характеристики:

- стійке прийняття реальності;
- глибока, підкріплена міцними цінностями, віра в те, що життя має сенс;
- надзвичайна здатність імпровізувати [4].

Задля формування власної моделі резильєнтності нами були виокремлені такі ключові положення:

- більшість визначень феномену «резилієнс» базуються на двох головних тенденціях: реагування на неприємності та позитивна адаптація до складних умов;

- людині потрібний певний рівень сформованості резилієнтності для адекватної відповіді на різноманітні несприятливі події життя: від рутинних щоденних сварок до важливих життєвих подій;

- форми позитивної адаптації, які активізує людина, мають бути відповідними до несприятливої події з точки зору сфери життя, що піддається впливу, та вагомості події [5];

- резильєнтність як здатність проявляється в умінні особистості відновлювати свої ресурси після несприятливих стресових обставин [2].

Нами було припущено, що важливим аспектом, який забезпечує стійкість особистості до несприятливих факторів, є її особистісна ресурсність (ресурсна наповненість як переживання наявності достатньої кількості психологічних ресурсів задля конструктивного подолання стресової ситуації, можливості актуалізації їх у складних обставинах) та здатність оперативно відновлювати використані ресурси, формуючи у такий спосіб готовність до наступних життєвих випробувань.

Ми розглядаємо резильєнтність як стійкість особистості щодо подолання несприятливих, стресових умов через мобілізацію та відновлення психологічних ресурсів, що допомагають людині справлятися з актуальними труднощами.

Ми припустили, що до складу резильєнтності входять наступні компоненти:

1) ресурсна наповненість (запас психологічних ресурсів, переживання їх достатності для подолання актуальної стресової ситуації, можливості оперативно мобілізувати для формування адекватної відповіді на несприятливі умови життєдіяльності);

2) здатність відновлювати ресурси (переживання власної здатності своєчасно відновити ресурси, організувати самопідтримку себе у складних обставинах, на тлі психологічного виснаження);

3) сформовані копінг-стратегії додання стресових ситуацій (засобів управління діючими стрес-чинниками, які виникають як відповідь особистості на певну психологічну загрозу ефективності власної життєдіяльності).

За сформованою нами моделлю резильєнтності зараз розробляється методика, яка дозволить визначати рівень сформованості окремих складових та всієї здатності особистості до відновлення ресурсів.

Висновок. Існуючі підходи до вивчення психічного явища резильєнтність доповнює запропонована нами модель, яка розглядає її як здатність адекватно оцінювати наявні психологічні ресурси для додання проблем, мобілізувати їх у відповідних ситуаціях, оперативно відновлювати в постстресових умовах. Безумовно ця здатність є корисною не лише у подоланні стресових умов, а й при потраплянні особистості у нові, невизначені обставини. Від рівня її сформованості залежить як актуальний робочий стан людини, так і результативність її діяльності, продуктивність життя в цілому.

Список літератури

1. Адаменко Л./ «Вісник Національного університету оборони України 5: «Питання психології», С. 6
2. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія*, 2018. №14. С. 26– 64.
3. Cicchetti, D. The emergence of developmental psychopathology. *Child Development*, 1984. Vol. 55. P. 1–7.
4. Coutu D. L. How resilience works. *Harvard business review*, 2002. Vol. 80 (5). P. 46-56.
5. Hellerstein D. How I can become resilient. *Heal Your Brain*, 2011. URL: <http://www.psychologyto-day.com/blog/heal-your-brain>.
6. Neman R. APA's resilience initiative. *Professional psychology: research and practice*, 2005. № 36. p. 227
7. Kaplan, H. B. Toward an understanding of resilience: a critical review of definitions and models. *Resilience and Development: Positive Life Adaptations* (ed. M. Glantz and J. Johnson). New York, NY: Plenum Press, 1999. P.17–18.

8. Luthar S.S., Cicchetti D., Becker B. The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, May/June 2000, Vol. 71 (3), P. 543– 562.
9. Wagnild G. M., Young H. M. Development and psychometric evaluation of the Resilience Scale. *Journal of Nursing Measurement*, 1993. №1, P.145-152
10. Walker F., Pfingst K., Carnevali L., Sgoifo A., Nalivaiko E. In the search for integrative biomarker of resilience to psychological stress. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 2017. № 74. P. 310-320.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПИСЬМОВИХ ПРАКТИК У ВИРІШЕННІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ КЛІЄНТІВ

Туриніна Олена Леонтіївна,
канд. психол. наук, професор

Філіпенко Ірина Миколаївна,
студентка
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
м. Київ, Україна

Темою роботи було обрано поняття письмові практики та їх вплив на вирішення психологічних проблем. Обґрунтування вибору теми стало значне розповсюдження письмових практик та використання їх як з боку спеціалістів, так й в якості інструмента самопізнання. При цьому незважаючи на розповсюдження зазначених практик саме дослідження впливу письмових практик, обґрунтування та можливості їх використання при вирішенні психологічних проблем не проводилися.

Проведений у роботі аналіз літературних джерел, підходів та досліджень Н.В.Чепелевої, М.Л. Смульсон М.Л., [1] Ю.О. Дем'яненко [2], щодо письмових практик з одного боку підтвердив цікавість та широке використання їх у роботі як вітчизняних, так й зарубіжних дослідників. З іншого боку, єдиної позиції в цьому питанні не існує.

Насамперед, у вітчизняній науковій літературі нами не було знайдено самого поняття «письмові практики», його визначення. Через це було запропоновано сформулювати поняття «письмові практики» як методи роботи психолога та методи самопізнання, що використовують письмове слово для вирішення психологічних проблем.

Письмові практики як інструмент психологічної допомоги та самопізнання більш вивчено та використовується у роботі зарубіжних науковців. На думку О.Л. Туриніної, серед вітчизняних дослідників письмові практики не визначаються як окремий напрям, а становлять складову переважно нарративних практик, казкотерапії, роботи з метафорою [3]

В нашій роботі розкриті поняття письмових практик у зарубіжній літературі, це поняття розглянуто в контексті психолінгвістики, бібліотерапії, казкотерапії, нарративної терапії [4]. Стисло надані відмінності письмової та усної мови.

Також у роботі розглядається та досліджується поняття «психологічних проблем» та роль письмових практик у їх вирішенні. Проаналізовано та відображено як застосування письмового слова завдяки самовираженню, метафоричності, саморефлексії спонукає будувати нові власні історії, наповнювати їх та життя новими сенсами.

Через ситуацію, яка склалася не лише в Україні, а й в цілому світі, через захворювання та введення запобіжних заходів щодо розповсюдження Covid-19, переведенням багатьох процесів в онлайн, було запропоновано створити онлайн групу в соціальній мережі Фейсбук, в якій провести як тестування, так й сам експеримент щодо впливу письмових практик. Таким чином була сформована міжнародна група із 28 жінок (учасниці з чотирьох країн, 18 міст).

Одній із значущих психологічних проблем сьогодення, актуальність якої не знижується, а навпаки останнім часом наростає значними темпами була визначена підвищена тривожність особистості.

Через це провідною діагностичною методикою було обрано методика діагностики самооцінки тривожності Ч.Д. Спілбергера (оцінка ситуативної та особистісної тривожності) в адаптації Ю.Л. Ханіна. Завдяки цій методиці тривожність досліджується у якості двох складових: як особистісну властивість (особистісна тривожність), й як стан (ситуативна тривожність).

Згідно з тестуванням у групі висока ситуативна тривожність виявлена майже у третини групи (32%), результати високої особистісної тривоги отримано рівно у 50 %, що показує навіть на незначній вибірці актуальність проблеми. Серед 14 жінок із високою особистісною тривожністю у семи виявлена також й підвищена ситуативна тривожність.

Одним із пов'язаних із тривожністю показників є впевненість у собі. Для тестування впевненості у собі був обраний однойменний тест В.Г. Ромека. Згідно з тестуванням серед 14 жінок з високою особистісною тривожністю низькі показники впевненості (нижче 4-х балів за 10-ти бальною шкалою) протестовано у семи жінок. Тест впевненості В.Г. Ромека складається з трьох шкал: впевненість у собі, соціальна сміливість та ініціативність. Більш низькі показники отримані у шкалах соціальна сміливість та ініціативність.

Додатковим тестом також було обрано тестування впевненості у власних діях або самоефективності за допомогою шкали загальної самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема в адаптації В.Г. Ромека. Серед учасниць з високою тривожністю були отримані результати з низькою самоефективністю (менше 27 балів) також у семи учасниць.

Відповідно до результатів емпіричного дослідження була сформована програма письмових практик. До її складу увійшли сім технік, обсяг та складність яких підвищувалась від початку до завершення програми.

Техніки мали за мету також ознайомити учасниць з різноманітністю та різноплановістю письмових практик, надавши можливі варіанти та приклади виконання, приклади самостійних підходів та можливості застосування у власному житті та у психологічній практиці.

Заняття надавалися в письмовому вигляді в закритій групі у соціальній мережі Фейсбук, учасниці мали можливість проходити та виконувати техніки самостійно у власному режимі у зручний час.

Крім того, для більшого поглиблення в техніки, з урахуванням переважаючих каналів сприйняття в групі були також записані прямі ефіри з озвучуванням технік, прикладами та налаштуванням на процес учасниць. Перші завдання

потребували мінімум часу на виконання та були (чи скоріше здавались) простими та легкими.

Всі завдання були детально розписані, з чіткою структурою та прикладами виконання від ведучого програми.

Перші техніки майже не пропонували залучення творчих здібностей (лише у якості оформлення в кластерах), однак при удаваній простоті вони мали на меті провести ревізію життя, власних важливих та значущих подій та цінностей, відокремити, обрати найважливіші та найвагоміші й закріпити, викарбувати їх у словах.

Ближче до середини тренінгу техніки, залишаючись структурними, детально описаними та озвученими, спонукали учасниць для більшого прояву творчості, для більшого висловлювання думок, вираженню почуттів.

Ці техніки мали надати можливість учасницям для прояву та відкриття креативності, творчості, свободи процесу написання, можливість як наслідувати, так й відхилитися від чіткої лінії завдання.

Відповіді на завдання, починаючи з середини тренінгу, вже мали бути більші за обсягом, залучали в себе й міркування, й прописування власних процесів через різноманітні порівняння та метафори. Тобто після зниження тривожності, появи впевненості було задіяне більше вільності, свободи у виконанні, креативності, творчого прояву, метафоричності історій та образів, що для кожного учасника проявлялася в тому ступеню й напрямку, який для нього був важливий на період написання.

Шосте завдання було в більшому ступені терапевтичним, воно припускало самостійну роботу з почуттям (за завданням негативним).

Сьома, завершальна техніка, мала на меті узагальнити, увібрати досвід всього тренінгу, власний досвід роботи з письмовими практиками, буквально та метафорично. Всі техніки крім самих письмових завдань мали питання, що спонукали до звернення до почуттів, до осмислення та рефлексії.

Учасницям надавався підтримуючий, спонукаючий до самодослідження та проявлення зворотній зв'язок.

Для терапевтичних груп бажано робити завдання раз на тиждень, з меншою групою та більше поглиблюватися в надання зворотного зв'язку та надавати сприяння більшій взаємодії між учасниками групи.

Експеримент стартував з кількістю учасниць 28. Завдяки проведенні програми у рамках онлайн групи у соціальній мережі було виявлено також не лише переваги, а й організаційні недоліки такого експерименту.

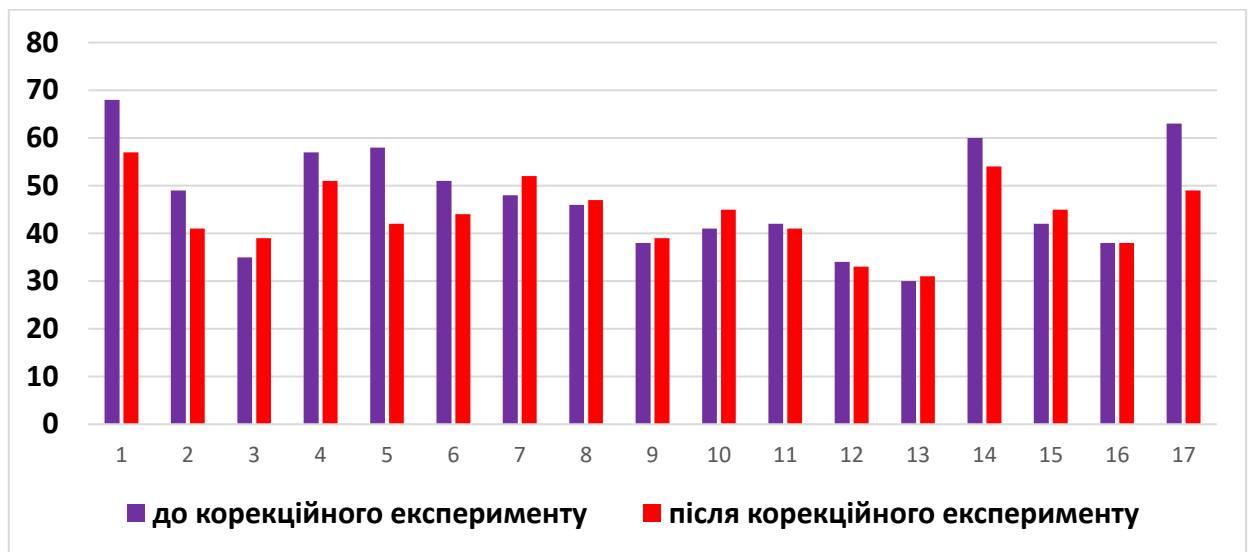
Сама програма тривала майже чотири тижні, учасниці з одного боку мали час пропрацювати та прожити техніки, з іншого боку – до фінішу дійшли не всі. Друге тестування пройшли лише 17 учасниць, виконали завдання у повному обсязі – 12 учасниць. Тобто вплив на учасниць щодо виконання завдань, відповідальності, пріоритетності участі у зазначеному форматі має обмежені можливості на відстані через онлайн спілкування.

Та в той же час позитивні результати свідчать про можливість й в подальшому удосконалити та продовжувати цю практику. Повертаючись до

результатів тренінгу зазначаємо, щодо загального відчуття та настрою групи (тих учасниць, які пройшли тестування після проведення досліджуваного експерименту) отримані позитивні відгуки.

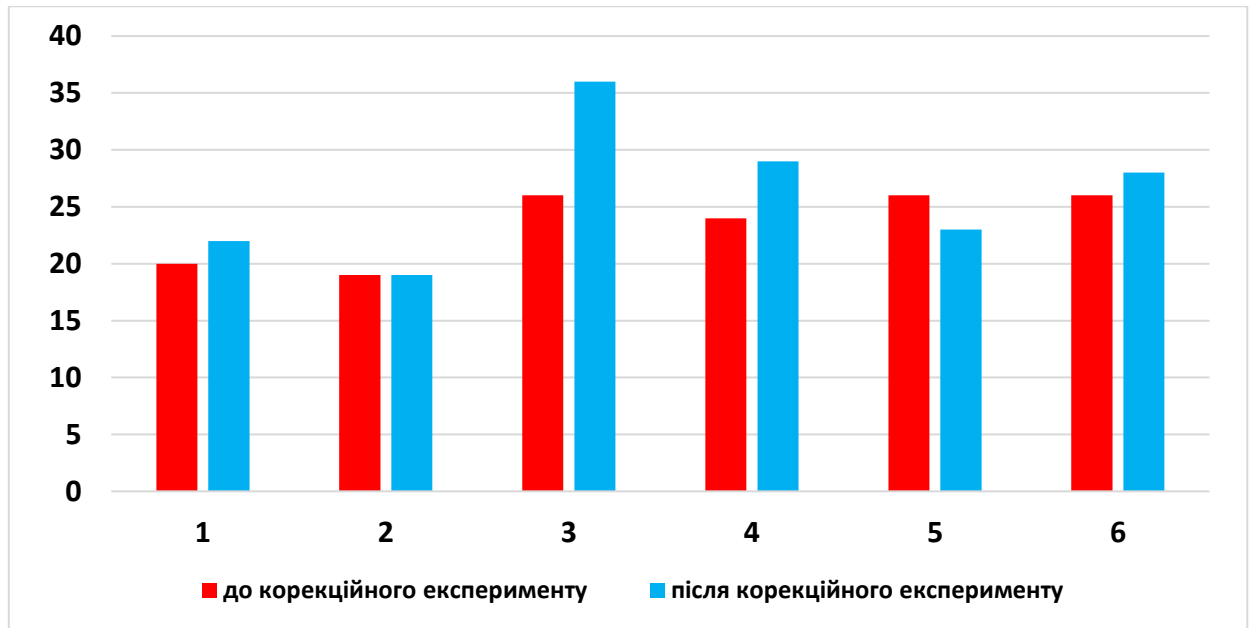
Щодо почуттів та емоцій по закінченню тренінгу учасниці ділилися позитивними емоціями: натхнення, радості, задоволення, вдячності, цікавості, подиву, спокою.

Стосовно результатів проведеного після експерименту тестування. Згідно з методикою діагностики самооцінки тривожності Ч.Д. Спілбергера, Ю.Л. Ханіна можна зазначити, що ситуативна та особистісна тривога в цілому у учасниць знизилася.

Малюнок 1. Результати дослідження особливостей особистісної тривожності в експериментальній групі до і після формувального експерименту (за методикою Ч.Д. Спілбергера, Ю.Л. Ханіна)

Є учасниці тестування, у яких виявлено підвищення тривожності за обома шкалами. Вони мають також зниження й інших показників, таких як впевненість у собі (згідно з тестом впевненості у собі В.Г. Ромека) та самоефективності (за методикою Р. Шварцера та М. Єрусалема).

Малюнок 1. Результати зміни показників самоефективності в учасниць групи з початково низькою самоефективністю після корекційного експерименту (за шкалою загальної самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема)

Ми припускаємо наявність (або появу під час роботи групи) якісь нових факторів у житті учасниць, які знизили чи не дали можливості підвищити вищезазначені показники. Та, можливо, не досить щире або кваліфіковане тестування до проведення експерименту, що дало хибні результати.

Щодо впевненості у собі згідно з тестом В.Г. Ромека були отримані наступні результати. Якщо не брати до уваги трьох учасниць, у яких показники після проведення експерименту погіршилися, можна відмітити загалом позитивний вплив письмових практик як на впевненість учасниць, так й на соціальну сміливість.

Також зазначимо, що вплив на ініціативу в соціальних контактах був майже непомітний, показники змінилися в незначній мірі. Аналіз результатів також показав в цілому зростання самоефективності учасниць групи, особливо відчутна різниця в учасниць групи, які мали початково низьку самоефективність.

Таким чином дослідження довело хоч й не безумовний, але відчутний позитивний вплив на вирішення психологічних проблем жінок групи, зокрема зниженню як ситуативної, так й особистісної тривожності, підвищенню впевненості у собі та віри в ефективність власних дій.

Однозначно, що вивчення як самого поняття письмових практик, так й їх впливу на вирішення психологічних проблем жінок потребує подальшого розвитку та більш детальних досліджень на різних за виборками групах, як у онлайн, так й в офлайн форматах, у груповому колі та в індивідуальних сесіях. Бо письмові практики мають великий потенціал щодо можливості доповнювати, структурувати, узагальнювати роботу в інших психологічних методах та напрямках, сприяти прискоренню, закріпленню бажаних змін та процесів.

Таким чином, можна сказати, що в цій темі існує багато простору для подальшого вивчення та дослідження через невизначеність понять, з одного боку, а з іншого, через доступність та широке розповсюдження та можливість розширювати досвід та практику новими потужними, різноманітними практиками та психологічними інструментами, що підтверджує актуальність та інтерес до дослідження.

Список літератури:

1. Нативні психотехнології./ Чепелева Н.В, Смульсон М.Л., Шиловська О.М., Гуцол С.Ю.; за заг. ред. Чепелевої Н.В— К.: Главник, 2007. — С.144
2. Дем'яненко Ю. О. Застосування наративних методів у роботі соціального працівника// Проблеми соц. роботи: філософія, психологія, соціологія. - 2013. - № 1. - С. 105-110.
3. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.-метод. посіб. / О. Л. Туриніна. — Київ : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. — 206 с.
4. Арпентьева М.Р. Стихотворная психотерапия в практике кризисной помощи. (дата звернення 22.10.2021) URL: <https://sjani.ge/sjani-18/%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%9E%E1%83%94%E1%83%9C%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%94%E1%83%95%E1%83%90.pdf>
5. Бірон Б. Психометричний аналіз української версії шкали загальної самоефективності// Актуальні проблеми прикладної психології: матеріали Всеукр. конф. К.: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014 р. – 108 с.
6. Гуцол К.В. Наративна компетентність як чинник самопроекування особистості: дис. д-ра філософії в галузі знань; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка, Нац. акад. пед. наук України. - Київ, 2020. - 380 арк.

ANALYTICAL REVIEW OF THE POSSIBILITIES OF SPECTRAL METHODS FOR DIAGNOSTIC DAMAGE OF ELECTROMECHANICAL EQUIPMENT

Karykh Viktoriia,
master's degree GEMm-21,
Donetsk National Technical University, Ukraine

Altukhova Tetiana,
Ph.D., associate professor of the department
applied mathematics and computer science
Donetsk National Technical University, Ukraine

Assessment of the technical condition of electromechanical equipment is the most important element of all basic aspects of operation of electromechanical equipment (EME). Its main task is to identify equipment defects and malfunctions.

To date, one of the most popular methods of detecting malfunctions is spectral analysis, which combines the methods of qualitative and quantitative determination of the composition of an object. These are: acoustic control - uses oscillations of ultrasonic and sound ranges with a frequency from 50 Hz to 50 MHz. Such fluctuations occur in the area of elastic deformations of the medium, where stresses and deformations are proportionally related. According to the nature of registration of vibrations, acoustic methods are divided into amplitude, frequency, and spectral. The advantages of these acoustic methods [1]: detection and registration of newly developing defects is ensured, thereby allowing to classify defects according to the degree of their danger; in production conditions, it is possible to detect an increase in the crack by tenths of a millimeter; provide control of the entire facility using certain transducers; carry out thermal and waterproofing control; prevent catastrophic destruction of structures during testing and operation by assessing the rate of development of defects; and also determine the places of flow. Disadvantages of these methods: acoustic signals, as a rule, are difficult to distinguish from obstacles; the need for further diagnostics of controlled objects by other methods; the use of these methods on openly laid cables, cables in channels, tunnels is not recommended, since due to the good propagation of sound along the metal sheath of the cable, a large error can be made in determining the location of damage; as well as the need for expensive equipment.

Vibrodiagnostics – vibration analysis, supplemented by thermal control of individual nodes, drive motor current and, in some cases, the composition of the lubricant, became the basis of a new direction of technical diagnostics, which was called machine condition control and diagnostics [2-4]. The advantages of vibrodiagnostics are a wide range of diagnosed parameters; conducting diagnostics on working equipment; while the disadvantages are the need to use special vibroacoustic sensors and the complexity of their installation, the dependence of the vibration level

on a number of factors, the difficulty of obtaining a vibration signal. The difficulty of performing diagnostics on hard-to-reach equipment can also be noted as a disadvantage [3].

Recently, the spectro-current analysis of the state of electric machines [3, 5], which is based on monitoring the consumed current followed by a special spectral analysis of the received signal, has been widely developed in the world, which allows determining the state of various elements of electromechanical equipment with a high degree of reliability. This method is the most effective, as it allows you to store large databases on the computer with information on the dynamics of damage to the monitored EME, with subsequent prediction of its failure.

According to the above, it can be concluded that the methods based on spectral analysis have quite significant advantages in the diagnosis of electromechanical equipment. Many modern systems use spectral analysis, as it is possible to store a database of EME malfunctions with further determination of the residual resource.

References:

1. Матвійчук В.А., Рубаненко О.Є., Гунько І.О. Діагностування електрообладнання. Навчальний посібник. Вінниця: ВНАУ, 2020. – 138.
2. Randall R. B. Vibration-based condition monitoring: industrial, aerospace and automotive applications / R. B. Randall. – Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2011. – 309 с.
3. Чорний О.П., Зачепа Ю.В., Титюк В.К., Чорна О.А. Моніторинг і діагностика електромеханічних об'єктів: навчальний посібник. Кременчук: ПП Щербатих А.В., 2019. – 122 с.
4. Губаревич О. В. Вібраційна діагностика електроприводів в системах гідроелектростанцій. Гідроенергетика України, 3—4/2021. – С. 61-64.
5. Надійність та діагностика електрообладнання: навч. посіб. / В. М. Казак, Б. І. Доценко, В. П. Кузьмін [та ін.]. – К.: НАУ, 2013. – 280 с.

APPROACH TO ASSESSING VALUES OF SPATIAL PARAMETERS OF HIDING OF A DYNAMIC OBJECT

Kolomiets Yuriy,

Ph.D., Senior Research

The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy

Bazilo Serhii

Ph.D., Senior Research

The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy

Kulynych Ihor

Senior Research

The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy

During flight control modeling of a dynamic object, complex components of systems of nonlinear differential equations arise, which makes it necessary to use numerical integration methods, the most widespread of which is the Runge-Kutta numerical method [1, 2, 3]. If we consider recent studies on the implementation of other methods of integration of ordinary differential equations, it can be noted that one of the most promising is the method of differential Taylor (DT) transformations [4].

When moving from a mathematical model to a numerical method, errors occur, which are called method errors. They are related to the fact that any numerical method reproduces the original mathematical model approximately. The most typical errors of the method are sampling error and rounding error. Since the discrete model is a system of a large number of algebraic equations, it is impossible to find the solution of such a system exactly and explicitly. Therefore, it is necessary to use one or another numerical algorithm for the solution of the system of algebraic equations [5], which allows you to find the solution quickly and with a controlled error.

It is proposed to control the accuracy of pointing a dynamic object by performing a step-by-step control of the deflection of aerodynamic rudders using the DT-transformation method. The main feature of DT transformations as a mathematical method is the implementation of a recurrent, methodologically simple (numerical-analytical) determination of members of the Taylor series of any order (or, what is more precisely, the determination of any higher derivative of a given function) in the absence of methodological errors [3]. This method allows using ordinary differential equations to perform calculations with a variable integration step, to automatically select the length of the integration step, which provides higher accuracy of calculations compared to finite-difference methods [6, 7].

The calculation using DT-transformations is carried out in three stages (classical for any operational method): direct transformation is the transition from the domain of originals to the domain of images; carrying out the necessary calculations in the field

of differential spectra; inverse transformation – restoration of the received spectrum in the area of the originals.

The proposed method of estimating the values of the spatial parameters of the dynamic object guidance based on the differential-Taylor transformation allows you to predict the trajectory of the dynamic object with an accuracy higher than the accuracy of the Runge-Kutt-Felberg method with the same integration step. The proposed computational scheme is one-step. It is known that single-step schemes are the most effective when predicting the movement of a dynamic object with a variable step and order [6]. It should be noted that, compared to the Runge-Kutt-Felberg method, the developed computational scheme, based on the properties of DT transformations, allows obtaining a non-grid, piecewise-specified function on the half-segments between the grid nodes, which makes it possible to make predictions without reference to given grid and without applying the interpolation procedure.

According to the results of simulation of the dynamic object's introduction into the calculation area, it was found that the application of the method of differential-Taylor transformation according to the specified algorithm makes it possible to reduce the number of calculations of differential equations describing the spatial parameters of the dynamic object's movement, especially in areas that have significant curvature. At the same time, a simultaneous increase in the accuracy of the obtained solutions is ensured. The application of the differential-Taylor transformation method makes it possible to obtain in a short time high indicators of the spatial parameters of the output of a dynamic object in the calculation area.

References:

1. Metyuz, Dzhon, G., Fink, Kurtis, D. Chislennye metody. Ispolzovanie MATLAB, 3-e izdanie.: Per. s angl. – M.: Izdatelskij dom “Vilyams”, 2001. – 720 s.: il. – Paral. tit. angl. – ISBN 5-8459-0162-6.
2. Novikov E.A. Yavnye metody dlya zhestkih sistem / E.A. Novikov. – Novosibirsk: Nauka. Sib. predpriyatie RAN, 1997. – 195 s.
3. Feldman L.P., Petrenko A.I. Dmytriieva O.A. Chyselni metody v informatytsi: pidruchnyk / za red. M.Z. Zghurovskoho. – K., 2006. – 480 s.
4. Kovbasiuk S.V. Zastosuvannia zmishchenykh dyferentsialnykh peretvoren dlia rozviazku balistychnykh zadach / S.V. Kovbasiuk, M.Iu. Rakushev // Visnyk ZhDTU. Tekhnichni nauky. – Zhytomyr, 2006. – № 39 (4). – S. 127-132.
5. Samarskij A.A., Gulin A.V. Chislennye metody. Ucheb posobie dlya vuzov – M.: Nauka. 1989.-432 s.
6. Holl Dzh. Sovremennye chislennye metody resheniya obyknovennykh differentsialnykh uravnenij / Dzh. Holl, Dzh. Uatt. - M.: Mir, 1979. - 321 s.
7. Puhov G.E. Differentsialnye preobrazovaniya i matematicheskoe modelirovanie fizicheskikh processov / G.E. Puhov. - K.: Naukova dumka, 1986. - 159 s.

PROJECT FOR THE CONSTRUCTION OF A WINERY OF STILL WINES IN THE KHERSON REGION

Suhachenko Tetiana,
Ph.D., Associate Professor
Odesa National University of Technology

Viticulture and winemaking have always been traditional and highly profitable industries in Ukraine. The main requirement that determines the prospects for effective development on the foreign and domestic markets is to increase the level of competitiveness of Ukrainian winemakers.

Of particular importance in market economic relations is the main role of state regulation, which helps determine the set strategic priority directions for the development of the wine industry.

It should also be determined that the wine industry acts as one of the main branches of the country's economy, therefore it is necessary to provide all possible approaches affecting the management system to preserve the production potential of the industry. The economic system of wine production is built in such a way that it can accumulate not only material resources, but is also able to influence the economic relations between subjects of economic activity.

Today, the area of vineyards is about 40,000 hectares. Vineyards are mainly concentrated in Odesa, Kherson, Mykolaiv and Transcarpathia regions. Geographically, there are 6 main wine-growing regions of Ukraine, 15 macrozones (wine regions) and 58 microzones, although these zones are not fixed by law.

In connection with recent climatic changes, the geography of Ukrainian viticulture has significantly expanded to the north and covers almost all of Ukraine. This is clearly a perspective for the development and research of these wine-growing areas on the topic of which varieties are suitable for these new climatic conditions. According to official statistics, in 2020 the volume of production of still and sparkling wines (excluding the wine material that went to distillation) amounted to 545 thousand dal. [1, 2]

In the last few years, the grape and wine industry has been going through difficult times. Indicators of grape cultivation and wine export decreased. If we talk about the import of grapes, in recent years we have imported fresh and dried fruit in the amount of 40 to 60 thousand tons annually for the amount of \$30 to \$60 million. At the same time, exports do not exceed 120 tons, with a profit of \$142 thousand. According to the State Statistics Service, the production of wine products in 2020 amounted to 90.0 million liters.

The main reasons why the industry ended up in crisis: The first is the occupation of Crimea, as an important component of Ukraine's wine industry. With the loss of Crimea, Ukraine lost 41% of land under vineyards. Today, 60% of Ukrainian grapes are grown in Odesa region, followed by Transcarpathia region – 10%, Mykolaiv region – 8% and Kherson region – 7%. The second is the loss of one of the largest foreign sales markets and, at the same time, the absence of a well-established domestic market.

The third is the pandemic crisis of COVID-19, which affected the decrease in consumer purchasing power. The fourth is the military aggression of the Russian Federation, as the Kherson region has been under occupation for more than 9 months.

Kherson Region is one of the main wine-growing regions of Ukraine. According to the State Statistics Service, in 2020, grapes were grown on 4.9 thousand hectares in Kherson region, and the harvest reached 408.5 thousand tons.

Main grape varieties: technical reds – Cabernet Sauvignon, Saperavi, Saperavi Northern; white – Rkatsiteli, Green Sauvignon, Rhenish Riesling, Aligote, Fetjaska; canteens – Shasla, Muscat Odesa. Viticulture and wine-making in the Kherson region is concentrated in specialized wine-growing cooperatives. The main direction of grape processing is the production of grape juice and table wines. Vintage wines Naddniprianske, Pearl of the Steppe, Velvet of Ukraine, etc., as well as cognacs Dnipro, Kakhovka, Tavria are produced.

The purpose of the study was to develop a project for the construction of a winemaking enterprise of still wines in the conditions of the Kherson region and to improve the quality of wine due to the improvement of the technology for the production of table wine materials and the introduction of modern technological equipment.

The main tasks of the project were:

- Analysis of used grape varieties, taking into account the planned assortment and specification of the grape processing schedule;
- Introduction of new technological equipment;
- Clarification of equipment and technological schemes of wine production according to the given assortment;
- Performing the necessary technological and engineering calculations taking into account the given assortment;
- Determining the economic expediency of the measures taken to reconstruct the winery.

Thanks to the economic calculation, it was concluded that the proposed project is expedient – its payback period is 7 years, as planned.

References:

1. Виноробство в Україні: сучасний стан і перспективи Електронний ресурс [Режим доступу] <https://agropolit.com/blog/475-vinorobstvo-v-ukrayini-suchasniy-stand-i-perspektivi>

2. Current situation and prospects of development of the vineyards and wine production industry Електронний ресурс [Режим доступу] http://bses.in.ua/journals/2020/52_1_2020/16.pdf

АНАЛІЗ ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ НА БАЗІ МАТЕМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

Біляєв Микола Миколайович,

доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри гідравліки та водопостачання
Український державний університет науки і технологій, Україна

Скрипник Олег Олександрович,

магістр групи ВВ2121,
Український державний університет науки і технологій, Україна

Соловійов Владислав Володимирович,

магістр групи ВВ2121,
Український державний університет науки і технологій, Україна

Прогнозування та оцінювання техногенного забруднення довкілля є важливою задачею, актуальність якої з часом збільшується [1, 3].

В роботі розглядається комплекс математичних моделей для вирішення прикладних задач, що виникають в галузі екологічної безпеки, охорони праці та захисту довкілля:

1. Прогнозування рівня забруднення повітря та оцінювання ризику ураження персоналу при викидах хімічно-небезпечних речовин на підприємствах.
2. Оцінювання рівня забруднення атмосферного повітря у випадку викиду хімічно-небезпечної речовини з пошкодженої цистерни.
3. Оцінювання ризику токсичного ураження персоналу в приміщенні при затіканні в приміщення токсичної речовини з повітрям.
4. Оцінювання ризику термічного ураження персоналу при горінні вантажів на залізниці, або палива на АЗС.
5. Оцінювання ефективності використання захисних екранів для зниження рівня забруднення повітря біля автотрас.
6. Оцінювання рівня пилового забруднення біля штабелей вугілля.
7. Прогнозування рівня шумового забруднення біля залізничних коридорів.

Для вирішення цих задач використовуються:

- 1) рівняння масопереносу та рівняння для потенціалу швидкості (моделювання хімічного забруднення атмосфери при руху хімічно-небезпечної речовини в атмосфері);
- 2) рівняння акустики;
- 3) багатовимірне рівняння теплопереносу (моделювання термічного забруднення повітря, оцінювання ризику термічного ураження працівників при пожежі та моделювання роботи водяної завіси);

Чисельне інтегрування моделюючих рівнянь здійснюється за допомогою неявних кінцево-різницевих схем. Розроблено пакет прикладних програм (мова

програмування FORTRAN) для комп'ютерної реалізації розроблених чисельних моделей. Результати комплексу обчислювальних експериментів наведено у даній доповіді.

Список литературы

1. Беляев Н. Н. Моделирование нестационарных процессов аварийного загрязнения атмосферы: монография / Н. Н. Беляев, А. В. Берлов, П. Б. Машихина. – Д.: «Акцент ПП», 2014. – 127 с.

2. Беляев Н.Н. Математическое моделирование в задачах экологической безопасности и мониторинга чрезвычайных ситуаций: монография / Н.Н. Беляев, Е.Ю. Гунько, П.Б. Машихина. – Д.: Акцент, 2013. – 159 с.

3. Biliaiev M. M. Numerical simulation of indoor air pollution and atmosphere pollution for regions having complex topography / M. M. Biliaiev, M. M. Kharytonov // Conference Abstracts of 31st NATO / SPS International Technical Meeting on Air Pollution Modelling and it's Application. – Torino, Italy, 2010. – № P1.7.

ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКУ УРАЖЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ ЕКСТРИМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ МЕТОДОМ ОБЧИСЛЮВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Гунько Олена Юріївна,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри гідравліки та водопостачання,
Український державний університет науки і технологій, Україна

Козачина Валерія В'ячеславівна,
асистент кафедри гідравліки та водопостачання,
Український державний університет науки і технологій, Україна

Стеценко Олена Анатоліївна,
магістр групи ВВ2022,
Український державний університет науки і технологій, Україна

Екстремальні ситуації на хімічно- небезпечних підприємствах, сховищах, транспорті приводять до появи вражаючих факторів – концентрації токсичної речовини, підвищеного тиску, нагрітого повітря [1, 2]. В доповіді розглядається комплекс математичних моделей для вирішення актуальних задач в галузі охорони праці та екологічної безпеки:

1. Захист залізничного вагону, в якому транспортується хімічно небезпечний вантаж (вибухівка, тверде ракетне паливо тощо), від пошкодження при дії лазера.
2. Оцінювання ризику ураження персоналу та моделювання забруднення атмосферного повітря у випадку пошкодження вагону з хімічно небезпечним вантажем (тверде ракетне паливо) при появі хмари токсичної речовини.
3. Захист залізничного вагону, в якому транспортується хімічно небезпечний вантаж (вибухівка, тверде ракетне паливо тощо), від пошкодження при потраплянні в стінку вагону кулі з автомату Калашникова.
4. Оцінювання ризику ураження персоналу при русі ударної хвилі, що утворилася внаслідок вибуху вантажу при транспортуванні.
5. Оцінювання ризику термічного ураження персоналу при горінні вантажів на залізниці.

Для рішення цих задач використовуються:

- 1) рівняння теплопровідності (моделювання впливу лазера на вагон);
- 2) рівняння масопереносу (моделювання хімічного забруднення атмосфери при русі токсичної хмари в атмосфері);
- 3) рівняння Ейлера (моделювання руху ударної хвилі);
- 4) багатовимірне рівняння тепло переносу (моделювання термічного забруднення атмосфери та оцінювання ризику термічного ураження працівників при пожежі);

5) емпіричні моделі для оцінювання ризику пошкодження стінки вагону при взаємодії з кулею.

Чисельне інтегрування моделюючих рівнянь здійснюється за допомогою неявних кінцево-різницевих схем. Особливістю різницевих схем є те, що визначення невідомих функцій здійснюється за явною формулою.

Розроблено комплекс прикладних програм (мова програмування FORTRAN) для комп'ютерної реалізації моделей. Наведено результати комплексу обчислювальних експериментів, зокрема: прогнозування забруднення повітря при витoku аміака; захист вагону від пошкодження при дії лазера за рахунок додаткових елементів, що встановлюються у вагоні.

Список литературы

1. Беляев Н. Н. Моделирование нестационарных процессов аварийного загрязнения атмосферы: монография / Н. Н. Беляев, А. В. Берлов, П. Б. Машихина. – Д.: «Акцент ПП», 2014. – 127 с.

2. Biliaiev M. M. Numerical simulation of indoor air pollution and atmosphere pollution for regions having complex topography / M. M. Biliaiev, M. M. Kharytonov // Conference Abstracts of 31st NATO / SPS International Technical Meeting on Air Pollution Modelling and it's Application. – Torino, Italy, 2010. – № P1.7.

ДО РОЗРОБКИ ФУНКЦІОНАЛУ ДЛЯ МОНІТОРИНГУ ЛОКАЛЬНОЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ МЕРЕЖІ

Заяць Василь Михайлович,

д.т.н., професор

Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна

Берник Віталій Олегович

магістр

Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна

ВСТУП. Більшість сучасних комп'ютерних систем об'єднані в локальну мережу з подальшим виходом до мережі Інтернет.

Враховуючи необхідність планування, масштабування та забезпечення безперебійної роботи мережі та її складових виникає проблема моніторингу використовуваних мережею ресурсів, мережевого трафіку, пропускної здатності мережі, доступності пристроїв, що підключені до мережі, та отримання інформації про їх поточний стан, тощо.

Таким чином актуальним є:

1. Вчасне виявлення проблем із пристроями в мережі чи із самою мережею та їх усунення;
2. Використовуючи результати моніторингу розподілити навантаження між ресурсами мережі для забезпечення її кращої продуктивності та пропускної здатності;
3. Виявлення відповідності чи невідповідності поточної конфігурації мережі політикам безпеки;
4. Зменшення часу простою, рання локалізація неполадок та вчасне залучення фахівців для відновлення роботи мережі чи об'єднаних нею пристроїв дозволяють скоротити фінансові втрати внаслідок непрацездатності мережі та витрати на її обслуговування.

Мета роботи: збір теоретичних даних для подальшої розробки програмного продукту що дозволить контролювати поточний стан та зміни у локальній комп'ютерній мережі.

Об'єкт дослідження: локальна комп'ютерна мережа та пристрої в її складі.

Предмет дослідження: характеристики, структура локальної обчислювальної мережі та пристроїв, об'єднаних цією мережею.

Теоретична та практична цінність роботи: результати роботи можуть бути використані для спрощення експлуатації локальних обчислювальних мереж. Зібрана в результаті виконання даної роботи інформація використовується для розробки системи, що може здійснювати моніторинг характеристик локальної обчислювальної мережі та пристроїв в її складі, маючи ширший функціональний ресурс, ніж існуючі системи.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ.

Розділ 1.1. Локальна комп'ютерна мережа та її складові. Локальна мережа забезпечує в межах деякої обмеженої території зв'язок між ЕОМ (електронними обчислювальними машинами), терміналами, обладнанням, забезпечує сумісне використання ресурсів. Як правило, локальна мережа об'єднує мережеві пристрої в межах одного приміщення чи підприємства.

Створення локальних мереж має наступні переваги:

1. Розподіл даних – дані в мережі можуть одночасно бути доступними для кількох комп'ютерів в локальній мережі. При цьому для адміністратора мережі є можливість обмежити певним користувачам доступ до цих даних.

2. Розподіл ресурсів – периферійні пристрої (принтери, факси, тощо) можуть одночасно бути доступними для всіх учасників мережі.

3. Розподіл програм – можливість централізовано встановлювати та керувати програмним забезпеченням робочих станцій.

4. Розподіл прав користувачів – задля покращення інформаційної безпеки адміністратор мережі може розподілити між користувачами робочих станцій права на доступ до ресурсів та даних, обмежити втручання в роботу мережі «ззовні», тощо.

В наші дні переважна більшість локальних мереж створюють із використанням технологій Ethernet (об'єднання пристроїв в мережу за допомогою виті пари) та FDDI (оптоволоконні кабелі) [1]. Нижче наведено компоненти комп'ютерної мережі та функціональне призначення кожного з них:

Роутер (маршрутизатор) – пристрій, що поєднує 2 чи більше мережі і керує процесом маршрутизації. Працює на 3-му рівні мережевої моделі OSI. Крім маршрутизації пакетів може виконувати наступні функції:

- розділення мережі на домени колізій та ширококомвні домени;
- фільтрацію пакетів;
- функції безпеки (блокування певного типу трафіку, фільтрацію змісту, списки контролю доступу);
- перенаправлення портів (PAT) та перетворення мережевих адрес (NAT).

Комутатор (свіч) – пристрій, призначений для з'єднання кількох вузлів комп'ютерної мережі в межах одного сегменту. На відміну від концентратора, що поширює трафік ширококомвною розсилкою, комутатор передає дані безпосередньо отримувачу.

Пристрій працює на каналному рівні моделі OSI. Комутатор для своєї роботи використовує так звану таблицю комутації (CAM table), яка формується наступним чином: при ввімкненні комутатора ця таблиця порожня, при надходженні даних на будь-який із портів комутатора, при відсутності інформації про порт, через який можна отримати доступ до отримувача, дані передаються далі ширококомвною розсилкою. При цьому кадр аналізується, і MAC-адреса пристрою, який працює на даному порту записується в таблицю комутації. Якщо ж на один із портів комутатора надійде кадр, призначений для хоста, MAC-адреса якого вже відома, то цей кадр буде передано лише на порт,

зазначений в таблиці. Згодом комутатор будує повну таблицю для всіх своїх портів, що дозволяє локалізувати трафік.

Мережеві адаптери (мережеві плати, мережеві карти, NIC) – периферійний пристрій, що дозволяє комп'ютеру взаємодіяти з іншими пристроями в мережі. Мережевий адаптер разом зі своїм драйвером реалізують фізичний рівень та MAC-підрівень логічного рівня моделі OSI, LLC-підрівень, як правило, реалізований у вигляді модулів операційної системи хосту, тобто мережевий адаптер виконує лише дві операції: прийом та передачу кадрів.

Периферійні пристрої – під мережевими периферійними пристроями розуміють будь-які пристрої, користування якими доступне одночасно для кількох користувачів мережі (принтери, факси, сканери, сховища даних).

Середовище передавання сигналів – фізична субстанція, по якій відбувається передавання інформації від джерела до приймача.

На даний час, для організації зв'язку в мережі найчастіше застосовують такі середовища передачі даних:

1. Витя пара (протокол Ethernet) – вид мережевого кабелю із кількома парами ізольованих провідників, скручених між собою. Завдяки своїй дешевизні й легкості установки, є найпоширенішим для побудови локальних мереж. Кабель приєднується до мережевих пристроїв за допомогою з'єднувача 8P8C. Підтримує передачу на відстань близько 100 метрів, якщо потрібно передати сигнал на більшу відстань – застосовують повторювачі.

2. Оптичне волокно (концепція FTTH – нитка з оптично прозорого матеріалу такого, як скло або пластик), яке використовується для перенесення світла всередині себе за допомогою повного внутрішнього відбивання. Кабелі на основі оптичних волокон дозволяють передавати інформацію на великі відстані з більш високою швидкістю передачі даних, ніж в електронних засобах зв'язку. Найчастіше оптичне волокно до ПК підключають за допомогою SPF порту.

3. Безпроводна передача даних – для створення локальних обчислювальних мереж на основі безпроводного зв'язку найчастіше використовують технологію WI-FI (стандарт IEEE 802.11). При розгортанні локальної мережі на основі безпроводного зв'язку потрібно врахувати наявність інших безпроводних мереж, що можуть працювати на такій самій частоті, наявність електромагнітних похибок та інших факторів, що можуть негативно вплинути на якість безпроводного зв'язку.

Перед дослідженням методів та засобів моніторингу мережі розглянемо основні характеристики мережі:

А) доступність – можливість отримати доступ до пристрою, що працює в даній мережі та обмінюватись із ним даними. Також даним терміном іноді описують можливість доступу до мережі «ззовні», чи дозволи одних пристроїв мережі взаємодіяти з іншими.

Б) максимальна пропускна здатність (bandwidth) – показник кількості одиниць інформації, яку система може обробляти за певний проміжок часу.

В) швидкість передачі даних (speed) – швидкість передачі даних в мережі в даний момент. Швидкість передачі даних та максимальну пропускну здатність вимірюють в бітах (кілобітах, мегабітах, гігабітах) за секунду. Слід зазначити, що максимальна пропускну здатність, на відміну від швидкості передачі даних, не враховує наявності службового трафіку в мережі, затримки під час проходження трафіку через пристрої, тощо.

Г) завантаженість мережі – відношення поточної кількості трафіку в мережі за одиницю часу до максимальної пропускну здатності.

Д) топологія – фізичне розташування комп'ютерів в мережі один відносно одного та спосіб їх з'єднання лініями зв'язку. Найпоширеніші топології мережі зображені на рис. 1.

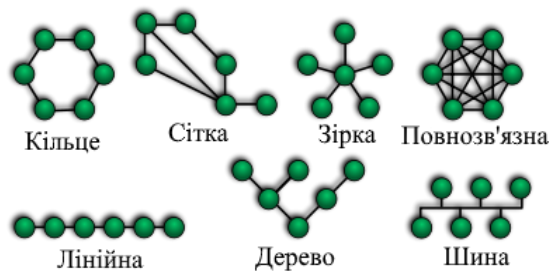

Рис. 1. Приклади топології мережі

Ж) середовище передавання сигналів в мережі – фізична субстанція, по якій відбувається передавання інформації від джерела до приймача.

Особливістю адресації в локальних комп'ютерних мережах є приватні IP-адреси – діапазон адрес, що не використовується в глобальній мережі [2].

Діапазон приватних IPv4 адрес:

- 10.0.0.0/8;
- 172.16.0.0/12;
- 192.168.0.0/16.

Діапазон приватних IPv6 адрес: FC00::/7.

Для того, щоб пристрої, які мають приватні IP-адреси отримати доступ до глобальної мережі і навпаки застосовують технологію NAT (Network Address Translation – «перетворення мережевих адрес») – механізм, що дозволяє змінювати IP-адресу в заголовку пакетів, при проходженні даного пакету через пристрій маршрутизації [3]. Розрізняють наступні типи NAT:

1. Статичний NAT – підміна приватної IP-адреси на публічну на основі один до одного. Корисно, коли пристрій повинен бути доступним із глобальної мережі.

2. Динамічний NAT – підміна приватної IP-адреси на публічну з групи зареєстрованих, Динамічний NAT також встановлює безпосередній зв'язок між приватними та публічними адресами, але взаємозв'язок може змінюватись під час комунікації в залежності від публічної адреси, доступної у пулі адрес.

3. Перевантажений NAT (NAT Overload, PAT, NAPT) – форма динамічного NAT, яка перетворює кілька приватних IP-адрес на одну публічну, використовуючи різні порти. При використанні даного типу NAT кожен комп'ютер використовує одну і ту ж саму публічну IP-адресу, проте з різним номером порту.

1.2. Інцидент менеджмент та засоби його реалізації. ІТІЛ (Information Technology Infrastructure Library) - бібліотека інфраструктури інформаційних технологій) визначає інцидент як: «незаплановане переривання ІТ-послуги або зниження якості ІТ-послуги, або збій елемента конфігурації, який ще не вплинув на ІТ-послугу» [4]. Основною метою процесу управління інцидентами полягає в тому, щоб якнайшвидше відновити нормальну роботу служби та мінімізувати вплив на бізнес-операції, таким чином гарантуючи підтримку найкращих можливих рівнів якості та доступності послуг. В інцидент менеджменті є дві основних ролі (схема взаємодії яких представлена на рис. 2:

1. Група управління інцидентами (моніторинговий центр) – отримання інформації про проблему, збір даних, визначення першопричини, прийняття рішень про залучення відповідальних осіб для усунення інциденту та його наслідків.

2. Група реагування на інциденти – додаткова діагностика «на місці», безпосереднє усунення проблеми та її наслідків.

Рис. 2. Схема взаємодії між учасниками інцидент менеджменту

Життєвий цикл інциденту (схематично зображений на рис. 3) складається з наступних етапів:

1. Підготовка – отримання інформації про поточний стан об’єкту моніторингу.

2. Виявлення та аналіз – встановлення факту про невідповідність стану системи чи пристрою нормальному, локалізація інциденту, прийняття рішення про подальші дії.

3. Усунення – залучення групи реагування на інциденти для усунення проблеми, її першопричини та наслідків або вдале віддалене відновлення.

4. Обробка – перевірка чи повернувся стан системи до нормального, збір статистичних даних, документування досвіду усунення інциденту, заходи для унеможливлення повторного виникнення проблеми.

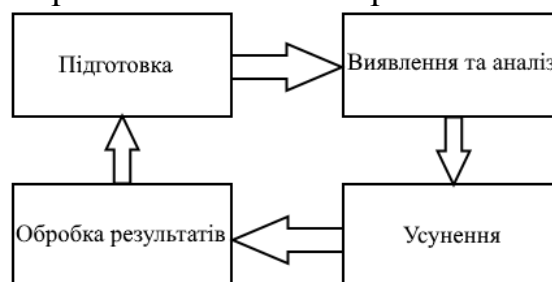

Рис. 3. Життєвий цикл інциденту

Існують наступні категорії усунення проблеми:

1. Віддалене відновлення, тобто, зміна конфігурації, перезапуск обладнання (де це можливо), оновлення чи інсталяція програмного забезпечення (у випадках коли це можливо зробити віддалено).

2. FLM (англ. First Line Maintenance, перша лінія підтримки) – заміна витратних матеріалів, чистка пристрою від пилу та бруду, перезавантаження чи пере підключення, інсталяція та оновлення програмного забезпечення (у випадках коли воно не потребує оплати за його використання), діагностика пристрою «на місці».

3. SLM (англ. Second Line Maintenance, друга лінія підтримки) – встановлення пристрою, прийом пристрою на обслуговування, заміна запчастин або пристрою, встановлення платного програмного забезпечення, ліцензування, модернізація, профілактичні роботи.

4. Залучення сторонніх організацій - негарантійні випадки (вандалізм, втрата працездатності внаслідок невідповідних умов експлуатації, тощо). Це може бути страхова компанія для оцінки заподіяної шкоди, бухгалтерія, для оплати проведення негарантійних робіт та інше. Також прикладами залучення сторонніх організацій для відновлення роботи пристрою чи мережі може бути залучення провайдера для відновлення каналу зв'язку чи енергопостачальної компанії для відновлення подачі електроживлення.

Статистично віддалено вдається усунути 30-40% неполадок, приблизно стільки ж припадає на FLM. Доцільно, щоб частота SLM-відновлення не перевищувала 25%, оскільки на цю категорію відновлення найбільші фінансові витрати. Частка залучення сторонніх організацій в нормі складає менше 5%.

1.3. Класифікацію програмних засобів моніторингу та аналізу комп'ютерних мереж. Згідно даних [5], класифікацію програмних засобів моніторингу та аналізу комп'ютерних мереж можна здійснити таким чином:

1. Системи управління мережею (Network Management Systems) - централізовані програмні системи, які збирають дані про стан вузлів і комунікаційних пристроїв в мережі, а також дані про трафік, що проходить мережею. Дані системи не лише здійснюють моніторинг, а й в автоматичному чи напівавтоматичному режимі виконують дії для керування мережею (наприклад ввімкнення чи вимкнення портів пристроїв, зміна мережевих адрес, регулювання, розподілення чи пере направлення трафіку тощо).

2. Засоби керування системою (Systems Management) – їх функції здебільшого повторюють функції систем управління мережею, проте, як правило засоби керування системою використовують для більших за масштабом мереж. Також, у порівнянні із системами управління мережею, додаються можливості управління безпекою (ідентифікація користувачів застосування політики безпеки) та фільтрація трафіку (в тому числі перевірка інформації, що циркулює в мережі).

3. Вбудовані системи діагностики та управління (Embedded systems) – системи виконуються у вигляді програмно-апаратних модулів, що встановлюються в комунікаційне обладнання а також у вигляді програмних

модулів, вбудованих в операційні системи. Вони виконують функції керування та діагностики лише для одного пристрою і часто слугують SNMT (Simple Network Management Protocol) агентами.

4. Аналізатори протоколів (Protocol analyzers) – програмні або апаратно-програмні засоби, функціонал яких обмежений лише функціями моніторингу та аналізу трафіку в мережі. Як правило, дозволяють також виконувати декодування окремих захоплених пакетів в мережі, що дозволяє проаналізувати протоколи, які використовуються в мережі та їх ефективність, використання яких зменшує кількість надлишкового трафіку.

5. Експертні системи – акумулюють знання технічних спеціалістів про причини збоїв та неправильної роботи мережі. В найпростішому випадку представлені так званим «Майстром усунення неполадок» та дозволяють в багатьох випадках самостійно вирішити проблеми, що виникли під час роботи мережі, чи провести її первинне налаштування. Для їх побудови використовуються аплікативні мови програмування [7], такі як Lisp, Prolog.

ВИСНОВКИ. Використовуючи результати зібраних теоретичних відомостей, розроблено додаток із графічним інтерфейсом, написаний в середовищі Peyton, що надає можливість визначати такі характеристики та виконувати наступні функції: список та характеристики мережевих адаптерів пристрою, проведення тестування швидкості з'єднання (швидкість завантаження та вивантаження, затримка в мережі), захоплення та аналіз IP-пакетів, IP-адреси локальних DNS серверів, сканування хосту на наявність відкритих портів, отримання записів DNS сервера.

Розроблене програмне забезпечення дає можливості для впровадження нового функціоналу, який більш ефективний порівняно з існуючими програмними продуктами. Отримані результати можуть використовуватись для аналізу поточного стану комп'ютерної мережі та для покращення її роботи, а розроблене програмне забезпечення бути впровадженим в процес адміністрування мережі.

Список літератури

1. *What Is A LAN?* [Електронний ресурс]: режим доступу: <https://www.cisco.com/c/en/us/products/switches/what-is-a-lan-local-area-network.html>.

2. *Did you know you have a private IP address?* [Електронний ресурс]: режим доступу: <https://whatismyipaddress.com/private-ip> .

3. *IP Addressing: NAT Configuration Guide, Cisco IOS Release 15M&T* [Електронний ресурс]: режим доступу: https://www.cisco.com/c/en/us/td/docs/ios-xml/ios/ipaddr_nat/configuration/15-mt/nat-15-mt-book/iadnat-addr-consv.html .

4. *ITIL: Service Operation (glossary and abbreviations, English)*. Crown Copyright 2011.– 93 с.

5. Мониторинг и анализ сетей [Електронний ресурс]: режим доступу: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1567353> .

6. *Cisco Discovery Protocol Configuration Guide, Cisco IOS Release 15M&T* [Електронний ресурс]: режим доступу: <https://www.cisco.com/c/en/us/td/docs/ios-xml/ios/cdp/configuration/15-mt/cdp-15-mt-book/nm-cdp-discover.html> .

7. Зяць В.М. *Логічне і функціональне програмування. Системний підхід* // Підручник. Рекоменувала Вчена Рада НУВГП (Протокол № 4 від 28 квітня 2017р.) / В.М. Зяць, М.М. Зяць // Рівне: В-во НУВГП, 2018. – 422 с.

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ОЧИСТКИ СТІЧНИХ ВОД

Козачина Віталій Анатолійович,
кандидат технічних наук, доцент
доцент кафедри гідравліки та водопостачання
Український державний університет науки і технологій, Україна

Словіков Артем Олексійович,
магістр групи ВВ2121,
Український державний університет науки і технологій, Україна

Хітров Сергій Віталійович,
магістр групи ВВ2026,
Український державний університет науки і технологій, Україна

Математичне моделювання є потужним інструментом в задачах оцінювання ефективності очистки стічних вод, особливо при проектуванні або реконструкції очисних споруд [1, 2]. Крім цього, рішення даної задачі потрібно, коли до діючої системи очисних споруд планується «під'єднання» нового промислового об'єкту або станція починає працювати під нове «навантаження», що приводить до суттєвої зміни якісного складу води.

Ефективним методом вирішення цієї проблеми є використання математичних моделей. В даний час до таких моделей пред'являється ряд вимог, а саме: можливість врахування в математичній моделі складної геометричної форми споруди, врахування роботи очисних споруд при різних витратах води, можливість проведення розрахунків для очисних споруд, що суттєво відрізняються від типових (наприклад, мають додаткові елементи типу пластин, вставок тощо.), швидкої модифікації і налаштування математичної моделі на рішення нових завдань в рамках даної проблеми.

В доповіді розглядається комплекс комп'ютерних моделей, що розроблені для оцінки ефективності роботи таких очисних споруд [3,4]:

1. вертикальні відстійники;
2. горизонтальні відстійники;
3. аеротенки з додатковими елементами;
4. аеротенки з рухомим біоценозом;
5. пісколовки.
6. циркуляційні канали;
7. системи нейтралізації стічних вод.

Розроблені математичні моделі засновані на чисельному інтегруванні фундаментальних рівнянь механіки суцільного середовища. Для розрахунку поля швидкості у відстійниках і аеротенках використовується:

1. Гідродинамічна модель потенційної течії;

2. Гідродинамічна модель вихрових течій ідеальної рідини.

3. Рівняння Нав'є-Стокса;

Чисельне інтегрування моделюючих рівнянь здійснюється за допомогою кінцево-різницевої схем. Процес перенесення домішки в очисних спорудах моделюється багатofакторним рівнянням масопереносу. При цьому використовуються як двовимірне так і тривимірне рівняння масопереносу.

Для чисельного інтегрування рівнянь масопереносу застосовуються неявні попеременно-трикутні різницеві схеми розщеплення. Особливістю застосовуваних різницевої схем є простота розрахункових залежностей, що дозволяє просту програмну реалізацію чисельних моделей. На основі створених чисельних моделей розроблені комп'ютерні моделі для оцінювання ефективності очищення води в різних спорудах.

Для проведення експрес розрахунків розроблені балансові моделі, що базуються на законі збереження маси для активного мулу, субстрату, кисню в споруді. Чисельне інтегрування моделюючих рівнянь здійснюється за методом Ейлера. В роботі також представляються результати проведених обчислювальних експериментів. метою експериментів була оцінка ефективності очищення води в спорудах для різних умов експлуатації та при використанні додаткових елементів, що встановлюють в споруду для зміни гідродинаміки течії, яка впливає на розподіл домішки в робочій зоні споруди.

Отримані результати свідчать про те, що застосування додаткових елементів дозволяє підвищити ефективність очищення стічних вод, це означає, що на виході зі станції аерації стічні води будуть мати менший ступінь забруднення.

У роботі наведені результати лабораторних експериментів, що були проведені для верифікації розроблених моделей та підтвердження робочих гіпотез про можливість підвищення ефективності очищення води за рахунок використання в споруді додаткових елементів.

Список літератури

1. Беляев, Н.Н. Численное моделирование процесса осветления шахтных вод в горизонтальном отстойнике / Н.Н. Беляев, Е.Ю. Гунько, В.А. Козачина // Геотехнічна механіка. Міжвідомчий збірник наукових праць. – К.: Інститут геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України, 2014. – № 114 – С. 240-250.

2. Беляев, Н.Н. CFD моделирование процесса формирования осадка в горизонтальном отстойнике / Н.Н. Беляев, В.А. Козачина // Науковий вісник будівництва. – Харків: ХНУБА, ХОТВ АБУ, 2015. – №3 (81). – С. 222-225.

3. Беляев, Н.Н. Снижение техногенной нагрузки на водоем при сбросе сточных вод за счет повышения эффективности отстойников / Н.Н. Беляев, Л.Ф. Долина, В.А. Козачина // Електромагнітна сумісність і безпека на залізничному транспорті. Науковий журнал. – Д.: ДНУЗТ, 2012. – Вып. №3. – С. 92-97.

4. Беляев, Н. Н. Математическое моделирование массопереноса в горизонтальных отстойниках [монографія] / Н. Н. Беляев, В. А. Козачина. – Д.: Акцент ПП, 2015. – 115 с.

ПРОГНОЗУВАННЯ ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ПРИ ЕМІСІЇ ХІМІЧНО-НЕБЕЗПЕЧНИХ РЕЧОВИН

Машихіна Поліна Борисівна,

кандидат технічних наук, доцент
доцент кафедри гідравліки та водопостачання
Український державний університет науки і технологій, Україна

Бідноголовка Руслана Миколаївна,

магістр групи ВВ2121,
Український державний університет науки і технологій, Україна

Чижов Олексій Миколайович,

магістр групи ВВ2026,
Український державний університет науки і технологій, Україна

Відомо, що залізничний транспорт України здійснює транспортування значної кількості хімічно-небезпечних вантажів. Це створює загрозу забрудненню навколишнього середовища у випадку аварійних ситуацій в транспортному коридорі. Як відомо, при аваріях з хімічно-небезпечними речовинами, в першу чергу, забруднення розповсюджується в атмосферу, а міграція токсичних речовин в атмосфері складає загрозу життєдіяльності персоналу [1, 2].

При можливій аварії в транспортному коридорі має місце інтенсивне забруднення атмосферного повітря та з'являється загроза ураження людей, які мешкають біля транспортного коридору. Тому виникає важлива проблема по оцінюванню небезпеки для мешканців, які знаходяться біля колії. На практиці дуже важливо мати спрощені математичні моделі, що дозволяють за кілька секунд визначити ризик ураження людей при різних аварійних ситуаціях.

Для вирішення цієї важливої задачі розроблена комп'ютерна програма, що дозволяє оцінювати ризик ураження персоналу, населення у разі виникнення екстремальної ситуації в транспортному коридорі. Ця комп'ютерна програма базується на використанні та програмній реалізації таких моделей:

1. Емпірична модель для визначення надлишкового тиску за фронтом ударної хвилі при вибуху тротилу або інших вибухонебезпечних речовин.
2. Емпірична модель для визначення надлишкового тиску при вибуху газової суміші.
3. Емпірична модель для визначення ризику термічного ураження людей при появі вогняної кулі (горіння вантажу).
4. Аналітична модель нестационарного забруднення атмосферного повітря при аварійному викиді хімічно-небезпечної речовини.
5. Аналітична модель стаціонарного забруднення атмосферного повітря при аварійному розливі хімічно-небезпечної речовини (кислоти тощо).

За допомогою розробленої комп'ютерної програми можна здійснити, для кожної ділянки залізниці, розрахунок ймовірності ураження населення у випадку конкретної аварії та обґрунтувати таку кількість небезпечних речовин, що транспортується, для яких ризик ураження буде мінімальним. У доповіді наведені результати рішення комплексу прикладних задач по прогнозуванню рівня забруднення атмосферного повітря при емісії небезпечних речовин на залізничній станції Дніпро.

Список літератури

1. Математичне моделювання в задачах оцінки ризику на потенційно небезпечних об'єктах: Амеліна Л.В., Біляєв М.М., Машихіна П.Б. Монографія: - Дніпро: Журфонд, 2021.- 135 с.

2. Оценка техногенного риска при эмиссии опасных веществ на железнодорожном транспорте: монография / Н.Н. Беляев, Е.Ю. Гунько, П.С. Кириченко. Л.Я. Мунтян; Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна МОН Украины.- Кривой Рог: Изд. Р.А. Козлов, 2017.-127с.

РОЗПОДІЛ ТЕПЛА У МЕТАЛЕВІЙ ВАНІ ПРИ ЕЛЕКТРОШЛАКОВІЙ НАПЛАВЦІ ПОРОШКОВИМ ЕЛЕКТРОДОМ

Рибалко Іван Миколайович

д.т.н. доцент
Державний біотехнологічний університет. Харків. Україна

Захаров Андрій Вадимович

аспірант
Державний біотехнологічний університет. Харків. Україна

Анотація: У цих тезах розглядається характер розподілу тепла в металевій ванні при електрошлаковій наплавці порошковим електродом, що витрачається, і його вплив на умови кристалізації.

Ключові слова: електрошлакова наплавка, порошковий електрод, металева ванна, кристалізація

Ефективність електрошлакової наплавки (ЕШН) як способу спеціальної електрометалургії використовуваного для отримання високоякісного металу обумовлюється двома основними процесами – рафінуванням електродного металу та умовами кристалізації, які багато в чому визначаються конструкцією електрода, що витрачається, характером плавлення електродного торця та топографією джерел краплепадиння на торці [1, 2].

В електрошлаковій технології як використовуються широко використовуються катанні та литі електроди необхідного хімічного складу; комбіновані електроди із прутків різних марок сталей, зношеного інструменту; порошкові дроти, стрічки та ін. Усі вони мають як переваги, і недоліки [3]. В даний час, враховуючи дефіцитність та дорожнечу легованих сталей, стає нерентабельним використання литих і особливо катаних електродів. Альтернативними є порошкові електроди (ПЕ), що складаються із сталеві оболонки (сталь 08, ст3 та ін.) та феросплавної шихти. Крім можливості отримання наплавленого металу практично будь-якого необхідного хімічного складу вони дозволяють ефективно впливати на умови кристалізації металевого розплаву. Дана дія обумовлена специфічними особливостями плавлення торця порошкового електрода - рівномірним розподілом багатокраплинним переносом і іннокулюючим впливом частинок шихти, що не повністю розплавилася [4].

Мета даної роботи – провести аналіз впливу характеру розподілу тепла у металевій ванні при електрошлаковій наплавці з використанням порошкового електрода на умови кристалізації.

Аналіз проводився щодо порошкового електрода коробчатого профілю, конструкція якого наведена в роботі [4], при ЕШН у водоохолоджуваній

мідний кристалізатор.

При ЕШН сумарна теплова потужність, що вводиться в металеву ванну, складається з тепла рідкого шлаку і перегрітих крапель електродного металу. Причому основна кількість тепла (близько 70%) вноситься при плавленні електрода і при використанні суцільного електрода зосереджено в осьовій області поделектродної [1]. У разі порошкового електрода, за рахунок утворення на периферії торця, що оплавляється, як мінімум, 4-х центрів краплеутворення [3], відбувається більш рівномірний розподіл градієнта температур за обсягом металевої ванни.

Порівняльний аналіз характеру тепlopокладання в металеву ванну при плавленні порошкового та суцільного електродів та його вплив на умови кристалізації показаний на рис. 1. Причому, приймаємо, що з наплавці підтримувалося умова рівності масової швидкості ($G1 = G2$, кг/годину) обох випадках.

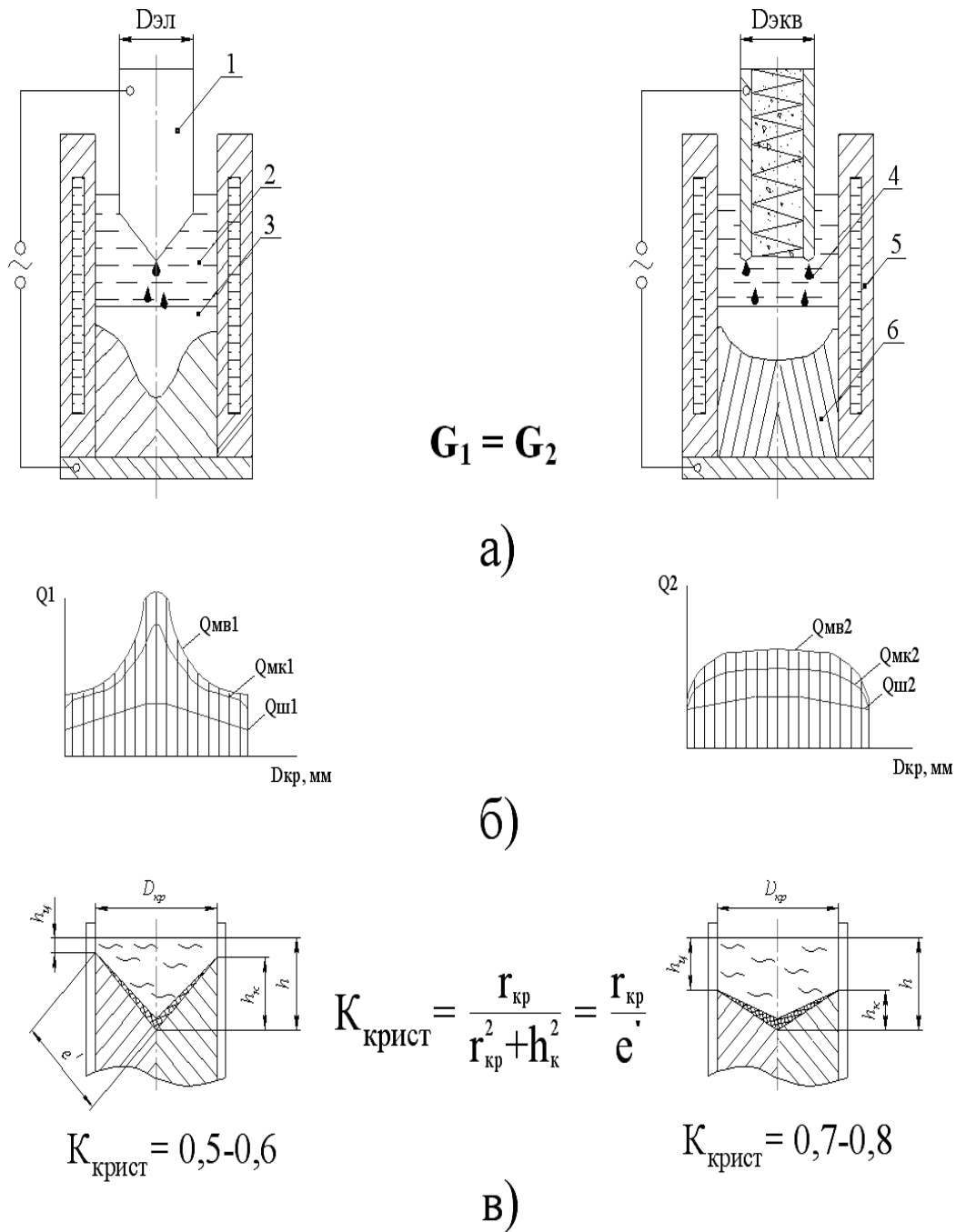

Рис. 1. Схема впливу характеру плавлення електрода (а) на надходження тепла у металеву ванну (б) та кристалізацію металу (в) при ЕШН суцільним та порошковими електродами

1 - витрачається електрод; 2 - рідкий шлак; 3 – металева ванна; 4 - краплі електродного металу; 5 - водоохолоджуваний кристалізатор; 6 - наплавлений метал; $Q_{мв1}$, $Q_{мк1}$, $Q_{ш1}$, $Q_{мв2}$, $Q_{мк2}$, $Q_{ш2}$ - теплота, що надходить у металеву ванну від шлаку, крапель електродного металу і сумарна теплота металеві ванни при ЕШП суцільним і порошковим електродами відповідно

Як видно із рис. 1, плавлення суцільного електрода супроводжується формуванням фронту кристалізації характерної параболічної форми. Металева ванна складається з невеликої циліндричної (h_c) і глибшої конічної (h_k) частини,

розмір якої визначає величину коефіцієнта кристалізації ($K_{кр}$) [1, 5]. При рівності $G_1 = G_2$ об'єм та глибина металевої ванни залишаються однаковими. Однак при ЕШН ПЕ зменшується глибина конічної складової металевої ванни, збільшується $K_{кр}$ та формується максимально плоский профіль фронту кристалізації.

Відомо, що для електрошлакового металу оптимальною є осьова спрямована кристалізація, що відповідає $K_{кр} = 0,7$. При $K_{кр} < 0,7$ відбувається зростання як осевих і радіальних (стовпчастих) кристалів. На ділянці їх зрощення (центр виливка) утворюється найбільша, порівняно з периферією, дендритна структура. При $K_{кр} > 0,7$ підвищується продуктивність процесу, проте знижується якість металу [5].

Висновки

При ЕШН ПЕ передбачуваний $K_{кр}$ знаходиться в межах 07-08. У литому металі переважають кристали осьової спрямованості. Це дозволяє отримувати електрошлаковий метал, що характеризується ізотропністю структури та дисперсності литого зерна від краю до центру за високої продуктивності процесу.

Таким чином, застосування витрачається порошкового електрода при ЕШН дозволяє рівномірно розподілити теплову потужність, що вводиться за обсягом металевої ванни і ефективно впливати на умови кристалізації. Отриманий метал має високу однорідність структури та механічних властивостей від периферії до центру виливка, що дозволяє використовувати його як заготовки для подальшого виготовлення високоточного інструменту, що експлуатується у важких умовах, наприклад пресового оснащення для порошкової металургії – матриці, стрижні та пуансони.

Список літератури

1. Теплові процеси при електрошлаковому переплаві / За ред. Б.І. Медовара. – К.: Наукова думка, 1978. – 304 с.
2. Медовар Б.І., Цикуленко О.К., Дяченко Д.М. Якість електрошлакового металу. - К.: Наукова думка, 1990. - 312 с.
3. Електрошлакова технологія у машинобудуванні / За ред. Б.Є. Патона. – К.: Техніка, 1984. – 215 с.
4. Калінін Н.А., Білонік І.М., Штанько П.К., Шумілов А.А. Дослідження характеру оплавлення електродного торця при електрошлаковому наплавленні порошковим електродом // Вісник СевНТУ: зб. наук. праць. Серія: Механіка, енергетика, екологія. – Севастополь: СевНТУ, 2011. – Вип. 120/2011. – С. 247-252.
5. Ключев М.М., Волков С.Є. Електрошлаковий переплав. М: Металургія, 1984. 208 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РОЗРОБКА КОНСТРУКЦІЙ НАПРЯМНИХ ПРИСТРОЇВ ПОСУДИН У БОКОВОМУ НАПРЯМКУ ДЛЯ КАНАТНО-ПРОФІЛЬНИХ ПРОВІДНИКІВ

Рубель Андрій Олександрович,
Ph.D. (Tech.), головний енергетик,
ДП «ОК «Укрвуглереструктуризація», м. Київ

Кураєва Альона Вікторівна,
магістр,
ООО «Пфайзер Україна», м. Київ

Функціонування гірничого підприємства, яке видобуває корисні копалини підземним способом, неможлива без застосування вертикальних та похилих стовбурів шахт. Усі транспортні потоки проходять крізь стовбури, та багато іншого допоміжного обладнання для функціонування шахти розташовується у стовбурах. Для організації цих транспортних артерій стовбури обладнуються армуванням, яке поділяється на наступні типи: -жорстке армування; -гнучке армування.

Жорстке армування складається з горизонтальних розстрілів та закріплених на них провідників (рейкових або коробчастих).

Найбільш розповсюджене на гірничих підприємствах України жорстке армування, яке нарівні з перевагами, має і суттєві недоліки:

- високий аеродинамічний опір перерізу, який збільшується зі зростанням глибини стовбурів;
- високою металомісткістю, яка збільшується зі зростанням глибини стовбурів;
- значні динамічні навантаження в системі «посудина-армування», що виникають під час руху посудин у викривлених провідниках стовбура;
- високу трудомісткість виготовлення, монтажу та обслуговування елементів армування;
- складність при спуску негабаритів у шахту через завантаженість перерізу стовбура.

Основними елементами гнучкого армування є: - канатні провідники; - натяжні вантажі; - відбійні канати; - причіпні пристрої; -обладнання розвантаження у копрі.

Гнучке армування має суттєві недоліки:

- неможливість ремонту окремої частини провідника, лише заміна канатного провідника повністю;
- велику кількість провідникових та відбійних канатів у стовбурі;
- поперечний переріз стовбура на 600-1000 мм більше, ніж для тих же параметрів підйому для жорсткого армування;

- горизонтальний рух судин під дією сил кручення, що виникають при розтягуванні головних канатів, аеродинамічних сил;
- високу глибина зумпфу для розташування в ньому натяжних вантажів;
- часте обслуговування причіпних пристроїв у зумпфі через обводнення стовбура;
- короткий термін служби канатних провідників (4 роки).

Найкращім рішенням вдосконалення армування шахтного стовбура є застосування канатно-профільних провідників, із канатно-демферними розстрілами, та допоміжним обладнанням [4-15].

Для стійкого руху посудин у армуванні стовбура застосовуються напрямні спеціальної конструкції, які забезпечують кінематичний зв'язок посудини з провідниками армування, для гнучких провідників застосовують лапи ковзання у вигляді муфт зі з'ємними вкладишами, які виготовляються зі зносостійкого чавуна (що дуже добре зношує канатний провідник) [1].

Для жорсткого армування з коробчастими провідниками застосовують запобіжні лапи ковзання типу УНС 1-250, УНС 6-250, УНС 7-250 та інші, які схожі між собою та розташовуються на бічних поверхнях посудини вгорі та внизу, іноді і між верхньою та нижньою лапами. Основним недоліком їх є відсутність демпфування коливань у системі «посудина-армування» та високий рівень зношування провідника при русі посудини у викривлених провідниках, як у лобовому так і боковому напрямку.

Основним напрямним пристроєм зчеплення з коробчастими провідниками посудини є роликові напрямні типу: - НКП-260-160; - НКП-260-200; - НКП-320-160; - НКП-320-200; - та інші, які дозволяють отримати зчеплення каченням у лобовому та боковому напрямку.

Конструкція канатно-профільного провідника (далі - КПП) [4] дозволяє застосовувати його для спрямованого руху судин з існуючими конструкціями роликових напрямних посудин.

Перевагою роликових напрямних є забезпечення плавного руху судин у провідниках, відсутність зношування провідника, гасіння резонансних гармонік у зарезонансній зоні.

Недоліками роликових напрямних типу НКП у боковому напрямку є:

- передчасний вихід із ладу підшипників качення в роликах під впливом лобових навантажень;
- через концентрацію на невеликій площі конструктивних елементів виникає їхнє заштибування вугільним пилом і просипанням вугіллям, що призводить до заклинювання роликів;
- підвищена трудомісткість технічного обслуговування;
- розрив гумового ролика на зварних стиках коробчастих провідників та скупчення іржі;
- викривлення вісі та руйнування підшипників за динамічної дії з викривленими провідниками армування стовбура.

Тобто термін служби роликів НКП нетривалий і призводить до частих ремонтів і замін, крім того рух посудин в провідниках без роликів на запобіжних лапах тривалий час може призвести до зношування провідників.

Зважаючи на вищенаведені недоліки напрямних пристроїв, в основу дослідження покладено завдання- пошук і розробку високоефективних і високонадійних конструкцій направляючих пристроїв підйомних посудин у бічному напрямку, що працюють спільно, як з КПП.

Основний елемент бічного напрямного пристрою – це розроблена конструкція гумових роликів з ребордою, які встановлюються на боковій поверхні скіпа у кількості 8-12 штук на сторону (це набагато більше, ніж 4 бічних ролика НКП на сторону), які охоплюють огорожуючий профіль КПП з двох сторін, при цьому виконуючи роль захватів, що обертаються. Огороджуючий профіль КПП виконується із гнучкого профілю і має округлі краї коробки, тому прогумована реборда ролика не зношується, і ролик не виходить зі зчеплення, забезпечуючи, таким чином, стале гасіння коливань у бічному напрямку при русі посудини у КПП [11].

Висновки.

Впровадження розроблених конструкцій високонадійних та високоефективних бічних напрямних пристроїв для роботи з КПП дозволить:

- запобігти передчасному виходу з ладу підшипників кочення в роликах під дією бічних навантажень;

- знизити заштибування вугільним пилом та просипаним вугіллям конструкції НКП, що дозволить уникнути заклинювання роликів та зменшить додаткові навантаження на вісі, підшипники, кріплення та інші елементи пристрою;

- знизити частоту розриву гумового ролика на зварних стиках КПП та скупченнях іржі;

- уникнути викривлення вісі, або руйнування підшипників за умов динамічної дії з провідників внаслідок викривлення профілю армування стовбуру через гірський тиск, динаміку та інші причини;

- значно, у 2-3 рази, підвищити термін безаварійної експлуатації та надійності напрямного пристрою;

- знизити рівень бічних коливань у 2-3 рази за фактором ролика;

- збільшити надійність кінематичного зв'язку в системі «посудина-провідник»;

- значно знизити частоту контакту запобіжної лапи ковзання та КПП;

- суттєво знизити зношує КПП запобіжними лапами ковзання у бічному напрямку.

Впровадження нових, більш надійних та ефективних напрямних пристроїв у лобовому напрямку дозволить значно підвищити рівень безпечної експлуатації існуючого жорсткого армування та армувань з КПП, що дозволить підвищити час безперебійної роботи всього підйомного комплексу загалом, у відповідності із усіма вимогами «Правил безпеки у вугільних шахтах: НПАОП 10.0-1.01-10.», та всіма іншим правилами та вимогами України [1-15].

References:

1. «Нормы безопасности на проектирование и эксплуатацию канатных проводников многоканатных подъемных установок», утвержденных Минуглепромом СССР 09.08.89 и Госгортехнадзором СССР 22.02.82 и «Нормы безопасности на проектирование и эксплуатацию канатных проводников одноканатных подъемных установок» утвержденных Минуглепромом СССР 09.08.89 и Госгортехнадзором СССР 22.02.82, Макеевка - Донбасс: МакНИИ, 1982.
2. Методика расчета жестких армировок вертикальных стволов шахт, – НИИГМ им. М.М. Федорова. – Донецк, 1985 г.
3. Правила безпеки у вугільних шахтах: НПАОП 10.0-1.01-10. - [Дійсні від 22.03.2010]. – Офіційне видання. – Київ: Основа, 2010. – 430с. – (Нормативний документ Мінуглепрому України. Стандарт).
4. Волошин А.И. Армировки вертикальных стволов и методы их совершенствования / Волошин А.И., Рубель А.А., Рубель А.В. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.–Днепропет-ровск, 2016.–Вып.126.– С. 137-145.
5. Волошин А.И. Консольно-демпфирующие расстрелы армировки вертикальных шахтных стволов / Волошин А.И., Рубель А.А., Рубель А.В. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.–Днепропет-ровск, 2016.–Вып.127.– С. 89-98.
6. Рубель А.А. Исследование существующих конструкций ярусов армировки вертикальных стволов и разработка схем ярусов с канатно-профильными проводниками / Рубель А.А. // Геотехнічна механіка: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Днепр, 2017, - Вып. 134 – С. 211-227.
7. Рубель А.А. Исследования влияние аэродинамических сил на конструкции сосудов при движении их по глубине стовбура / Рубель А.А., Рубель А.В., Жалилов А.Ш. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2017.– Вып.135.– С. 266-274.
8. Рубель А.А. Исследование аэродинамического сопротивления различных типов конструкций армировки стовбура./ Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2017.–Вып.136.– С. 221-232.
9. Рубель А.А. Зниження динаміки системи «посудина-армування» шляхом розробки конструкції демпфіруючого натяжного пристрою / Рубель А.А., А.В. Рубель // Збірник наукових праць Донбаського державного технічного університету. - 2018. - Вып. 1. - С. 20-27.

10. Рубель А.А. Исследование и разработка оптимальных конструкций армировок стовбура с канатно-профильными проводниками / Рубель А.А., Рубель А.В. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2018.– Вып.139.– С. 31-48.
11. Рубель А.А. Исследование и совершенствование конструкций боковых направляющих устройств подъемных сосудов / Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Институт геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2018.– Вып.141.– С. 18-26.
12. Рубель А.А. Исследование различных типов канатов и выбор оптимальных для конструкций канатно-профильного проводника / Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Институт геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2018.– Вып.142.– С. 121-133.
13. Рубель А.А. Исследование аэродинамического сопротивления сосудов и различных типов армировки стовбура / Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2018.– Вып.143.– С. 20-30.
14. Рубель А.А. Исследование и разработка конструкций крепления канатно-профильных проводников к расстрелам армировки стовбура / Рубель А.А., Бойко Б.И., Рубель В.А., Кураева А.В. // Гірничя електро механіка та автоматика. Транспорт та гірничя механіка: Науково техн. сб. трудов / Національний ТУ «Дніпровська політехніка».– Днепр, 2019.– Вып. 102.– С. 68-78.
15. Рубель А.А. Исследование и разработка конструкций крепления канатнопрофильных проводников в копре / Рубель А.А. // Геотехническая механика: Межвед. сб. науч. трудов / Ин-т геотехнической механики им. Н.С. Полякова НАН Украины.– Днепр, 2019.– Вып.149.– С. 16-25.

АНАЛІЗ ПОМИЛКОВИХ ДІЙ АВІАДИСПЕТЧЕРІВ

Тимошенко Ганна,

старший викладач

Льотна академія

Національного авіаційного університету

Вігуро Станіслав

магістр

Льотна академія

Національного авіаційного університету

Забезпечення безпеки цивільної авіації – головна мета Міжнародної організації цивільної авіації (ІСАО). Загальновідомо, що більшість авіаційних подій (АП) та інцидентів є результатом менше ніж оптимальних дій людини, а це означає, що будь-які покращення в даній області можуть значною мірою сприяти підвищенню рівня безпеки польотів [1].

Враховуючи різноманітність факторів, які потенційно впливають на характеристики працездатності людини, не дивно, що помилки людини є головним причинним фактором практично у всіх авіакатастрофах й АП з моменту виникнення авіації. Отже розуміння контексту помилки людини залишається одним із головних викликів в авіації. Якщо причини помилок людини будуть правильно зрозумілі, з'явиться можливість розробки більш ефективних стратегій запобігання помилок, їх контролю і безпечного усунення. Вивчення людського фактору є основоположним в розумінні контексту, в якому нормальний, здоровий, кваліфікаційний, оснащений якісним обладнанням і достатньо мотивований персонал здійснює помилки, частина з яких з фатальними наслідками.

Метою нашого дослідження є аналіз помилкових дій авіадиспетчерів під час виконання ними професійних завдань.

Людина є найбільш гнучким, адаптованим і цінним елементом авіаційної системи, але вона також найбільш схильна до впливів, які можуть негативно позначитися на її діяльності. Так як більшість АП відбувається в результаті не зовсім оптимальної діяльності людини, існує тенденція відносити їх причини до «людської помилки». Тим не менш, розуміння терміну «людська помилка» мало чим може допомогти запобігання АП. Помилка, приписувана людині, в системі авіації може статися з причини помилки, закладеної при конструюванні системи, внаслідок неадекватної підготовки особистого персоналу, через недосконалі процедури і концепції, або неправильно складені контрольні переліки операцій. Більш того, термін «людська помилка» приховує глибинні чинники, які необхідно виводити на передній план, щоб запобігти авіаційні події. В сучасній концепції забезпечення БП людська помилка є скоріш початковим, ніж кінцевим фактором при розслідуванні й запобіганні АП. Отже, аудиторські перевірки БП

повинні переслідувати мету мінімізації або запобігання усіх видів людських помилок, які можуть поставити під загрозу БП [2].

Навіть якщо людських помилок не уникнути, з ними можна впоратися за допомогою впровадження удосконалених технологій, відповідних тренувань та необхідних процедур. Більшість засобів направлені на менеджмент помилок, які включають дії провідного персоналу. Тим не менш, на дії диспетчерів можуть впливати регуляторні, культурні та оточуючі фактори, які впливають і на робоче місце.

Кожній людині властиві обмеження можливостей або помилки. Не завжди психологічні й психофізіологічні характеристики людини відповідають рівню складності розв'язуваних задач чи проблем. Характеристики, які виникають при взаємодії людини і технічних систем, часто називають «людський фактор». Помилки, які називають проявом людського фактору, як правило, ненавмисні: людина виконує помилкові дії, розцінюючи їх як вірні або найбільш відповідні.

Причини, які сприяють помилковим діям людини, можна об'єднати в декілька груп:

- недоліки інформаційного забезпечення, відсутність врахування людського чинника;
- помилки, викликані зовнішніми факторами;
- помилки, викликані фізичним й психологічним станом і властивостями людини;
- обмеженість ресурсів підтримки й виконання прийнятого рішення.

Відсутність повної впевненості в успішному виконанні дії, сумніви в можливості досягнення мети діяльності породжують емоційну напруженість, яка проявляється як хвилювання, інтенсивне переживання людиною процесу діяльності й очікуваних результатів. Емоційна напруженість веде до погіршення організації діяльності, перезбудженню або загальної загальмованості й скутості в поведінці, зростання ймовірності помилкових дій. Ступінь емоційної напруженості залежить від оцінки людиною своєї готовності до дій в даних обставинах і відповідальності за їх результати. Появі напруженості сприяють такі індивідуальні особливості людини, як зайва вразливість, надмірна старанність, недостатня загальна витривалість, імпульсивність в поведінці.

Джерелом помилок може служити зниження уваги в звичній і спокійній обстановці. У такій ситуації людина розслабляється і не очікує виникнення будь-якого ускладнення. Протягом монотонної роботи іноді з'являються помилки, які практично ніколи не зустрічаються в напружених ситуаціях.

Помилки у виконанні тих або інших дій можуть бути пов'язані з незадовільним психічним станом людини. При цьому у людини пригнічений настрій, підвищена дратівливість, сповільненість реакцій, а іноді, навпаки, зайве хвилювання, метушливість, непотрібна говірливість. У людини розсіюється увага, виникають помилки при виконанні необхідних дій, особливо при неочікуваних відмовах обладнання або раптових змінах ситуації.

Причинами, які сприяють появі такого стану, можуть бути хвилювання в результаті будь-якої неприємної події, втома, хвороба, а також невпевненість в

своїх силах або недостатня підготовленість до складного або нового виду діяльності.

Причиною появи помилок людини можуть бути відсутність або недостатність інформаційної підтримки; особливо сильно ця проблема проявляється в екстремальних умовах дефіциту часу на прийняття рішення.

Професійна культура признає і відображає поведінку та характерні риси конкретних професійних груп (наприклад, типова поведінка пілотів у порівнянні з типовою поведінкою диспетчерів УПР або інженерів технічного обслуговування повітряних суден). Завдяки відбору персоналу, освіті й професійній підготовці, досвіду роботи на місцях у професіоналів (наприклад, докторів, юристів, пілотів, диспетчерів УПР) існує тенденція до освоєння системи цінностей й розвитку поведінкових навичок, властивих їх колегам: вони вчаться «ходити й говорити» в однаковій манері. Як правило, вони всі пишаються своєю професією й зацікавлені добитися в ній більших висот. З іншого боку, у них часто виробляється почуття власної невразливості, наприклад, вони думають, що особисті проблеми не відображаються на результатах їх роботи і що вони не роблять помилок в умовах високого стресу.

Основними джерелами помилок авіадиспетчера є:

- відсутність систематичного тренування на даному диспетчерському пункті ОПР;
- зайва психологічна напруженість, що призводить до передчасної втоми;
- недостатній розвиток і виховання особистих якостей (слабка пам'ять, розсіяність, слабка воля й ініціатива, розгубленість, недисциплінованість);
- неповноцінна, одностороння підготовка;
- відсутність належної теоретичної підготовленості, недостатні знання спеціальних дисциплін;
- незнання установленого порядку організації повітряного руху в контрольованій зоні;
- неправильне або несвоєчасне сприйняття повітряної або метеорологічної обстановки;
- невміння правильно своєчасно оцінити обстановку й прийняти рішення;
- відсутність знань, навичок і вмінь правильного розподілу і переключення уваги;
- незадовільне обладнання робочого місця;
- незадовільний контроль над його роботою з боку керівного складу служби руху.

Класифікація факторів АП включає три рівні:

- безпосередні причини (помилки екіпажу, відмови авіаційної техніки, небезпечний вплив зовнішнього середовища);
- супутні, котрі сприяють негативному розвитку особливої ситуації в польоті (складні метеорологічні умови і ін.);
- головні причини, котрі включають недоліки в організації на всіх рівнях АТС, ергономічні та конструктивно-виробничі недоліки ПС.

Головні причини обумовлюють виникнення безпосередніх причин АП, тому основні напрями профілактичної діяльності повинні бути спрямовані на усунення недоліків на рівні головних причин. Якщо це не помилка екіпажу або авіаційного диспетчера, то це може бути помилка керівника польотів, обслуговуючого персоналу, розробника, виробника чи інших фахівців, які створюють чи експлуатують авіаційну техніку протягом її життєвого циклу. Кожна ланка в ланцюзі АП або інциденту обумовлена помилкою людини. Таким чином, вплив ЛЧ практично становить 100%. Слід зазначити, що способи враховувати ЛЧ традиційно стосувалися роботи льотного екіпажу і роботи диспетчерів керування повітряним рухом [3].

В нашому дослідженні ми акцентуємо увагу саме на помилкових діях авіадиспетчерів. Таким чином, проводячи аналіз стану БП за результатами розслідування подій та інцидентів з цивільними повітряними суднами України, що сталися в період з 2010 по 2020 роки, отримуємо кругову діаграму (Рис 1) [4], яка показує, що тільки 5% від сумарної сукупності авіаційних подій та інцидентів трапились з вини авіадиспетчерів.

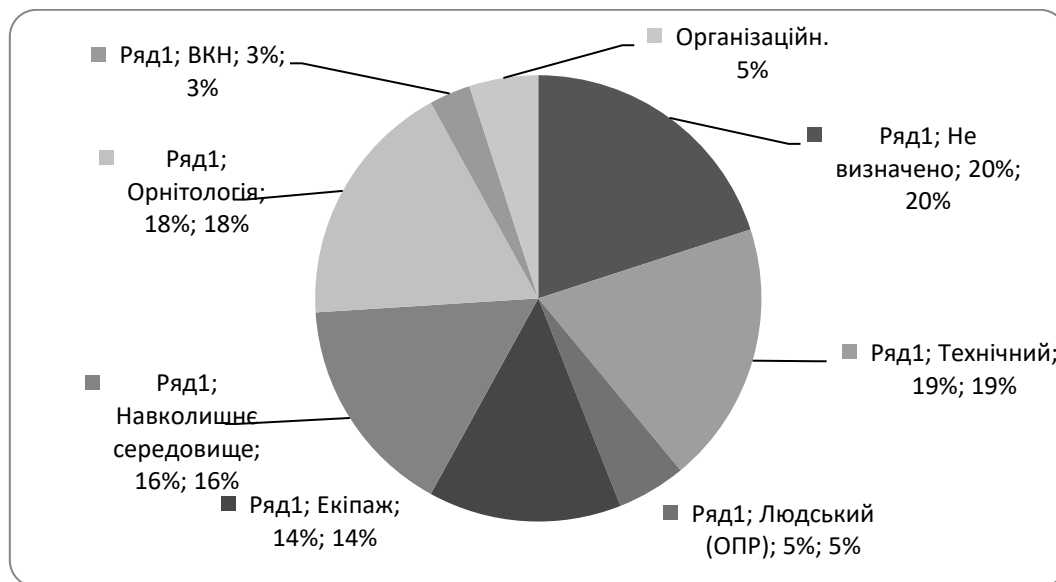

Рис.1 Розподіл АП та інцидентів в період з 2010 - 2020 роки

Де ВКН - персонал заводів виробника(виробничо-конструктивний недолік).

Враховуючи вплив ЛЧ на безпеку функціонування АТС можливо сформулювати стратегічний напрям зниження кількості АП. З точки зору забезпечення і організації БП це сфера ОПР, а саме вдосконалення відбору і професійної підготовки авіаційних операторів, покращення умов їх діяльності. Саме тому все більшу актуальність набуває дослідження помилок у професійній діяльності авіаційних операторів [5], задля їх попередження і з

метою подальшого усунення, шляхом формування ідеології безпеки польотів і авіаційного мислення безпосередньо у курсантів-диспетчерів.

Аналізуючи кваліфікаційні вимоги до диспетчерського персоналу в Україні, виявлено що нормативна періодичність організації проведення тренувань визначається тільки класом авіадиспетчера, але ніяк не пов'язана з об'єктивними вимогами забезпечення БП і динамікою руйнації професійних навичок авіадиспетчерів. Зокрема набуття і вдосконалення професійних навичок і є тим фактором, що зумовлює авіаційний професіоналізм, і безпосередньо впливає на БП.

Список літератури:

1. Міжнародна конвенція щодо співробітництва у галузі безпеки аеронавігації «Євроконтроль» із змінами та доповненнями. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/mu60013?an=1>. (дата звернення 30.11.2022).

2. Вивчення ролі людського чиннику при авіаційних подіях та інцидентах. Людський чинник: зб. №7. Циркуляр ІКАО 240-AN/ 144. Монреаль, Канада, 1993. 76с.

3. Лейченко С. Д., Малышевский А.В., Михайлик Н.Ф. Человеческий фактор в авиации: моногр. Кировоград, 2006. 512 с.

4. Aviation Safety Network. URL: <https://aviation-safety.net/>. (дата звернення 30.11.2022).

5. Рева О.М., Селезньов Г.М., Колотуша В.П. Людський чинник: помилки авіадиспетчера та безпека польотів. Проблеми аеронавігації: зб. наук. праць. Вип. II «Удосконалення процесів діяльності та професійної підготовки авіаційних операторів». Кіровоград: ДЛАУ, 1997. С. 60-66.

PROSPECTS OF QUALITY TRAINING FUTURE TOURISM SPECIALISTS AT SVTOREN OF UKRAINIAN SCHOOLS ABROAD

Romanenko Olexander

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Doctoral Student
NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY

Romanenko Oksana

nutrition coach, confectioner practitioner

Tymchuk Tetyana

master of Kyiv National University of Culture
and Arts employee of restaurant «Eurasia»

Formulation of the problem. An important problem today is the education of Ukrainian youth/refugees abroad. The level of development of the tourism industry in some countries has become not only an indicator of their general economic development, but also contributes to the comprehensive development of society, physical and moral improvement, fosters patriotism and national consciousness, combines knowledge, motor activity, travel and recreation.

Tourism education should not only meet the requirements of the development of the industry, which it provides personnel, but also anticipate these requirements on the basis of forecasting the development of the tourist services market [1, c. 4].

Education needs optimization - the acquisition by each future tourism specialist of thorough theoretical knowledge and practical skills in the most economical way with minimal expenditure of time and effort [2, p. 51].

The functioning of the online format provides research with new theoretical and practical nuances, a special vision of the tourism industry in modern conditions of crisis management from adversity, provides new opportunities for successful professional activity in the field of training tourism specialists, forms skills and abilities that will make it possible to carry out managerial, organizational - methodical, diagnostic and innovative activities, to solve scientific and applied problems according to the modern requirements of stakeholders in the field of tourism [3, p. 420].

Research on the theory and practice of tourism education is devoted to the works of such domestic scientists as V.K. Fedorchenko, O.O. Lyubitseva, I.G. Smirnov, V.V. Obozny, L.I. Povazhna, M.I. Skrypnyk, G.S. Tsekhmistrova, S.F. Solyanyk, L.V. Chorna, L.V. Malska, Yu.A. Grabovskyi, O.V. Skaliy, T.V. Skaliy, V.I. Stafiychuk, I.M. Dudnyk, O.V. Kolotuha, S.P. Fokin, O.D. Narovlyansky and others. Global changes in all spheres of life, caused by modern new pedagogical professional technologies, rapid integration processes in the world and require a new educational model capable of responding to all the demands of today.

Interactive technologies create an opportunity to observe how culinary dishes are prepared through a webcam in the kitchen [4 p. 20].

The research of the effective use of information technologies in tourism is devoted to the scientific developments of domestic and foreign scientists: H. P. Galuzinskyi, M. V. Yefremova, M. Zheleni, V. A. Kvartalnov, A. V. Levkova, S. V. Melnychenko, G. A. Papiryan, M. M. Skopenia, T. I. Tkachenko, F. Ullaha, M. Hammer, and others. [5, p. 104].

The purpose of the study is to consider the possibility of organizing long-term training of Ukrainian youth/refugees abroad on the example of Poland, Germany, Moldova, Latvia, and Lithuania with the further perspective of quality training of future tourism specialists.

Presentation of the main material of the study. According to UN data, the largest number of Ukrainians received the status of temporary protection in Poland during evacuation training - more than 1.234 million people.

Victoria Gnap and her husband, using their own savings and donations for their Unbreakable Ukraine foundation, created a network of schools in three cities in March 2022. «The first Ukrainian school in Poland» started working in Warsaw, Krakow and Wroclaw already in March. Before the start of studies, almost 2,000 applications were received from parents and about 600 applications from teachers who also left Ukraine and wanted to work at the school. Victoria Gnap chose school directors who, together with a psychologist and HR manager, formed a full-fledged staff of teachers - 65 teachers in total.

Subsequently, the foundation team held negotiations with the Ministry of Education and Science of Ukraine and received recommendations on organizing the educational process according to state standards. Therefore, online training started. The United Nations Children's Fund (UNICEF) provides funds for educational materials, sports equipment, food, and teachers' salaries. «The First Ukrainian School in Poland» became the only organization that managed to attract funding from this fund for a «visiting» school.

In addition to the educational program, the "First Ukrainian School in Poland" also organized recreational activities. There are often school creative and sports competitions, dances and film screenings, concerts and master classes, excursions, flash mobs in support of Ukraine and to thank friendly Poland. On a permanent basis, interest groups operate: taekwondo, choreography, robotics, children's diplomacy, English club, and others.

According to Viktoria Gnap, governments should develop general principles on which integration classes or Ukrainian schools will be created, and Ukrainian children will be involved in Polish schools [6].

The Support UAstudents (Germany) platform was created to help Ukrainians find German educational institutions that accept refugees for study. The Support UAstudents platform helps young people as an intermediary only after arriving in Germany. However, registration must be in advance [7].

Technical University of Munich (Germany). Website: Technical University of Munich. The Technical University of Munich (TUM) offers refugees from Ukraine

financial support, advisory services, training and simplified application procedures for admission.

The war in Ukraine made education impossible for many young people. In response to these extraordinary circumstances, the Technical University of Munich (TUM) launched an integration program to give war-affected youth access to a university environment.

Conclusion, in Lithuania, Ukrainian youth/refugees can choose Ukrainian as a second language of study. The Ukrainian language is studied as a separate subject in a number of educational institutions in Moldova. In Latvia, at the level of preschool education or basic education, youth/refugees have the right to learn the minority education program, which is implemented in the Ukrainian language. Therefore, it is necessary to study in more detail the education of Poland with the creation of Ukrainian schools abroad, as well as to improve the possibilities of obtaining education in Germany, Latvia, Lithuania and Moldova, to consider the possibilities of improving the organization of education for Ukrainian youth/refugees in Austria, where simplified conditions for the protection of Ukrainian youth apply/ refugees who have the right to attend educational institutions.

A proposal to strengthen cooperation at a high level in order to find common ground and provide access to high-quality continuous training online with the further perspective of high-quality training of future tourism specialists. As you know, during the training of tourism specialists for tourism activities, there are contradictions, in particular, between the level of development of international tourism and the insufficient level of mastering foreign languages; between requirements for the level of training of future tourism specialists and their practical readiness for professional activity; between the expansion of the use of electronic sources of information in the tourism sector and the insufficient level of training of specialists in the electronic and information field of professional activity.

References

1. Lyubitseva O.O. Stages of formation of tourism education in Ukraine [Electronic resource] /O.O. Lyubitseva //Geography and tourism. - 2012. - Issue 20. - P. 4-11. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2012_20_3
2. Romanenko O.V. Tourism: correctional pedagogy, physical education. Workshop of scientific research: Textbook. way. for students. ped. higher textbook lock - Kyiv: NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY, 2012. - 401 p.
3. Romanenko O. V. Student research club new format. The XIII International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic research, innovation and results», April 05 - 08, 2022, Prague, Czech Republic. 831 p. R. 415-420.
4. Romanenko O.V., Shcherbak L.V., Golovko L.V. Organization of catering services in tourism. Tutorial. ISBN 978-966-931-265-5– K.: NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY Publishing House, 2022. – 515 p.

5. Kapiichuk I.I., Sokolohorskyi A.V., Stuzhuk O.M., Romanenko O.V. Increasing the efficiency of management of tourist enterprises using information technologies. Scientific bulletin of Hryhoriy Volinka SNT: coll. Scientific works /Ministry of Education and Science of Ukraine: NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY: resp. ed. I.A. Voloshyn. – Issue 1. – Kyiv: Publisher of NATIONAL PEDAGOGICAL DRAGOMANOV UNIVERSITY – 299 p. 2015. P.104-107.

6.

<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjJwOO39Mn6AhXllosKHdC7B38QFnoECAwQAQ&url=https%3A%2F%2Fosvita.ua%2Fabroad%2Farticles.html&usg=AOvVaw3K2qiAkKQaavhWs6DOQVyl>

7.

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj0lKaK6rz7AhUw_CoKHa4BCb0QFnoECAwQAQ&url=https%3A%2F%2Fvn.20minut.ua%2FOsvita%2Fnavchannya-za-kordonom-pid-chas-viyni-dobirka-initsiativ-ta-universite-11550226.html&usg=AOvVaw3Pv-KrTVGYGDVLqjFmiCBR

CARACTÉRISTIQUES ET PERSPECTIVES DU DÉVELOPPEMENT DU TOURISME LOCAL EN UKRAINE: MOUVEMENTS INTÉRIEURS ET ATTRACTIVITÉ INTERNATIONALE

Semyanchuk Petro,

Doctorat en économie

Université de gestion et de droit Leonid Yuzkov Khmelnytskyi

Danylova Kateryna,

Un enseignant

Université de gestion et de droit Leonid Yuzkov Khmelnytskyi

Kobylanska Anna,

Assistant

Université de gestion et de droit Leonid Yuzkov Khmelnytskyi

Le tourisme est une branche potentiellement importante et potentiellement prometteuse non seulement à l'échelle nationale, mais aussi au niveau économique régional et au développement économique local de l'Ukraine. Le développement du tourisme en Ukraine, compte tenu de son potentiel naturel existant et de son patrimoine historique et culturel, attirera non seulement les touristes nationaux, mais également les voyageurs étrangers. Une telle revitalisation de la sphère touristique avec l'expansion simultanée de la géographie mondiale de ceux qui souhaitent visiter l'Ukraine contribuera positivement au développement économique local. Afin d'attirer les touristes nationaux et internationaux en Ukraine, un certain nombre de mesures efficaces doivent être mises en œuvre.

Le premier d'entre eux est qu'il est nécessaire d'étudier, de généraliser et de mettre en œuvre l'expérience étrangère en matière d'organisation d'activités récréatives dans les zones de conservation de la nature. Il convient de noter que le fonds de réserve naturelle de l'Ukraine peut être utilisé comme installation récréative et touristique. La mise en œuvre de ce projet nécessite des méthodes de gestion efficaces et des modes d'emploi efficaces, tenant compte de l'expérience étrangère et conformément aux acquis de la pratique internationale. L'analyse de l'expérience étrangère effective prouve une combinaison efficace d'activités récréatives et de protection de l'environnement. Cette dernière permet de réduire les manifestations négatives et d'accumuler au maximum les bénéfices socio-économiques potentiels. Menant leurs recherches scientifiques et pratiques dans ce domaine, T.Bezsmertniuk et M.Melniychuk notent: «...l'utilisation récréative efficace des territoires naturels protégés est assurée par un cadre réglementaire et juridique bien développé, un soutien étatique, financier et organisationnel approprié, planification détaillée et professionnelle de l'utilisation récréative des territoires naturels protégés, formation et mise en œuvre de produits touristiques orientés, fourniture de services récréatifs

payants de haute qualité, surveillance constante des activités touristiques. Pour l'Ukraine, l'expérience étrangère dans l'utilisation récréative des zones naturelles protégées est utile et devrait être prise en compte dans des domaines tels que législatif, programmatique, administratif, technologique et informationnel» [1, p. 90].

Le second est une continuation naturelle du premier, car il vise une étude multiforme des aspects et des possibilités de réhabilitation dans le processus d'utilisation des ressources récréotouristiques de l'Ukraine. Le fait de restaurer, de développer et d'améliorer les forces physiques et spirituelles d'une personne par le repos, la prévention, la récupération et le traitement en raison de la création et du fonctionnement de complexes naturels, techniques et socio-économiques avec tous leurs éléments est incontestable et répété. éprouvé. Dans le même temps, les objets et phénomènes d'origine purement naturelle, ainsi que d'origine naturelle-anthropique et socio-économique en cours d'utilisation directe à des fins touristiques, préventives, sanitaires et médicales ont un effet positif sur l'organisation territoriale des collectivités locales et régionales. activités récréatives avec la formation simultanée de zones, de centres et de zones récréotouristiques et thermales spécialisés. En ce sens, N.Belousova suggère de développer la réhabilitation inclusive et le tourisme social, qui est «un phénomène unique pour la réhabilitation des personnes issues de groupes inclusifs, qui comprend à la fois un processus cognitif et la possibilité d'amener une personne à une socialisation complète. Le tourisme aide une personne avec diverses nosologies à s'adapter à l'environnement, élimine les sentiments de perte de dignité, d'infériorité et s'intègre dans la société. La réhabilitation inclusive et le tourisme social en tant que type de réhabilitation peuvent vraiment aider à restaurer la force physique et psycho-émotionnelle, à améliorer le bien-être psychologique, à ne pas se focaliser sur ses sensations somatiques et, en s'impliquant dans le rythme de l'existence «normale», une pleine routine de vie, sortir d'une situation stressante difficile, liée à la maladie et aux conséquences du traitement, se sentir membre actif de la société, nécessaire aux gens, avoir soif de vivre» [2, p. 170].

Le troisième est lié au travail sur la promotion des objets individuels de l'Ukraine dans le but de les inclure dans la Liste du patrimoine mondial de l'UNESCO. Un tel ensemble de mesures prometteuses permettra d'accroître l'attractivité touristique nationale et internationale de l'Ukraine. Enquêtant sur cette question extrêmement importante et intéressante pour l'industrie du tourisme, V.Vyshnevskiy et I.Mykhalchuk, analysant les critères des sites du patrimoine culturel de l'UNESCO, soutiennent qu'en plus de la cathédrale Sainte-Sophie, Kyiv-Pechersk Lavra, le centre historique de Lviv, Points de l'arc géodésique de Struve, forêts primitives de hêtres des Carpates, résidence des métropolitains de Bucovine et de Dalmatie, églises en bois de la région des Carpates d'Ukraine, ancienne ville de Chersonese Tavriysky – «de tels objets qui répondent aux critères de la Convention sur la protection du patrimoine mondial culturel et naturel comprennent la partie ukrainienne du delta du Danube, ainsi que la région des grottes de Ternopil. Il en va de même pour les sables d'Oleshkiv – un objet naturel qui répond à au moins deux critères de la Convention. En outre, les objets qui répondent aux exigences du patrimoine culturel comprennent les forteresses de Transnistrie, à savoir Khotynska, Kamianets-Podilska et Akkermanska. Un objet

unique est également les remparts du Serpent – une fortification défensive de plusieurs centaines de kilomètres de long» [3, p. 97-98].

La quatrième et extrêmement importante direction pour atteindre l'attractivité touristique internationale en Ukraine est la fourniture d'infrastructures de conditions pour la mise en œuvre du tourisme international à un niveau acceptable sur le plan civilisationnel. Analysant ce problème, B.Semenko conclut qu'il est nécessaire de «développer des schémas cartographiques du fonds hôtelier, à savoir des chambres de la catégorie la plus élevée, de la première catégorie, de la deuxième catégorie, de la troisième catégorie au niveau des districts administratifs et des villes d'importance régionale de Ukraine. Avec l'aide du service de réservation Tripadvisor, établissez la différenciation territoriale des hôtels les plus populaires d'Ukraine auprès des touristes en fonction du niveau de service» [4, p. 187-188]. Dans le même temps, il faut faire attention à la gestion des routes et aux liaisons de transport.

Le tourisme local est l'organisation de loisirs, d'excursions et de voyages touristiques dans la région d'origine, c'est-à-dire à l'intérieur des frontières de la région d'origine. Le tourisme local offre à ses usagers la possibilité de connaître et de mieux comprendre la culture populaire locale: traditions, coutumes, rites, fêtes, chants, danses, gastronomie, contes, légendes, nature, architecture, sculpture, art, mode de vie, vie quotidienne, caractéristiques linguistiques, etc. La principale caractéristique et l'objectif du tourisme local est le désir d'organiser un voyage et un repos pour le client aussi loin que possible des processus de mondialisation. Le tourisme local permet de se débarrasser du stress causé par la vie quotidienne. Le développement du tourisme local implique l'utilisation des ressources disponibles dans leur ensemble, ce qui ne nécessite pas d'importants investissements en capital. Cependant, l'infrastructure existante et toutes les installations culturelles, historiques, naturelles et autres pour la fourniture de services touristiques nécessitent un certain soutien financier.

Le développement du tourisme local contribuera positivement à la revitalisation et à l'activation de l'économie locale. Les fonds reçus du tourisme local créeront en partie des opportunités financières pour favoriser le développement des petites entreprises. Les flux touristiques permanents d'importance locale permettront d'accumuler des fonds supplémentaires pour la réalisation des travaux de restauration des monuments historiques et culturels, la restauration du travail des clubs locaux (maisons de la culture), des bibliothèques, des musées, et donc – une augmentation du nombre de population occupée. Le tourisme local est le plus souvent assimilé au tourisme rural et au vert (écotourisme), qui attirent les touristes avec les caractéristiques de la vie quotidienne de la population rurale, la nature rurale sauvage et domestique, les coutumes et traditions rurales, ainsi qu'une variété de artisanat. La formation et le développement du tourisme rural et vert local est un processus assez long. Ainsi, les premières manifestations du tourisme vert (écotourisme) ont été mises en place en Suisse. Par la suite, le tourisme vert (écotourisme) a commencé à émerger et à se développer en France, en Grande-Bretagne, en Allemagne, en Autriche et en Hongrie. Au cours des deux dernières décennies, le tourisme rural et vert (écotourisme) s'est développé activement dans l'oblast de Zakarpattia et, à partir de 2021, il est plus ou moins développé dans toutes les régions d'Ukraine.

Récemment, de nombreux scientifiques et praticiens suggèrent de considérer le tourisme rural et vert comme une forme innovante de développement d'une des branches de l'agro-industrie. Le tourisme rural et vert (écotourisme), en tant qu'éléments de base du tourisme local, peuvent contribuer positivement au développement durable progressif du secteur agricole de chaque établissement rural. Le développement du tourisme rural et vert (écotourisme) deviendra un moteur du développement agricole et économique du district, de la région, et donc du pays dans son ensemble par une réaction en chaîne d'un effet multiplicatif-cumulatif. Dans le même temps, il est économiquement souhaitable d'utiliser une stratégie de diversification centralisée, qui repose sur la recherche et l'utilisation d'opportunités supplémentaires pour la création de nouveaux produits inhérents à l'activité existante. Selon la stratégie de diversification centrée, la production existante reste au centre de l'activité entrepreneuriale, et de nouveaux types de gestion (comme le tourisme rural et vert (écotourisme) dans la structure de l'agrosphère locale) apparaissent en tenant compte des opportunités disponibles qui ont émergé et se sont consolidés dans le processus de développement du marché, en utilisant des technologies standard et innovantes ou à la suite du renforcement d'autres forces de fonctionnement.

S.Tyshchenko, qui étudie le tourisme rural vert et l'écotourisme vert basé sur le fonctionnement des domaines dans la région de Jytomyr, caractérise leur spécificité et leurs avantages et propose les mesures suivantes pour soutenir et développer cette activité prometteuse: «a) améliorer le cadre réglementaire et cadre juridique de ce type d'activité tenant compte de l'expérience positive des Etats européens voisins; b) améliorer le mécanisme organisationnel et économique de son fonctionnement et le soutien de l'État; c) organiser au niveau de l'État des systèmes de prêts préférentiels pour les agriculteurs qui s'occupent de l'accueil et du service des vacanciers à la campagne; d) améliorer l'organisation du soutien aux petites entreprises; e) accroître l'efficacité du travail des associations publiques de petites entreprises; f) développer un système de soutien financier aux petites entreprises et de prêts aux petites entreprises par des institutions bancaires spécialisées, le microcrédit; g) fournir un soutien informationnel, consultatif et personnel; h) créer un réseau de centres d'information et d'analyse de l'entrepreneuriat; i) organiser un travail de propagande visant à former une opinion publique favorable à l'activité entrepreneuriale dans le domaine du tourisme rural» [5, p. 300-301].

Les mesures proposées amélioreront qualitativement le développement du tourisme local dans l'oblast de Jytomyr et contribueront à élever le statut économique du village ukrainien. Si l'État et les autorités régionales prennent le contrôle du développement économique et touristique du village, la migration interne de la population rurale vers les villes sera considérablement réduite. Le village ukrainien est une tradition éternelle de l'Ukraine, c'est le berceau de la culture ukrainienne et de l'identité ukrainienne, reflétée, chantée et décrite de manière pittoresque dans les œuvres folkloriques et littéraires ukrainiennes. C'est pourquoi, pendant l'occupation soviétique, le village ukrainien et l'intelligentsia ukrainienne ont été à plusieurs reprises soumis à une extermination massive et à un génocide. Pour cette raison, l'Ukraine devrait construire sa propre stratégie économique nationale, qui sera basée sur une combinaison

organique paritaire de développement urbain et rural, et le tourisme local, pour les raisons ci-dessus de préservation du village ukrainien, de vulgarisation de l'ukrainité et d'un mode de vie sain, devrait être en position prioritaire.

Les circuits gastronomiques peuvent devenir un élément important du tourisme local. I.Nesterchuk, recherchant les caractéristiques gastronomiques de la Rive Droite Polissia, rationalise ce type de tourisme local: «le tourisme gastronomique est un moyen de connaître la mentalité, les traditions séculaires et l'âme nationale du peuple à travers la culture de la préparation des aliments et consommation. Un voyage gastronomique est une palette avec laquelle un touriste peut peindre son idée d'un pays en particulier. La nourriture révèle le secret de l'esprit d'un peuple, aide à comprendre sa mentalité. Le tourisme gastronomique est plus qu'un voyage touristique ordinaire, car il nécessite une approche minutieuse de la sélection des aliments locaux. La principale caractéristique de la visite gastronomique est la dégustation de plats que l'on ne trouve nulle part ailleurs dans le monde» [6, p. 246].

La nature, la culture et la cuisine locales ukrainiennes dans leur ensemble constituent une ressource unique en raison de sa diversité territoriale et régionale originale. C'est cet avantage qui devrait devenir la base du développement du tourisme local dans chaque colonie d'Ukraine.

Un autre élément du développement du tourisme local en Ukraine est le tourisme social, qui est représenté par des voyages financés par des sources budgétaires. Un produit de tourisme social doit répondre à des besoins sociaux afin de soutenir les personnes à faible revenu. La réalisation du droit au repos des pauvres n'implique pas la réalisation d'un profit. Nous estimons qu'il est nécessaire de relancer l'ancienne activité positive en Ukraine dans le sens du tourisme social, et surtout son sens intérieur. Dans les conditions militaires et socio-économiques difficiles connues associées à une offensive moscovite à grande échelle, dans la période de marché immédiate et dans la perspective immédiate à court terme, la mise en œuvre de cette idée est pratiquement impossible. Cependant, dans les projets de relance et de développement économiques territoriaux, régionaux et nationaux, la question du tourisme social mettant l'accent sur les déplacements intérieurs devrait occuper l'une des premières places prioritaires.

Il convient de noter qu'en raison du manque de ressources budgétaires pour financer le tourisme social, il y a une aliénation accélérée d'une plus grande population des voyages, en particulier les catégories à faible revenu. Les monuments culturels, les objets naturels et les éléments individuels de l'infrastructure touristique commencent progressivement à décliner par une réaction en chaîne. Tout développement, y compris touristique, nécessite des intérêts réguliers et des opérations financières et économiques systématiques. Toute pause forcée, naturelle ou intentionnelle ou longue avec un simple effet multiplicatif-cumulatif d'une réaction en chaîne dénouera une spirale de conséquences économiques négatives, et donc culturelles, sociales, écologiques et autres. Il s'agit d'une loi bien connue de l'économie, et la loi est stable dans le temps, objectivement déterminée et constamment récurrente dans la théorie et le phénomène dans la réalité. Un exemple frappant de l'action de cette loi est: a) le déclin du tourisme intérieur en Ukraine dans un contexte d'augmentation du tourisme international;

b) la faiblesse des travaux de restauration et de conservation des monuments culturels et historiques et la lente destruction de la plupart d'entre eux, en particulier dans les villes et villages; c) non-rentabilité ou rentabilité en baisse de nombreux sanatoriums, prophylactiques, bases de villégiature et établissements d'accueil; d) le sous-développement ou le manque d'infrastructures touristiques nécessaires dans de nombreuses localités et même dans des régions entières; e) différents degrés de pollution de la Nature et la situation d'une grande partie des objets naturels créés artificiellement (zoos, parcs naturels, arboretums, jardins botaniques, réserves naturelles, sanctuaires, etc.) sur le point de survivre ou de fermer; f) niveau croissant d'indifférence d'une partie de la population à leur culture, rites, traditions, coutumes, art populaire, musées, bibliothèques, maisons de la culture, galeries, cours d'art et écoles, environnement et objets naturels uniques; g) le chômage partiel et caché et la réduction de l'emploi potentiel de la population; h) gaspillage temporel et spatial des ressources touristiques.

À notre avis, l'un des principaux moyens de surmonter ces conséquences négatives est la restauration du tourisme social au niveau de l'autonomie locale. Dans des conditions de guerre, cela peut être:

Premièrement, l'organisation d'excursions pour les élèves de maternelle, les écoliers et les étudiants dans leur localité – visites d'objets naturels, musées, bibliothèques, maisons de la culture, galeries, cours et écoles d'art, églises et autres édifices religieux, monuments architecturaux et sculpturaux intéressants

Deuxièmement, dans la perspective du point précédent, il devrait y avoir une étude approfondie de l'histoire, de la littérature, de la nature et de la culture de l'Ukraine, de sa localité et de sa région dans les leçons de littérature ukrainienne, d'histoire de l'Ukraine, de géographie et d'études ukrainiennes en les écoles et les établissements d'enseignement extrascolaire, qui devraient être soutenus par des excursions thématiques ou combinées pertinentes.

Troisièmement, dans chaque localité, il est nécessaire de: restaurer et vulgariser les anciennes traditions et rites ukrainiens de la période de Noël selon les variétés catholiques romaines, gréco-catholiques et orthodoxes (coutumes de Pylypivka et de l'Avent, pré-Noël et pré-Épiphanie Noël Caractéristiques spéciales et préparatifs de la veille, chants avec une crèche et une chèvre, semis après minuit par des garçons de filles sur des traîneaux avec des chevaux et un tambourin, semis avant l'aube des enfants, cadeaux du Nouvel An et d'Ardan (Jordanie), procession fluviale bénédictions de l'eau d'Ardan, etc.); faire revivre et diffuser les anciennes coutumes et rites ukrainiens de la période pascale selon les variétés orthodoxes, gréco-catholiques et romano-catholiques (activités et préparations religieuses et profanes pendant la période du Grand Carême, consécration familiale du panier de Pâques avec tous les suivant les traditions, exécution de gaivoks et de taches de rousseur, abreusement des filles par les garçons le lundi après Pâques, etc.); reproduire et diffuser les anciennes traditions de la célébration d'Ivan-Kupala, en la combinant avec le Noël chrétien ultérieur de Jean-Baptiste (cueillette de potions sauvages des champs et de la forêt et des fleurs de plantes cultivées pour décorer les bâtiments, tissage de couronnes et les abaisser dans le eau, divertissement au coin du feu, recherche de la fleur de fougère et autres); rendre les

rites et les traditions de la célébration des vacances vertes, du monde des couronnes, de la fête de la première gerbe, de la célébration de la Saint-Nicolas et autres.

Quatrièmement, l'organisation d'excursions pour les élèves de maternelle, les écoliers et les étudiants en dehors de leur localité - dans les villages et villes voisins, et si la ville est assez grande, comme Lviv ou Kyiv, puis dans différents quartiers d'une telle ville. L'échange touristique a lieu en visitant des objets naturels, des musées, des bibliothèques, des centres culturels, des galeries, des cours et des écoles d'art, des églises et d'autres édifices religieux, des monuments architecturaux et sculpturaux intéressants.

Cinquièmement, le tourisme bénévole local.

Sixièmement, la participation active des personnes déplacées à l'intérieur de leur propre pays à ces excursions et autres activités proposées, tout en les familiarisant avec les coutumes, traditions et rituels locaux.

Par conséquent, les organes de l'administration publique devraient jeter les bases du développement du tourisme local en Ukraine en mettant clairement l'accent sur l'attraction des voyageurs ukrainiens et étrangers.

References:

1. Bezmertniuk, T.P., Melniichuk, M.M. (2020). Uprovadzhennia zakordonnoho dosvidu rekreatsiinoho vykorystannia pryrodookhoronnykh terytorii v Ukraini. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 13, 84-91. [in Ukrainian].

2. Bielousova, N.V. (2019). Pryrodni resursy yak skladnyk heohrafichnykh doslidzhen dlia rozvytku inkluzyvnoho turyzmu v Ukraini. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 10, 164-170. [in Ukrainian].

3. Vyshnevskiy, V.I., Mykhalchuk, I.V. (2020). Obiekty Ukrainy dlia mozhlyvoho vkluchennia do spysku Vsesvitnoi spadshchyny YuNESKO. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 13, 92-98. [in Ukrainian].

4. Semenko, B.V. (2019). Infrastrukturne zabezpechennia mizhnarodnoho turyzmu Ukrainy. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 10, 187-193. [in Ukrainian].

5. Tyshchenko, S.V. (2018). Silskyi zelenyi turyzm u konteksti rozvytku netradytsiinoi formy hospodariuvannia. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 8, 244-250. [in Ukrainian].

6. Nesterchuk, I.K. (2018). Hastronomichniy obraz terytorii Pravoberezhnoho Polissia v turystychnomu proektuvanni. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 9, 245-250. [in Ukrainian].

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ В ТУРИСТСЬКІЙ ГАЛУЗІ

Медведовська Т.П.

к.пед.н., доцент, заступник директора
Міжгалузевого навчально-наукового інституту
безперервної очно-дистанційної освіти,
доцент кафедри туризму та економіки підприємства,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

В умовах глобалізації туристської галузі все більшу значимість здобувають проблеми організації управління персоналом і ефективності його використання, оскільки персонал є головним ресурсом підприємств туристичного бізнесу, від ефективності використання якого залежать результати їх діяльності й конкурентоспроможності на ринку.

Управління людськими ресурсами можна визначити як діяльність, що спрямована на досягнення найбільш ефективного використання працівників для досягнення цілей підприємства та особистісних цілей. Для того, щоб фірма була успішною та досягала найкращих результатів, необхідна якісна реалізація всіх принципів, правил та навичок у формуванні стратегії управління, найновітніших технологій менеджменту, а також застосування необхідних стилів та методів управління туристичною фірмою [1].

Зростання ролі людського фактору в туристських організаціях відбилося на ускладненні завдань управління персоналом, функціональних обов'язках і рівні професійної компетентності менеджерів. При всьому різноманітті існуючих підходів до цих проблем в різних промислово розвинених країнах основними найбільш загальними тенденціями є: формалізація методів і процедур відбору кадрів, висунення молодих і перспективних працівників. Ці загальні тенденції повинні враховуватися у практиці управління українською туристською організацією [2].

У сучасній туристській організації повинно бути визначено перспективні орієнтири використання персоналу, його відновлення й удосконалення, розвиток мотивації. І якщо раніше головна увага приділялася розвитку й удосконаленню технічного прогресу, упровадженню прогресивних технологій і модифікації організаційних структур, то в даний час приділяється увага людському фактору – іншими словами, сутність і ефект бізнесу визначають люди.

Сьогодні основними проблемами в українській практиці, з якими стикаються при управлінні персоналом – є підбір, формування кадрів з сучасним економічним мисленням, забезпечення ефективності праці працівників, збереження сприятливого клімату у колективі та багато інших.

Менеджер з туризму – це головний співробітник туристичної фірми, саме він, безпосередньо, веде спілкування з клієнтом, внаслідок якого відбувається купівля туристичного продукту [1]. Поряд з цим, він несе відповідальність за

якість наданих послуг перед туристською організацією, де він працює, і перед клієнтами, потреби яких повинні бути задоволені.

Виходячи з цього, є необхідність у виділенні низки якостей, якими повинен володіти менеджер з туризму. У свою чергу, їх можна розділити на три основні групи: ділові, особисті і моральні якості. Ділові якості базуються на встановленні зі своїми клієнтами «партнерських» взаємин, які забезпечують прибуток туристичної фірми. Серед них особливе місце займає компетентність, тобто знання та вміння, без яких менеджер не може вирішувати професійні завдання. Основою компетентності є досвід роботи. Менеджер з туризму, який пропрацював у сфері туристських послуг менше трьох років, має нижчий рівень оплати праці та є менш значущим для фірми, ніж той працівник, який довгий час займався реалізацією туристичного продукту. Багаж знань, який працівник придбав в процесі туристичної діяльності, дозволяє швидко орієнтуватися у величезній кількості постійно поновлюваної інформації в сфері туризму, а також вгадувати бажання клієнта і вчасно їх реалізовувати [3].

Важливе значення для формування сучасного кваліфікованого менеджера в сфері туризму мають також комп'ютерні навички та юридичні знання. Перш за все, це володіння різними програмами бронювання турів, що дозволяють швидко і ефективно встановити зв'язок з туристським оператором і з клієнтом. Юридичні навички ґрунтуються на знанні і дотриманні юридичного законодавства, що стосується всієї туристської діяльності.

Необхідно виділити також якості, які характеризують організаторські здібності менеджера в сфері туризму. До їх числа можна віднести цілеспрямованість, рішучість, уміння організувати своє робоче місце, організувати проведення переговорів, ініціативність, креативність.

Особливе значення серед них набуває вміння налагоджувати контакти шляхом написання звітів, листів, промов та обговорення, іншими словами, комунікабельність. У цей аспект входять ясно виражені, впевнені думки і доводи та переконлива, правильна мова, психологічні моменти спілкування і створення для клієнта комфортабельних умов.

Завдання керівника туристської організації полягає в тому, щоб створити якомога сприятливіші відносини між підлеглим персоналом, знайти саме такі методи та підходи, які сприятимуть більш ефективній роботі. Персонал потрібно заохотити, створити такі умови, за яких у кожного працівника буде бажання працювати плідно і з натхненням. При цьому досить важливу роль відіграє трудоздатність працівників, їх кваліфікованість.

Провідний управлінський досвід свідчить про те, що стержнем, навколо якого формується колектив, є корпоративна культура. Вона допомагає дотримуватись встановлених правил і рахуватись з нормами трудової діяльності. Це сприяє формуванню «здорового» психологічного клімату у колективі. Злагода між працівниками дозволяє впроваджувати управлінські рішення швидше і легше.

Зараз більшість організацій використовує такий підхід до управління персоналом, за яким капіталовкладення проходить безпосередньо у самих

працівників, у їх формування і розвиток. Вкладення у людські ресурси стають дедалі вигіднішими і сприяють виживанню фірми на ринку. Тому керівники пояснюють витрати, пов'язані з персоналом, не як даремні, а як інвестиції у людський капітал – основне джерело прибутку [3].

Отже, зміни, що відбулись, в економіці перетворили і підходи в області управління людськими ресурсами. З'являються керівники нового типу, мислення і стиль роботи яких у визначеній мірі відповідають новим задачам і умовам розвитку туристичних організацій, що більш активно беруть участь в процесі підготування і реалізації стратегії організації в напрямку управління персоналом.

Таким чином, сучасне бізнес-середовище функціонування туристських організацій потребує вирішення низки проблем, найважливішою з яких є максимально ефективний менеджмент персоналу. Причому це актуально не тільки для суспільства в цілому, але ще більшою мірою для саме туристської організації.

Розвиток підходів до управління персоналом в туристських організаціях – це найважливіший напрям, який має вивести українську туристичну індустрію на новий шлях стабільного розвитку та забезпечити глобальну конкурентоспроможність.

Список літератури

1. Кибанов А.Я. Управління персоналом організації: актуальні технології найму, адаптації та атестації: навч. посіб. / А.Я. Кибанов, І.Б. Дуракова. – Х.: КНОРУС, 2009. – 368 с.
2. Парімал Чандра Бісвас. Управління персоналом на іноземних підприємства в Україні / Ч. Б. Парімал // Маркетинг в Україні. – 2008. – № 3. – С. 36–39.
3. Лазаренко Л. Особливості сучасного управління людськими ресурсами / Л. Лазаренко // Персонал. – 2009. – № 1. – С. 53–57.

Scientific publications

MATERIALS

The VII International Scientific and Practical Conference
«Theoretical methods and improvement of science»

Bordeaux, France. 348 p.

(December 12 – 14, 2022)